

Právněhistorické studie

53/1

Redakční rada:

Předseda: prof. JUDr. Jan Kuklík, DrSc.

Šéfredaktorka: JUDr. Petra Skřejpková, Ph.D.

Výkonná redaktorka: Mgr. Kamila Stloukalová, Ph.D.

Členové: JUDr. Lukáš Blažek, Ph.D., prof. JUDr. PhDr. Tomáš Gábriš, Ph.D., LL.M., prof. Dr. Ivan Halász, Ph.D., Dr hab. Maciej Jońca, prof. US, doc. JUDr. Vladimír Kindl, ks. prof. dr hab. Franciszek Longchamps de Bériér, dr. h. c., doc. JUDr. PhDr. Pavel Maršálek, Ph.D., doc. PhDr. Jan Němeček, DrSc., Prof. Dr. Thomas Olechowski, prof. JUDr. Michal Skřejpek, DrSc., doc. JUDr. Jiří Šouša, Ph.D., prof. JUDr. PhDr. Michal Tomášek, DrSc., prof. JUDr. Ladislav Vojáček, CSc.

Čestný člen: prof. JUDr. Karel Malý, DrSc., dr. h. c.

<http://www.karolinum.cz/journals/pravnehistoricke-studie>

Foto na obálce: Faustův dům. Ilustrace Věnceslava Černého převzata z: JIRÁSEK, A. Staré pověsti české. Praha: Vilímek, 1910, s. 255. V digitalizované podobě dostupné přes Národní digitální knihovnu.

Vydala Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum

Ovocný trh 560/5, 116 36 Praha 1

Praha 2023

www.karolinum.cz

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Výtiskla tiskárna Nakladatelství Karolinum

© Univerzita Karlova, 2023

ISSN 0079-4929 (Print)

ISSN 2464-689X (Online)

Obsah

Editorial	9–10
-----------------	------

Studie

<i>Izabela Leraczyk</i> <i>Exempla</i> in the Tenth Book of Correspondence between Pliny the Younger and Emperor Trajan – Introductory Remarks	11–22
<i>Radim Seltenereich</i> Goethe – báseň i právo	23–33
<i>János Sallai</i> – <i>Mátyás Szabolcs</i> Finnish-Hungarian International Law Enforcement Cooperation between the Two World Wars	35–45
<i>David Hubený</i> Spolek československých advokátů v zahraničí během druhé světové války	47–68
<i>Pavel Salák</i> Mariano San Nicolò a Otakar Sommer pohledem (nejen) jejich korespondence	69–81
<i>Ivan Halász</i> Politik a právník Nándor Bernolák (1880–1951)	83–96
<i>Jaromír Tauchen</i> Rudolf Wierer – pohnuté životní osudy a dílo profesora církevního práva Právnické fakulty Masarykovy univerzity	97–118

Studentské práce

<i>Marek Stojan</i> Ferdinandovo zřízení zemské? Porovnání českých zemských zřízení z let 1500 a 1549	119–148
<i>Timon Svoboda</i> Historický vývoj presumpce nevinny	149–163
<i>Marie Šmejkalová</i> <i>Perduellio</i> a <i>sacrilegium</i> v době římské republiky	165–180

Recenze, zprávy

Zpráva z mezinárodní konference International Legal History Meeting of PhD Students (M. Dobeš)	181–183
Zpráva z International Legal History Meeting of PhD Students (V. Dvorský)	184–185
Zpráva z XXVIth Annual Forum of Young Legal Historians pořádané Association of Young Legal Historians (V. Dvorský)	186–187

XXII. ročník konference právních romanistů ČR a SR	
(K. Havlíček)	188–189
75th session of the Société Internationale Fernand De Visscher pour l' Histoire des Droits de l' Antiquité – Brussels 2022	
(L. Radulova)	190–196
Zpráva z workshopu „Leopold Heyrovsk�y a odkaz r�msk�ho práva“	
(K. Stloukalov�)	197–198
KUBEŠ, V. ...a chtěl bych to všechno znovu: filozofick� vypořádání s pesimistick�m sv�tov�m názorem (P. Zapletalová)	199–200
ŠTEMBERK, J. Řidič tvrd� chleba m�... Pravidla provozu na silnicich v socialistick�m Československu (I. Jakubec)	201–203
TARWACKA, A. – ZABŁOCKI, J. Rzymiskie prawo publiczne	
(M. Skřejpek)	204–205
VYŠN�Y, P. Pravek pr�va (M. Prudovi�)	206–209

Contents

Editorial.....	9–10
----------------	------

Research papers

<i>Izabela Leraczyk</i> <i>Exempla</i> in the Tenth Book of Correspondence between Pliny the Younger and Emperor Trajan – Introductory Remarks	11–22
<i>Radim Seltenereich</i> Goethe – Poetry and Law	23–33
<i>János Sallai – Mátyás Szabolcs</i> Finnish-Hungarian International Law Enforcement Cooperation between the Two World Wars	35–45
<i>David Hubený</i> Association of Czechoslovak Advocates Abroad during the WW2	47–68
<i>Pavel Salák</i> Mariano San Nicolò and Otakar Sommer Viewed Through (Not Only) Their Correspondence	69–81
<i>Ivan Halász</i> Politician and Lawyer Nándor Bernolák (1880–1951)	83–96
<i>Jaromír Tauchen</i> Rudolf Wierer – Turbulent Life and Work of the Professor of Canon Law at the Faculty of Law of Masaryk University	97–118

Students' Papers

<i>Marek Stojan</i> Ferdinand's Land Constitution? Comparison of Czech Land Constitutions from Years 1500 and 1549	119–148
<i>Timon Svoboda</i> Historical Development of the Presumption of Innocence	149–163
<i>Marie Šmejkalová</i> <i>Perduellio</i> and <i>Sacrilegium</i> in the Time of the Roman Republic	165–180

Reviews, Reports

Report from International Legal History Meeting of PhD Students (M. Dobeš)	181–183
Report from International Legal History Meeting of PhD Students (V. Dvorský)	184–185

Report from XXVIth Annual Forum of Young Legal Historians organized by Association of Young Legal Historians (V. Dvorský)	186–187
XXII Annual Conference of Legal Romanists of the Czech Republic and Slovakia (K. Havlíček)	188–189
75th session of the Société Internationale Fernand De Visscher pour l’Histoire des Droits de l’Antiquité – Brussels 2022 (L. Radulova)	190–196
Report from Workshop on „Leopold Heyrovský and the legacy of Roman Law“ (K. Stloukalová)	197–198
KUBEŠ, V. ...a chtěl bych to všechno znovu: filozofické vypořádání s pesimistickým světovým názorem (P. Zapletalová)	199–200
ŠTEMBERK, J. Řidič tvrdý chleba má... Pravidla provozu na silnicích v socialistickém Československu (I. Jakubec)	201–203
TARWACKA, A. – ZABŁOCKI, J. Rzymskie prawo publiczne (M. Skřejpek)	204–205
VYŠNÝ, P. Pravek práva (M. Prudovič)	206–209

*Zde: „Na počátku bylo slovo!“ čtu. Ale jak dále? Nesnáž je hned tu.
Nelze mi slovo přec tak v úctě míti, musím to jinak přeložiti; ačli že duch mě řádně osvitil, stojí tu:
Pojem na počátku byl. Dobře si rozvaž první řádku, neukvapuj se na počátku!!*

Johann Wolfgang von Goethe, Faust¹

Vážené čtenářky, vážení čtenáři!

První číslo letošního ročníku je více tematicky rozmanité ve srovnání s minulými čísly, která jsme dedikovali některým specifičtějším námětům. I přesto, podíváme-li se blíže na seznam příspěvků, jistou shodu zde uvidíme, neboť ve čtyřech statích se autoři věnují významným osobnostem středoevropských dějin. Také další předkládané články reflektují zajímavé aspekty současného vnímání nejen právní historie, ale zároveň přispívají k jejich hlubšímu pochopení.

Úvodní stať pochází z pera I. Leraczyk (*Exempla in the Tenth Book of Correspondence Between Pliny the Younger an Emperor Trajan – Introductory Remarks*), a zaměřuje se na to, jakým způsobem autoři analyzované korespondence přistupují k otázce precedentů. Článek se soustřeďuje na všechny případy, kdy byl pojem *exemplum* použit *expressis verbis*, a na způsob, jakým na exempla Plinius Mladší a císař Traianus odkazovali. Navazující stať R. Selteneireicha (*Goethe – báseň i právo*) pojednává o působení J. W. Goetheho z hlediska právní vědy i praxe a jeho vztahu k dobovému chápání práva a jeho výkonu. Zároveň se zabývá i transformací práva do jeho uměleckých děl, zejména se zaměřuje na právní posouzení smlouvy mezi Faustem a Mefistofelem. Následně se pak M. Szabolcs a J. Sallai (*Finnish-Hungarian International Law Enforcement Cooperation Between the Two World Wars*) věnují zcela odlišnému období dějin, a to 20. století. Ve svém příspěvku mapují spolupráci mezi policejními sbory Maďarska a Finska v době od konce 1. světové války a následně i v meziválečném období. Navázání maďarsko-finských vztahů bylo usnadněno jazykovou příbuzností a skutečností, že policie obou zemí měla podobné úkoly a problémy. D. Hubený ve svém článku (*Spolek československých advokátů v zahraničí během druhé světové války*) zaměřuje svou pozornost na archivní materiály, které přibližují politické a právní postavení spolku československých advokátů v emigraci. Pozornost je věnována i spolupráci s československou exilovou vládou. P. Salák (*Mariano San Nicolò a Otakar Sommer pohledem /nejen/ jejich korespondence*) ve svém článku zpracovává korespondenci dochovanou v pozůstalosti prof. Otakara Sommera a prof. Miroslava Boháčka, která je uložena v Archivu Akademie věd ČR v Praze. Na základě těchto dopisů ukazuje, že

¹ GOETHE, J. W. von. *Faust*. Přel. FISCHER, O. V MKP 1. vyd. Praha: Městská knihovna v Praze, 2011, s. 47. [online]. Dostupné na: <<http://web2.mlp.cz/koweb/00/03/67/93/19/faust.pdf>>. [cit. 26. 01. 2023].

tradované názory o nekomunikaci mezi profesory Karlovy univerzity a Německé univerzity v Praze nejsou zcela pravdivé. Mezi českými a německými romanisty existovaly odborné a kolegiální kontakty, které v případě O. Sommera a prof. Mariana San Nicolò vyústily i v přátelství, dokonce i mezi jejich rodinami. I. Halász sleduje ve svém příspěvku životní osudy významného uherského a později maďarského právníka a univerzitního pedagoga Nándora Bernoláka (*Politik a právník Nándor Bernolák /1880–1951/*). Jeho život a profesní kariéra jsou živou ilustrací různých proměn, kterými maďarská společnost a její střední třída prošla ve složitém 20. století. Stať J. Tauchena (*Rudolf Wierer – pohnuté životní osudy a dílo profesora církevního práva Právnické fakulty Masarykovy univerzity*) obsahuje podrobný a kritický rozbor životní a profesní dráhy profesora kanonického práva na Právnické fakultě Masarykovy univerzity Rudolfa Wierera. Na základě analýzy archivních materiálů z několika českých archivů a kritického studia vzpomínek Wiererovy manželky Bohumily přináší zcela nové životopisné informace o jeho osobě.

Jak je již zvykem, jsou do našeho časopisu zařazeny též příspěvky studentů, které se zabývají nejen zajímavými tématy, ale jsou zároveň ukázkou jejich tvůrčí erudice. První z těchto prací je z pera M. Stojana (*Ferdinandovo zřízení zemské? Porovnání českých zemských zřízení z let 1500 a 1549*), který se zaměřuje na porovnání Vladislavského zřízení zemského se Zemským zřízením z roku 1549 a posuzuje jejich vzájemný vztah tak, aby mohl zodpovědět otázku, zda je Zemské zřízení z roku 1549 redakcí díla dřívějšího nebo zde existují rozdíly, které by mohly odůvodnit posun k vnímání této kodifikace jako samostatného nového zákoníku. T. Svoboda (*Historický vývoj presumpce nevinny*) ve své práci podává přehled historického vývoje presumpce nevinny, základní zásady trestního řízení a základního lidského práva, a to od starověku až po její první výslovné zakotvení v právní úpravě na území Československa v 50. letech 20. století. M. Šmejkalová (*Perduellio a sacrilegium v době římské republiky*) se ve svém článku zaměřuje na dva trestné činy – *perduellio* a *sacrilegium* – v době fungování římské republiky, přičemž se pokouší identifikovat jejich vzájemný vztah vedoucí k jejich intenzivnímu propojení v pozdějších obdobích.

Dále v tomto čísle naleznete řadu zpráv z konferencí, které v nedávné době proběhly a recenze knih, které, jak doufáme, Vás zaujmou.

Petra Skřejpková, Kamila Stloukalová

doi: 10.14712/2464689X.2023.1

***Exempla* in the Tenth Book of Correspondence between Pliny the Younger and Emperor Trajan – Introductory Remarks**

Izabela Leraczyk

The John Paul II Catholic University of Lublin

Contact e-mail: izabela.leraczyk@kul.pl

ORCID: 0000-0003-4723-8545

Abstract:

The correspondence between Pliny the Younger and Emperor Trajan provides examples of legal issues which Pliny had to face as an imperial magistrate sent to the province of Bithynia and Pontus by the emperor. The aim of the article is to determine the way in which the authors of the correspondence address the question of precedents. The present work concentrates on all the instances where the concept of *exemplum* was used *expressis verbis* and on the way in which the authors of the letters referred to their preservation, eradication or creation.

Key words: *exemplum*; precedent; Trajan; Pliny; correspondence

Financing: The article has been submitted under research project no. 2014/13/B/HS5/03590 financed by the National Science Centre, Poland.

DOI: 10.14712/2464689X.2023.2

The term *exemplum* has multiple possible meanings.¹ One of the ways in which it could be interpreted in juridical sources is an example to be followed, a precedent.² This is how the concept was approached, for instance, by Ulpian, who in his first book of *Institutions* observes:

“[1] therefore, whatever the emperor has determined by a letter over his signature or has decreed on judicial investigation or has pronounced in an interlocutory matter or has prescribed by an edict is undoubtedly a law. There are what we commonly call *constitutiones* (enactments). [2] Plainly, some of these are purely *ad hominem* and are not followed as setting **precedents**. For only the specific individual is covered by an indulgence granted by emperor to someone according to his deserts or by a penalty specially imposed or by a benefit granted in an unprecedented way.”³

Precedents provided the basis for governors to decide on the matters of the inhabitants of the province.⁴ The judgements issued by imperial courts with regard to the inhabitants of the province and the emperors’ answers to legal questions (*rescriptum*) had also an impact on Roman criminal law. It seems that in determining whether the emperor’s decision was issued with the intention of establishing a future precedent, it was precisely the intention of the ruler that might be taken into account, and possibly the conviction of his successors or the opinion of his subordinate officials and judges.⁵ What is important, the emperor’s decision could also result in abandoning the application of precedents that had been in use until then. An example to that effect was related by Pomponius in the fourth book of the *Commentary to the Writings of Sabinus*:

“A chapter of the deified Trajan’s rescript to Didius Secundus: ‘I know that by reason of the avarice of former times the property of relegated persons was claimed by the imperial

¹ GLARE, P. G. W. (ed.). *The Oxford Latin Dictionary*. Oxford: Oxford University Press, 1968, p. 639.

² A different meaning of the *exemplum* in juridical sources is that of a copy, e.g., a copy of a document. They were to be found not only in official archives but also in possession of private individuals. The inhabitants of the province presented such documents to the governor in the hope that in their cases he would follow the guidelines contained in the documents. Such copies did not necessarily concern the cases that had taken place in their province. LEVAN, M. Pliny Epistles 10 and Imperial Correspondence. In: KÖNIG, A. – WHITTON, C. *Roman Literature Under Nerva, Trajan and Hadrian*. Cambridge: Cambridge University Press, 2018, pp. 286–288.

³ D. 1, 4, 1, 1–2 (Ulp. 1 *inst.*): *Quodcumque igitur imperator per epistulam et subscriptionem statuit vel cognoscens decrevit vel de plano interlocutus est vel edicto praecepit, legem esse constat. haec sunt quas volgo constitutiones appellamus. Plane ex his quaedam sunt personales nec ad exemplum trahuntur: nam quae princeps alicui ob merita indulset vel si quam poenam irrogavit vel si cui sine exemplo subvenit, personam non egreditur*. English translation according to WATSON, A. *The Digest of Justinian*. Vol. I. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1998.

⁴ The discussion on the subject of rescripts and decrees treated as precedents has its long and rich history. Of the works that have been recently published one might mention, for instance, a text by DAALDER, E. *Aequum putavit imperator*. Imperial representation and juristic self-fashioning in the *Decreta* and *Imperiales Sententiae* of Julius Paulus, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Romanistische Abteilung*, 2022, 139, pp. 149–153.

⁵ A precedent was created by the actions of officials, who decided whether in the cases under consideration there was any resemblance to the factual state as delineated in the rescripts. This is the attitude that can be found in the summary of the text by ANDO, C. In: LOWRIE, M. – LÜDEMANN, S. *Exemplarity and Singularity: Thinking Through Particulars in Philosophy, Literature, and Law*. London: Routledge, 2015, pp. 111–122. He indicates that, in spite of the authority that the emperor enjoyed as a legislator, he was not the one to determine whether his decision would become a precedent.

treasury. But it is otherwise agreeable to my clemency, since I have left this example among the others in which I have regulated the integrity of my accounting.”⁶

The above passus, addressed to Didius Secundus, who most probably held the position of governor of one of the provinces, concerned the property of the persons who had been relegated.⁷ Trajan clearly distanced himself from the practice of his predecessors in referring to the “former times”, however, he obviously had in mind a very specific emperor – Domitian.⁸ In the preserved letters, exchanged with Pliny the Younger, governor of Bithynia and Pontus,⁹ he used a similar pattern of rhetoric, even though he did not depreciate the activities of his predecessor in each case.

Examples of maintaining precedents

Pliny used the term *exemplum* while he was discussing the question of the status of abandoned children¹⁰ (Plin. *ep.* 10, 65). He informed Trajan that it was the case that required imperial intervention and that he himself, as governor, could not base his judgement on local precedents (*neque putavi posse me in eo, quod auctoritatem tuam posceret, exemplis esse contentum*). He reported that the case was of great importance to the whole province

⁶ D. 48, 22, 1 (Pomp. 4 *ad Sab.*): *Caput ex rescripto divi Traiani ad Didium Secundum: 'scio relegatorum bona avaritia superiorum temporum fisco vindicata. sed aliud clementiae meae convenit, qui inter cetera, quibus innocentiam rationum mearum temporum, hoc quoque remisit exemplum'*. SCHETTINO, M. T. Trajan's Rescript De bonis relegatorum and Plutarch's Ideal Ruler. In: STADTER, P. A. – VAN DER STOCKT, L. *Sage and Emperor: Plutarch, Greek Intellectuals, and Roman Power in the Time of Trajan (98–117 A.D.)*. Leuven: Leuven University Press, 2002, pp. 201–212.

⁷ Relegation consisted in removing a given person from a specific city or province, or in some cases in placing a person in the compulsory place of residence. GARNSEY P. *Social Status and Legal Privilege in the Roman Empire*. Oxford: Clarendon Press, 1970, p. 116; ROBINSON, O. F. *Penal Practice and Penal Policy in Ancient Rome*. London: Routledge, 2007, p. 189. Relegation could be imposed on a temporary basis or for life and Ulpian indicates that only permanent relegation entailed the confiscation of property of the relegated person: “It is shown in certain rescripts that those relegated for a period should not be deprived of either all or part of their property.” (D. 48, 22, 7, 4 /Ulp. 10 *de off. procons.:* *Ad tempus relegatis neque tota bona neque partem adimi debere rescriptis quibusdam manifestatur*).

⁸ For instance, in the letter regarding compulsory loans (Plin. *ep.* 10, 55) Trajan used a pompous phrase *iustitia nostrorum temporum*, which emphasizes a new quality which his rule brought to the running of the state, as opposed to the rule of emperor Domitian. Cf. LEVAN, *op. cit.*, p. 298.

⁹ On the specificity of the Bithynia and Pontus province and the challenges that Pliny faced there, see recent GIBSON, R. *Man of High Empire: The Life of Pliny the Younger*. Oxford: Oxford University Press, 2020, pp. 190–237. The subject literature containing analyses of the correspondence with the emperor is very extensive. See for instance, STADTER, P. A. *Pliny and the Ideology of Empire: The Correspondence with Trajan*. *Prometheus*, 2006, 32, pp. 61–76; WOOLF, G. *Pliny's Province*. In: BEKKER-NIELSEN, T. *Rome and the Black Sea Region: Domination, Romanisation, Resistance*. Aarhus: Aarhus University Press, 2006, pp. 93–108; NOREÑA, C. F. *The Social Economy of Pliny's Correspondence with Trajan*. *The American Journal of Philology*, 2007, 128, 2, pp. 239–277. MORELLO, R. – GIBSON, R. K. (eds.). *Re-imagining Pliny the Younger*. *Arethusa*, 2003, 36, 2; WOOLF, G. *Pliny/Trajan and the Poetics of Empire*. *Classical Philology*, 2015, 110, 2, pp. 132–151.

¹⁰ Pliny used the Greek term ἄρρητος, which had a wider meaning than only abandoned newborns, which he was writing about in the said letter. Here, however, he focused on receiving an answer to the question on the status of children who survived after being abandoned by their parents. HARDY, E. G. *Epistulae ad Traianum imperatorem cum eiusdem responsis*. London: MacMillan, 1889, p. 173.

(*ad totam provinciam*), even though the use of the word *quaestio* suggests that it was not an emergency or a crisis, but rather a problem to solve and an issue to discuss.¹¹

In his reply Trajan admitted that it was a common problem, but after an inquiry into the matter had been made, the imperial registers were found to contain nothing that would contribute to the solving of those issues (Plin. *ep.* 10, 66).¹² The emperor emphasized that his predecessors had not created a universal solution for all the provinces. Such a statement should not come as a surprise as the emperors extremely rarely issued instruction with regard to the entire *Imperium Romanum*, with the exception of procedural issues. What is significant, the emperor further mentioned Domitian's letters to proconsuls Avidius Nigrinus and Armenius Broccus, emphasizing that it would be advisable to adhere to the solutions contained in them (*quae fortasse debeant*) in spite of the fact that they had not been issued for Bithynia. It therefore transpires that the research ordered by Trajan resulted in a partial success and a few documents were indeed found – those whose untidy transcripts had been referred to by Pliny. A lack of proper rescript for Bithynia meant that theoretically Pliny was not obligated to follow the stance outlined in them. Nevertheless, the tone of Trajan's letters suggested that his own solution corresponded closely to the decision made by Domitian.¹³

Another situation in which Pliny referred to precedents concerns the letters regarding the relocation of the graves (Plin. *ep.* 10, 68–69).¹⁴ In this context, referring to the practice of imperial magistrates of the provinces (*exemplum proconsulum*),¹⁵ he asked the emperor

¹¹ BRACCI, F. *Plinio il Giovane: Epistole. Libro X. Introduzione, traduzione e commento*. Pisa: PLUS-Pisa University Press, 2011, p. 211.

¹² The *commentarii* referred to by the emperor were properly-ordered registers, which contained documents regarding specific issues. Cf. Tac. *ann.* 13, 43; Suet. *Dom.* 20; Plin. *ep.* 10, 95. All precedents, if they had been appropriately archived, should have ended up right there. It is also possible that the *commentarii* were part of *scrinii* of the departments of the imperial archive. Cf. Plin. *ep.* 10, 65. The departments were interconnected, forming a single space that was the archive, referred to as *tabularium principis*. SHERWIN-WHITE, A. N. *The Letters of Pliny: A Historical and Social Commentary*. Oxford: Oxford University Press, 1966. There are also attested *tabularia* in provinces – see ANDO, C. *Imperial Ideology and Provincial Loyalty in the Roman Empire*. Berkeley – Los Angeles – London: University of California Press, 2000, p. 95.

¹³ Trajan put it in the following words: “[...] for that reason I do not think that the right to free status should be refused to those who be proved to be entitled to freedom on grounds of this kind, nor should they have to buy back their actual freedom by paying for the costs of their rearing.” (Plin. *ep.* 10, 66: [...] *et ideo nec adsertionem denegandam iis, qui ex eius modi causa in libertatem vindicabuntur puto, neque ipsam libertatem redimendam pretio alimentorum*.) English translation according to WILLIAMS, W. *Pliny: Correspondence with Trajan from Bithynia: Epistles X 15–121*. Aris & Phillips Classical Texts. Liverpool: Liverpool University Press, 1990.

¹⁴ VIDMAN, L. *Étude sur la correspondance de Pline le jeune avec Trajan*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1960, p. 65; GAUDEMET, J. La juridiction provinciale d'après la correspondance entre Pline et Trajan. *Revue Internationale des Droits de l'Antiquité*, 1964, 11, p. 343. JOŇCA, M. Pliny the Younger and the Problem of translatio cadaveris. *Krytyka prawa*, 2016, 8, 2, pp. 17–26.

¹⁵ *Exemplum proconsulum* developed through the activity of the governors of the provinces. The procedural frameworks within which the governors were allowed to act were established at central level (cf. D. 48, 1, 12pr. /Modest. 3 *de poen.*/; D. 48, 1, 13pr. /Pap. 15 *resp.*/; D. 48, 3, 11pr. /Cels. 37 *dig.*/; D. 48, 3, 11, 1 /Cels. 37 *dig.*/; D. 48, 10, 29 /Modest. *l.S. de enucl. cas.*/), which meant that, among others, delineating the directions for actions, as well as establishing boundaries, which representatives of the central authority in the provinces should not cross (cf. D. 47, 2, 64 /Macer 2 *publ. iudic.*/; D. 48, 19, 27pr. /Callist. 5 *de cogn.*/; D. 48, 22, 6, 1 /Ulp. 9 *de off. procons.*/; D. 48, 22, 7, 1 /Ulp. 10 *de off. procons.*/; D. 48, 22, 7, 6 /

about the possibility of implementing the practices that were in use in Rome in that respect. He had primarily in mind the necessity of obtaining the approval of the College of Pontiffs.¹⁶ What is interesting, in his writing to the emperor he clearly indicated that he had viewed their plea positively, but the issue was so disturbing to him that he decided to resort to the emperor – as the highest priest (*pontifex maximus*).¹⁷ In his answer, Trajan ordered him to adhere to the existing local rules established by those who administered the province previously and not to emulate Roman patterns.¹⁸

As it transpires, in the examples above, the emperor ordered Pliny to maintain the application of the existing practices and to avoid solutions that would be a novelty to the province. The local customs regarding family life of the inhabitants of the province were left without undue intrusion from the side of the administration. However, as J. Harries rightly observes, in spite of the fact of establishing *lex Pompeia* for the province of Bithynia and Pontus, the boundaries would blur with time. Yet, in the times of Trajan, the changes that were to occur at later periods were still far off.¹⁹ With regard to family and private matters,

Ulp. 10 *de off. procons.*). Numerous innovative solutions which had been originally put to test in specific provinces evolved into a model to emulate across the entire state. In a similar vein, emperors' answers to legal questions had a significant impact on the development of Roman criminal law (Plin. *ep.* 10, 96–97). JOŃCA, M. (ed.) *Leksykon rzymskiego prawa karnego*. Warszawa: C. H. Beck, 2022, p. 114.

¹⁶ This custom had continued since the earliest times and during the reign of Emperor Trajan it held up quite well. The epitaph belonging to an imperial freedman Marcus Ulpian from the times of Trajan says that he died on 12 August and on 3 February his remains were relocated from Selinus to Rome with the consent of the Pontiffs (CIL VI 1884: *Marco Ulpio Augusti liberto Phaedimo divi Traiani Augusti a potione item a laguna et tricliniarcha lictori proximo et a commentariis beneficiorum vixit annos XXVIII abscessit Selinunte pridie Idus Augustas Nigro et Aproniano consulibus reliquiae treiectae eius III Nonas Februarias ex permissu collegii pontificum piaculo facto Catullino et Apro co(n)sulibus dulcissimae memoriae eius Valens Augusti libertus Phaedimianus a veste bene merenti fecit*). DEBIŃSKI, A. – JOŃCA, M. – LERACZYK, I. – ŁUKA, A. *Pliniusz Młodszy. Korespondencja z cesarzem Trajanem. Komentarz*. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2017, pp. 106–107.

¹⁷ In the *Digests* one can find a text written by Ulpian which indicates that “If someone has carried bones or corpse for burial to a place belonging to somebody else, is the owner permitted to dig up or remove these remains without a decree by the priests or an order from the emperor? Labeo says he must wait to receive either the permission of the priests or the command of the emperor [...]” (D. 11, 7, 8 /Ulp. 25 *ad ed.*: *Ossa quae ab alio illata sunt vel corpus an liceat domino loci effodere vel eruere sine decreto pontificum seu iussu principis, quaestionis est: et ait labeo expectandum vel permissum pontificale seu iussionem principis [...]*).

¹⁸ An interesting example regarding the issues related to the cult practices – both provincial and Roman – can be found in the letters addressing the subject of the temples. With regard to the temple of the Great Mother it was decided that there was absolutely no need to observe the principle of *religio*, “[...] since land in foreign state is incapable of undergoing the consecration which takes place under our law.” (Plin. *ep.* 10, 50: “[...] *nec te moveat, quod lex dedicationis nulla reperitur, cum solum peregrinae civitatis capax non sit dedicationis, quae fit nostro iure*.)). However, Trajan’s decision was entirely different in the case of the ground where allegedly the temple of Claudius had been erected. Trajan declared that “[...] if it was put up, even though it may have fallen down, its religious influence has filled by site.” (Plin. *ep.* 10, 71: “[...] *Nam, si facta est, licet collapsa sit, religio eius occupavit solum*.)). Cf. D. 1, 8, 6, 3 (Marci 3 *inst.*). Drawing a contemporary analogy to the above, one could refer to the principles regarding diplomatic representatives. Therefore, the ground containing the ruins of the temple of Claudius would be subject to Roman regulation. All the activities conducted within its boundaries and in relation to it should be carried out in compliance with Roman order, not the local law. DEBIŃSKI – JOŃCA – LERACZYK – ŁUKA, *op. cit.*, p. 104.

¹⁹ HARRIES, J. *Legal and Literary Letter Collections*. In: KÖNIG, A. – WHITTON, C. *Roman Literature Under Nerva, Trajan and Hadrian*. Cambridge: Cambridge University Press, 2018, p. 276.

Trajan believed in the necessity of preserving the *status quo*. In a similar vein, the emperor was skeptical towards the creation of new precedents, such as, e.g., assisting specific cities with military support, which would not only entail excessive burden to the budget but would also decompose the larger military units (Plin. *ep.* 10, 77–78).²⁰

The question of granting freedmen the full range of rights of free-born individuals, which was an emperor's prerogative, lied halfway between Roman law and local practices. In further letters (10, 72–73), Pliny turned to Trajan with regard to the issue of the so-called *restitutio natalium*.²¹ Pliny observed that the interested persons (*postulantes*), who turned to him with a plea to find a solution, suggested that:

“[...] [he] should [himself] exercise jurisdiction in cases of children being acknowledged and having their freeborn status restored, in accordance with epistle of Domitian written to Minicius Rufus and with the precedents set by the proconsuls [...]”²²

The institution of *restitutio natalis* concerned granting a freed person the rights of the free-born person. Opinions of selected jurists were included in the *Digest of Justinian* and, what is important, they agree in the matter that this privilege belongs to the emperor (D. 40, 11 *De natalibus restituendis*). In the opinion of the interested party who addressed Pliny, there was a precedent which also entitled the governor to act in similar cases. We do not know the emperor's decision and his letter merely contains an order that Pliny sends him the resolution of the senate, as to which the governor had some doubts. Restraint in taking the decision might suggest that the legal problem in question was not trivial and the solution would necessarily involve a compromise between Roman regulations and local customs. It is assumed that the institution of *restitutio natalis* could have arisen during the reign of the Nerva–Antonine dynasty,²³ hence it is quite probable that it was none other than Trajan who raised it to the status of a privilege bestowed solely by emperors, thus eliminating provincial practices.

Problematic precedents

The subsequent *exempla* referred to in the correspondence concern crimes and punishments. The first case concerns Cocceianus Dio, known also as Dio Chrysostom or Golden-Mouthed.²⁴ He supervised the construction of a building, which he proposed to donate to the

²⁰ Cf. Plin. *ep.* 10, 20.

²¹ *Restitutio natalis* concerned granting freedmen a full range of rights of a free-born person, therefore it abolished all restrictions, including the right of patronage, contrary to *ius aureorum annulorum*, abolishing restrictions only in the public-law sphere. A consent to the *restitutio natalis* had to be given by the patron, which made him forfeit the right to succession after his freedman (D. 40, 11, 5 /Modest. 7 *reg.*/). SEE-LENTAG, A. M. *Ius pontificium cum iure civili coniunctum: das Recht der Arrogation in klassischer Zeit*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2014, pp. 199–212.

²² Plin. *ep.* 10, 72: [...] *ut de agnoscendis liberis restituendisque natalibus et secundum epistolam Domitiani scriptam Minicio Rufo et secundum exempla proconsulum ipse cognoscerem*, [...].

²³ GARDNER, J. F. The Adoption of Roman Freedmen. *Phoenix*, 1989, 43, 3, p. 246. Fragment of *Legal advice* by Scaevola is the first juridical source mentioning the execution of the act of *restitutio natalis* by the emperor (D. 40, 11, 3 /Scaev. 6 *resp.*/). Although literary sources describe earlier examples of similar acts, they are presented as misuse of authority. DUFF, A. M. *Freedmen in the Early Roman Empire*. Cambridge: Clarendon Press, 1958, pp. 86–88.

²⁴ He is not an anonymous person but a philosopher who lived in the town of Prusa, whose mother was a Roman citizen and father a *peregrinus*. He received Roman citizenship probably from Domitian and he maintained close relations with Nerva. He also had good relations with Trajan and he dedicated some of his

city during the town council meeting. On hearing this, on behalf of Flavius Archippus, one Eumolpus proposed a motion to verify the finances of the investment, as in his opinion, the actual construction differed from the initial plans. Then, Pliny continues to report the incident to Trajan, stating that Eumolpus further “added [publicly] that your statue had been placed in the same building as well as the bodies of persons who had been buried, the wife and son of Dion, and he requested that I should hear the case in open court.”²⁵ With a great deal of certainty, the claim might have been motivated by personal grievances. Nevertheless, both the *crimen maiestas*,²⁶ as well as the desecration of graves (*sepulchri violatio*)²⁷ constituted very serious allegations. Pliny further reported on the steps undertaken by Dio and Eumolpus in the matter and, what is noteworthy, he claimed: “[...] I had decided that an adjournment should be granted and that you must be consulted on a matter which involved a precedent [...]”²⁸

The precedent Pliny asked Trajan about might have concerned the issuing of an opinion by the emperor on the basis of which it would be possible to identify a catalogue of deeds that would qualify as the said crimes. There is one known example with regard to the crime of *adulterium*²⁹ from the times of Septimius Severus:

“If a girl below the age of twelve who has formally been given in marriage commits adultery and not long after at [her husband’s] house passes that age and begins to be

works to him. SIDEBOTTOM, H. Dio of Prusa and the Flavian Dynasty. *The Classical Quarterly*, 1996, 46, 2, pp. 447–456.

²⁵ Plin. *ep.* 10, 81, 2: *Adiecit etiam esse in eodem positam tuam statuam et corpora sepulcorum, uxoris Dionis et filii, postulavitque ut cognoscerem pro tribunali.*

²⁶ Since the times of *lex Iulia de maiestate*, issued on the initiative of Augustus, the crime of *maiestas* was redefined. It then included activities threatening the external and internal security of the state, as well as all actions threatening the well-being of the ruler and his family. Those who were convicted of *maiestas* were sentenced to death (including burning alive, crucifixion, fighting wild animals, as well as *decolatio*), relegation and confiscation of property. On numerous occasions *lex maiestatis* was subject to far-reaching overinterpretations and proceedings were initiated on the basis of information delivered by people who notoriously built their fortunes on political denunciations. The court proceedings in cases of treason involving senators took place before the court of the senate (cf. Plin. *ep.* 2, 9; 3, 9; 5, 20; 6, 5; 6, 11; 6, 12. Tac. *ann.* 2, 28; 2, 29; 2, 50; 3, 10. Quint. 7, 2, 20). CHILTON, C. W. The Roman Law of Treason under the Early Principate. *The Journal of Roman Studies*, 1955, 15, 1–2, pp. 73–81; DYJAKOWSKA, M. Fund Collection through Litigation by the State Treasury in the Roman Empire (with Special Reference to the First Three Centuries A.D.). *Studia Ceranea*, 2012, 2, pp. 27–44.

²⁷ In the imperial times, the destruction of or damage to the grave was considered a crime (*crimen*), examined *extra ordinem*. With time, the catalogue of acts qualifying as *sepulchri violatio* expanded and included also obstructing burial, devastating the grave by obtaining building materials designed for the tomb, living in the tomb, burial in somebody else’s grave, and burial within the city walls (SHA Marc. Aur. 13, 3–4; PS 1, 21, 2; 1, 21, 3; D. 47, 12, 3, 5 /Ulp. 25 *ad ed. praet.*/; CTh. 9, 17, 6; Cod. Iust. 3, 44, 12). MACMULLEN, R. Judicial Savagery in the Roman Empire. *Chiron*, 1986, 16, pp. 147–166. The penalty imposed was dependent on the form of the crime and the status of the perpetrator and in extreme cases the punishment included the death penalty, condemnation to hard labour in a mine or exile. However, there were exceptions, which allowed certain people to be buried within the city walls, for instance in the case of distinguished people, the city founders. WILLIAMS, *op. cit.*, p. 130.

²⁸ Plin. *ep.* 10, 81, 5: [...] *Ego cum dandam dilationem et te consulendum existimarem in re ad exemplum pertinenti [...].*

²⁹ Apart from the main line of thought in our present discussion, an extension of responsibility onto a woman who at the time of committing an act was not yet 12 years old is an interesting issue itself. In the case of theft, Ulpian claimed that a minor commits such an act “if he be already capable of guilty intent” (D. 47, 2, 23 /Ulp. 41 *ad Sab.*/: [...] *non putamus cum impubere culpa capace aquilia agi posse. [...].*)

a wife, she cannot, as a married woman, be accused under a husband's right on account of the adultery which she committed before [she came of] age, but she can be accused as if betrothed, under the rescript of the deified Severus which is set out above."³⁰

The above-mentioned rescript assumed the extension of criminal liability onto minors (*impuberes*), which created a precedent tightening the existing criminal policy. Nonetheless, in the case of Pliny's letter, A. N. Sherwin-White puts forward a thesis that the governor turned to the emperor with a question whether there existed a precedent in favour of Dio. The second part of the letter seems to indicate this:

"I ask you, sir, to deign to guide me especially in this kind of case, since there is in addition great public interest, as it inevitable with an issue which is both not contested and is defended by precedents."³¹

The governor pointed out that the *status quo* is not in public interest. Most probably, he feared that in case Dio was found guilty, numerous other allegations would be raised against other people. Additionally, it would be worth considering what exactly the precedent Pliny was mentioning referred to. Did it concern the *sepulchri violatio*? The governor's account in which he refers to the on-site verification that he conducted in the building raises some doubts as to this: "I have been to the spot myself and seen your statue also which has been placed in the library, and the site where Dion's son and wife are said to be buried, which lies in open ground which is enclosed by colonnades."³² Pliny indicated that the assumption that the burial of Dio's family had indeed occurred on that estate was merely a speculation made by some people. He did not mention any external signs that the graves might be located there, such as, *e.g.*, epitaphs. Another problem in analyzing the above situation results from the fact that it is unclear whether the allegation concerns two separate crimes or whether Dio's deed was merely considered a treason – the burial of a cadaver in the proximity of a statue might have been interpreted as such.

The emperor's answer was unequivocal:

"Traianus to Plinius

You could have been in no uncertainty, my dearest Secundus, about that matter on which you decided that I should be consulted, since you were very well aware of my determination not to obtain respect for my name through inspiring men with fear or terror or through charges of treason. Accordingly, that charge which I should not allow even if it were supported by the precedents should be dropped; rather let the accounts of the building carried out under the supervision of Cocceianus Dion be examined, since the interest of the city requires it and Dion does not object, nor ought he to object."³³

³⁰ D. 48, 5, 14, 8 (Ulp. 2 *de adult.*): *Si minor duodecim annis in domum deducta adulterium commiserit, mox apud eum aetatem excesserit coeperitque esse uxor, non poterit iure viri accusari ex eo adulterio, quod ante aetatem nupta commisit, sed vel quasi sponsa poterit accusari ex rescripto divi Severi, quod supra relatum est.*

³¹ Plin. ep. 10, 81, 8: *Te, domine, rogo, ut me in hoc praecipue genere cognitionis regere digneris, cum alioqui magna sit exspectatio, ut necesse est in ea re, quae et in confessum venit et exemplis defenditur.*

³² Plin. ep. 10, 81, 7: *Ipse in re praesenti fui et vidi tuam quoque statuam in bibliotheca positam, id autem, in quo dicuntur sepulti filius et uxor Dionis, in area collocatum, quae porticibus includitur.*

³³ Plin. ep. 10, 82: *TRAIANUS PLINIO Potuisti non haerere, mi Secunde carissime, circa id, de quo me consulendum existimasti, cum propositum meum optime nosset non ex metu nec terrore hominum aut criminibus maiestatis reverentiam nomini meo acquirere. Omissa ergo ea quaestione, quam non admitterem, etiam si*

In his answer, the emperor focused on the accusation of treason and financial reports from the building site. He indicated that threats, inducing fear in his subjects or false accusations of *maiestas* do not fit the character of his rule and that they belong to the past. Further, he emphasized that in this case he did not order research into the archives with a view to finding appropriate documents. In the case of the rescript addressed to Didius Secundus, in which the situation also concerned “improving” the law after emperor Domitian, Trajan had prior knowledge of the precedent regarding the confiscation of the property of convicted individuals. However, here he seemed not to be interested – he clearly pointed out that even if a precedent that would be proper for the case existed, he would prohibit its application. Such a downright prohibition on the use of an *exemplum* with regard to the *lex maiestas* fits well within the narrative in which Trajan is juxtaposed with Domitian. In his *Panegyric*, Pliny emphasized on several occasions that the moment Trajan ascended the imperial throne marked the end of times when one could be accused of treason on trivial or completely spurious grounds.³⁴ Cocceianus Dio wrote in a similar vein – apparently Trajan was to promise, just as Nerva had done, that during his reign senators would not be sentenced to death.³⁵

The present, preliminary analysis, does not take into account precedents which were not directly referred to as such by either Pliny or Trajan although other sources confirm their existence. An example of such a precedent is to be found in one of the most famous letters from the whole collection of correspondence between Pliny and Trajan – the one referring to the accusation of Christians. The letter introduced a precedent which allowed to convict the accused on the basis of his answer to one question, that would be repeated several times: whether or not they were believers in Christ (*nomen Christianum*).³⁶ Despite the fact that Pliny had already sentenced many people to death, he resorted to Trajan asking him for precedents or guidelines as to the procedure in similar cases: “[...] what the charge usually is and to what extent it is usually punished”.³⁷ On his part, the emperor confirmed that the governor’s approach was appropriate.

Nevertheless, it is worth considering the last sentence of the emperor’s answer: “[...] However, pamphlets posted up without an author’s name ought to have no place in any criminal charge. For they both set the worst precedent and are not in keeping with the spirit of our age.”³⁸ Thus, Trajan condemned initiating court proceedings on the grounds of anonymous denunciation. At the same time, it should be remembered that numerous cases were started on the grounds of *delatio*. The *delator* did not take part in court proceedings but on the basis of the information provided by him, the competent official would initiate legal action. In the times of Tiberius³⁹ or Domitian the *delatio* served the purpose of fighting political adversaries and denouncers themselves earned considerable money as

exemplis adiuvaretur; ratio totius operis effecti sub curatura Cocceiani Dionis excutiatur; cum et utilitas civitatis exigat nec aut recuset Dion aut debeat recusare.

³⁴ Plin. *pan.* 42, 1.

³⁵ Dio 68, 5, 2, cf. Dio 68, 2, 3.

³⁶ Plin. *ep.* 10, 96, 3. JOŇCA, M. Pliny the Younger and Christians: an Attempt at Evaluation. *Revue církevního práva / Church Law Review*, 2020, 78, 1, p. 27.

³⁷ Plin. *ep.* 10, 96, 1: “[...] *ideo nescio, quid et quatenus aut puniri soleat aut quaeri.*

³⁸ Plin. *ep.* 10, 97, 2: “[...] *Sine auctore vero propositi libelli in nullo crimine locum habere debent. Nam et pessimi exempli nec nostri saeculi est.*

³⁹ Suet. *Tib.* 61.

a result of such practices.⁴⁰ In spite of their negative reception by society, the denouncers functioned under the rule of all emperors. All the attempts to impose limitations on such practices usually concerned false or, indeed, anonymous information.⁴¹

Precedent or interpretation of the law

A different example, albeit also concerning the issues related to crime and punishment, is to be seen in the correspondence pertaining to the matter of escaped slaves. Pliny reported to the emperor that such individuals were identified among the recruits for the army. However, he postponed punishing them until he received an answer from the emperor, the creator and propagator of military discipline (*disciplina militaris*).⁴² Explaining the reasons for his doubts, he wrote the following: “[...] So I ask you, sir, to write me about what course I should follow, especially since this would set a precedent.”⁴³ He emphasized thus the significance of future resolutions. It is worth quoting the answer in full:

“Traianus to Plinius

Sempronius Caelianus acted in obedience to my instructions in sending to you those persons who will need to be the subject of a hearing to decide whether they should be held to have deserved the capital penalty. Now it makes a difference whether they put themselves forward as volunteers or were conscripted or even offered as substitutes. If they are conscripts, it is the examination which was at fault; if they were offered as substitutes, blame lies at the door of those who offered them; if they came forward on their own initiative, when they had full knowledge of their status, they will deserve execution. For the fact that they have not yet been enrolled in the ranks is of no great importance. For that day on which they were first approved demanded that they tell the truth about their origin.”⁴⁴

It is assumed that the law-making activity of governors developed, among others, through decisions they took in an *extra ordinem* courts, which dealt with new types of *crimina*. In fact, the name, however, does not imply a new type of criminal offence, as already Livy emphasized that the service in the legions was a privilege of free people, Roman citizens.⁴⁵ Nonetheless, it was a deed that was related to *crimina militaria*, despite the fact that it was not committed by soldiers. Arrius Menander is the author of a *passus* added to the *Digests*, in which he states: “It is reckoned a serious offence for a man, who may lawfully do so, to enlist as soldier; and [the seriousness] is increased, as with other crimes, by the status, the rank, and the type of the service.”⁴⁶ Marcian, in his *Codes of Law*

⁴⁰ Suet. *Dom.* 11. Denouncers were also referred to as *quadruplicatores* since they received a fourth part of the property of the accused.

⁴¹ CTh. 9, 34.

⁴² Cf. Plin. *pan.* 6, 2; 18, 1; Plin. *ep.* 10, 78. On the subject of the *disciplina militaris*, see BRAND, C. E. Discipline and Criminal Law. In: *Roman Military Law*. New York: University of Texas Press, 2021, p. 32–45.

⁴³ Plin. *ep.* 10, 29: “[...] *Quid ergo debeam sequi rogo, domine, scibas, praesertim cum pertineat ad exemplum.*

⁴⁴ Plin. *ep.* 10, 30: *TRAIANUS PLINIO Secundum mandata mea fecit Sempronius Caelianus mittendo ad te eos, de quibus cognosci oportebit, an capitale supplicium meruisse videantur. Refert autem, voluntarii se obtulerint an lecti sint vel etiam vicarii dati. Lecti si sunt, inquisitio peccavit; si vicarii dati, penes eos culpa est, qui dederunt; si ipsi, cum haberent condicionis suae conscientiam, venerunt, animadvertendum in illos erit. Neque enim multum interest, quod nondum per numeros distributi sunt. Ille enim dies, quo primum probati sunt, veritatem ab iis originis suae exegit.*

⁴⁵ Liv. 26, 2: *Quiritium Romanorum exercitum, honeste genitos, liberaliter educatos.*

⁴⁶ D. 49, 16, 2, 1 (Menen. 1 *de re milit.*): *Dare se militem, cui non licet, grave crimen habetur: et augetur, ut in ceteris delictis, dignitate gradu specie militia.* Also those persons whose status appeared doubtful should

directly referred to enslaved persons: “Slaves are forbidden all military service; otherwise, they suffer capital punishment.”⁴⁷ In view of the above, Trajan’s solution is less categorical towards the slaves themselves. Depending on whether they volunteered, were conscripted or were enlisted as substitutes, they were guilty themselves or the guilt lied with the official who enlisted them⁴⁸ or those whom they substituted. Nevertheless, the emperor’s attitude was not an act of benevolence towards the enslaved, but a willingness to punish those who approached their duties carelessly or those who avoided military service on purpose. Sempromius Caelianus could not punish the wrongdoers himself so he sent them to the governor of the province. Predicting that there might be more such cases in the future, Pliny turned to the emperor to consult him. What is significant, he postponed punishing the slaves until he received specific instruction from the emperor. In spite of the fact that Trajan differentiates between the possible status of the recruits, he is unequivocal in indicating that it must be determined whether the accused deserve the death penalty (*cognosci oportebit, an capitale supplicium meruisse videantur*).⁴⁹ Even though it belonged among Pliny’s duties, the emperor did not leave him any discretion as to the course of the proceedings.⁵⁰

Conclusion

The tenth book of the *Correspondence* is not an exhaustive archive and cannot be treated as a source providing a comprehensive and complete picture of Pliny and Trajan’s activities with regard to the province of Bithynia and Pontus. Therefore, on the basis of the examples analyzed above, it is not possible to draw general conclusions as to Trajan’s policy regarding locally-applied precedents. Indeed, it is virtually impossible given the various areas of law they are related to.

However, what is worth emphasizing is the idea of presenting Trajan as the best emperor in the light of Pliny’s letters. Through the letters Trajan emerges as an emperor who maintained and strengthened the application of just precedents, but he was equally adamant in abolishing the application of those which threatened Roman citizens.⁵¹ It may be clearly seen in the letter to Pliny regarding Cocceianus Dio, in which Trajan was very direct in

not do military service. D. 49, 16, 8 (Ulp. 8 *disp.*): Persons whose status is in dispute, even if they are in actual fact freemen, ought not, for the time being, to enroll the military service (*Qui status controversiam patiuntur, licet re vera liberi sunt, non debent per id tempus nomen militiae dare, maxime lite ordinata, sive ex libertate in servitutum sive contra petantur*). See also DOLGANOV, A. Documenting Roman Citizenship. In: LAVAN, M. – ALDO, C. (eds.). *Roman and Local Citizenship in the Long Second Century CE*. Oxford: Oxford University Press, 2021, pp. 185–229.

⁴⁷ D. 49, 16, 11 (Marci. 2 *reg.*): *Ab omni militia servi prohibentur: alioquin capite puniuntur*.

⁴⁸ *Inquisitores* served the function close to contemporary military recruitment committees. They checked the general health and physical form of the recruits. Papyrological sources reveal that information about recruits contained details such as names, age and height (cf. P. Oxy. VII 1022). Those were the factors taken into account in determining their capability for doing military service.

⁴⁹ On the subject of the phrases used by Pliny and Trajan, see COLEMAN, K. M. Bureaucratic Language in the Correspondence between Pliny and Trajan. *TAPA*, 2012, 142, 2, pp. 216–217.

⁵⁰ Trajan usually avoided providing definitive solutions, encouraging Pliny to undertake independent decisions. Cf. Plin. *ep.* 10, 20; 10, 68.

⁵¹ Trajan’s attention to impression management or self-presentation can be clearly seen when the emperor, albeit in a few words, explains his decision. Similar strategies in the rescripts of Severus Alexander were described recently by HERZ, Z. Precedential Reasoning and Dynastic Self-Fashioning in the Rescripts of Severus Alexander. *Historia. Zeitschrift für Alte Geschichte*, 2020, 69, 1, pp. 103–125.

his statement: “[...] you were very well aware of my determination not to obtain respect for my name through inspiring men with fear or terror or through charges of treason.”⁵² Indeed, it would be hard to be more specific in one’s message to the reader. *Optimus princeps* moves away from the policy of terror and accusations of treason (*maiestas*) and the time of persecuting political adversaries is over. The suggestions that attempts were made to eradicate precedents which had been applicable in the times of Domitian were not even really concealed. If a thesis that the letters were meant to be published during Pliny’s lifetime is true,⁵³ to the contemporary readers, Roman aristocracy, the message was evidently unmistakable. The figure of emperor Domitian is not presented in the letters in a categorically negative light, even though Pliny seems to be merely one step before expressing an absolute condemnation for the ruler.⁵⁴ An evidently hostile attitude towards Domitian transpires from both governor’s letters, as well as emperor Trajan’s answers. The latter emphasized on numerous occasions the new beginning and a different style of policy-making he wanted under his rule. The essence of this consciously-created and conspicuous antagonism between the times of Domitian and the times of Trajan are the words of the emperor himself, who in the case of the accused Christians stated that anonymous denunciation is among the worst types of behaviour, unworthy of the time he was the emperor (*nam et pessimi exempli nec nostri saeculi est*).

Nonetheless, if one were to make an attempt to systematize the above precedents, an overriding criterion would be that of functionality, one that synthesizes Trajan’s policy-making in the province. As a result, the *exempla* in the present work might be categorized into the following groups: *exempla* which were [a] maintained, [b] abolished and [c] created by Trajan. The above puzzle set of precedents should be supplemented by those which Pliny regarded as necessary and suggested their creation to the emperor, but which were refused by the ruler – [d] rejected precedents. Another possible categorization might be one based on the criterion of authority on whose decision the emergence of a precedent was based. In such a case, *exemplum provinciale* would be ideally illustrated by the example of relocating the graves (Plin. 10, 68–69), as well as by *restitutio natalis* (Plin. 10, 72–73). The source of all the others is the emperor. Therefore, they were created on the grounds of a decision of the central authority, even though it is noteworthy that the range of their application varied considerably.

⁵² Plin. *ep.* 10, 82: [...] *cum propositum meum optime nosset non ex metu nec terrore hominum aut criminibus maiestatis reverentiam nomini meo acquirere.*

⁵³ NOREÑA, *op. cit.*, pp. 239–277.

⁵⁴ In the *Panegyric* Pliny did not have such scruples. Domitian is presented there as a spiteful and incompetent ruler. To illustrate his opinion, Pliny argued that since Domitian was a poor sailor, he also must have been a poor commander. Plin. *pan.* 82. More on this: WATERS, K. H. The Character of Domitian. *Phoenix*, 1964, 18, 1, pp. 49–77. A justification for such a stance might be the fact that Pliny might be treated as a spokesperson for the opposition, with which he sympathized. STRUNK, T. E. Domitian’s Lightning Bolts and Close Shaves in Pliny. *The Classical Journal*, 2013, 109, 1, pp. 88–113.

Goethe – báseň i právo

Radim Seltenreich

*Univerzita Karlova, Právnická fakulta
Kontaktní e-mail: seltenre@prf.cuni.cz*

Goethe – Poetry and Law

Abstract:

The author deals in his article with the relation of the famous German poet J. W. Goethe towards the law. First, he depicts his legal studies in Leipzig and Strasbourg which were finished with the formulation of the thesis which helps us to learn about his opinions on some important legal problems of that time. After this the author makes us familiar with Goethe's short working in the role of the counsel in native Frankfurt and much longer activity of office holder in Weimar duchy. Here his career advancement and the problems J. W. Goethe met at this occasion are analysed. The following part of the text is devoted to the problematics of the contract between Faust and Mephistopheles from the legal point of view. At the end of the article the author finally deals with some Goethe's opinions on the political and mainly to the state law related matters of his time.

Keywords: Goethe; Strasbourg's thesis; Weimar duchy; Faust; contract

Klíčová slova: Goethe; štrasburské teze; Výmarské vévodství; Faust, smlouva

DOI: 10.14712/2464689X.2023.3

„Co studuji? Především rozlišování a subtilnosti, kterými se právo a neprávo učinily navzájem dosti podobnými, to znamená, studuji na doktora obojího práva.“

*Z Goethova dopisu E. Th. Langerovi (Štrasburk, 11. 05. 1770)*¹

Hned na úvod řekněme, že zvolený název tohoto pojednání nemá být jen latinou narážkou na slavné Goethovy paměti „Báseň i pravda“ („Dichtung und Wahrheit“)², ale daleko více zdůrazněním skutečnosti, že právo a právní věda jednoduše byly neodmyslitelnou součástí jeho života. A to součástí zdaleka nikoliv jen okrajovou, vždyť Johann Wolfgang Goethe právo přímo studoval (navíc i pocházel z právního prostředí, kdy nemalou roli při této studijní volbě hrálo zejména stejné profesní zaměření jeho otce), následně vykonával po kratší dobu i advokátní praxi, a především působil celá desetiletí v úředních funkcích ve službách výmarského vévody, kdy při této činnosti bylo používání právních poznatků logicky jeho každodenním zaměstnáním.

Je tak jen pochopitelné, že muž jeho tvůrčího ducha tuto skutečnost i mnohokrát reflektoval, a to nejen v příležitostných komentářích o povaze práva a stavu právní vědy jeho doby, ale i ve svých výsostných uměleckých dílech. Právní činnost mu přitom byla i jakýmsi přirozeným korektivem jeho literárního nadání, neboť mu krom pevného kontaktu s realitou nabízela i možnost ukotvení „v řádu života“, o jehož celkovou harmonii vždy usiloval.

Zajímavé srovnání v této souvislosti nabízí ve své knize „Boj s démonem“ kupříkladu Stefan Zweig, jenž klade právě do protikladu významné postavy německé literatury, které plnost svého uměleckého zaměření neunesly a skončily buďto v šílenství, či přímo sebevraždou (svůj „boj s démonem“ takto dle S. Zweiga konkrétně prohráli Friedrich Hölderlin, Friedrich Nietzsche a Heinrich von Kleist), proti J. W. Goethemu, jenž sice démonovi rovněž „pohlédl do tváře“, nicméně nakonec toto své pokušení propadnout bez míry vášnivému pohledu na svět ustál a dosáhl své proslulé a dodnes tolik inspirující „olympanské vyrovnanosti“.³

A my se můžeme jistě oprávněně domnívat, že kotvou této jeho stability bylo v neposlední řadě právo, jež ho jednoduše ke střízlivějšímu pohledu na záležitosti tohoto světa nutilo. Ve výsledku tak vzniklo nesmírně zajímavé propojení pohledu na právní vědu z pozice svrchovaného umělce, které je dodnes tolik inspirující a zajímavé, jak o tom svědčí třeba i kniha jeho sebraných výroků na toto téma příznačně nazvaná „Goethovy citáty pro právníky“. Zejména v německém prostředí je totiž autor Fausta dodnes kultovní postavou, kterou si snaží mnozí přivlastnit, a ani právníci v tomto úsilí nejsou výjimkou. Mnohé Goethovy názory na záležitosti práva (kupříkladu na trest smrti) mohou některé překvapit, protože mají s jeho postavou už předem spojené nazírání, jež neodpovídá realitě, o to více je ale záhodno se o nich zmínit.

V následujícím textu se nejprve budeme věnovat Goethovu setkávání s právem na jeho cestě životem a pochopitelně takto neopomineme ani situaci právní vědy v jeho době

¹ PAUSCH, A. – PAUSCH, J. *Goethe-Zitate für Juristen*. Köln: Verlag Dr. Otto Schmidt, 1996, s. 16.

² I v tomto autobiografickém díle líčícím básníkovo mládí najdeme samozřejmě také jeho vzpomínky na právnícká studia a zabývání se právem. Viz GOETHE, J. W. *Z mého života. Báseň i pravda*. Praha: Mladá fronta, 1998.

³ Viz ZWEIG, S. *Der Kampf mit dem Dämon*. Frankfurt am Main: Fischer, 1981.

a v daném kontextu historického vývoje, přičemž v této souvislosti představíme i některé jeho názory na konkrétní právní problematiku. V další části pojednání se pak zmíníme i o přenesení práva do jeho uměleckých děl, když pozornost upřeme zejména na právní posouzení smlouvy mezi Faustem a Mefistofelem.

Studium práva a štrasburské teze

J. W. Goethe se narodil 28. srpna 1749 ve Frankfurtu nad Mohanem, přičemž jeho systematické vzdělávání započalo ve věku šesti let soukromým vyučováním pod dozorem jeho otce, při němž byla cíleně velká pozornost věnována zejména latině, která tehdy byla významným předpokladem pro právnické studium, se kterým už tehdy bylo vzhledem k rodinné tradici pro Johanna Wolfganga počítáno.

Právě pod tímto zorným úhlem je také mladý J. W. Goethe už od čtrnácti let obeznámován opět svým otcem se základy právní vědy, což už je vnímáno i jako jakýsi předstupeň pro zahájení jeho vlastních právnických studií, k čemuž pak skutečně dochází v říjnu roku 1765 na univerzitě v Lipsku, kde studuje do roku 1768, přičemž ovšem navštěvuje i přednášky z jiných oborů. Po těžké nemoci, z níž se až do roku 1769 zotavuje v domě svých rodičů, pokračuje J. W. Goethe následně ve svých právnických studiích ve Štrasburku, kde také v létě roku 1771 předkládá svou disertaci vztahující se k oboru „státního církevního práva“ a nazvanou *De Legislatoribus*.

Tuto doktorskou disertační práci však místní právnická fakulta sice zdvořile, nicméně rozhodně a neodvolatelně z politických a náboženských důvodů odmítla. Důvodem přitom byla pravděpodobně skutečnost, že J. W. Goethe pod vlivem Jeana-Jacquesa Rousseaua vyjádřil náhled, že stát jakožto zákonodárce má právo určovat kult, dle něž mají vyučovat duchovní, a jenž mají laikové „vnějškově dodržovat“, přičemž ale nemá být zkoumanou otázkou, co si přitom myslí nebo cítí.

Goethe se tak následně rozhoduje získat alespoň licenciát (tedy akademickou hodnost z církevního a světského práva), k čemuž je zapotřebí obhajoba jím formulovaných „právnických tezí“ (*Positiones Iuris*), kterou skutečně úspěšně (*cum applauso*) složí, a 6. srpna roku 1771 je ve Štrasburku promován jako *Licentiatius Iuris utriusque*.⁴

Zastavme se tak na chvíli u znění těchto latinsky psaných tezí, neboť představují zajímavý vhled do nazírání mladého absolventa právního oboru na některé aspekty právní vědy. Tyto teze se dělí zpravidla do dvou skupin, přičemž té první se nevěnuje mnoho pozornosti, neboť J. W. Goethe zde v podstatě jen shrnuje obvyklé poučky římského práva. Teprve druhá skupina je tak nahlížena jako výsledek jeho úvah založených na skutečném vnitřním zájmu (předpokládá se přitom, že J. W. Goethe se zde vyrovnával i s názory svého o deset let staršího přítele a budoucího švagra Johanna Georga Schlossera).

Konkrétně je úvod této části tezí věnován pozici monarchy, zákona a soudce ve státě a společnosti. První dva činitele přitom J. W. Goethe propojuje v otázce zákonodárství, když konstatuje, že „zákonodárství přísluší pouze monarchovi“ (J. G. Schlosser se v tomto bodě vyslovoval i pro spoluúčast zemských stavů). V logice autora tezí pak tomu, komu patří stanovování zákonů, náleží také jejich interpretace, a to zejména proto, že výklad zákonů je vlastně jejich doplňováním až do těch nejmenších podrobností. Je-li tedy vládce takto vlastním „pánem nad právem“, plyne z toho logicky také, že obyčejové právo pozbývá při

⁴ PAUSCH – PAUSCH, *op. cit.*, s. 137.

tomto uspořádání věcí na významu, přičemž základním vodítkem zákonodárcovy činnosti má být jednoznačně v zákonech reflektovaný „státní zájem“. Ten tedy stojí i nad „blahem lidu“, což se pak uvádí do souvislosti se známou Goethovou myšlenkou, že je případně více žádoucí spáchat třeba i nespravedlnost než narušit fungování řádu. Je to tedy pojetí, které je v rozporu s pozdější ideou „právního státu“, neboť logicky při upřednostnění státního zájmu vyzvedává politiku nad právo, jehož fungování tak omezuje jen na situace, jež jsou v souladu s jejími potřebami.

Tomu pak konečně odpovídá i Goethovo pojetí postavení soudce. Jelikož tento není, jak již výše naznačeno, vlastním vykladačem zákona (tato role je přisouzena monarchovi), náleží mu pouze přísná poslušnost vůči zákonu. Opět se tak liší od J. G. Schlossera, který se domníval, že soudci nesmí být odepřeno aktivní používání vlastního rozumu, přičemž později se ovšem i sám J. W. Goethe vyslovoval pro ideál a archetyp „moudrého soudce“, který silou své životní zkušenosti přispěje ke správné interpretaci zákona v komplikovaném případě.

Zvláštní přitom je, že bychom při tomto Goethově přístupu očekávali, že bude také stoupcem pokud možno úplného a kasuisticky pojatého zákoníku, ale opak je pravdou. J. W. Goethe se rozhodně vyslovuje proti každé kodifikaci (zde se shoduje s J. G. Schlosserem, který věnoval boji proti pruskému zákoníku dokonce celou knihu, a pochopitelně také s pozdějšími náhledy Carla Friedricha von Savignyho) a požaduje pouze jakési „zákonné tabule“ formulované v jednoduchém stylu. Tyto svého druhu „generální klauzule“ jsou pak otevřeny právě interpretaci ze strany monarchy (už podle názvu se tak zdá, že zde se J. W. Goethe inspiroval situací, kterou v římském právu představoval vztah „Zákona dvanacti tabulí“ a přetorského ediktu).⁵

Dále pak následují tři teze, s nimiž jejich autor obrátil svou pozornost k otázkám trestního práva. Velmi poutavá je v této souvislosti nadčasová a vždy pozornost přitahující problematika trestu smrti, kdy se J. W. Goethe vyslovuje pro zachování této sankce. Předpokládá se zde přitom i možný vliv názorů jiného německého spisovatele Justuse Mösera (jinak též autora „Vlasteneckých fantazií“ a odpůrce racionalistického pojetí práva), který se v této záležitosti vyslovil v tom smyslu, že státem vykonávaný trest smrti je vlastně tou cenou, kterou si stát vykupuje u příslušníků zavražděného jejich původní právo na soukromou mstu. Pokud by tedy stát tuto dohodu porušil a trest smrti ze svého právního řádu odstranil, vrací se logicky právo na pomstu těmto příbuzným, což ale pochopitelně fungování státní moci a společnosti vůbec nikterak neprospěje. Právě pro tuto fikci smlouvy a nutných následků jejího porušení se J. W. Goethe k užívání trestu smrti přiklonil i v budoucnu, takže můžeme mít za to, že šlo o jeho trvalé přesvědčení.

Pokud se takto J. W. Goethe tímto svým souhlasným postojem k zachování trestu smrti vyslovil vlastně proti osvícenskému duchu své doby, byl s ním naopak v souladu s potřebou odstranit používání mučení jako prostředku k vynucení doznání u předpokládaného pachatele trestného činu. Ten sice už nebyl v důkazní praxi mnoha německých států té doby příliš používán, stále jej však umožňoval trestní zákoník Karla V. z roku 1532 (*Constitutio Criminalis Carolina*), a teprve postupně docházelo k jeho odstraňování z právního řádu.

⁵ RADBRUCH, G. *Literatur- und kunsthistorische Schriften (Gesamtausgabe Band 5)*. Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 1997, s. 155–158.

S ohledem na děj Fausta, v němž je Markétka odsouzena za usmrcení dítěte k trestu smrti, je konečně velmi zajímavá i ta Goethova teze, v níž hodnotí odsouzení matky za vraždu dítěte právě k trestu smrti jako „mezi doktory kontroverzní“. Byť se zde tedy pro takovéto potrestání jednoznačně nevyslovuje a nechává touto formulací vlastně tuto otázku nerozhodnutou, nelze v této souvislosti nepřipomenout, že když je roku 1783 projednávána ve výmarském vévodství možnost zmírnění rozsudku trestu smrti pro matku, která zavraždila své dítě, tak se J. W. Goethe nakonec připojí k odmítavému stanovisku členů kolegia, které se takto vyslovilo (často citovanou formulací – „také já“).⁶

V samotném závěru svých štrasburských tezí se Goethe konečně věnuje i otázce přirozeného práva, kdy se inspirovuje zejména definicí římského právníka Ulpiana, a konstatuje, že takovéto právo společně všemu živému vlastně vyplývá z přirozené povahy věcí a také z daných sociálních skutečností majících právo určující povahu (proto, jak výslovně uvádí, může mít třeba i stav otroctví přirozenoprávní povahu). Odtud se právo přírody stává i filosofii pozitivního zákonodárství, které není primárně vázáno jeho dobou tolik uctívaným racionalismem, ale právě danou „povahou věcí“ (tak to ostatně pojal ve svém slavném díle „O duchu zákonů“ i Charles Louis Montesquieu). Souhrnně tak lze Goethovy „štrasburské teze“, s nimiž se rozloučil s právnickým studiem, považovat za ranou formu myšlenek, kterým zůstal po celý život věrný, a jež potom i dále rozvíjel. Konkrétně vyzvedněme zejména jeho věrnost vládě „osvícenského monarchy“ spojené s odmítáním kodifikací ve jméno přirozeného vývoje práva daného povahou skutečnosti, jak to pak ostatně později formulovala i historická škola vedená C. F. von Savignym. To pak J. W. Goethe nepochybně vnímal i jako zadostiučinění, neboť v dopise z roku 1825 píše právníké fakultě v Jeně, že je rád, že ty právníké názory, které vyjádřil už v mládí, se později staly nesporným pravidlem myšlení a rozhodování o zákonech.⁷

Advokát a státní úředník

Od září roku 1771 do října roku 1775 vykonává potom J. W. Goethe advokátní činnost v rodném Frankfurtu nad Mohanem, přičemž jeho účast je doložena v 28 soudních procesech. Důležité je přitom i období během května až září roku 1772, kdy Goethe praktikuje u říšského komorního soudu ve Wetzlaru (roku 1774 vydaný román v dopisech „Utrpení mladého Werthera“ se váže právě k tomuto údobí, kdy se jeden z právníků u tohoto soudu rozhodl pro dobrovolnou smrt). Již koncem roku 1771 přitom Goethe pracoval i na svém dramatu „Götz von Berlichingen“, kdy materiál mu poskytla právě už ve Štrasburku uskutečněná studia říšských právních dějin (známá je z této hry třeba i zmínka o studiu německých studentů na slavné „právníké univerzitě“ v Bologni – „tak pilný jako Němec v Bologni“). Během tohoto svého frankfurtského období se J. W. Goethe konečně věnoval i psaní recenzí zejména na státoprávní vědecká díla, jež byla zveřejňována ve „Frankfurter Gelehrten Anzeigen“.⁸

Samotná Goethova advokátní činnost je přitom hodnocena spíše rozporuplně. Na jedné straně sice mají takto dochované právníké spisy svědčit o cílevědomé práci mladého

⁶ Blíže k celé této trestněprávní problematice viz MÜLLER-DIETZ, H. Goethe und die Todesstrafe. In: LÜDERSSEN, K. (ed.). *Die wahre Liberalität ist Anerkennung*. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 1999, s. 15–41.

⁷ RADBRUCH, *op. cit.*, s. 160–162.

⁸ PAUSCH – PAUSCH, *op. cit.*, s. 138.

muže, který chce ve své činnosti uspět (a přitom příležitostně formulovat i návrhy zaměřené na zlepšení stavu práva své doby), na straně druhé však má i máloco vypovídat o úplném ponoření se do právnických otázek a radosti z formulování právnických konstrukcí, jež jsou znakem pravého „právníkého ducha“.

Lze se oprávněně domnívat, že za těchto okolností mu byla i nanejvýše vhod nabídka, kterou mu učinil vévoda Carl August, a sice aby vstoupil do jeho služeb u výmarského dvora. Prvé setkání obou mladých mužů (vévodovi při něm bylo pouhých 17 let) se přitom odehrálo ve Frankfurtu v prosinci roku 1774, kdy „básníkem-advokátem“ okouzlený Carl August jej zve do Výmaru, přičemž již tehdy hovoří o jeho možném úředním postu ve zdejším státním aparátu.

Skutečně lze tuto nabídku považovat na Goethově straně za příznivý „pokyn osudu“, a to v neposlední řadě už proto, že advokátní činnost (jak již naznačeno) jej nenaplňovala, a navíc ani jeho raná literátská sláva mu nebyla sto zajistit kýžené finanční zabezpečení. A právě to nyní nabízel výmarský dvůr s tím, že J. W. Goethe si byl nepochybně vědom i stinných stránek tohoto „povolání“, jež logicky spočívaly především v jeho naprosté závislosti na osobě vévody a nutné loajalitě vůči němu. Naopak se zdá, jakkoliv to může znít na první pohled paradoxně, že J. W. Goetha lákala možnost získat pevný životní řád, jenž by mu umožnil uniknout pokušení přílišného uměleckého egocentrismu ve prospěch účasti na aktivním utváření sociální skutečnosti, neboť právě tento přístup byl vlastní i jeho celoživotní snaze o harmonické a vyvážené utváření vlastní osobnosti.

J. W. Goethe skutečně rok po prvním setkání s mladým vévodou (konkrétně na začátku listopadu 1775) přijíždí do Výmaru, a sice nejprve v pozici hosta, který však má už v tomto okamžiku potenciál přerůst do role významného úředního činitele státu, jak se tomu v brzkém čase skutečně i stane. Tento stát přitom samozřejmě už vzhledem ke své spíše miniaturní rozloze nehrál na politické mapě Evropy (ba dokonce ani na té Svaté říši římské národa německého) nikterak významnou roli, a formálně se skládal z ústavně a správně oddělených vévodství „Sasko-Výmar“ a „Sasko-Eisenach“ s celkovým počtem obyvatel jen lehce přesahujícím hranici sta tisíc. Samotné město Výmar jako hlavní město státu a rezidence vévody je v této době popisováno jako ospalé městečko s pouhými šesti tisíci obyvatel. Není tedy tak úplně nadsázkou, když konstatujeme, že J. W. Goethe při hledání své životní a finanční stability vlastně opustil „velkoměstský Frankfurt“ ve prospěch „provinčního zapadáka“.

Obě zmíněná vévodství tvořící dohromady tento miniaturní stát se přitom během raného novověku proměnila (a to byl ostatně úděl mnoha tehdejších státních útvarů „Svaté říše římské“) po stránce státní formy z dualistických stavovských celků v absolutisticky ovládaná uskupení. Zemské stavy zde sice nadále existovaly, ale jejich politická váha byla ve srovnání s dřívějším stavem prakticky zanedbatelná, neboť politická moc se v podstatě celá koncentrovala do rukou zemského vévody, který se ji však nesnažil vykonávat na způsob despotické libovůle, nýbrž v dobovém duchu osvěcenského absolutismu, v němž je vládce chápán jako „první služebník státu“.⁹

V takovémto systému pochopitelně velmi mnoho záleží nejen na osobnosti vládce, ale i jeho blízkých spolupracovníků a poradců. Konkrétně v případě mladého výmarského vévody šlo předpokládat, že je jistě už vzhledem ke svému věku plný reformního úsilí,

⁹ OGRIS, W. Goethe – amtlich und politisch. In: LÜDERSEN, *op. cit.*, s. 271–274.

k čemuž mu měly přispět právě i rady ne zase o tolik staršího J. W. Goetha. Ten je již v červnu roku 1776 jmenován tajným legačním radou, aby se už o tři roky později stal přímo tajným radou a zaujal v malém státě postavení odpovídající pozici ministra. Kromě toho se pak stává i členem či přímo vedoucím některých odborně orientovaných komisí (zejména důlní, válečné a daňové). Toto kumulování úřadů mu pak vyneslo i určitou kritiku a nedůvěru kolegů, kterou však básník dokázal svou usilovnou úřednickou prací překonat.

Předpokládá se přitom, že J. W. Goetha v této fázi jeho života tato práce naplňovala, že „úloha vládnout“ jej uspokojovala už proto, že mu dávala pevné zakotvení v realitě, jež by mu samotná tvůrčí literární práce poskytnout nedokázala. Tuto realizaci potom navíc podtrhovala skutečnost, že se v této každodenní činnosti poměrně pochopitelně zabýval právní sférou, kterou můžeme širěji vymezit jako *ius publicum*, představovanou především problematikou dnešního správního práva, jež ho vždy zajímala a byla mu bližší než oblast civilistiky. Řád, který se pokoušel vybudovat ve svém vlastním životě, se tak prolínal i s cílenou výstavbou řádu života státního.

Goethovy úřední spisy z tohoto období představují pestrou směs dopisů, návrhů a instrukcí, které se tak či onak dotýkají tehdejšího výmarského vévodství. Z dochovaných materiálů lze soudit i na jeho pilnou účast při tvorbě horního zákona, požárního či konkursního řádu. Zejména naposledy uvedenému věnoval podle všeho velkou pozornost, když se snažil střízlivě vybalancovat ochranu dlužníka v tíživé situaci při současném nepoškození oprávněných zájmů věřitele.

Vedle této problematiky pak musel vévoda a jeho poradní sbor řešit také otázky spjaté s církevně-právními záležitostmi. Obecně lze přitom říci, že ve výmarském státě přes jeho především luteránskou orientaci vládla v této době již náboženská tolerance daná příklonem k myšlenkám osvícenství. I tak se ovšem ale musely často řešit problémy spjaté s každodenním výkonem kultu a jinými praktickými otázkami.

Goethův zájem v této úvodní fázi jeho pobytu ve výmarském vévodství přitom patřil i hospodářským, finančním a sociálním otázkám. Co se financí dotýká, bývá vyzvedáván zejména jeho podíl na finanční reformě z roku 1783, kdy se po složitém jednání se stavy obou zemských částí (v této oblasti byla část jejich pravomocí stále zachována) podařilo dosáhnout vyrovnaného státního rozpočtu, a to nikoliv pomocí navýšení daní, ale přijetím úsporných opatření, která se týkala hlavně výmarského vojska (jeho počet byl zredukován ze šesti stovek mužů na pouhých 311 vojáků).¹⁰

Pro J. W. Goetha je pak příznačné nejen odmítání státních monopolů a výherních loterií, ale i příkladný zájem o život nejchudších vrstev obyvatel, jež jsou však pro Boha jistě těmi nejvyššími, jak výslovně uvedl v dopise z roku 1777 adresovaném paní von Stein. Je tak doložena i jeho konkrétní snaha pomáhat hladovějícím, obětem povodní (a to i penězi z „válečné pokladny“), jakož i studentům bez prostředků. S ohledem na již řečené o jeho byť jen částečně „osvícenském postoji“ k trestnímu právu se pak pokoušel i o zlepšení některých aspektů výkonu trestu, přičemž ovšem trestance viděl i pod zorným úhlem ve své době tolik populární možnosti zkoumání jejich fyziognomie.

Uzavřen mu přitom nezůstal ani určitý vliv na zahraniční politiku výmarského státu, jež však již s ohledem na jeho miniaturní rozměry měla i obdobně nevelký význam a dopad. Spíše jen zajímavou kuriozitou je v této souvislosti dobrodružný plán z roku 1789, podle

¹⁰ Tamtéž, s. 274–287.

něhož se měly v opozici vůči Josefu II. stojící Uhry odštěpit od habsburské monarchie s tím, že svatoštěpánská koruna by byla nabídnuta právě výmarskému vévodovi Carlu Augustovi. J. W. Goethe byl přítom proti této spíše „fantastické myšlence“ od počátku v rozhodné opozici, přičemž vévodu varoval před jakýmkoliv zaplacením se do této záležitosti také i odkazem na osud „zimního krále“ Friedricha Falckého.

Samozřejmě ale nelze v této souvislosti ani pominout pozdější napoleonské války, které pochopitelně ovlivnily i osudy výmarského vévodství. Roku 1806 tak přistupuje „Sasko-Výmar“ k Rýnskému spolku, přičemž téhož roku na podzim dochází po bitvě u Jeny i k francouzskému obsazení Výmaru – samotné audience zdejších tajných radů u Napoleona se ovšem J. W. Goethe z důvodu nemoci nezúčastnil. Stejně tak potom ani přes žádost výmarského vévody nebyl přítomen na jednáních Vídeňského kongresu.

Pokud se pak v čase poněkud vrátíme, je třeba říci, že Goethův pracovní a reformní zápal začíná po úvodních letech ve službách Carla Augusta poněkud vyhasínat, což souviselo i s tím, že jeho vliv na něj se s postupným dozráváním vladaře začínal umenšovat, současně si pak zřetelněji uvědomoval i nevyhnutelnou malost a provinčnost poměrů, v nichž působil. Nevyhnutelný pokles původní energie tak má v údobí let 1786–1788 kompenzovat i jeho proslulá „italská cesta“, k níž získal od vévody souhlas.

Po svém návratu se pak sice vrací do úřední služby, jeho pracovní zátěž je však (opět za velkorysého vévodova souhlasu) výrazně menší, kupříkladu mnoha zasedání odborných orgánů, jichž zůstal členem, se nyní účastní už jen výjimečně. Souběžně s tím dochází i k určitému „oborovému přesunu“ jeho povinností, které je nepochybně i více v souladu s jeho bytostným zaměřením. J. W. Goethe se jinými slovy více než na aktivitách souvisejících se svým původním právnickým vzděláním, podílí na kulturním životě výmarského vévodství.

Vyzvednout v této souvislosti můžeme zejména tu skutečnost, že od roku 1791 básník přebírá vedení výmarského dvorního divadla, které sice přineslo i mnoho úkolů správní povahy, zároveň jej však také logicky přiblížilo „do jeho vlastního světa“. Později roku 1815 po vytvoření úřadu vrchního dozoru nad ústavou vědy a umění ve Výmaru a Jeně byl J. W. Goethe pověřen právě jeho výkonem (postavení odpovídalo pozici „státního ministra“), přičemž největší problém v tomto kontextu představovala správa zemské univerzity v Jeně, pro niž odmítl roku 1819 (tedy po vydání svobodomyšlný univerzitní život potlačujících „karlovarských usnesení“) převzít úlohu kurátora. Dodejme ještě, že po Vídeňském kongresu byl spisovatel formálně ve službách nově označeného útvaru velkovévodství Sasko-Výmar-Eisenach.¹¹

Smlouva Fausta s Mefistofelem

Nejen úřednickou a s ní spojenou právníckou činností byl ale J. W. Goethe živ během dlouhých desítek let svého pobytu ve Výmaru. Vytváří zde i svá mistrovská a lidsky zralá umělecká díla, mezi nimiž vyniká zejména prvý díl Fausta. A i na něm je vidět, že právo a jeho role v lidské společnosti autora nepřestávala zaměstnávat ani při psaní těchto vrcholných skvostů světové literatury.

Podívejme se tak nyní blíže zejména na právní povahu smlouvy mezi Faustem a Mefistofelem, která se již v minulosti stala předmětem četných rozborů. Ještě předtím ale i připomeňme ony verše, které jsou snad nejčastěji při snaze o zachycení Goethova „skutečného

¹¹ Tamtéž, s. 290–305.

postoje k právu“¹², citovány. Tedy ty, v nichž Žák nejprve říká Mefistofelovi: „Pro práva nemohu se rozehráti,“ načež tento mu odpovídá, „to nemohu vám vlastně ve zlé bráti, přespříliš dobře znám já vědu tu. Dědí se zákony a práva tak jako věčná nemoc dál, rod rodu odkazem ten neduh dává, aby se všude rozlézal. V tlach rozum, dobro v zlo se mění, ó běda ti, že vnukem jsi! Práv, s nimiž na svět přišli my, žel, těch tam vůbec dbáno není.“¹² U takto formulované kritiky právní vědy lze skutečně asi jen těžko předpokládat, že by nevycházela z niterného básníkovy přesvědčení, ten však kupříkladu na jiném místě díla třeba prokazuje i běžnou právní erudici, když Mefistofeles říká Martě toužící po důkazech spolehlivě prokazujících smrt jejího manžela: „Dvou svědků ústy, paní má, pravda se prokázati dá. Čackého druhu mám, a jím u soudu vše vám potvrdím.“¹³

Pokud se ale nyní již skutečně zaměříme na smlouvu mezi Faustem a Mefistofelem, pak musíme nejprve připomenout, že ona sama je již jakousi paralelou k části „Prolog v nebi“, kde dochází k ujednání mezi Hospodinem a Mefistotelem o tom, že služebník pekel má svobodu Fausta během jeho pozemské pouti pokoušet a získat jeho duši. Vlastně se jedná o sázku, přičemž Mefistofeles znalý lidské povahy neskrývá v tomto případě nikterak přesvědčení o svém jistém vítězství: „mně o mou sázku věru úzko není“.

Skutečně nabízí Faustovi své služby s tím, že ale věc bude ošetřena smlouvou, která předpokládá, že Mefistofeles bude Faustovi plnit jeho přání zde, „onde“ pak ovšem naopak jemu Faust: „zde poslušen chci býti tvého slova, bez dechu ve všem po vůli ti být. Až onde shledáme se znova, mně ty máš stejným oplatiť.“¹⁴ Takto formulovaná nabídka ovšem Faustovi nevyhovuje a smlouvu chce pojmout spíše jako sázku (přímo říká „tot' sázka má“), podle níž propadne ďáblu, pokud mu ten dá chvíli, v níž nalezne plné uspokojení: „když okamžik mě zvábí k slovu: Jsi tolik krásný! prodlí jen – pak si mě sevří do okovů, ó pak chci rád být utracen!“¹⁵

Takto finálně nastavená smlouva je tedy stvrzena Faustovou krví a básník se k ní vrací na konci druhého díla Fausta, kdy nechá svého hlavního hrdinu deklamovat při umírání mimo jiné právě i slova „okamžik směl bych osloviti: jsi tolik krásný, prodlí jen!“¹⁶ Faustova duše je však po smrti vzata do nebe a Mefistofeles si tak už jen trpce naříká – „u koho mám teď stěžovat si a hledat právo v dnešní den? Já zasloužím, čím svět mi splácí, na stará kolena jsem ošizen!“¹⁷

Tolik tedy stručný popis toho, co může být předmětem právního rozboru, o který se, jak již naznačeno, v minulosti pokoušeli zejména němečtí právníci. Tak kupříkladu roku 1902 byli o takovouto analýzu smlouvy mezi Faustem a Mefistofelem adresně požádáni Goethovou společností někteří z profesorů práva. Profesor Ernst Landsberg považovaný za jednoho z předních znalců právního nazírání Goethovy doby, pak ve svém stanovisku zejména zdůraznil, že pokud posuzujeme smlouvu mezi Faustem a Mefistotelem, pak měřítkem její možné platnosti podle něj musí být jednak přirozené právo a jednak také pozitivní obecné soukromé právo té doby.

¹² GOETHE, J. W. *Faust*. Přel. FISCHER, O. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1965, s. 84–85.

¹³ Tamtéž, s. 144.

¹⁴ Tamtéž, s. 72.

¹⁵ Tamtéž, s. 74.

¹⁶ Tamtéž, s. 530.

¹⁷ Tamtéž, s. 540.

A takto bráno je podle něj dotčený kontrakt doslova „neplatný, nicotný, bez účinnosti“, a to jednoduše proto, že je zcela zjevně „nemravný“ („unsittlich“), protože Faust v něm disponuje statkem, nad kterým mu „dispoziční právo“ jednoduše nepřísluší, totiž vlastní duši. Pokud bychom však přesto hypoteticky připustili platnost smlouvy, pak se rozhodně nejedná o pronájem služeb, ale o sázku, přičemž se definičně jedná o „smlouvu odvážnou“, neboť v sobě obnáší riziko nejistoty výsledku.¹⁸

Názor profesora Josefa Kohlera z berlínské univerzity formulovaný taktéž roku 1902 potom s výše uvedeným náhledem o nemožnosti disponovat vlastní duší polemizuje a dokládá, že ve středověku se bylo možné pro případ nesplnění povinnosti zavázat k odevzdání sebe sama pekelným mukám, což zase spočívalo na starogermánské právní představě, která připouštěla ručení vlastní osobou.¹⁹

Nedávný pohled na tuto problematiku pak zase představuje kupříkladu text Rüdiger Völlharda „Kdo vyhrál sázku?“, v němž se domnívá, že klíčovou pro posouzení právě položené otázky (pokud tedy přijmeme předpoklad platnosti mezi Mefistotelem a Faustem uzavřené smlouvy) je skutečnost, že Faust při svém umírání konstatuje krásu okamžiku a možnost jeho prodlení v konjunktivu (viz výše), a vysloveně tedy neříká nic, co by mohlo být chápáno jako vyjádření aktuální krásy chvíle ve smyslu touhy po jejím trvání. Ale právě jedině to předpokládá uzavřená smlouva a jedině tak by Mefistofeles vyhrál dojednanou sázku. Proto je i pokrytecké jeho oplakávání „ztraceného práva“, neboť on neztratil právo, ale pouze sázku, jejímž vítězem se stal právoplatně Faust.²⁰

Faustem jinak možnosti výkladu práva v Goethově díle jistě nekončí, nabízel by se takto zejména satirický epos Reineke Fuchs z roku 1793, v němž J. W. Goethe zástupně přes říši zvířat kritizuje různé společenské a také právní nešvary. V závěru tohoto pojednání se ale soustředíme na některé jeho názory na stát a právo, jak se u něj i pod vlivem konkrétních historických událostí v jeho poměrně dlouhém životě vyvíjely.

Goethovy (nejen) státoprávní postoje

Především je třeba pod tímto zorným úhlem vyzvednout, že francouzská revoluce započatá roku 1789 J. W. Goetha svými násilnickými excesy a jistě i dogmatickým vyzněním v jeho politických názorech velmi negativně ovlivnila. Odpovídalo to ostatně i jeho přesvědčení, že prostý lid přes mnohé své jiné přednosti jednoduše nedisponuje dostatečnou intelektuální kapacitou, jež by mu umožňovala smysluplně řídit státní záležitosti. Takto lze dále vysvětlit naopak i jeho pozitivní postoj k Napoleonovi, jehož chápal jako vítěze nad revoluční anarchií a garanta řádu oproti chaosu a rozvratu. Obdobně pak nebyl ani přítelem překotného německého sjednocování, více než případně dosažená politická jednota pro něj vždy byla jednota národa vystavěná na společně sdílených kulturních základech.

Stejně tak byl velmi obezřetným i pokud se dotýká boje liberálů za ústavní zakotvení občanských svobod, protože svoboda pro něj nebyl primárně pojem politický, ale duchovně-mravní, který se rozhodně nekryl se sledováním zájmů blíže neomezovaného individualismu. V tomto ohledu byl i odpůrcem bezbřehé svobody tisku, neboť mnohé nově vznikající noviny a časopisy usilovaly podle něj pouze o přinášení jakési „polokultury“ masám

¹⁸ LANDSBERG, E. – KOHLER, J. Fausta Pakt mit Mephistopheles in juristischer Beleuchtung. In: LÜDERSSEN, *op. cit.*, s. 70–74.

¹⁹ Tamtéž, s. 74–87.

²⁰ VOLLHARD, R. Wer hat die Wette gewonnen? In: LÜDERSSEN, *op. cit.*, s. 89–97.

a nesloužily než aktuálnímu okamžiku. Přestože tak v této souvislosti obhajoval i existenci cenzury, nelze jej ale ani označit za jakéhosi „arcikonzervativce“ či dokonce reakcionáře, vše uvedené prostě vycházelo z jeho základního osobnostního nastavení, v němž jednoduše nebylo pro jakékoli excesy (a tedy ani „výstředky svobody“) místo.²¹

Připomeňme ještě již v úvodu tohoto textu naznačený pozitivní přístup básníka k závěrům historické školy, což ale platilo i naopak, jak to dosvědčuje zájem jejího zakladatele o Goethovo dílo. Ten zejména vyzvedává jeho zmínku (jdoucí ve svých kořenech až k výroku svatého Pavla) o tom, že herec musí vniknout do ducha a smyslu autorova díla, protože pouhé „následování písmen“ nemůže pro jeho věrohodný výkon postačovat. Toto známé dilema „duch proti písmenům“ pak C. F. von Savigny převádí i na své pojetí práva, v němž je přeci také rozhodující pochopení „ducha práva“ (viz i jeho nauka o „národním duchu“) a nikoliv slepé následování jeho písmen. Jinak také výše citovaný výrok Mefistofela o právu nechápal C. F. von Savigny jako snad přihlášení se J. W. Goetha k ideálu přirozeného práva („práv, s nimiž na svět přišli my, žel, těch tam vůbec dbáno není“), ale jako odklon od snahy kodifikovat právo necitlivě zákonodárcem právě do podoby písmen, jež se musí potom slepě následovat při nedbání požadavku jeho pomalého vývoje z kořenů „národního ducha“.²²

Souhrnně lze závěrem nepochybně konstatovat to, co jsme zmínili na začátku tohoto textu, totiž že J. W. Goethe byl především mužem řádu vycházejícího z měšťanských premis jeho doby, a jako takový vnímal i roli práva ve společnosti, tedy především jako konzervativního vývojem daného elementu (zde se potkával právě i s naukou historické školy), který má bránit legitimitu daného stavu proti nebezpečným excesům převratných revolučních snažení. Pro něho samotného ovšem právo nebylo v jeho životě přes všechn svůj význam a odborné vzdělání, jež v něm dosáhl, tím hlavním. Tím bylo jeho zakotvení v obraze harmonického, vzdělání a kulturou hluboce prostoupeného jednotlivce, který, jak je obecně známo, byl navíc řízením osudu i geniálním básníkem a tvůrcem.

²¹ OGRIS, W. *Goethe – amtlich und politisch*. In: LÜDERSEN, *op. cit.*, s. 305–314.

²² Blíže k této problematice viz NÖRR, D. Geist und Buchstabe: Ein Goethe-Zitat bei Savigny. In: LÜDERSEN, *op. cit.*, s. 123–147.

Finnish-Hungarian International Law Enforcement Cooperation Between the Two World Wars

János Sallai

University of Public Service, Faculty of Law Enforcement
Contact e-mail: sallai.janos@uni-nke.hu

Mátyás Szabolcs

University of Public Service, Faculty of Law Enforcement
Contact e-mail: mszabolcs1975@gmail.com

Abstract:

As a result of the Industrial Revolution and civic development, the cultural, economic, and professional relationship between states grew steadily. These were based on common interests and historical, friendly relations. At the same time, crime has become international. One reason for this is that criminals, fearing prosecution, tried to hide in neighbouring states. The most effective action against this was international law enforcement cooperation. Collaborations began in the late 19th century when international criminal congresses were organized. As a result, international law enforcement relations between the countries have deepened, and professional relations have developed. The establishment of Hungarian-Finnish police relations was facilitated by the historical friendship between the two countries, the linguistic kinship, and the fact that, although in different ways, the police of both countries had almost similar tasks and problems.

Keywords: law enforcement; law enforcement cooperation; Finnish-Hungarian friendship; crime; police

DOI: 10.14712/2464689X.2023.4

“International relations are important to the police in every country. Here are the roots to which common threads run from everywhere. This has necessitated the development of international relations.”¹ You can read this quote from Dr. Henrik Dorning,² in his book on the analysis of international relations. Even before the World War I, the international relations of the Hungarian police were not limited to the Austro-Hungarian Monarchy countries. Hungarian officials and leaders have been regular participants in international conferences since the second half of the 19th century.³ Contact with the Finnish police was part of this system of international relations after the World War I.

The beginning of the Finnish-Hungarian relations can be traced back to the middle of the 19th century. Initially, the initiatives of mainly linguists, ethnographers, and individuals who considered the importance of the Finnish-Hungarian friendship led to institutional Finnish-Hungarian cooperation.^{4,5,6} The Finnish-Hungarian friendship and cooperation have stood the test of time in the last century. There have been several turning points and significant events in the two nations’ history in the 20th century, when friendship intensified and manifested in practice despite the great distance.⁷ One of the symbolic beginnings of this was when Finland recognized Hungary on September 10, 1920 (after the World War I, when the Austro-Hungarian Monarchy disintegrated), and two years later also sent an ambassador.⁸ (Due to its geopolitical position and history, Finland initially approached the Baltic States and Poland.)^{9,10}

Both countries have been fighting for independence for centuries. Finland became independent after the occupation by the Swedes and Russians, while Hungary became

¹ BORBÉLY, Z. – KAPY, R. *A 60 éves magyar rendőrség 1881–1941 (60 years old Hungarian Police 1881–1941)*. Budapest: Halász irodalmi és könyvkiadó vállalat, 1942, p. 540.

² SALLAI, J. Muncipális rendőrségektől a centralizált, állami rendőrségig: 100 éve centralizálták, államosították a magyar rendőrséget (From municipal police to centralised state police). *Rendőrségi Tanulmányok*. 2020, Vol. 3, különszám, p. 35.

³ RIEGE, P. *Die Polizei aller Länder in Wort und Bild (The police of all countries in words and pictures)*. Dresden: Metro, 1928, p. 261.

⁴ VIRKKUNEN, P. *A harcoló finn hadsereg szelleme (The spirit of the fighting Finnish army)*. Budapest: Finn-Magyar Társ, 1942, p. 28.

⁵ SIEVERS, J. *Rokoni körben – A magyarországi finn képviselő története (Among relatives – History of Finnish representation in Hungary)*. Budapest: Finn Nagykövetség, 2010, pp. 142–143.

⁶ ZSIRAI, M. *A finnugorság ismertetése (Description of Finno-Ugricism)*. Budapest: Tankönyvkiadó Vállalat, 1952, p. 11.

⁷ SALLAI, G. Finn kitüntetések a HM Numizmatikai Gyűjteményében (Finnish medals in the Hungarian Military Numismatics Collection). In: *A Hadtörténelmi Múzeum Értésítője. Acta Musei Militaris in Hungaria*. Budapest: Hadtörténelmi Múzeum, 2014, Vol. 14, pp. 271–294.

⁸ During the study period, the following ambassadors were in the two countries. Finnish ambassadors: Karl Gustaf Idman ambassador (Copenhagen) 1922–1927; Emil Nestor Setälä ambassador (Copenhagen) 1927–1930; Onni Talas ambassador (Copenhagen) 1930–1934; Onni Talas ambassador 1934–1940. Hungarian ambassadors: György Nagycásanyi Barcza managing director (Copenhagen / Stockholm) 1920–1921; Gyula Kornoni Bornemisza ambassador (Stockholm) 1921–1923; Mihály Jungerth managing director (Tallinn) 1923–1933; Sándor Nemeskéri managing director 1933–1934, ambassador 1934–1937; Béla Török ambassador 1937–1939; Lajos Villani ambassador 1939–1940.

⁹ ANTAL, I. – GASKÓ, D. – NAGY, I. *Finn-magyar kapcsolatok (Finnish-Hungarian relationship)*. Budapest: Magyar-Finn Társaság, 1943, p. 8.

¹⁰ SZÜCS LÁSZLÓNÉ SISKA, K. Finn-magyar diplomáciai kapcsolatok története (History of the Finnish-Hungarian diplomatic relationship). In: *Finn-Magyar Nemzetközi Konferencia*. Debrecen: Debreceni Egyetem Állam – és Jogtudományi Kar, 2010, pp. 115–125.

independent after the World War I, after the Turkish occupation and Habsburg domination. (As the foreign-military-financial administration was common in the Monarchy, Hungary could not be considered as a completely independent country. The consequences of this could also be felt at the Paris Peace Conference, with which the war ended and where Hungary could not represent its interests properly due to the lack of national diplomatic presence.)

The Finnish Parliament declared its independence on December 6, 1917. This was followed by a bloody civil war from January to May 1918, and, after great debates, the form of the republic was decided in 1919. Finland became a member of the League of Nations in 1920.^{11,12}

In 1918, there was quite a turbulent time in Hungary. At the end of the World War I, more than five hundred thousand soldiers returned from the fronts and wanted to go home immediately. At the same time, there was a shortage of food and fuel, which resulted in a great deal of dissatisfaction in the country and continuous protests. This led to a revolution. During the time of the Károlyi government, the Entente authorities announced their plan for the territorial mutilation of the country. After this announcement the “aster revolution” broke out, which was followed by the proletarian dictatorship and, after a short period of transition, by the Horthy era. In the first period of the Horthy era, the new state had to be built, though the new borders set by the border-setting committees did not agree with Hungary’s historical borders. Hungary has lost 2/3 of its territory, a significant part of its raw material deposits. Millions of people of Hungarian nationality came under the rule of new countries.

The mutual recognition of the two countries is also well illustrated by the archival material preserved in Hungarian and Finnish. According to it: “The moment when Finland enters the ranks of politically independent states, it is asking the authorities to recognize its independence, among the very first ones the mighty Austro-Hungarian Monarchy. The Finnish government feels the need to welcome the related Hungarian nation on behalf of the Finnish nation and to express the feelings that fill the Finnish nation.”¹³

Later, in addition to historical friendship and linguistic kinship, the two countries’ nations were also brought together by a common enemy, the Soviet Union.

1. Presentation of the literature on the Finnish-Hungarian law enforcement topic

Unfortunately, the study of the Finnish-Hungarian law enforcement history is one of the least researched topics. Moreover, between 1945 and 1989, this topic could not be dealt with in Hungary. The authors did not find any references or publications about Hungarian-Finnish police cooperation neither in archives nor in books dealing with Finnish-Hungarian

¹¹ EGEY, E. Első világháborús magyar hadifoglyok hazahozatala a Szovjetunióból észt-finn-lett-német közreműködéssel. (Repatriation of Hungarian prisoners of war from the Soviet Union with the participation of Estonian, Finnish, Latvian and German). *Múltunk*. 2004, Vol. 49, No. 2, p. 112.

¹² EGEY, E. *A két világháború közötti magyar-finn-észti kapcsolatok történetéből: Társasági, diplomáciai, katonai együttműködés (Details from the Hungarian-Finnish-Estonian relationship between the two world wars: Social, diplomatic and military cooperation)*. Szombathely: Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ, 2010, p. 199.

¹³ Magyar Nemzeti Levéltár (Hungarian National Archives) K. 26. 1918. XVI-os. 9107.

relations. Therefore, events and sources related to the topic between the two world wars were searched. In the 1920s, the establishment of an independent police force began in parallel in the two countries. The Ministries of the Interior and the police of the two countries established direct professional contact. Later this led to the organization and conduct of reciprocal study tours, which allowed the two countries' police to get to know each other's organization and staff, and benefit from each other's law enforcement experience. Three major groups of resources can be distinguished:

- a) Hungarian language sources:
 - Articles from one of the authors (János Sallai)¹⁴
 - Archive sources (police magazines and books before World War II)¹⁵
- b) German language sources:
 - Articles by Hungarian authors¹⁶
- c) Finnish language sources:
 - Archive sources (police magazines before World War II)¹⁷

As you can see, the English language sources are not available on the topic. This is extremely sad, as the Hungarian-language articles are incomprehensible to Finnish and the Finnish-language articles are also incomprehensible to Hungarian researchers. English could be the common language of communication. It would be worth for Finnish and Hungarian law enforcement researchers to get to know the common history and each other's thoughts as far as possible.

2. Beginnings of the Finnish and Hungarian police

2.1 About the Finnish police

The Finnish police was organized after the establishment of the independent statehood, and then in 1925, it was reorganized on a completely new modern basis. Its peculiarity is that the municipalities paid a part of the expenses of the state police with national competence. The central administration of the police was managed by the Ministry of the Interior, where a department was set up only for police matters.¹⁸ The head of the department was Esko Heilimo, who was also the Finnish representative of the International Criminal Police Commission.¹⁹ In the same committee, Hungary was represented by dr. Henrik Dorning.

¹⁴ SALLAI, J. Dorning Henrik rendőrségi szakíró, a rendőrség országos szaktanulmányi felügyelője és zoológus (Henrik Dorning police specialist, national police supervisor and zoologist). In: BODA, J. – FELKAI, L. – PATYI, A. (eds.). *Ünnepi kötet a 70 éves Janza Frigyes tiszteletére = Liber amicorum in honorem Friderici Janza septuagenarii*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 2017, pp. 483–493. SALLAI, Muncipiális rendőrségektől a centralizált, állami rendőrségig: 100 éve centralizálták, államosították a magyar rendőrséget (From municipal police to centralised state police).

¹⁵ VIRKKUNEN, *op. cit.*; DORNING, H. *A bűnügyi rendőrség nemzetközi összeműködése (International operation of the criminal police)*. Budapest: Pallas, 1937; DORNING, H. *A rendőrség intézményének fejlődése (Development of the police institution)*. Budapest: Budapesti Hírlap, 1922.

¹⁶ DORNING, H. *Die Staatspolizei Ungarn (Hungarian State Police)*. Budapest: Pester Lloyd, 1926; RIEGE, *op. cit.*

¹⁷ Reise nach Ungarn. *Suomen Poliisilehti*, 01. 08. 1931. Suomesta Lahtiessa. *Suomen Poliisilehti*, 31. 08. 1931. Unkarilaisia Vieraita. *Suomen Poliisilehti*, 01. 08. 1931.

¹⁸ HIETANIEMI, T. *Lain vartiossa: poliisi Suomen politiikassa 1917–1948*. Helsinki: SHS, 1992, p. 101.

¹⁹ *Rendőr (Policeman)*, 1930, 14.

E. Heilimo and H. Dorning were probably able to meet at the committee meetings, and the Finnish-Hungarian delegation could also discuss an exchange program. Later, the two leaders were always present in Hungary and Finland during the delegations' programs.

The organization of the Finnish police has adapted to the Finnish administration. The organization of the police districts was divided into two departments, the administrative department, and the criminal department. The Finnish police consisted of more than four thousand policemen in the 1920s. Roughly 2,200 served in the cities, while the number of police officers in the villages (countryside) did not reach 2,000.²⁰ A National Crime Center has been set up in Helsinki for effective criminal intelligence. There was a separate political police department under the Ministry of the Interior. A police school was established in Suomenlinna, where prospective Finnish police officers were trained in a 4–5-month course.²¹

2.2 About the Hungarian police

Unlike the Finns, Hungary has taken a different path, and as a result of a process of about 70 years, the police have been centralized and nationalized. The Royal Hungarian Police was established by the former city police and by the two types of state police (Border Police and Metropolitan State Police). The period leading up to the World War I was followed by chaos in public life and law enforcement.^{22,23} The lost war and revolutions “made their impacts” and shattered the administration, police, and army. During the Hungarian Soviet Republic, the former police and gendarmerie were abolished, and the Red Guard,²⁴ which operated for a few months only, was established. After the fall of the Hungarian Soviet Republic, the Romanian occupation made it even more difficult to establish a unified police force, but it could not prevent it.²⁵

In 1920, the city police was nationalized, and the two former types of state police were merged into the national police.²⁶ This created the state police with national competence under the Ministry of the Interior.

Decree No. 5047 of 1919 served as a guideline for implementing the nationalization of the Hungarian police. However, several further decrees had to be issued for the practical implementation. These were among the main tasks for the coming years. According to H. Dorning, the most important decrees for establishing the organization of the Royal Hungarian State Police appeared from the beginning of 1920. The legislation he considered to be the most significant was Act No. 90,089 of 1919 (decree of the Minister of the Interior). This decree regulated the state police powers and thus also defined the tasks that were now to be performed by the municipal administrative authorities instead of the former city police captains and police. The decree was not promulgated or entered into force until January 27, 1920. Following a number of further provisions, the full implementation of the

²⁰ RIEGE, *op. cit.*

²¹ *Rendőr (Policeman)*, 1930, 14.

²² DORNING, *A rendőrség intézményének fejlődése (Development of the police institution)*, p. 6.

²³ DORNING, *Die Staatspolizei Ungarn (Hungarian State Police)*, p. 14.

²⁴ During the Hungarian Soviet Republic (21. 03. 1919 – 01. 08. 1919), the newly established police was called Red Army (in Hungarian: Vörös Örség).

²⁵ BORBÉLY – KAPY, *op. cit.*

²⁶ DORNING, *A rendőrség intézményének fejlődése (Development of the police institution)*, p. 21.

nationalization was completed by 1922, when the uniform organizational and service regulations of the body were issued to the state police (Decree No. 39.820 / 1921, B.M.). Thus, the year 1920 was a turning point in the history of the Hungarian law enforcement agencies and the Hungarian police. The history of the former various police forces was completed, and a new central state police force was established. However, due to the Romanian and Serbian occupation, the practical realization could only take place by the end of 1921.

From the above it is clear that in almost the same period, the establishment of independent statehood, guaranteeing security for citizens, and the establishment of well-prepared, unified state police in both countries was a priority. Former historical friendship and linguistic kinship strengthened Hungarian-Finnish relations in all areas of life. The strengthening of Finnish-Hungarian cultural relations was shown by the visit of Pál Teleki (the Hungarian prime minister) to Finland in 1924, Kunó Klebelsberg (the Hungarian minister of culture) in 1929, and the signing of the agreement on the Hungarian-Finnish cultural cooperation.²⁷

During the research period, the Royal Hungarian Police and the Ministry of the Interior paid a particular attention to establish and prepare a unified and trained corps of police officers (drafters, supervisors, detectives). In the frame of this process textbooks and training materials were written and published under the leadership of H. Dorning. These textbooks and training materials built on previous international experience and gathered new information. Therefore, the leadership of the Hungarian police sought out those countries whose police experience could be important for the high-quality training of the police in the 1920s. In addition, delegations were continuously sent to international conferences and events from which the Hungarian police could leverage, in order to develop and improve the efficiency of both the domestic and international law enforcement.

At the same time, the authors consider it essential to note that in parallel with the establishment of Finnish-Hungarian police relations, the General Staff and Intelligence of the Royal Hungarian Army cooperated with the Finnish General Staff since 1924.²⁸ The Finnish-Hungarian military cooperation lasted until the end of the World War II and was most intense during the war.²⁹ Due to this constructive and active cooperation, several Hungarian and Finnish military officers and generals received Finnish and Hungarian awards based on the principle of reciprocity in the period between the two World Wars and during the World War II.^{30,31,32}

The Hungarian-Finnish police relations were strengthened by the historical friendship between the two countries and the fact that, although in different ways, the police of both countries had almost similar tasks. The mobile crime, which has developed as a result of technical development, could only be tackled through international police cooperation.³³

²⁷ SIEVERS, *op. cit.*, pp. 142–143.

²⁸ SALLAI, G., *op. cit.*, pp. 271–294.

²⁹ KINCSES, L. *Diplomácia történet (Diplomacy history)*. Budapest: ELTE, 2005, p. 144.

³⁰ RICHTER, J. A finn honvédelmi nevelés és testnevelés nemzet erősítő törekvései. (The strengthening efforts of the Finnish military education and physical education). In: *Magyar Katonai Szemle*, 1943, 13. évfolyam, 1. negyedév, p. 79.

³¹ SALLAI, Dorning Henrik rendőrségi szakíró, a rendőrség országos szaktanulmányi felügyelője és zoológus (Henrik Dorning police specialist, national police supervisor and zoologist), pp. 483–493.

³² SALLAI, G., *op. cit.*, pp. 271–294.

³³ BORBÉLY – KAPY, *op. cit.*

This motivated the Hungarian home affairs and police leadership to get to know the police and criminal situation in Western Europe. As a result, H. Dorning visited police conferences abroad several times, and also sent delegations of the Royal Hungarian Police to conferences in different European countries.³⁴

3. Mutual visiting in each other country

3.1 Visit of the Finnish police delegation to Hungary

The Finnish police was following a similar practise at that time. In 1926, police officer Onni Armas Vilkmonn, director of the Vyborg police, was sent on a study trip to Western Europe. He visited Austria and Hungary.³⁵ The primary purpose of his study trip was to collect international literature to reorganize the Finnish police. He visited Germany, Austria and then Hungary for a few days. Here he inquired about the situation and organization of the capital's police and met in person with Deputy Chief Captain Hugó Szeszlér.

At the same time, according to the *Turán* newspaper, R. Syrjönen (district police captain) also visited Budapest to study the police administration of the capital. "The captain was satisfied with the results of the study trip and will use the experience gained in Budapest for the benefit of the Finnish police."³⁶

In order to get to know the two police organizations better, the organization of mutual visits of a Finnish police delegation in Hungary and a Hungarian police delegation in Finland has begun. This first happened in the 1930s, when "on May 1st, Finland's most renowned and distinguished twenty-five forensic scientists – including high-ranking interior and justice ministry officials, police chiefs, prison directors, department heads, many well-known scholars – explored the police institutions and culture of the fraternal nation."³⁷ On the eve of this visit, the *Magyar Detektív Magazine* issued a sixty-page special edition with pictures written in German by H. Dorning in honor of the Finnish guests. He also welcomed the delegation visiting Hungary in the language of the Finnish guests. The Finnish delegation was received at the highest level by the Ministry of the Interior, within the framework of which the Minister of the Interior Béla Scitovszky entrusted the Chief Captain of Budapest, Miklós Bezegh-Huszágh, with the reception of Finnish police guests and the implementation of their program. The members of the welcoming committee were Deputy Chief Captain Henrik Dorning, Lajos Szilaveczy, Chief Police Adviser, Police Captain Ferenc Pászkan, Police Captain Dániel Schreiber, Chief Inspector Lajos Hajós and Detective Alajos Gál.³⁸

The Finnish delegation to Budapest consisted of the following members: Esko Heilimo, District Chief of the Police Department of the Finnish Ministry of the Interior (Helsinki); Paavo Mustala, Head of the Prison Department at the Finnish Ministry of Justice (Helsinki); Esko Riekk, Chief of the Finnish Political Police (Helsinki); Kaarlo Soinio, Deputy Chief of Police of Helsinki (Helsinki); Yrjö Vikman, Head of the Police Department of

³⁴ DORNING, *A bűnügyi rendőrség nemzetközi összeműködése (International operation of the criminal police)*, p. 2.

³⁵ 'A Rend' (The Oder), 1926, 6.

³⁶ *Turán*, Hírek (News), 1927, 3–4.

³⁷ *Magyar Detektív (Hungarian Detective)*, 1926, 15.

³⁸ *Magyar Detektív (Hungarian Detective)*, 1930, 65.

the Government Office (Mikkele); Toivo Hämäläinen, Chief of Police and Head of Police Training Courses (Soumenlinna); M. E. Koskimies, Government Secretary in the Police Department of the Finnish Ministry of the Interior (Helsinki); Yrjö Orkamo, Chief Adviser in the Prison Department of the Finnish Ministry of Justice (Helsinki); Mikko Tallroth, City Police Chief (Waasa); Ilmari Pohjanpalo, City Police Chief (Kuopio); Arvo Lindh, City Police Chief (Kokkola); Elis Sipild, Head of District Police Department (Waasa); Police Major Allan Lumme (Turku); Arno Grönman, Prison Director (Mikkeli); Johann Routinen, Prison Director (Kuopio); Emil Huitti, District Police Chief (Lokja); Ilmo Linturi, District Police Captain (Impilahti); Reino Niemi, District Police Captain (Mikkeli); Väinö Soinio, District Police Captain (Seinäjoki); Arvi Sario, District Police Chief (Virrat); Jussi Saarinen District Police Captain (Suonenjoki); Bertil Lagercrantz, District Police Captain (Suistamo); Niilo Järvilehti, District Police Captain (Ähtäri); Eero Tiusanen, District Police Captain (Parrkala); Hans Julius Jocmosson, District Police Captain (Uusi Kaupunki).³⁹

It is clear from the list that the Finnish police delegation consisted of the team of leaders in the area of law enforcement. Therefore, the Hungarian host paid attention not only to familiarize the guests with Hungary and the Hungarian culture, but also to provide the Finnish colleagues with high-quality accommodation and care, and to organize diverse professional program for them. During the professional visits, the following program took place:

- Study of the location and programs of the Budapest International Fair;
- Visit of the headquarters of the Budapest Police Department, the Dagály Street Police Station, the police welfare institutions, the Mosonyi Street police barracks, the Police Hospital, and the Kun Street Headquarters of the Fire Brigade;
- Visit of the Parliament and the Ministry of the Interior;
- Visit of the gendarme barracks on Böszörményi Street, the Fehérvári Street police housing estate, and the Police Radio Station (this was the most modern police radio station in Europe);
- The program ended with a tribute to the memory of the Anonymous Soldier, a tour of the collections of the Agricultural Museum, the Széchenyi Spa, the Municipal Food Factory and the brewery;⁴⁰
- The Finnish guests viewed the exercises of the infantry and cavalry gendarmes, as well as the presentation of the Budapest Police Cavalry Department.

In accordance with the custom of the time, no information was given about the detailed program, and no material remained in the archives.

The Finnish echo of the delegation was published in the daily newspaper “Suomen Poliisilehti”, which reported extensively on a successful professional trip to Hungary. Both the Hungarian and Finnish press reported on the Finnish delegation’s journey.⁴¹

3.2 Visit of the Hungarian police delegation to Finland

Thanks to the successful trip of the first Finnish delegation the mutual trust increased significantly both politically as well as from the police’s point of view. Therefore, the

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Rendőr (Policeman)*, 1930, 14.

⁴¹ Magyar Távirati iroda (MTI) (Hungarian Telegraphic Office), hírek 1920–1940 (News 1920–1944).

Hungarian police were invited to Finland shortly, in August 1931. Deputy Chief Captain H. Dorning led the Hungarian delegation. The members of the delegation were Béla Hörti and Vilmos Benárd, Chief Police Advisors, Oszkár Pataky, Police Adviser, Jenő Guóth, Chief Inspector, and Péter Háin, Detective Chief Inspector.⁴² The journey of the Hungarian police led to Helsinki via Poland, Latvia, and Estonia. During the trip, the delegation studied the Polish police's organization and operation in Warsaw for a day and visited the Polish capital. After that, the Hungarian police got to know the police of Riga and Tallinn. In accordance with the Finnish hospitality, the Finnish hosts paid attention to the Hungarian delegation's crossing already at the Estonian-Latvian border and welcomed the Hungarian guests in Tallinn. Arriving in Helsinki, the following Finnish police chiefs were waiting for the Hungarian police: Esko Heilimo, Chief of the Police Department of the Finnish Ministry of the Interior and Chief of the entire Finnish Police; Kaarlo Soinio, Deputy Chief of Helsinki; Poivo Hämäläinen, commander of the police school; Pohjanheimo, commander of the Finnish Maritime Guard.

Regarding the reception of the delegation and its results, the *Magyar Detektív* magazine wrote the following: "Not only the Finnish police but also the entire Finnish nation received the representatives of the Hungarian police with boundless enthusiasm and unparalleled hospitality. The Finns' hospitality was a great recognition not only for the Hungarian police team but also for the whole Hungarian nation. The Hungarian delegation facilitated the establishment of a friendly relationship between the Finnish and Hungarian police. It also promoted political and economic cooperation between the Finnish and Hungarian nations, which will have an impact in the future."⁴³

After the general protocol events, the delegation studied the Finnish police administration, which aroused great recognition among Hungarian police officers. The fact that the Finnish government's administration fitted in one building surprised the members of the Hungarian delegation very much as well as the fact that "the entire Ministry of Interior consists of only ten rooms. It has a staff of barely twenty, twenty-five. For an annual archive – the files are bound in a book – three or four volumes."⁴⁴

The following stops on the official visit were the Finnish Police Headquarters, the Central Criminal Office, two district capitals, the guard school, the prison, and the police training school. At the police school, it came as a surprise "the rational structure of the training system, its smart sense of purpose, with the help of which the Finnish leadership can ensure the high standard of the entire police corps, both mentally and morally. In addition to the high standard of academic training, we were very impressed by the military discipline of the guards."⁴⁵

They could watch modern equipment at the Central Criminal Office, such as a camera and a spectral analytical machine. In the crime museum of the Finnish police, a large collection of crime signs, as well as Soviet (Cheka) relics, could be found.

In connection with the Finnish alcohol ban, Hungarian police officers got to know the fight against alcohol smugglers and vendors. "District captains have at their disposal a number of modern and hygienic prison cells, most of which are filled to capacity on

⁴² BORBÉLY – KAPY, *op. cit.*

⁴³ *Magyar Detektív (Hungarian Detective)*, 1931, No. 31.

⁴⁴ *Ibidem.*

⁴⁵ *Ibidem.*

Saturdays and Sundays. The high traffic is mainly caused by violations of the alcohol ban committed in these days. As a team, the police escort the drunks found on the street, who sober up on the floor of the prisons.”⁴⁶

The next stop on the study tour professional program was the Russian-Finnish border (Wiipuri). The guests visited a military base there and viewed the training of the Finnish cavalry police. The program of the Hungarian delegation was closed in Konnunsuo. There was the largest and the most modern furnished prison. “The Konnunsusu Penitentiary is almost unmatched among European prison systems with its humane treatment system for prisoners and agricultural employment of prisoners.”⁴⁷

During their travels, the Hungarian police officers could personally experience the silence of Helsinki, the Finnish traffic culture, which was devoid of unnecessary shouting, pointing, and honking. In Finland, the motorists were only allowed to horn if they wanted to overtake.⁴⁸ The members of the Hungarian delegation studied with interest the equipment of the Finnish police (sword, rubber stick, submachine gun, gas mask, etc.) and the volunteer police force, in which many thousands of women also took part (in Hungary, no woman could serve in the police at that time).

The Hungarian police was travelling home through the Stockholm, Copenhagen, and Berlin route. During their journey, they took part in professional programs in the intervening big cities.^{49,50}

The trip of the Hungarian delegation to Finland proved to be at least as useful and adventurous as the visit of the Finns to Hungary a year earlier. At the end of the trip, the Hungarian police officers said goodbye to their Finnish colleagues with a broader perspective and richer professional experience. The visit was widely covered in both the Finnish and Hungarian professional press.

In connection with the visits, in 1932, *Magyar Detektív Magazine* wrote the following about the symbolic result of Finnish-Hungarian police relations: “In two years, friendship and comradeship between Finnish and Hungarian police officers were born. The mutual study trips connected the police of the two countries, which was also reported by the *Magyar Detektív Magazine*, which was a faithful chronicler of the events. In recent days, Finnish-Hungarian relations have borne great fruit for two employees of the Hungarian Ministry of the Interior and the Budapest headquarters. The Finnish Minister of the Interior awarded Dénes Kovács, Head of Department, and Henrik Dorning, Deputy Chief of Police, by the Middle Cross of the Finnish White Rose Order. This is one of the most beautiful and highest awards in Finland.”⁵¹

Due to known historical circumstances, visits with such a large number of delegation members did not happen in the second half of the 1930s. There was only one exception to this, when in 1937 the Hungarian police had a Finnish visitor again on a large European

⁴⁶ *Ibidem.*

⁴⁷ *Ibidem.*

⁴⁸ *Magyar Rendőr (Hungarian Policeman)*, 1939, 132.

⁴⁹ DORNING, H. *Külföldi rendőrségek, a német, osztrák és francia rendőrségek szervezete és működése (Foreign polices – Structure of the German, Austrian and French police)*. Budapest: Pátria Ny, 1916, p. 122.

⁵⁰ DORNING, *Die Staatspolizei Ungarn (Hungarian State Police)*, p. 8.

⁵¹ *Magyar Detektív (Hungarian Detective)*, 1939, 23.

tour. Police officer Arno Anthoni, the police inspector of Uusimaa province, studied the Hungarian public security bodies during his short stay in Budapest.

4. Summary (The afterlife of the Finnish-Hungarian professional exchange program)

Thanks to Finnish-Hungarian international relations, the press of law enforcement corps in both countries reported on the criminal situation in the other country. In 1938, the Hungarian police magazine reported that the Finnish magazine “Poliisimies” “described the organization and division of the Hungarian police in five pages, in a huge article, and dealt with the Budapest and rural police stations separately.”⁵² Another issue reported on police preparations for the 1940 Olympics in Helsinki. We learned that Finnish police officers are learning English, German and Swedish to prepare for contact with foreigners during the Olympics. The strengthened friendly and professional relations are well illustrated by the fact that the Helsinki police continuously informed the Hungarian police and its professional newspaper about the Olympics’ preparations. From these, the Hungarian police officers were able to find out the degree of readiness of the Olympic facilities. The photographs sent to Hungarian colleagues well illustrate the enormous work that the Finns have put into the Olympics. Of course, the Finnish police did not want to lag behind the Western world in policing either, and its plans included that those coming to the Olympics meet a modern Finnish police force. Therefore, all police officers were required to know at least one foreign language. Only the Hungarian police magazine remarked that it would be good if the Hungarian language could be included among them.

The relationship between the two countries was improved by the reciprocal abolition of the visa requirement for the two countries’ citizens from 1936 onwards. Thus, from May 1st, 1936, Hungarian and Finnish citizens were free to travel to the two countries with a passport, except for those wishing to travel for establishment and employment.⁵³

The columns of the Hungarian Police repeatedly refer to the visits of former Finnish-Hungarian delegations. The Finnish-Hungarian relations’ main conclusions were presented by the editor of the police magazine below: “Our Finnish police comrades know Hungary well. Their leaders have been on a study trip with us. Their magazine deals with the Hungarian police quite often, and the Hungarian Police’s magazine can be found on a Hungarian-speaking Finnish police officer’s desk. Apart from these multiple friendships, it is no secret that we are related: Finns and Hungarians.”⁵⁴

Nine decades have passed since the Finnish-Hungarian professional delegation’s exchange, but the authors opinion is that it can still be exemplary in Europe today. The globalization of crime can only be tackled within the framework of international police cooperation. Therefore, for a successful fight against international crime, it is essential for the police of the EU Member States to maintain contacts with each other, to get to know each other’s organisations and practices through mutual study trips. This is especially true for two countries that have historically been linked, such as Finland and Hungary.

⁵² *Magyar Rendőr (Hungarian Policeman)*, 1938, 132.

⁵³ MIHALOVICS, Á. – RÉVAY, V. (szerk.). *Hétnyelvű politikai és diplomáciai glosszárium*. Budapest: Aula, 2002, p. 408.

⁵⁴ *Magyar Rendőr (Hungarian Policeman)*, 1939, 132.

Spolek československých advokátů v zahraničí během druhé světové války

David Hubený

Národní archiv, Oddělení fondů státní správy z let 1918–1945

Kontaktní e-mail: david.hubeny@nacr.cz

Association of Czechoslovak Advocates Abroad during the WW2

Abstract:

The article deals with the Association of Czechoslovak Advocates Abroad in Exile in Great Britain during the Second World War, its rights and aspects of life in exile. Attention is paid to the tasks arising from cooperation with the Czechoslovak government in exile.

Keywords: World War II; exile; Czechoslovakia; advocates

Klíčová slova: 2. světová válka; exil; Československo; advokáti

DOI: 10.14712/2464689X.2023.5

Text je rozšířenou podobou hesla připraveného pro Encyklopedii českých právních dějin.

Úvod a rozbor pramenů a literatury

S ohledem na bohatou tradici spolků a zájmových sdružení objevily se rovněž v druhoválečném exilu ve Spojeném království snahy o oborové a společenské sdružování. Samozřejmě spolky nemohly vzniknout ihned, ale až po určitém usazení se emigrantů a zajištění jejich základních životních potřeb, jakož i navázání kontaktů mezi exulanty samotnými. Výjimku nepředstavovali ani advokáti, kterých v exilu bylo poměrně mnoho i díky bohatému zastoupení nacisty pronásledovaných Židů v této kategorii svobodných povolání. To vedlo k tomu, že spolek v exilu sdružoval advokáty různých národů a národností okupované vlasti.

Archiválie spolku nejsou dochovány v samostatném fondu, ale korespondence s ním a zprávy státních úřadů o jeho fungování se nacházejí v příslušných fondech exilových

ministerstev. Nejvýznačnější pozůstalost je uložena ve fondu Ministerstvo vnitra – Londýn,¹ neboť toto ministerstvo spolek jednak evidovalo coby věcně příslušný dohlížejší orgán, např. ve věci stanov, ale také v průběhu jeho další činnosti. Dalším přirozeným partnerem spolku bylo Ministerstvo spravedlnosti,² které spolku poskytovalo ceněnou morální podporu i záštitu při jednání s britskými protějšky. Mnohem zajímavější podporu, totiž finanční, spolku zasílalo Ministerstvo sociální péče,³ které spolek přizvalo k některým přípravným pracím, včetně repatriace domů. Výzkum v ostatních fondech exilového státního zřízení skončil s negativním výsledkem, byť se dá očekávat, že by se i zde našly osamocené dokumenty, avšak s největší pravděpodobností by se jednalo o obdoby dopisů adresovaných již výše zmíněným ministerstvům s prosbami o peněžní subvence či o zaměstnání méně šťastných členů spolku. Archivní fondy uvedených ústředních úřadů jsou uloženy v Národním archivu, z něhož byly využity též fotografie spolkových představitelů.⁴ Autor pátral, avšak neúspěšně, také ve fondech „Ministerstvo vnitra I. – nová registratura“ a „Zemský úřad Praha – spolkové záležitosti“, zda se spolek po skončení války pokusil obnovit svoji činnost v osvobozené vlasti. Rovněž s negativním výsledkem skončilo hledání v Archivu hlavního města Prahy.

V Masarykově ústavu a Archivu Akademie věd byly ve fondu „Edvard Beneš II.“ identifikovány některé signatury vztahující se k osobám spojeným se spolkem a zejména pak korespondence Kanceláře prezidenta republiky s tímto spolkem obsahující blahopřání, gratulace, zprávy o činnosti spolku a nabídky na spolkové publikace.

Organizací se alespoň podle autorova zjištění dosud souhrnně nezabýval žádný text, maximálně se objevily připomínky, že takový spolek existoval.

Počátky a pravidla fungování

Přípravné práce se rozvinuly v předjaří a na jaře 1942, kdy na 18. dubna svolal přípravný výbor zastoupený Pavlem Posamentirem, Leo Ringwaldem a Oskarem Zweigenthalem ustavující valnou hromadu, kde mělo dojít k předložení a schválení stanov, náboru členů a volbě vedení spolku.⁵

Ustavující valné hromady se zúčastnilo 50 advokátů a advokátních koncipientů, z nichž se přihlásilo za členy spolku 42.⁶ Získání tolika členů bylo poměrně značným úspěchem, neboť podle úředního záznamu někteří řečníci a hlavně předsedající nezvládli své úlohy.⁷ Egon Schwelb ve své osobní zprávě pro ministra spravedlnosti byl ještě otevřenější a ve svých soudech přísnější: „Spolek tento byl proponován řadou advokátů z Československa, o nichž se, aniž by se jim křivdilo, dá říci, že v žádném směru nejsou reprezentativní pro československou advokacii a že ani v přípravném výboru, ani ve výboru tímto výborem

¹ K tomuto úřadu viz ŠTOVÍČEK, I. Ministerstvo vnitra Londýn. Zpráva o zpracovaném fondu. *Paginae historiae*, 2006, roč. 14, s. 189–197.

² K tomuto úřadu viz KREČ, J. – MALÁ, I. *Ministerstvo spravedlnosti – Londýn MS-L 1941–1945. Inventář*. Praha: Státní ústřední archiv, 1964.

³ K tomuto úřadu viz ŠTURZ, J. – SEMERÁK, B. – HAVLÍČKOVÁ, J. – DVOŘÁKOVÁ, V. *Ministerstvo sociální péče – Londýn MSP-L (1918) 1940–1945 (1946). Inventární soupis*. Praha: Státní ústřední archiv, 1974.

⁴ Ze složek z fondu „Policejní ředitelství Praha II. – všeobecná spisovna“, pokud samozřejmě byli nějak spojeni s hlavním městem.

⁵ Národní archiv, fond Ministerstvo spravedlnosti – Londýn (dále NA, f. MS-L), kart. 7, sign. VIII.

⁶ NA, f. Ministerstvo vnitra – Londýn (dále MV-L), sign. 2-52-20/7, fol. 3.

⁷ NA, f. MS-L, kart. 7, sign. VIII.

43, Werrington Crescent,
Flat 4, W.9., dne 14. dubna 1942.

Velečtý pán
pan Dr. Jeroslav Stránský,
Čsl. ministr spravedlnosti
MINISTERSTVO SPRAVEDLNOSTI.

Fursecroft
George Street,
W.1.

Došlo: 18. 4. 42 Čj.: 350
Příl.: - Ref.: P

Velevážený pane ministře!

Dovolujeme si Vás zdvořile zvát na
ustavující valnou hromadu " Spolku československých
advokátů ve Velké Británii ", která se bude konati
v sobotu, dne 18. dubna 1942 ve 3.30 odp. v Čsl. ústavě,
18, Grosvenor Place, S.W.1. II. posch.

Dle osnovy stanov, která bude valné hromadě předložena, má být účelem spolku: Sdružiti Čsl. advokáty ve Velké Británii a hájiti jejich zájmy, zúčastniti se přípravných prací při znovuzřízení právního řádu v osvobozené vlasti a nevázati styky s právníky ve Velké Británii.

Prosíme Vás, velevážený pane ministře, abyste

se leskové valné hromady zúčastnil.

V dokonale účtě
vždy odění

Za Přípravný výbor

" Spolku československých advokátů ve V. Británii. "

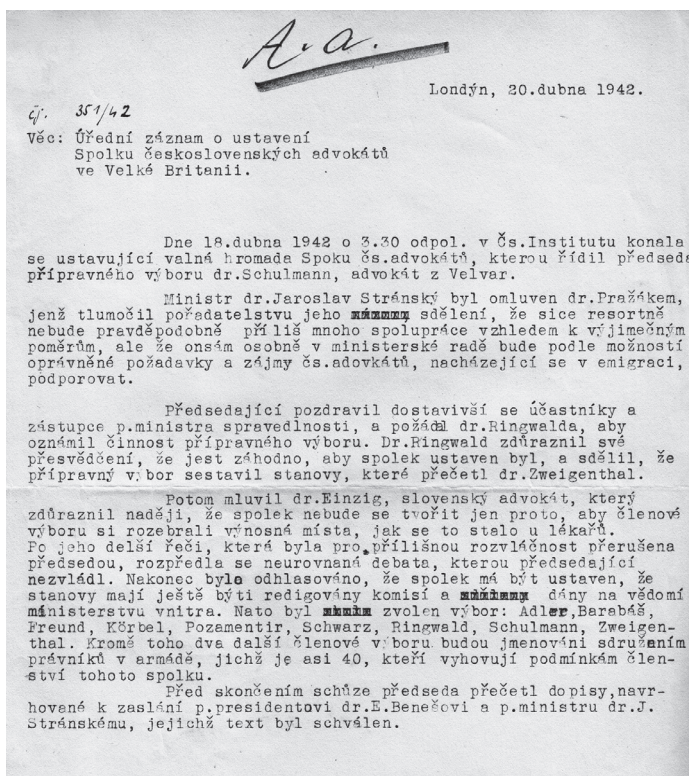
Dr. Pavel Posparník. Dr. Leo Ringwald.
Dr. Oskar Weingenthal.

J. Korbela
Dr. Leo Ringwald
E. Schwelb
Dr. Oskar Weingenthal

Obr. 1: Pozvánka přípravného výboru pro ministra spravedlnosti na ustavující valnou hromadu spolku. NA, f. MS-L, kart. 7, sign. VIII.

navrženém nezasedal advokát, který by, ať již svou činností ve stavovských organizacích, ať již svou odbornou prací, nějak byl ve vlasti vynikal.“ Přesto se na ustavující schůzi dostavilo „několik advokátů, kteří se těšili velké účtě v advokátských kruzích a ve veřejnosti doma“, kteří zřejmě ůpěli při poslechu návrhu stanov stejně, jako E. Schwelb, neboť dle jeho názoru „stanovy tyto trpí podstatnými vadami obsahovými a stylistickými a že se vůbec nehodí k tomu, aby byly předloženy jako stanovy advokátského – ! – spolku ministerstvu vnitra, jako spolkovému úřadu“ s tím, že výboru dávaly příliš mnoho pravomocí, včetně práva jmenovat předsedu spolku. Přítomný Pavel Korbela proto navrhl, aby se o stanovách ihned nehlasovalo a aby je členové mohli prostudovat a zaujmout stanovisko. Přes počáteční odpor svolavatelů bylo prosazeno poněkud „nejasné usnesení, že spolek se ustavuje, že však o definitivním znění stanov bude rozhodnuto později“. P. Korbela však organizátoři moudře navrhli ke zvolení do výboru. To P. Korbela zaskočilo a dotázal se vedle sedícího E. Schwelba, zda má volbu přijmout. Ten mu poradil, že „se má pokusit o to, dostati spolek do určitého pořádku a proto funkci, aspoň prozatím, přijmouti“. E. Schwelb se cítil v důsledku této rady zodpovědný za Korbelovo postavení, ale zároveň také za povolaného k tomu, aby ministra spravedlnosti upozornil na fakt, že ač spolek vzniká jako „naprosto soukromý, bez jakékoliv úřední autorisace“, bude to do budoucna „jediný spolek svého druhu“ a bude vůči československým i britským úřadům a místní veřejnosti „vystupovati jako korporace reprezentativní“, což už muselo zajímat přinejmenším Ministerstvo spravedlnosti a v exilu dlící advokáty.⁸ O spolek projevila zájem

⁸ NA, f. MS-L, kart. 7, sign. VIII.

Obr. 2: Zpráva úředníka Ministerstva spravedlnosti o průběhu ustavující valné hromady spolku. NA, f. MS-L, kart. 7, sign. VIII.

i Kancelář prezidenta republiky, která přijala konstatování, že spolek jednak nesoustředil všechny československé advokáty, jednak skutečnost, že shromáždil „několik lidí slušných a několik špatných“.⁹

Zapojení P. Körbela, který rok předtím měl rozsáhlou písemnou právní disputaci s vrchním polním soudem ohledně svého zapsání mezi advokáty a tlumočníky,¹⁰ tudíž z vlastní zkušenosti poznal užitečnost oborové (odborové) organizace, do spolkových prací bylo velmi dobrým tahem. To se prokázalo ihned na následném jednání přípravného výboru dne 21. dubna 1942, kde organizátory upozornil, že v emigraci dlí množství významných spolkových a oborových představitelů, které by bylo záhodno přizvat ke spolupráci, třebaš i za cenu rezignace některých stávajících členů organizačního výboru, přičemž místo byl připraven uvolnit i sám P. Körbel, který by ve spolku pracoval i jako řadový člen. Konkrétně zmínil Heřmana Růžičku, Adolfa Procházku, Egona Schwelba, Vladimíra Clementise,

⁹ Archiv Ústavu T. G. Masaryka, f. Edvard Beneš II. (dále AÚTGM, f. EB II), kart. 260, sign. EB L-22, inv. č. 1657, fol. 16.

¹⁰ AÚTGM, f. EB II, kart. 235, sign. 38-68-10, inv. č. 910, fol. 1-14.

Alfreda Druckera, Jiřího Weise, Viktora Haase. Zároveň se nabídl k přepracování stanov spolku. Původní návrh totiž počítal i se spolupůsobením při přípravě zákonů,¹¹ což sice bylo ze strany autorů návrhu mimořádně ambiciózní, ale zároveň to dokazovalo jejich organizační nesvéprávnost a nutnost posílit vedení připravovaného spolku způsobilými kádry, které by se mohly stát partnery pro jednotlivé části zahraničního státního zřízení, bez jehož pomoci by spolek přinejlepším živořil. Přípravný výbor dále přizval ke spolupráci Sdružení právníků v československé armádě, které mělo do výboru spolku jmenovat dva členy. Čekání na tento akt spolu s úpravou stanov poněkud oddalovaly oficiální ustanovení spolku, neboť nemohly být exilovému Ministerstvu vnitra podány požadované podklady v podobě seznamu členů výboru a stanov.¹² Dnem 21. dubna 1942 je datován i dopis vedení spolku prezidentu republiky, v němž byl ujištěn, že členové spolku jsou mu „v každém ohledu k dispozici a že jsme rozhodnutí věnovati veškerou svou sílu, své schopnosti a znalosti v rámci Vámi vytčeného programu znovuvybudování demokratického, právního a hospodářského řádu v osvobozené vlasti“.¹³ Spolek průběžně sledoval mezinárodní vývoj a snažení vlády a např. gratuloval prezidentu republiky k jeho úspěchům při odbourávání následků Mnichovské dohody,¹⁴ což samozřejmě prezidenta těšilo.¹⁵

Mimořádná valná hromada ze dne 27. června 1942 vedle přednášky předsedy Heřmana Růžičky o úkolech spolku a úpravě poválečných právních poměrů ve vlasti vyslechla též přečetní dopisu prezidenta republiky děkující „za pozdrav a projev oddanosti“ odeslaný po ustavující valné hromadě.^{16,17} Na jednání byly schváleny upravené stanovy a zvoleno vedení spolku.¹⁸ Exilové státní zřízení, konkrétně Ministerstvo vnitra, spolek následně zaevidovalo dne 15. července 1942.¹⁹

Složení výboru z července 1942 ²⁰	
Předseda	Heřman Růžička
1. místopředseda	Leo Ringwald
2. místopředseda	Pavel Posamentir
Jednatelé	Pavel Körbel
	Oskar Zweigenthal
Pokladník	Edmund Schwarz

¹¹ NA, f. MS-L, kart. 7, sign. VIII.

¹² NA, f. MV-L, sign. 2-52-20/4, fol. 1.

¹³ AÚTGM, f. EB II, kart. 260, sign. EB L-22, inv. č. 1657, fol. 13–14.

¹⁴ AÚTGM, f. EB II, kart. 260, sign. EB L-22, inv. č. 1657, fol. 16.

¹⁵ AÚTGM, f. EB II, kart. 260, sign. EB L-22, inv. č. 1657, fol. 17.

¹⁶ H. Růžička mimo jiné vypracoval plán na snížení počtu německého obyvatelstva. AÚTGM, f. EB II, kart. 433, sign. 40/79/XV/2, inv. č. 3492, fol. 1–12.

¹⁷ Prezident formálně poděkoval a vyjádřil souhlas s důvěrou „ve velmi brzké osvobození naší vlasti“ a úspěšné, třebaš očekávaně krátké působení spolku. AÚTGM, f. EB II, kart. 260, sign. EB L-22, inv. č. 1657, fol. 15.

¹⁸ NA, f. MV-L, sign. 2-52-20/7, fol. 3.

¹⁹ NA, f. MV-L, sign. 2-52-20/1, fol. 1.

²⁰ Sestaveno dle: NA, f. MV-L, sign. 2-52-20/2, fol. 1.

Členové výboru	Hynek Ader
	Eugen Doktor ²¹
	Richard Freund
	Arnošt Schulman
Náhradníci	Mojžiš Judkovič
	Zoltan Thoman

Vnitřní fungování spolku upravily stanovy ze dne 27. června 1942, které určily název organizace na „Spolek československých advokátů ve Velké Británii“ a jeho anglickou mutaci v podobě „Association of Czechoslovak Lawyers in Great Britain“. Sídlo spolku se mělo nacházet v Londýně se spolkovou deskou u Československého ústavu v Londýně na adrese 18 Grosvenor Place, S. W. 1. Účelem spolku bylo sdružit advokáty, kandidáty advokacie a příslušníky advokátního stavu a účastnit se „přípravných prací k obnově a vybudování právního řádu v osvobozené vlasti“. Dalším cílem bylo udržovat vztahy s jednotlivými právníky a právníckými organizacemi spojeneckých a neutrálních zemí. Spolek měl konat dle potřeby shromáždění, schůze, ankety, kurzy, přednášky a vydávat periodické i neperiodické tisky. Jednáním jazykem sice byla řeč československá (tedy čeština a slovenština), ale členové byli oprávněni mluvit ve spolku svojí mateřštinou. Materiální základnu spolku měly zbudovat členské příspěvky, dary, odkazy, vstupné na různé akce a výtěžky z podniknutých událostí. Všechny akce měly být pokud možno včas avizovány v exilových periodikách.

Řádné členství ve spolku bylo omezeno na osoby, které byly dne 27. září 1938 zapsány v listině advokátů nebo kandidátů advokacie u některé československé advokátní komory. Mimořádní členové byli ti, kdož se nechtěli stavovskými organizovat, ale chtěli se spolupodílet, např. na různých podnicích a přípravných pracích pro návrat domů. Čestné členy pak na návrh výboru jmenovala valná hromada dvoutřetinovou většinou přítomných hlasů z těch osob, „které se zasloužily o Československou republiku aneb o československý aneb mezinárodní právní řád aneb o právní vědu“.

O přijetí do spolku rozhodoval jeho výbor, který mohl uchazeče odmítnout bez udání důvodu. K ukončení členství mohlo dojít na základě výroku smírčího soudu o provinění se proti stavovské cti či v důsledku nečestného jednání, „při čemž nutno vzít zřetel na nynější mimořádné poměry“. Odvolání v obou případech pak bylo k valné hromadě do 15 dnů; v případě zbavení členství nemělo odvolání odkladný účinek. K vyškrtnutí člena mohlo rovněž dojít v případě neplacení příspěvků po dobu tří měsíců, pokud se tak dělo i po odeslání minimálně dvou upomínek. Pokud člen prokázal, že platit nemůže z důvodu „ohrožení nutné výživy své a své rodiny“, tak se vyloučení neuskutečnilo. Jinak však i zde platilo odvolání k valné hromadě v patnáctidenní lhůtě a opět bez odkladného účinku. U těchto lhůt však nebylo určeno, zda se jedná např. o lhůtu od doručení či prostého vydání rozhodnutí.

Členové všech kategorií se mohli účastnit spolkových akcí, ale jen řádní a mimořádní členové mohli hlasovat na valné hromadě, volit a být voleni do spolkového vedení, v němž

²¹ E. Doktor nahradil Sigmunda Barabáše, který se členství ve výboru vzdal kvůli svým stížnostem u Britů na československé úřady. NA, f. MS-L, kart. 7, sign. VIII.

se však mohli vyskytnout maximálně tři mimořádní členové. Čestní členové spolku neměli vůči spolku žádné povinnosti, ostatní museli platit řádně členské příspěvky a dodržovat stanovy spolku.

Jednotlivé orgány spolku představoval výbor, valná hromada, revizoři účtů a smírčí soud. Předsedu spolu s osmi až desetičlenným výborem a dvěma náhradníky volila valná hromada většinou přítomných hlasů. Výbor pak ze svého středu volil dva místopředsedy, dva jednatele a pokladníka. Všechny funkce byly čestné. Předseda, nebo v případě jeho zaneprázdnění místopředseda, jednak zastupoval spolek navenek, jednak svolával a řídil spolkové schůze a samozřejmě i jednání valné hromady. Určený jednatel pak vedl zápisy ze schůzí a valných hromad a vyřizoval spolkovou korespondenci. Výbor byl usnášeníschopný za přítomnosti alespoň pěti členů a usnášel se většinou přítomných. Výbor přijímal a škrtil členy, svolával valnou hromadu a realizoval její usnesení, uzavíral smlouvy a vyřizoval veškerou spolkovou agendu, která nepříslušela jiným orgánům spolku.

Valná hromada se měla konat každoročně v dubnu nebo v květnu. Svolána měla být písemně alespoň osm dní dopředu s udáním programu. Usnášeníschopnosti dosahovala za přítomnosti alespoň poloviny řádných a mimořádných členů. Pokud se tak nestalo, o půl hodiny později se uskutečnila nová valná hromada usnášeníschopná bez ohledu na počet přítomných. Valná hromada volila výbor, dva náhradníky, dva revizory účtů a smírčí soud na dobu jednoho roku, jmenovala čestné členy, schvalovala jednatelskou zprávu a účetní uzávěrku, mohla měnit stanovy a rozhodovala o odvoláních nepřijatých uchazečů o členství a vyloučených členů. V případě nutnosti mohla hlasovat o dobrovolném rozpuštění spolku a osudu spolkového majetku, ale podle stanov se počítalo, že organizace bude fungovat i po návratu do osvobozené vlasti, kde valná hromada měla upravit obsah stanov novým poměrům. V případě úředního rozpuštění měl majetek připadnout Československému červenému kříži. Hromada mohla jednat jen o bodech, které určil výbor spolku na denní pořad, který musel být doplněn, pokud o to zažádal některý člen písemně alespoň tři dny před valnou hromadou. Valná hromada se ovšem mohla většinou přítomných usnést, že chce nějaký bod přidat do programu. Hromadu bylo možné svolat též v případě, že o to požádala pětina členské základny nebo třetina výboru, přičemž vždy musel být udán předmět jednání. V takovém případě se mimořádná hromada musela konat do 15 dní. Výbor spolku ovšem mohl mimořádnou hromadu svolat kdykoliv.

Úkolem revizorů účtů bylo zkoumat účetnictví spolku a podat o něm zprávu valné hromadě spolu s přehledem finančního stavu spolku.

Pětičlenný smírčí soud si předsedu volil ze svého středu a úkolem soudu bylo rozhodovat o případném vyloučení člena a o rozepřích vyplývajících z členství ve spolku.

Stanovy spolku upravovaly též spisový řád, který stanovil, že odeslané písemnosti spolku potřebovaly ke své platnosti podpis (místo)předsedy a jednoho jednatele/zastupujícího člena výboru. V případě pokladních záležitostí podepisoval (místo)předseda a pokladník/zastupující člen výboru.²²

Praxe si však záhy vynutila faktickou úpravu fungování vedení spolku, neboť v rámci výboru se po předchozí dohodě ustavil ještě užší výbor tvořený předsedou, místopředsedy, jedním z jednatelů a pokladníkem, který si rozdělil úkoly s plénem výboru,²³ přičemž se

²² NA, f. MV-L, sign. 2-52-20/4, fol. 3–9.

²³ NA, f. MV-L, sign. 2-52-20/7, fol. 3.

můžeme domnívat, že výbor obvykle jednal ve čtrnáctidenních, popř. měsíčních cyklech, event. podle potřeby.²⁴ Výbor pak ještě ze svého středu zřídil tři komise, které doplnil kooptací o další členy. Jednalo se o tyto výbory:

- 1) právní a přednáškový;
- 2) sociální a
- 3) studijní.²⁵

O jejich činnosti však nic bližšího nevíme, i když např. sociální výbor zřejmě inicioval některé požadavky na ústřední exilové úřady, aby zvážily zaměstnání některých členů spolku, popř. zvýšení podpor jednotlivcům.²⁶ V případě studijního výboru se lze domnívat, že stál za snahou spolku získat přes československá ministerstva povolení k opatření literatury vydávané v okupované vlasti.²⁷ Právní a přednáškový výbor, pravděpodobně i ve spolupráci se studijním výborem, však nepochybně patřil k nejpilnějším, o čemž svědčí pozvánky na přednášky, jejichž níže uvedený výčet nemusí být úplný s ohledem na torzovitost pramenné základny.

Přednášky pořádané spolkem nebo za jeho spoluúčasti²⁸		
Přednášející	Předmět přednášky	Termín konání
Heřman Růžička	Úkoly a cíle spolku a úprava poválečných právních poměrů ve vlasti	27. června 1942
Jiří Weis	Restitution as a Legal Problem	16. července 1942
Hugo Fischer	The Legal Position of Occupied Czechoslovakia	12. října 1942
Egon Schwelb	The Rule of Law	11. prosince 1942
Karel Bála	O nových směrech v sociálním právu	23. února 1943
B. Gellner	The State, the Individual nad the International Law	22. března 1943
Bohuslav Ečer	Zločin a trest v SSSR	8. května 1943
František Kraus	Sociální funkce práva	18. prosince 1943
Lev Loebner	Reforma advokátského řádu	19. února 1944
Jiří Weis	Czechoslovakia and the Law of Civil Aviation	29. února 1944
Bohuslav Ečer	V jakém stádiu jsou přípravy Spojených Národů pro potrestání t.zv. válečných zločinů	24. června 1944
Harold J. Laski	What do we mean by Reconstruction	12. července 1944
Robert Edgar Megarry	The Historical Background of the English Legal Machine	31. ledna 1945

²⁴ Viz přehled programů výboru od listopadu 1943 do února 1944. NA, f. MV-L, sign. 2-1-946/2, fol. 116.

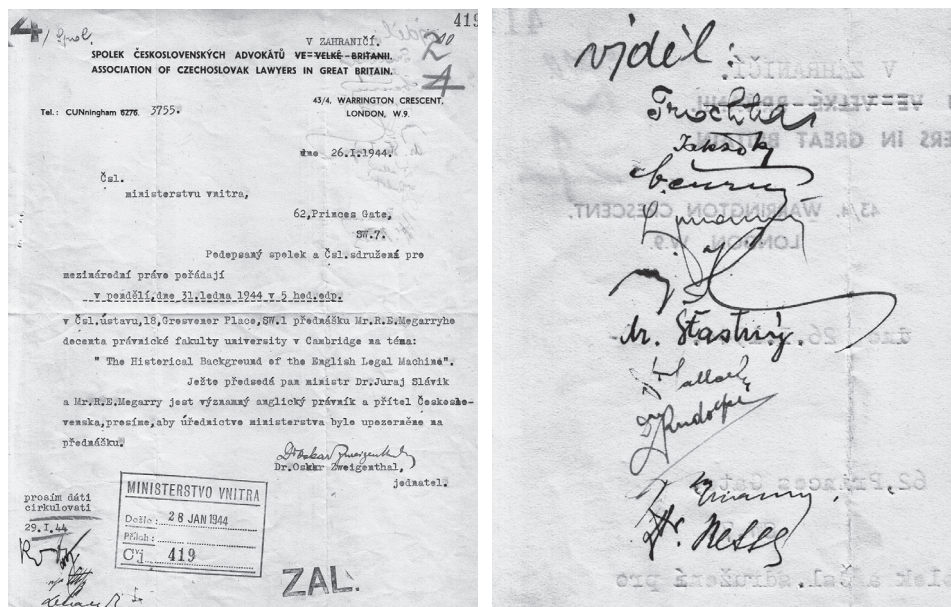
²⁵ NA, f. MV-L, sign. 2-52-20/7, fol. 4.

²⁶ NA, f. MS-L, kart. 7, sign. VIII.

²⁷ NA, f. MS-L, kart. 7, sign. VIII.

²⁸ Sestaveno dle: NA, f. MV-L, sign. 2-52-20/3, fol. 6; sign. 2-52-20/5, fol. 1–2, sign. 2-52-20/7, fol. 5; sign. 2-52-20/9, fol. 4, 6, 8, 10; sign. 2-1-938, fol. 203–204, 210; f. MS-L, kart. 7, sign. VIII; AÚTGM, f. EB II, kart. 260, sign. EB L-22, inv. č. 1657, fol. 44.

Ostatně některým přednáškám, jako např. Roberta Edgara Megarryho z Cambridge nazvané „The Historical Background of the English Legal Machine“ ze dne 31. ledna 1945, předsedal sám ministr vnitra Juraj Slávik, tudíž asi nepřekvapí, že spolek vyzval ministerstvo, aby na akci upozornilo své úředníky.²⁹ Obdobná výzva šla rovněž např. Ministerstvo sociální péče.³⁰

Obr. 3: Upozornění na přednášku Roberta Edgara Megarryho nazvanou „The Historical Background of the English Legal Machine“ konanou dne 31. ledna 1945 za předsednictví ministra vnitra Juraje Slávika s vybídou k účasti jeho podřízených úředníků a potvrzením, že se zaměstnanci ministerstva obeznámili s dopisem. NA, f. MV-L, sign. 2-52-20/9, fol. 10 a 10v.

Ačkoliv k přednáškám posluchači dostávali stručné sylaby, tak s ohledem na pomíjivost přednášek, debat, jakož i různých mediálních výstupů, organizoval spolek různé ankety. První anketa ze září 1942 se týkala „způsobu restituce nedobrovolných majetkových změn nastalých po 27. září 1938 v Československé republice a o náhradě za majetkové škody vzniklé vynucenými hospodářskými změnami a persekucemi“.³¹ Dalším krokem k delšímu působení přednášek patřila jejich publikace v časopise Kruh vydávaném Vladimírem Klecandou.^{32,33}

²⁹ NA, f. MV-L, sign. 2-52-20/9, fol. 10.

³⁰ NA, f. Ministerstvo sociální péče – Londýn (dále MPS-L), sign. 11-21/4, fol. 2.

³¹ NA, f. MV-L, sign. 2-52-20/5, fol. 3–5; f. MS-L, kart. 7, sign. VIII.

³² EČER, B. Potrestání „válečných zločinnů“. *Kruh*, 1944, č. 6–8, s. 127–163.

³³ NA, f. MV-L, sign. 2-1-946/2, fol. 117.

Činnost spolku a jeho další vývoj

Spolek od svého počátku usiloval o maximální možnou spolupráci s exilovými úřady, např. na podzim 1942 vyzval ministerstva spravedlnosti a vnitra, aby na reciproční setkání s polskými právníky poskytla zástupce, nejlépe právníky, neboť polská právnická organizace již dříve vyslala delegaci složenou hlavně z úředníků exilových ministerstev.³⁴ Ministři, popř. představitelé Právní rady pak byli zváni i na setkání s britskými partnery spolku.^{35,36}

Koncem ledna 1943 spolek stručně informoval o své činnosti všechny vrcholné úřady exilového státního zřízení a požadoval jednak, aby byl spolek přizván k pracím na obnově právního pořádku, a jednak, aby úřady pomohly s vhodným zaměstnáním jeho členů, kteří byli buď bez práce, nebo nevhodně zaměstnáni,³⁷ resp. předkládal žádosti o zaměstnání svých členů dle aktuální potřeby.³⁸ Ministerstvo spravedlnosti pak spolek rovnou požádal, „aby jej ministerstvo považovalo za jakousi náhradu za advokátní komoru a za poradní sbor ve věcech legislativních, pokud se týče přípravy legislativy“, a aby se ministerstvo snažilo, aby spolek takto vnímala i další exilová ministerstva.³⁹ Pomoc najít zaměstnání méně úspěšným kolegům však byla trvalá a např. v létě 1944 za tímto účelem vznikla *ad hoc* spolková komise za účasti R. Freunda, L. Loebnera a L. Ringwalda za spolupráce E. Schwelba a P. Körbela, která se měla zaměřit na řešení tohoto problému po válce.⁴⁰ Další memorandum ministrovi vnitra, s obdobným obsahem jako pro ministra spravedlnosti, spolek odeslal v polovině února 1943.⁴¹ Podobný dopis obdržel rovněž státní ministr na Ministerstvu zahraničních věcí Hubert Ripka,⁴² jenž byl žádán, aby spolu se svými úředníky využil své možnosti k podpoře jednotlivých členů a jejich umístění a aby spolku poskytl nutnou finanční subvenci.⁴³ Spolek se tím, že v roce 1943 pozbyl subvence Ministerstva zahraničních věcí, dostal do určité finanční tísně, a jelikož nechtěl tlačit na nemajetné členy, tak požádal členy, kteří si to mohou dovolit, aby zvýšili své příspěvky.⁴⁴ Ministerstvo zahraničních věcí alespoň přispívalo jednorázově na některé akce. Ministerstvo spravedlnosti pak poskytovalo morální podporu, přičemž činnost spolku resortní ministr ocenil i na jednání Státní rady, kdy zdůraznil zdařilou spolupráci s britskými organizacemi, zejména s Law Society.⁴⁵ Od jara 1944 získal spolek podporu od Ministerstva

³⁴ NA, f. MV-L, sign. 2-52-20/4, nefol.; f. MS-L, kart. 7, sign. VIII.

³⁵ K instituci Právní rady viz HUBENÝ, D. Právní rada státního zřízení československého. In: SCHELLE, K. – TAUCHEN, J. (eds.). *Encyklopedie českých právních dějin. Svazek VI.* Plzeň – Ostrava: Aleš Čeněk – Key Publishing, 2016, s. 66–69.

³⁶ NA, f. MS-L, kart. 7, sign. VIII.

³⁷ NA, f. MV-L, sign. 2-52-20/7, fol. 2; f. MS-L, kart. 7, sign. VIII.

³⁸ NA, f. MS-L, kart. 7, sign. VIII.

³⁹ NA, f. MS-L, kart. 7, sign. VIII.

⁴⁰ NA, f. MSP-L, sign. 11-21/5, fol. 3.

⁴¹ NA, f. MV-L, sign. 2-52-20/8, fol. 2.

⁴² K této osobnosti viz mimořádně kvalitní práce PAVLÁT, D. *Novinář a politik Hubert Ripka. Člověk, který nemlčel.* Praha: Academia, 2018.

⁴³ NA, f. MV-L, sign. 2-52-20/8, fol. 1.

⁴⁴ NA, f. MV-L, sign. 2-52-20/6, fol. 3, 14; f. MS-L, kart. 7, sign. VIII.

⁴⁵ NA, f. MV-L, sign. 2-52-20/6, fol. 17; AÚTGM, f. EB II, kart. 260, sign. EB L-22, inv. č. 1657, fol. 46.

vnitra.⁴⁶ Spolek přes všechny finanční obtíže přispíval drobnými částkami na různé akce pro československé vojáky.⁴⁷

Spolek v předjaří 1943 dosáhl úspěchu v podobě přijetí delegace u ministra vnitra, který se rozhodl vnímat spolek jako poradní sbor v legislativně právních záležitostech a zástupci spolku se měli stát členy různých dalších komisí. Spojovacím orgánem v této věci se stal první místopředseda L. Ringwald.⁴⁸ V únoru 1944 byl spolek přizván Ministerstvem sociální péče, aby vypracoval dobrozdání pro nově zřízený Sbor pro péči o mládež,⁴⁹ na což spolek kladně reflektoval s tím, že o tuto problematiku se již dříve zajímal, ale nebyla zřejmá podpora.⁵⁰ Za spolek připravil potřebné podklady Rudolf Rábl.⁵¹ Ministerstvo sociální péče bylo s výtvořem velmi spokojené, neboť je „bude moci velmi dobře použít pro své účely“ a jak dodalo: „Vyskytne-li se možnost další spolupráce, ministerstvo sociální péče nebude váhati vyžádati si Vaši další spolupráce.“⁵²

K neúspěšným projektům spolku patřila idea rozhodčího soudu. Ministerstvo spravedlnosti a Právní rada byly k námětu od počátku skeptické.⁵³ Spolek přesto pracoval na jeho vzniku od roku 1943 s tím, že rozhodčí soud, „by umožnil československým příslušníkům dání rozhodnutí spory ve věcech civilních před československou soudní institucí, jejíž výroky jsou uznány anglickým zákonodárstvím“.⁵⁴ Redakcí jednacího řádu zamýšleného soudu byli pověřeni H. Růžička, P. Körbel, E. Schwarz, E. Schwelb a E. Wagner.⁵⁵ Ovšem na jaře 1944 byl projekt odložen „pro nedostatek zájmu širší veřejnosti“.⁵⁶

Valná hromada ze dne 26. června 1943 přinesla úpravu stanov, a hlavně úpravu názvu na „Spolek československých advokátů v zahraničí“ s anglojazyčnou mutací „Association of Czechoslovak Advocates Abroad“. Sídlo mělo být i nadále v Londýně, ale mohl zřizovat pobočky ve spojeneckých a neutrálních zemích. Pobočky si své orgány volily samostatně. Spolek mohl nově zakládat rozhodčí soudy pro civilní spory a zřídit podpůrný fond. Mimořádnými členy pak mohli být nově občané spojeneckých států. To vedlo k tomu, že jen řádní členové se mohli ucházet o spolkové funkce. Výbor nově mohl mít 10–12 členů, přičemž k jeho stávajícím povinnostem přibyl styk s odbočkami a správa rozhodčích orgánů.⁵⁷ Důvodem uvedených změn byla skutečnost, že na Středním východě vznikl další advokátský spolek, který fungoval jako odbočka londýnské centrály. Dalším smyslem úprav bylo, aby „byly rozptýleny pochybnosti o tom, zda advokáti, kteří jsou zaměstnáni ve státním zřízení v zahraničí, mohou být členy spolku, tj. řádnými členy“,⁵⁸ což výslovně posvětil ministr spravedlnosti, neboť tato otázka již při zakládání spolku byla

⁴⁶ NA, f. MV-L, sign. 2-52-20/6, fol. 16; AÚTGM, f. EB II, kart. 260, sign. EB L-22, inv. č. 1657, fol. 45.

⁴⁷ NA, f. MV-L, sign. 2-52-20/6, fol. 45, 58.

⁴⁸ NA, f. MV-L, sign. 2-52-20/2, fol. 2.

⁴⁹ NA, f. MV-L, sign. 2-1-946/2, fol. 118.

⁵⁰ NA, f. MPS-L, sign. 11-21/4, fol. 6.

⁵¹ NA, f. MV-L, sign. 2-52-20/6, fol. 16.

⁵² NA, f. MPS-L, sign. 11-21/4, fol. 22.

⁵³ NA, f. MS-L, kart. 7, sign. VIII.

⁵⁴ NA, f. MV-L, sign. 2-52-20/7, fol. 8.

⁵⁵ NA, f. MS-L, kart. 7, sign. VIII.

⁵⁶ NA, f. MV-L, sign. 2-52-20/6, fol. 11.

⁵⁷ NA, f. MV-L, sign. 2-52-20/4, fol. 11–17. Přehled změn viz NA, f. MV-L, sign. 2-52-20/4, fol. 33–35.

⁵⁸ NA, f. MV-L, sign. 2-52-20/4, fol. 35.

sporná a u některých činovníků vyvolávala určité obavy.⁵⁹ Z valné hromady byla prezidentu republiky odeslána zpráva a následně bylo evidováno prezidentovo poděkování plné optimismu ohledně dalšího směřování války a československé zahraniční akce.⁶⁰

Na Středním východě měla odbočka, která se ustavila dne 28. března 1943, centrum v Jeruzalémě a na svém počátku měla přes 40 členů.⁶¹ V průběhu roku 1943 se odbočce podařilo získat z Ministerstva sociální péče jednorázovou podporu ve výši £20 na zřízení právní poradny pro emigranty ve věcech pozůstalostních, alimentálních, manželských a dalších soukromých záležitostech.⁶² Určitý útlum v činnosti odbočky nastal po odchodu československé vojenské jednotky, kdy se počet členů snížil na 28 (stav z podzimu 1944), kteří byli různě roztroušeni v Jeruzalémě, ale hlavně po venkově, tudíž odbočka nebyla s to organizovat schůze a financovat svoji činnost (někteří členové měli podřadná zaměstnání). Občas se dokázali sejít jen členové z Jeruzaléma a Haify.⁶³

Složení výboru odbočky na Středním východě z října 1944 ⁶⁴	
Předseda	Jaromír Basch
Jednatel	O. Huss
Pokladník	P. Heslein
Členové výboru	E. Kordič
	K. Schur
	E. Kalmár
	V. Altar
	V. Samstag

Spolek udržoval kontakt se členy v Severní Americe, Africe a na Středním východě a podle možností jim na jejich přání zasílal informace o své činnosti a vyžádanou literaturu.⁶⁵

Od počátku existence spolku zamýšlené zapojení vojáků-právníků nacházejících se na ostrovech se zřejmě zcela nezadařilo, ačkoliv obě strany měly zájem o kooperaci a bylo na valné hromadě ze dne 26. června 1943 rozhodnuto, že jejich zástupce bude zván na výborové schůze. Valná hromada se také usnesla, aby spolek vydával svůj věstník, jehož redakci tvořili B. Ečer,⁶⁶ R. Freund a E. Schwelb.⁶⁷ Volby do nového výboru poněkud narušil projev P. Posamentira, který vznesl protest proti tomu, že nebyl nominován do výboru navzdory své dosavadní spolkové funkci v podobě místopředsedy a připojil

⁵⁹ NA, f. MS-L, kart. 7, sign. VIII.

⁶⁰ AÚTGM, f. EB II, kart. 260, sign. EB L-22, inv. č. 1657, fol. 18–20.

⁶¹ NA, f. MS-L, kart. 7, sign. VIII.

⁶² NA, f. MSP-L, sign. 11-21/2, fol. 1–8.

⁶³ NA, f. MV-L, sign. 2-52-20/6, fol. 46.

⁶⁴ Sestaveno dle: NA, f. MV-L, sign. 2-52-20/6, fol. 46.

⁶⁵ NA, f. MSP-L, sign. 11-21/5, fol. 4.

⁶⁶ K této osobnosti méně zdařilá práce DUDÁŠ, M. *Bohuslav Ečer. Český lovec nacistů*. Praha: Academia, 2019.

⁶⁷ NA, f. MS-L, kart. 7, sign. VIII.

i několik dalších výtek, které však předseda zodpověděl zřejmě velmi dobře, neboť předložená kandidátka obdržela s výjimkou dvou hlasů plnou důvěru. Výbor následně realizoval rozhodnutí valné hromady, aby byly zavedeny spolkové legitimace.⁶⁸

Složení výboru z června 1943 ⁶⁹	
Předseda	Heřman Růžička
Místopředseda	Lev Ringwald
Jednatelé	Oskar Zweigenthal
	Pavel Körbel
Pokladník	Edmund Schwarz
Členové výboru	Evžen Doktor
	Alfred Drucker
	Bohuslav Ečer
	Hugo Fischer
	Richard Freund
	Oskar Lefort
	Lev Löbner
	Egon Schwelb
Náhradníci	Egon Latzer
	Rudolf Rábl
Revizoři účtů	Otto See
	Evžen Wagner
Smírčí soud	Adolf Bobasch
	Ervin Grünbaum
	Jan Mannheimer
	Pavel Posamentýr
	Bedřich Riedl

Ministerstvo vnitra sledovalo zprávy o spolku v britském i československém tisku,⁷⁰ přičemž o některých ohlasech spolek ministerstvo informoval v rámci své výroční zprávy.⁷¹ Určité tiskoviny vydával spolek sám, konkrétně na základě valné hromady z června 1943 vznikly „Zprávy spolku československých advokátů v zahraničí“, které informovaly nejen o událostech čistě spolkového charakteru, ale také o změnách v zákonodárství

⁶⁸ NA, f. MS-L, kart. 7, sign. VIII.

⁶⁹ Sestaveno dle: NA, f. MV-L, sign. 2-52-20/4, fol. 18; f. MS-L, kart. 7, sign. VIII.

⁷⁰ NA, f. MV-L, sign. 2-52-20/10; f. MS-L, kart. 7, sign. VIII.; Association of Czechoslovak Advocates. *The Law Society's Gazette*, 1943, No. 7, July, p. 69; The Association of Czechoslovak Advocates. *The Solicitors' Journal*, 1943, vol. LXXXVII., No. 28, July 10, p. 248.

⁷¹ NA, f. MV-L, sign. 2-52-20/7, fol. 7.

a právní oblasti jak na ostrovech, tak např. o roli advokacie v SSSR, v okupované vlasti a samozřejmě o změnách v sociální a zdravotní péči o emigranty.⁷² Nechyběl ani pokus o sestavení seznamu kolegů povražděných okupanty.⁷³

Spolek navázal spolupráci s obdobnými cizími exilovými sdruženími, např. s polskými, kde ve smíšeném československo-polském výboru byli ustanoveni českoslovenští

5323

SPOLEK ČESKOSLOVENSKÝCH ADVOKÁTŮ VE VELKÉ BRITANII.
ASSOCIATION OF CZECHOSLOVAK LAWYERS IN GREAT BRITAIN.

Tel.: CUNningham 6276. 43/4, WARRINGTON CRESCENT,
LONDON, W.9.

Příloha: 1. 26.ledna 1943.

↻

Pane ministře,

Spolek československých advokátů ve Velké Británii dovoluje si Vám zaslati exemplář stručné výroční zprávy o své činnosti v roce 1942 a o svém pracovním programu pro letošní rok.

Prosíme Vás, pane ministře, abyste obsahu výroční zprávy laskavě věnoval svou pozornost a podporoval snahu Spolku vytyčené ve zprávě v rámci své pravomoci jako šéf svých resortů a též jako člen vlády. Je nám známo, že se ministerstvo vnitra zabývá nyní intensivně nesnadnými a zodpovědnými ukoly souvisejícími s obnovou právního řádu a administrativy, jak o nich mluvíme ve výroční zprávě. Doufáme proto, že učiníte laskavě opatření, aby náš Spolek, který svou povahou je zajištěn v první řadě povolán, aby se příslušných prací zúčastňoval, byl k nim skutečně také přibrán. Pokud by bylo nutno doplnit během roku osobní stav obou resortů, které spravujete, prosíme snažně, aby při obsazování míst, určených pro právníky nebo zkušené administrativní pracovníky, nebylo zapomenuto na nezaměstnané nebo nevhodně zaměstnané členy našeho Spolku.

Děkujeme Vám při této příležitosti za zájem, který jste v uplynulém roce projevil o náš Spolek a zároveň také za vše, co pro Spolek a jeho členy učiníte v běžném roce.

S projevem dokonalé úcty :
Spolek československých advokátů
ve Velké Británii.

J. Štábel Jednatel. *J. Štábel* Úř. z. místopředseda.

Pan dr. Juraj Slávik,
ministr vnitra,
v Londýně.

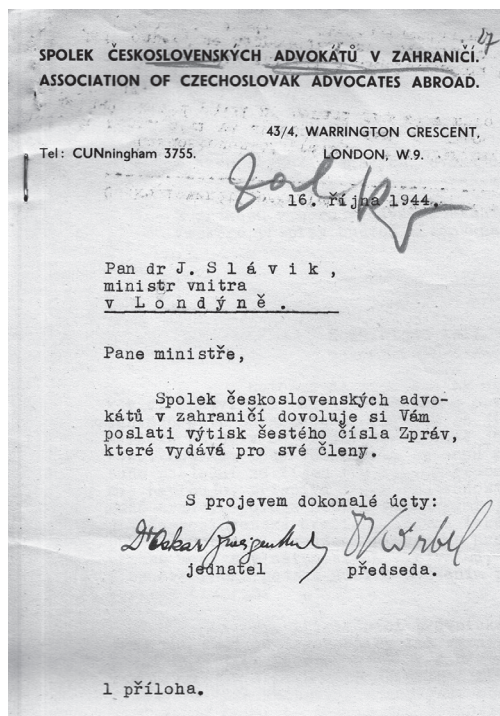
MINISTERSTVO VNITRA	
4. odbor	
Došlo: 23. JAN. 1943	
Příloh: 1	
Cj: 5323/v.	

Obr. 4: Dopis spolku ministru vnitra informující o zaslání výroční zprávy a zároveň žádající o podporu spolkových aktivit a jeho členů. NA, f. MV-L, sign. 2-52-20/7, fol. 2.

⁷² Některá čísla Zpráv viz NA, f. MV-L, sign. 2-52-20/6, fol. 1-74; sign. 2-1-946/2, fol. 113-128; f. MSP-L, sign. 11-21/1, fol. 2-21; sign. 11-21/5, fol. 1-15; f. MS-L, kart. 7, sign. VIII.

⁷³ NA, f. MSP-L, sign. 11-21/5, fol. 2-3.

zástupci H. Růžička, L. Ringwald a A. Drucker.⁷⁴ Intenzivní spolupráce pochopitelně nastala s organizacemi hostitelské země, např. Law Society, Lincoln's Inn, British Council, Haldane Society a International Law Association, přičemž např. společné akce spolku a Law Society se účastnili českoslovenští ministři vnitra a spravedlnosti. Lincoln's Inn povolila využívat svoji knihovnu členům československého spolku.⁷⁵ V případě Institute of Chartered Accountants, který opatroval advokátům bez práce zaměstnání u svých členů, jejichž mladší personál byl povolán k vojenské službě, spolek s úspěchem požádal Ministerstvo spravedlnosti, aby uvedené britské organizaci doporučil ke spolupráci právě námi sledovaný československý advokátský spolek.⁷⁶ Spolek spolupracoval i s dalšími československými exilovými organizacemi, např. s Československým sdružením pro mezinárodní právo, při přípravě odborných přednášek a účastnil se např. sjezdu československých exilových odborů,⁷⁷ ale třeba i projednání odborářského návrhu na zapojení spolku do porad o zajištění výživy.⁷⁸

Obr. 5: Průvodní dopis ke Zprávám vydávaným spolkem a zasláným ministrovi vnitra Jurajovi Slávikovi. NA, f. MV-L, sign. 2-52-20/6, fol. 43.

⁷⁴ NA, f. MV-L, sign. 2-52-20/2, fol. 3.

⁷⁵ NA, f. MV-L, sign. 2-52-20/7, fol. 5–6; sign. 2-1-938, fol. 205–207; f. MS-L, kart. 7, sign. VIII.

⁷⁶ NA, f. MS-L, kart. 7, sign. VIII.

⁷⁷ K této akci viz HUBENÝ, D. Sjezd Odborové skupiny československé ve Velké Británii v roce 1944. *Paginae historie*, 2019, roč. 27, č. 1, s. 674–686.

⁷⁸ NA, f. MV-L, sign. 2-52-20/6, fol. 45.

Určité spolkové vnitřní pnutí, které se částečně projevilo na valné hromadě z června 1943, zřejmě dále bublalo, neboť na podzim 1943 byla svolána další valná hromada, která však nepřinesla zásadní změny.

Změny ve vedení spolku nastaly až v roce 1944, a to ze zcela přirozených příčin. Předseda spolku, H. Růžička (nar. 9. listopadu 1881) zemřel dne 1. ledna 1944. Během jeho pohřbu byla připomenuta jeho zásluha nejen o exilový spolek, ale také skutečnost, že byl dlouholetým předsedou Svazu Čechů-židů. Jelikož na poslední valné hromadě na jeho návrh vznikl podpůrný fond, bylo zákonitě navrženo, aby se fond pojmenoval „Podpůrný fond dr. Heřmana Růžičky“.⁷⁹

Složení výboru ze září 1943⁸⁰	
Předseda	Heřman Růžička
Místopředseda	Leo Ringwald
Jednatelé	Oskar Zweigenthal
	Pavel Körbel
Pokladník	Edmund Schwarz
Členové výboru	Eugen Doktor
	Alfred Drucker
	Bohuslav Ečer
	Hugo Fischer
	Richard Freund
	Pavel Körbel
	Lev Loebner
	O. Lefort
Náhradníci	Egon Schwelb
	E. Latzer
Revizoři	Rudolf Rábl
	O. See
Členové smírčího soudu	Evžen Wagner
	A. Bobasch
	E. Grünbaum
	J. Mannheimer
	P. Posamentir
	B. Riedl

⁷⁹ NA, f. MV-L, sign. 2-1-946/2, fol. 113–115.

⁸⁰ Sestaveno dle: NA, f. MV-L, sign. 2-52-20/2, fol. 3–4.

Dne 19. února 1944 proběhla mimořádná valná hromada, kdy se stal předsedou P. Korběl, členem výboru R. Rábl a náhradníkem Vojtěch Schlesinger. Součástí valné hromady byla přednáška L. Löbnera o novelizaci advokátního řádu (a jeho přípravách z první republiky), přičemž následná rozprava se měla stát podkladem pro zamýšlený elaborát pro exilové Ministerstvo spravedlnosti.⁸¹ Osměňené vedení spolku se rozhodlo omezit počet

Obr. 6: JUDr. Heřman Růžička na snímku ze žádosti o cestovní pas z roku 1919. NA, f. Policejní ředitelství Praha II. – všeobecná spisovna, kart. 10236, sign. R 2359/2, manipulační období 1931–1940.

Obr. 7: JUDr. Pavel Korběl na snímku ze žádosti o cestovní pas z roku 1925. NA, f. Policejní ředitelství Praha II. – všeobecná spisovna, kart. 5593/4, manipulační období 1941–1950.

⁸¹ NA, f. MV-L, sign. 2-52-20/3, fol. 1–3; sign. 2-1-946/2, fol. 117; f. MS-L, kart. 7, sign. VIII.

přednášek s odůvodněním, že s ohledem na početní sílu emigrace se koná přemíra podobných akcí, které nejsou náležitě navštěvovány, resp. jejich návštěva je mnohdy spojena s určitými obtížemi, a proto se spolek rozhodl více soustředit na písemné projevy. To však neznamenalo, že spolek zcela rezignoval na přednáškovou činnost. Např. dne 12. července 1944 měl promluvit Harold J. Laski na téma rekonstrukce. Spolek se vysoce zajímal též o potrestání válečných zločinců.⁸²

Spolku se v roce 1944 podařilo dosáhnout finanční subvence od Ministerstva vnitra. Ministerstvu sociální péče pak bylo předáno dobrozdání ohledně osiřelých a opuštěných dětí a Ministerstvo hospodářské obnovy zase bylo obdarováno přehledem výsledků ankety o způsobu restituce nedobrovolných majetkových změn a o náhradě za majetkové újmy vzniklé vynucenými hospodářskými změnami a perzekucemi. Spolek se snažil udržovat spojení s polskými kolegy, ale mnohem úspěšnější byl v udržování styků s Law Society, jejíž prezident uskutečnil dne 6. června 1944 oběd za účasti prezidenta republiky, ministrů spravedlnosti a vnitra, předsedy Právní rady, tajemníka ministra spravedlnosti (ten byl zároveň členem spolku) a předsedy spolku. Členstvo také pravidelně navštěvovalo týdenní přednášky Foyer of Allied Lawyers.⁸³

Dne 24. června 1944 proběhla řádná valná hromada spojená s přednáškou B. Ečera na téma „V jakém stádiu jsou přípravy Spojených Národů pro potrestání t.zv. válečných zločinců“.⁸⁴ Výbor spolku Ečerovu přednášku označil za „obširnou a napínavou“.⁸⁵ Na ostrovní půdě připravoval spolek ve spolupráci s Vyšší školou lidovou dopisový kurs o předpisech platných v různých částech okupované vlasti,⁸⁶ přičemž v této věci si spolek vysoce cenil podpory Václava Patzaka, který měl na Ministerstvu vnitra na starosti záležitosti exilového školství.⁸⁷ Spolupráce to byla přirozená, neboť P. Körbel pro Vyšší školu lidovou připravil např. přednášku „Novinář a rozhlas“.⁸⁸ Spolek se snažil též o sociální podporu svých členů z fondu Heřmana Růžičky a pomáhal při hledání zaměstnání, jakož i při intervencích za nemocné, práce neschopné a chudé členy spolku u Ministerstva sociální péče, u jehož ministra a referentů se tato aktivita „setkává se vzácným porozuměním pro neutěšenou situaci“ některých členů. Obdobně vystupovalo i Ministerstvo zahraničních věcí, které pro jednotlivé akce s propagačním potenciálem poskytovalo finanční subvence.⁸⁹ Chvilí trvalo, než se spolek zavedl, a pak se zdařilo podporu získat. Např. v roce svého založení, 1942, v sociální oblasti spolek ještě cítil, že nedosáhl jakýchkoliv výsledků.⁹⁰

⁸² NA, f. MV-L, sign. 2-52-20/3, fol. 9; AÚTGM, f. EB II, kart. 260, sign. EB L-22, inv. č. 1657, fol. 45.

⁸³ NA, f. MV-L, sign. 2-52-20/3, fol. 9a; AÚTGM, f. EB II, kart. 260, sign. EB L-22, inv. č. 1657, fol. 45.

⁸⁴ NA, f. MV-L, sign. 2-52-20/3, fol. 6.

⁸⁵ NA, f. MV-L, sign. 2-52-20/3, fol. 8–9; sign. 2-52-20/6, fol. 13, 15; f. MS-L, kart. 7, sign. VIII.

⁸⁶ NA, f. MV-L, sign. 2-52-20/3, fol. 10; f. MS-L, kart. 7, sign. VIII; AÚTGM, f. EB II, kart. 260, sign. EB L-22, inv. č. 1657, fol. 46.

⁸⁷ NA, f. MV-L, sign. 2-1-946/2, fol. 117.

⁸⁸ AÚTGM, f. EB II, kart. 235, sign. 38-68-9, inv. č. 909, fol. 1–11.

⁸⁹ NA, f. MV-L, sign. 2-52-20/3, fol. 10; f. MS-L, kart. 7, sign. VIII; AÚTGM, f. EB II, kart. 260, sign. EB L-22, inv. č. 1657, fol. 46.

⁹⁰ NA, f. MV-L, sign. 2-52-20/7, fol. 7.

Složení výboru z června 1944⁹¹	
Předseda	Pavel Körbel
1. místopředseda	Leo Ringwald
2. místopředseda	Lev Loebner
1. jednatel	Oskar Zweigenthal
2. jednatel	Hugo Fischer
Pokladník	E. Schwarz
Výbor a jeho komise	
Sociální komise	Richard Freund
	Lev Loebner
	Leo Ringwald
Redakční rada	Bohuslav Ečer
	Richard Freund
	Lev Loebner
	Leo Ringwald
	Egon Schwelb
Členové výboru bez zapojení do komisí	Rudolf Beckmann
	Evžen Doktor
	A. Drucker
	O. Lef
	A. Pražák
	R. Rábl
	E. Seiler
Náhradníci	E. Latzer
	G. Porgesová-Riedlová
	V. Schlesinger
Revizoři	Bedřich F. Hirsch
	Evžen Wagner
Členové smírčího soudu	A. Bobasch
	E. Grünbaum
	J. Mannheimr
	P. Posamentir
	Bedřich Riedl

⁹¹ Sestaveno dle: NA, f. MV-L, sign. 2-52-20/3, fol. 8; sign. 2-52-20/6, fol. 12, f. MSP-L, sign. 11-21/5, fol. 3; f. MS-L, kart. 7, sign. VIII; AÚTGM, f. EB II, kart. 260, sign. EB L-22, inv. č. 1657, fol. 43.

Výhled na návrat domů

S blížícím se koncem války akcelerovaly přípravy pro návrat do vlasti, ale také vrcholila celková aktivita spolku, včetně jeho publikačních výstupů, přičemž nejreprezentativnější byl sborník prací redigovaný E. Schwelbem a určený jako pocta k šedesátinám prezidenta republiky Edvarda Beneše.⁹² Tato práce vyšla přímo s podporou školského a osvětového odboru Ministerstva vnitra v Londýně. V úvodním slovu předseda spolku P. Korběl ocenil, že E. Beneš „v době organisace a vedení druhého boje československého lidu o jeho samostatnost a národní existenci, v době, kdy jiné státy dovedly naprosto zničit demokratické právní systémy a nahradit je režimem totalitního násilnictví a libovůle, úzkostlivě dbal toho, aby se také v československém státním zřízení v zahraničí, představujícím symbol československé státní samostatnosti v exilu, zachoval nejvyšší možný stupeň právní jistoty.“⁹³ Spolek prezidentovi zaslal jeden exemplář.⁹⁴ Nepřekvapí, že prezident spolku poděkoval, ocenil užitečnost obsahu a spolku popřál zdar,⁹⁵ přičemž prezidentská kancelář si objednala dalších pět výtisků a spolek se před kanceláří netajil nadějami na další objednávku, která na podnět V. Patzaka také přišla, a to na celých 200 výtisků.⁹⁶ Spolek práci propagoval rozmanitými způsoby, např. chudým členům ji dodal zdarma,⁹⁷ a vyzýval úřady zahraničního zřízení k zakoupení přiměřeného počtu výtisků pro úřední potřebu a samozřejmě, aby na představení publikace „též vhodným způsobem upozornili úřednictvo“.⁹⁸ O práci referoval rovněž československý a britský tisk a úřední představitelé práci kladně přijímali.^{99,100}

Činorodý E. Schwelb vydal dobově velmi žádané dílo pojednávající o obnově právního pořádku.¹⁰¹ Tato práce získala velice příznivý ohlas, např. v recenzi R. Rábla,¹⁰² a cenil si jí např. H. Řipka. Dle opisu jeho vyjádření ze spolkových zpráv dílo vnímal tak, že „nepochybně přispěje k správné aplikaci ústavního dekrety při obnově právního řádu a při tvorbě nového právního systému“.¹⁰³

V souvislosti s vývojem na válečných frontách spolek přemýšlel, jak zajistit zapojení exilových advokátů do práce v osvobozené vlasti. Tudíž se angažoval při přípravě návratové legislativy upravující advokátské poměry, kdy orodoval např. za pomoc při co nejsnazším znovuotevření advokátských kanceláří, resp. možnosti osamostatnění kandidátů advokacie. Navrhoval, aby jako náhradníci za uzavřené (kolaborantské) kanceláře byli vybíráni advokáti a kandidáti advokacie vracející se z koncentračních táborů, nucených

⁹² SCHWELB, E. (red.). *Pocta k šedesátým narozeninám prezidenta Dr. Edvarda Beneše*. Londýn: Spolek československých advokátů v zahraničí, 1944.

⁹³ KORBĚL, P. Úvodem. In: SCHWELB, *Pocta k šedesátým narozeninám prezidenta Dr. Edvarda Beneše*, s. 3–4.

⁹⁴ AÚTGM, f. EB II, kart. 260, sign. EB L-22, inv. č. 1657, fol. 38, 48–49.

⁹⁵ NA, f. MV-L, sign. 2-52-20/3, fol. 9a.

⁹⁶ AÚTGM, f. EB II, kart. 260, sign. EB L-22, inv. č. 1657, fol. 37, 39–42, 50–52.

⁹⁷ NA, f. MSP-L, sign. 11-21/5, fol. 3.

⁹⁸ NA, f. MPS-L, sign. 11-21/4, fol. 3; f. MS-L, kart. 7, sign. VIII.

⁹⁹ NA, f. MV-L, sign. 2-52-20/6, fol. 46; f. MSP-L, sign. 11-21/5, fol. 3.

¹⁰⁰ NA, f. MSP-L, sign. 11-21/5, fol. 4.

¹⁰¹ SCHWELB, E. *Výsvětlivky k ústavnímu dekretu prezidenta republiky ze dne 3. srpna 1944 o obnovení právního řádu (č. 11/1944)*. Londýn: Spolek československých advokátů v zahraničí, 1945.

¹⁰² NA, f. MSP-L, sign. 11-21/1, fol. 20–21.

¹⁰³ NA, f. MSP-L, sign. 11-21/1, fol. 7.

Obr. 8: JUDr. Egon Schwelb (nar. 18. prosince 1899) na průkazovém snímku z roku 1938. NA, f. Policejní ředitelství Praha II. – všeobecná spisovna, kart. 11383, sign. S7903/7, manipulační období 1941–1950.

prací, vojenské služby a pochopitelně exilu, a z tohoto důvodu, jakož i pro jejich využitelnost v rámci správy konfiskovaných podniků, požadoval jejich brzký návrat domů.¹⁰⁴ Dále navrhoval prolomení hranice 65 let dané opatřením Stálého výboru Národního shromáždění č. 284/1938 Sb. z. a n. pro ty advokáty, kteří kvůli okupaci nemohli vykonávat své povolání „po dobu přiměřenou újmě jimi utrpěné“, ačkoliv očekávali, že může dojít k celkovému zrušení věkové hranice.¹⁰⁵ Ministři, popř. jejich resorty, spravedlnosti, zahraničních věcí, financí, hospodářské obnovy a státní ministr H. Ripka, jakož i předseda Státní rady a předseda Nejvyššího účetního kontrolního úřadu, alespoň sdělili, že se podnětem budou zabývat i doma, event. potvrdili příjem a prostudování přípisu či přímo jeho přeposlání svým exponentům na osvobozené území.¹⁰⁶

V rámci snah o brzký návrat domů se spolku podařilo dosáhnout značného úspěchu, když docílil zařazení do Poradního repatričního sboru, kam byli za spolek zvoleni L. Loebner a jako náhradník E. Wagner,¹⁰⁷ jenž byl v rámci sboru vybrán do užší komise, která měla připravit zásady pro určení priorit při provádění repatriace. Nepřekvapí, že L. Loebner připomněl na jednání sboru, že „advokáti mohou konat cenné služby při přechodu z poválečného chaosu, který okupanti u nás zanechají, do normálních poměrů, a to nejen na poli právním a administrativním, ale do určité míry i na poli hospodářském“.¹⁰⁸ Spolkoví zástupci ve sboru dodali jednak repatriční dotazníky, jednak seznam členů vhodných pro přednostní repatriaci.¹⁰⁹

V únoru 1945 spolek zvažoval přípravu nějakého díla na rozloučenou, ale jelikož nebyly síly na větší práci, tak se pomýšlelo alespoň na dvojjazyčný přehled odborné činnosti v exilu v podobě soupisu právnických a vědeckých publikací. Spolek pověřil pracemi E. Doktora a L. Loebnera. Spolek pochopitelně zažádal v této věci o podporu exilovou státní správu,¹¹⁰ ale dílo se zřejmě nepodařilo připravit. Příčina patrně tkvěla v tom, že aktivní členové postupně odcházeli do osvobozované vlasti. V březnu 1945 se na cestu

¹⁰⁴ NA, f. MV-L, sign. 2-52-20/8, fol. 5–10; f. MSP-L, sign. 11-21/1, fol. 4–6; f. MS-L, kart. 7, sign. VIII.

¹⁰⁵ NA, f. MV-L, sign. 2-52-20/8, fol. 4.

¹⁰⁶ NA, f. MSP-L, sign. 11-21/1, fol. 6–7; f. MS-L, kart. 7, sign. VIII.

¹⁰⁷ NA, f. MSP-L, sign. 11-21/1, fol. 4.

¹⁰⁸ NA, f. MSP-L, sign. 11-21/1, fol. 7.

¹⁰⁹ NA, f. MSP-L, sign. 11-21/3, fol. 1–8.

¹¹⁰ NA, f. MV-L, sign. 2-52-20/2, fol. 5; f. MPS-L, sign. 11-21/1, fol. 3; sign. 11-21/4, fol. 4.

domů vydali P. Körbel, E. Schwarz a E. Seiler.¹¹¹ Nebylo by tedy tak překvapivé, že pod dojmem bezprostředních úkolů bylo zapomenuto na výše uvedený úmysl. Spolek pak zřejmě zanikl *via facti*.

Vývoj členské základny spolku ¹¹²	
Datum	Počet členů
Červenec 1943	115 členů ve Velké Británii a dalších cca 200 na Blízkém východě
Říjen 1943	133
Květen 1944	153
Červen 1944	157
Září 1944	162
Říjen 1944	166
Listopad 1944	168
Prosinec 1944	173
Leden 1945	175
Únor 1945	176
Březen 1945	179

Závěr

Jakmile to situace dovolila, vynasazili se v exilu dlící advokáti obnovit svůj spolkový život, v rámci kterého se zároveň angažovali v podpoře exilového státního zřízení při usilování o vítězný návrat domů. Idea nejprve zakořenila mezi doma méně známými právníky, ale zdárně se jí podařilo uskutečnit až po zapojení zkušenějších advokátů, začasté angažovaných v exilových úřadech, díky čemuž se spolku postupně podařilo získat jejich nejen morální, ale i finanční podporu, jakož i pozvánku k zapojení se do různých poradních sborů nebo přípravy podkladů pro exilová ministerstva. Odborná činnost členů se projevila v rámci mnoha přednášek, drobných textů v rámci spolkového periodika, ale i vydání několika větších děl, která byla v rámci exilu velmi dobře přijata. Závěr války rychle vysál z exilu klíčové figury pro práci na osvobozeném území. Spolek podle všeho zanikl sám od sebe.

¹¹¹ NA, f. MSP-L, sign. 11-21/1, fol. 2.

¹¹² Sestaveno dle: NA, f. MV-L, sign. 2-52-20/6, fol. 2, 11–12, 44–45; sign. 2-52-20/10, nefol.; f. MSP-L, sign. 11-21/1, fol. 3–4; sign. 11-21/5, fol. 3; f. MS-L, kart. 7, sign. VIII; AÚTGM, f. EB II, kart. 260, sign. EB L-22, inv. č. 1657, fol. 43–44.

Mariano San Nicolò a Otakar Sommer pohledem (nejen) jejich korespondence

Pavel Salák jr.

Masarykova univerzita, Právnická fakulta

Kontaktní e-mail: pavel.salak@email.cz

Mariano San Nicolò and Otakar Sommer Viewed Through (Not Only) Their Correspondence

Abstract:

The text is based on the correspondence preserved in the estates of prof. Otakar Sommer and prof. Miroslav Boháček stored in the Archives of the Czech Academy of Sciences (Prague). Based on these letters, it turns out that the traditional views on non-communication between professors at Charles University and the German University in Prague are not entirely true. There were professional and collegial contacts between the Czech and German Romanists, which in the case of O. Sommer and prof. Mariano San Nicolò also turned out to friendship, even between their families. Letters written by M. San Nicolò also partially show the background of his departure from Prague and his pedagogical work in Munich. The aim of the article is to point out the fact that correspondence between the academics of that time is an important source of knowledge about the scientific community of interwar Czechoslovakia.

Klíčová slova: římské právo; Otakar Sommer; Mariano San Nicolò; korespondence; Československo 1918–1939

Key words: Roman law; Otakar Sommer; Mariano San Nicolò; correspondence; Czechoslovakia 1918–1939

DOI: 10.14712/2464689X.2023.6

Následující text vznikl na základě několika dní strávených v Archivu Akademie věd České republiky v Praze (dále Archiv AV) nad korespondencí zachovanou v pozůstalosti Otakara Sommera¹ a Miroslava Boháčka.² Není jeho cílem plně obsáhnout otázku česko-německých vztahů v meziválečném období, nicméně nabízí na ně zajímavý a poněkud jiný pohled, než jaký dodnes v právní vědě převládá. Zároveň je jeho cílem poukázat na zdroj velmi důležitých informací k československé meziválečné romanistice.

Nekomunikace

Je-li řeč o vztahu české a německé univerzity v Praze v meziválečném období, jako nejvýraznější bod těchto vztahů bývá brána tzv. insigniáda, tedy spor o to, která z obou univerzit je oprávněna užívat historické insignie Karlovy univerzity. Tento spor, který se táhl *de facto* od dvacátých let³ a vyvrcholil v roce 1934, není třeba více představovat. Není však jediným, existovaly zde i spory mezi studenty univerzit či v rámci samotné německé univerzity.⁴ Za zmínku stojí i obvinění studentů z protistátní činnosti, např. v souvislosti se zákazem spolku Volkssport (1932). V těchto událostech se na německé straně silně angažoval Mariano San Nicolò,⁵ který byl v té době dvě období po sobě zvolen rektorem a je

¹ Otakar Sommer (1885 Příbram – 1940 Praha) byl významný český právník a vysokoškolský pedagog věnující se římskému právu. Od r. 1920 působil jako profesor římského práva na Právnické fakultě Univerzity Komenského v Bratislavě, kde byl i děkanem a posléze rektorem univerzity. Od r. 1928 až do své smrti působil na Univerzitě Karlově. Zejména díky jeho působení na ministerstvu školství od r. 1918 došlo k rozvoji české romanistiky v meziválečném období, kdy mladé kolegy motivoval k profesnímu růstu a rovněž umožnil budování kontaktů především s italskými romanisty. Významně se zasloužil i o budování knihovny Univerzity Komenského. Vedle toho byl O. Sommer i kulturně činnou osobností, např. jedním ze členů tzv. „Šestky“, později „Osmý“. SKŘEJPEK, M. Otakar Sommer. In: SKŘEJPKOVÁ, P. *Antologie československé právní vědy v letech 1918–1939*. Praha: Linde, 2009, s. 173–176. Též GREGOR, M. *Historiografie římského práva na Slovensku: Příběh čtyřech profesorů*. Praha: Leges, 2021, s. 35–116.

² Miroslav Boháček (1899 Praha – 1982 Praha) byl významný český právní historik, romanista a kodikolog. Po studiích na Právnické fakultě Karlovy univerzity absolvoval ještě studia v Itálii u prof. S. Riccobona. Od r. 1927 do r. 1933 působil na Právnické fakultě Univerzity Komenského v Bratislavě, následně pak na Právnické fakultě Karlovy univerzity, kde se stal řádným profesorem až r. 1945; r. 1949 však musel odejít z univerzity, ale od r. 1952 působil v historickém ústavu a následně byl členem komise pro soupis rukopisů Československé akademie věd, kde působil až do odchodu do důchodu. Zde rozvíjel svůj vědecký zájem o recepci římského práva ve středověku. SKŘEJPEK, M. Miroslav Boháček. In: SKŘEJPKOVÁ, P. *Antologie československé právní vědy v letech 1918–1939*. Praha: Linde, 2009, s. 142–144, též GREGOR, M. *Historiografie římského práva na Slovensku: Příběh čtyřech profesorů*. Praha: Leges, 2021, s. 117–144.

³ Spor byl prakticky odstartován přijetím zákona č. 135/1920 Sb., o poměru pražských univerzit.

⁴ Zde typicky vůči Židům, patrně nejznámější je odpor ze strany studentů, se kterým se setkal Hans Kelsen při svém příchodu do Prahy. Viz detailně např. dopis Václava Vojtíška Gertě Blascheje publikovaný v HRUZA, K. Einige Deutsche habe ich auch wirklich gern empfangen. Ein Bericht des tschechischen Historikers Václav Vojtíšek aus dem Jahr 1966 über deutsche Fachkollegen in Prag. *Bohemia*, 2008, roč. 49, č. 1, passim.

⁵ Mariano San Nicolò (1887 Rovereto – 1955 Mnichov) byl významný německý romanista a papyrolog. Od konce první světové války působil na Právnické fakultě Německé univerzity v Praze, několikrát ve funkci rektora a děkana. Odtud r. 1935 odešel do Mnichova, kde nastoupil místo prof. Leopolda Wengera. V Mnichově pak působil až do své smrti. MÍŠKOVÁ, A. Mariano San Nicolò. In: SKŘEJPKOVÁ, P. *Antologie československé právní vědy v letech 1918–1939*. Praha: Linde, 2009, s. 168–169. Též WEIDNER, E. Mariano San Nicolò (20. August 1887 bis 15. Mai 1955). *Archiv für Orientforschung*, 1954–1956, Bd. 17, s. 485–487, nebo RIES, G. Mariano San Nicolò 20. August 1887 – 15. Mai 1955. *Bohemia*, 1987, Bd. 28, s. 168–169.

obecně charakterizován jako osoba vyznačující se přepjatým německým nacionalismem.⁶ Právě onen nacionalismus je často uváděn jako důvod omezené, či prakticky nulové, spolupráce mezi českými a německými vědci na území meziválečného Československa.⁷ Svou roli na této charakteristice patrně sehrála i slova akademika Viktora Knappa: „Byla to právnická fakulta německé univerzity v Praze. Jenže o té jsme jaksi nevěděli. Mezi oběma fakultami nebyl žádný styk. Studovali jsme pár kroků od sebe ... ale nebrali jsme se na vědomí. Páni professores se občas sešli v nějaké ministeriální kodifikační komisi, ale ani mezi nimi, pokud vím, styků nebylo, a to ani osobních, ani vědeckých. Výjimky byly vzácné.“⁸ Přesto však zde tyto kontakty byly, a to zejména ze strany „pro-československých“ profesorů, jako např. Roberta Mayr-Hartinga.⁹ Spolupráce se projevovala, jak bylo zmíněno V. Knappem, hojně na přípravách právních předpisů.¹⁰

Níže uvedený text si neklade za cíl popsat vztahy mezi tehdejšími českými a německými romanisty, i proto, že zdroje, z nichž vychází, jsou dosti omezené. Jeho cílem je však právě upozornit na materiály, které dosud byly spíše stranou pozornosti, a fakt, že jejich pohledem jeví se situace poněkud odlišně.

Ostatně i z tak obecných zdrojů, jako jsou odkazy na Wikipedii, je patrné, že ve skutečnosti tyto vztahy rozhodně zcela nulové nebyly. Semináře u M. San Nicolò se vyskytují v životopisech dvou výrazných osobností české právní historie, kterým se i v těžkých dobách po r. 1948 podařilo nadále se věnovat vědě. Šlo jednak o historika, asyriologa

⁶ Viz detailně např. dopis V. Vojtíška G. Blascheje publikovaný v HRUZA, *op. cit.*, s. 112–113. Také akademik V. Knapp k tomu poznamenává: „Na ten šovinistický a fašistický kravál německých profesorů (mezi nimiž se obzvláště vyznamenával romanista Mariano San Niccolò (sic!), děkan fakulty a snad i rektor německé univerzity) ...“ KNAPP, V. *Proměny času: vzpomínky nestora české právní vědy*. Praha: Prospektrum, 1998, s. 21.

⁷ V. Vojtíšek k tomu poznamenává: „S nikým z německých profesorů a vědců nevešel jsem v nějakou bližší vzájemnost, byli zdrženliví a odměření. Výměňovali jsme si zprvu separáty, psali o sobě dobré referáty, ale jak čas postupoval, zesiloval se chlad ...“ Dopis V. Vojtíška G. Blascheje publikovaný v HRUZA, *op. cit.*, s. 126. Je však třeba si uvědomit, že jistě může mít na tytéž historické události jiný pohled český a jiný pohled německý právní historik. V právu římském, s ohledem na jeho povahu, je tento národnostní aspekt spíše potlačen.

⁸ KNAPP, *op. cit.*, s. 20.

⁹ Robert von Mayr-Harting (1874 Asperrn, dnes část Vídně – 1948 Praha) byl profesor římského a občanského práva, který působil na Právnické fakultě Německé univerzity v Praze; patřil i mezi výrazné pro-československé politiky, dokonce působil koncem 20. let na postu ministra spravedlnosti. Na přímluvu prezidenta E. Beneše nešel do odsunu a dožil v Praze. Srovnej např. SKŘEJPKOVÁ, P. Profesor Robert Mayr-Harting a právnická fakulta Německé univerzity v Praze. In: TAUCHEN, J. – SCHELLE, K. *Češi a Němci v meziválečném Československu*. Ostrava – Brno: Key Publishing – European Society for History of Law, 2013, s. 245–253. Ostatně i V. Knapp jmenuje jako příklad výjimky prof. Franze Laufkeho. KNAPP, *op. cit.*, s. 20.

¹⁰ Zde např. do subkomitétu pro věcná práva byl Miloslavem Stiebrem pozván „nad počť“ i Egon Weiss, který jinak vedl subkomitét pro závazkové právo (zvláštní část). STIEBER, M. *Věcné právo: Návrh subkomitétu pro revisi občanského zákoníka pro Československou rep.* Praha: Min. spravedlnosti, 1923, s. 5. K podílu německých profesorů na rekodifikacích obecně viz SLAPNICKÁ, H. Die Beteiligung deutscher Professoren an den tschechoslowakischen Kodifikationsplänen (1919–1938). In: VELEK, L. a kol. (eds.). *Magister noster. Sborník statí věnovaných in memoriam prof. PhDr. Janu Havránkovi, CSc.* Praha: Karolinum, 2005, s. 253–259, popř. SKŘEJPKOVÁ, P. Učitelé německé právnické fakulty a jejich účast na unifikaci právního řádu v meziválečném období. In: KOHER, J. (ed.). *Republika právníků*. Praha: Academia, 2021, s. 217–235.

a orientalistu Josefa Klímu,^{11,12} a zejména pak o romanistu, právního historika a kodikologa Miroslava Boháčka.¹³ Na druhou stranu je možno říci, že M. San Nicolò je „jedním z mnoha“, u nichž tyto osobnosti studovaly; pokud by se zůstalo v německém prostředí, pak mohou zaznít i jména Paul Koschaker¹⁴ nebo Leopold Wenger.¹⁵

Mnohem více se jeví zajímavými slova Emila Háchy¹⁶ z úvodu sborníku vydaného ku příležitosti prvního výročí úmrtí profesora Otakara Sommera: „... Bylo např. jednou z jeho tužeb založit v Praze ústav historický, věnovaný právní historii, v němž chtěl sloučiti práci našich lidí s prací odbornických krajanů německé národnosti. Je mi známo, že o tomto předmětu jednával s německým romanistou San Nicolò a těžce nesl, že nezdařilo se mu pro tuto myšlenku získati potřebný souhlas.“¹⁷ Přestože tato formulace může vznít i tak, že překážkou byl nesouhlas právě M. San Nicolò, opak je pravdou. To je ostatně velmi dobře patrné z dopisu adresovanému M. Boháčkovi dne 25. srpna 1941. M. San Nicolò, tou dobou děkan právnické fakulty univerzity v Mnichově, děkuje M. Boháčkovi za zaslání exemplář zmíněného sborníku k počtě O. Sommera. Z listu je jednak patrná úcta, již se O. Sommer těšil u svých německých kolegů,¹⁸ a zejména sám M. San Nicolò hovoří o tom, že je zmínkou, již E. Hácha učinil, poctěn.¹⁹

Výše citovaný dopis je jedním z mála dopisů, který si s M. San Nicolò vyměnil M. Boháček, resp. jedním z mála, které se dochovaly v Boháčkově pozůstalosti uložené

¹¹ Josef Klíma (1909 Vídeň – 1989 Praha), významný český orientalista a asyriolog. Studoval jak právnickou fakultu, tak i filozofickou (u B. Hrozného) Karlovy univerzity. Až do r. 1950 pracoval na finanční prokuratuře, nicméně již od r. 1935 působil u orientálního ústavu jako neplacený člen, od r. 1950 jako činný člen. Po smrti B. Hrozného (1953) po něm převzal oddělení Předního východu, kde působil až do vynuceného odchodu do důchodu r. 1971.

¹² Josef Klíma (životopis). In: *Wikipedia*. [online]. Dostupné na: <[https://cs.wikipedia.org/wiki/Josef_Kl%C3%ADma_\(orientalista\)](https://cs.wikipedia.org/wiki/Josef_Kl%C3%ADma_(orientalista))>. [cit. 01. 05. 2022].

¹³ Miroslav Boháček (životopis). In: *Wikipedia*. [online]. Dostupné na: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Miroslav_Boh%C3%A1%C4%8Dek>. [cit. 01. 05. 2022].

¹⁴ Paul Koschaker (1879 Klagenfurt – 1951 Basilej) byl německý romanista, v letech 1909–1915 profesor římského práva na Německé univerzitě v Praze. Následně působil ve Frankfurtu, Lipsku, od r. 1936 v Berlíně a konečně od r. 1941 v Tübingenu. Roku 1946 odešel do důchodu a dál působil jako hostující profesor na různých univerzitách, mj. i v Ankaře. Vedle římského práva se zabýval i klínovým písmem a blízkovýchodními právními dějinami.

¹⁵ Leopold Wenger (1874 Obervellach – 1953 Obervellach) byl významný rakouský romanista, studoval mj. v Lipsku u Ludwiga Mittheise. Působil na univerzitě v Grazu, Mnichově a posléze ve Vídni. Na univerzitě v Mnichově založil papyrologický seminář, který po něm převzal r. 1935 M. San Nicolò. L. Wenger odešel z Německa z důvodu nástupu nacismu, po anšlusu Rakouska a dosažení šedesáti pěti let se pak stáhl do ústraní i z Vídeňské univerzity a dožil na svém rodném zámku. Od r. 1956 jeho jméno nese Mnichovský institut pro právní dějiny a papyrologická studia.

¹⁶ E. Hácha byl velmi dobrým přítelem O. Sommera, což je patrné i z korespondence mezi Janem Vážným st. a M. Boháčkem stran přípravy citované pocty. Viz Archiv AV Praha, fond Miroslav Boháček, sign. II. b., korespondence osobní, karton 10, inv. č. 454, Vážný Jan (sen.), koncept č. 1 a 2.

¹⁷ HÁCHA, E. Úvodní slovo. In: BOHÁČEK, M. (ed.). *Otakar Sommer: [7.6.1885–15.8.1940]*. Turnov: Müller a spol., 1941, s. 9.

¹⁸ M. San Nicolò zde odkazuje na Wengerův nekrolog v Savigny Zeitschrift. Je otázkou, zda autorem byl L. Wenger nebo někdo jiný (např. E. Weiss) a L. Wengerem byl text pouze podepsán.

¹⁹ Dopis M. San Nicolò M. Boháčkovi z 25. 8. 1941, s. 1: „Sehr geehrt hat es mich, dass ihr Präsident in seinem Vorwort auch meinen Namen erwähnt hat.“ Archiv AV Praha, Fond Miroslav Boháček, sign. II. b., korespondence osobní, karton 9, inv. č. 358, San Nicolò, M., dopis č. 3.

v Archivu AV v Praze.²⁰ Jinak však velmi bohatá korespondence v jeho fondu, a zejména pak ve fondu pozůstalosti O. Sommera, která je uložena tamtéž, ukazuje – jak již bylo naznačeno – zcela jiný pohled na vztahy mezi českými a německými romanisty, než jaký vytváří obecný pohled na působení M. San Nicolò v pozici rektora německé univerzity.

Korespondence

Ve fondu O. Sommera se v rámci korespondence dochovalo celkem 51 listů od M. San Nicolò a tři vizitky.²¹ Prvních patnáct textů je nedatovaných, resp. nelze z nich rozoznat rok, zbývající pak spadají do let 1920–1939. Z celkového počtu padesáti jednoho textu je devatenáct dopisů, většinou o jednom listu (tj. dvojstránkových), výjimečně s více listy. Ostatní texty jsou pak zejména pohlednice, především ze zahraničí, popř. korespondenční listky či vizitky s přípisem. Nejvíce listů je z r. 1920 (5), po čtyřech pak v letech 1923 a 1935. Zatímco do pol. třicátých let převládají spíše pohledy, v druhé polovině třicátých let jsou zde již zejména dopisy.²² Bohužel, fond neobsahuje koncepty dopisů opačným směrem, tedy od O. Sommera, a autorovi se nepodařilo zjistit, zda je tato korespondence v Mnichově dochována.²³ Pozornost se dále nesoustřeďuje na pohledy, které mají podobu pozdravů z dovolené či z vědeckých pobytů, ale zejména na dopisy, a to především na ty z druhé poloviny 30. let, kdy M. San Nicolò přesídlil do Mnichova.

V prvním dopisu datovaném do roku 1920, který byl napsán v Trentinu, tituluje M. San Nicolò O. Sommera v souvislosti s jeho funkcí. O. Sommer tou dobou působil jako odborový rada na ministerstvu²⁴ a zmiňovaný dopis jej má za úkol seznámit s pobytem M. San Nicolò v Itálii. Cíl pobytu souvisel s tiskem *Bullettino dell'Istituto di Diritto Romano* (BIDR). Samotný dopis seznamuje O. Sommera se složitou ekonomickou situací, která vedla k podražení tisku až o 1000 %, a rovněž s tím, že redaktor náhle zemřel, a celý projekt tím ustrnul.²⁵ Z dopisu mimo jiné plyne, že mise M. San Nicolò nebyla úspěšná, a navíc se oproti plánu i zvýšily náklady. Z pohledu vztahu mezi našimi romanisty je však mnohem zajímavější fakt, že se u Pietra Bonfanteho potkal s Janem Vážným,²⁶

²⁰ V případě jejich korespondence jde o tento dopis a pak dvě kartičky se stručným textem, jedna z r. 1920, druhá z r. 1926 – Tamtéž.

²¹ Archiv AV Praha, Fond Otakar Sommer, sign. II. b., korespondence osobní, San Nicolò, M.

²² Pohledy pouze dva – jeden z r. 1935 z Berlína a druhý z r. 1938 z Vídně – Tamtéž, text č. 42 a 50.

²³ Je třeba vzít v potaz i fakt, že Mnichov v letech 1944 a 1945 byl často cílem náletů a jeden z nich zasáhl a zničil Institut pro papyrologická studia a antické právní dějiny a jeden z dalších (13. 7. 1944) i byt M. San Nicolò a značnou část jeho soukromé knihovny. Viz např. WEIDNER, *op. cit.*, s. 485–487, nebo RIES, *op. cit.*, s. 168–169.

²⁴ Na ministerstvu byl jmenován již r. 1918 jako rada do odboru pro vysoké školství. Díky tomu velmi podporoval i rozvoj nových univerzit. K tomu viz např. GREGOR, M. Prínos profesora Otakara Sommera pro rozvoj slovenskej právnej vedy. *Právnik*, 2020, roč. 12, č. 3. [online]. Dostupné na: https://www.ilaw.cas.cz/upload/web/files/pravnik/issues/2020/12/3_Gregor_942-955_12_2020.pdf. [cit. 29. 1. 2022].

²⁵ První svazek *Bullettino dell'Istituto di Diritto Romano* vyšel až r. 1923.

²⁶ Jan Vážný st. (1891 Praha – 1942 Mauthausen) studoval na právnické fakultě v Praze a krátce působil jako soudce vrchního zemského soudu. Převážil u něj ale zájem o akademickou sféru. Jeho zaměření výrazně ovlivnil pobyt u prof. P. Bonfanteho. Od r. 1921 působil jako mimořádný profesor římského práva na Univerzitě Komenského v Bratislavě až do r. 1927, kdy se stal řádným profesorem římského práva na Masarykově univerzitě v Brně (kam však dojížděl již od r. 1921). Zde působil až do jejího uzavření r. 1939. Pro účast na odboji byl koncem r. 1941 zatčen a r. 1942 zemřel v koncentračním táboře Mauthausen. SCHELLE, K. – KADLECOVÁ, M. – ŽIDLICKÁ, M. Život a dílo prof. JUDr. Jana Vážného. *Právnické sešity*, č. 33. Brno: Masarykova univerzita, 1993.

kteřý mu – spolu s Pietrem de Franciscim – objasnil situaci na fakultě v Římě a následně mu s jeho úkolem (byť, jak bylo řečeno, bezúspěšně) pomáhal. Rovněž se zde M. San Nicolò pochvalně vyjadřuje o jednom Vážného textu.²⁷ Shodným oslovením tituluje M. San Nicolò O. Sommera ještě v dalším listě ze září 1920, tentokrát z Vídně, nicméně v dalším dopise z r. 1923 je možno číst již zcela jiné oslovení: „Lieber Herr Kollege!“²⁸, které se do budoucna stává pravidelným, a vedle tohoto oslovení se posléze objevuje ještě další: „Lieber Freund!“²⁹. Tímto pozdravem O. Sommera M. San Nicolò častuje ve třicátých letech, v době, kdy již působil v Mnichově. Tímto pozdravem také začíná jeho poslední dopis z počátku října 1939.

I samotný obsah dopisů vypovídá o tom, že vztah mezi O. Sommerem a M. San Nicolò nebyl jen vztahem udržovaným z povinnosti a z titulu svých pozic. O tom, že spolu oba romanisté intenzivně komunikovali a navštěvovali se během svého působení v Praze, nacházíme ostatně řadu zmínek v hojně listovní komunikaci mezi O. Sommerem a M. Boháčkem.²⁸ O charakteru vztahu M. San Nicolò k O. Sommerovi nejlépe vypovídá odstavec v dopise ze 7. 12. 1935. M. San Nicolò v něm vzpomíná na Prahu a na své přátele: „... unter welche Sie (míněno O. Sommer – pozn. autor) in der erste Reihe stehen. Alles Schöne und Herzliche von Haus zu Haus.“²⁹

Ze samotných listů od M. San Nicolò vyplývá, že se navštěvovali i s manželkami. Prakticky všechny San Nicolòvy dopisy končí pozdravy a rukou políbení paní Sommerové. V jednom z dopisů M. San Nicolò reflektuje vyjádřením lítosti zdravotní problémy paní Sommerové (vředy).³⁰ Konečně, již výše byla řeč o San Nicolòvě reakci na Háchův úvod ve sborníku k výročí Sommerova úmrtí. V druhém odstavci téhož dopisu se M. Boháčka táže, jak se daří paní Sommerové, a prosí jej, aby vyřídil pozdravy jak jeho, tak i jeho paní.³¹ Jeho následující slova zní: „... wir denken oft der schönen Stunden, die wir im Hause Sommers verbracht haben.“³²

O čem si psali?

Hlavním obsahem dopisů je však pochopitelně otázka odborná, zejména otázka výuky římského práva,³³ kdy M. San Nicolò poměrně podrobně popisuje, kolik má v Mnichově studentů nebo jak probíhají např. zkoušky konané u vrchního zemského soudu, včetně délky trvání zkoušky a počtu stran prací, které studenti odevzdávají. Zmiňuje se však i o postoji

²⁷ Dopis od M. San Nicolò O. Sommerovi z 12. 8. 1920, s. 2 a 3 – Archiv AV Praha, Fond Otakar Sommer, sign. II. b., korespondence osobní, karton 15. San Nicolò, M., text č. 16.

²⁸ Např. dopis č. 47 ze dne 3. 8. 1929, č. 49 ze dne 14. 8. 1929 a dopis č. 77 ze dne 31. 5. 1931 – Archiv AV Praha, Fond Miroslav Boháček, sign. II. b., korespondence osobní, karton 9. Sommer O.

²⁹ „... mezi kterými Vy stojíte v první řadě. Přání všeho dobrého a srdečného z našeho domu k vám domů.“ Dopis od M. San Nicolò O. Sommerovi ze dne 7. 12. 1935 – Archiv AV Praha, Fond Otakar Sommer, sign. II. b., korespondence osobní, karton 15, San Nicolò, M., text č. 46.

³⁰ Dopis z 16. 12. 1931 – Tamtéž, text č. 37.

³¹ Jeho manželkou byla Ida roz. de Negri, rovněž z Rovereta, jako M. San Nicolò.

³² „... často vzpomínáme na krásné hodiny, které jsme strávili v domě Sommerových.“ Dopis M. San Nicolò M. Boháčkovi z 25. 8. 1941, s. 1. – Archiv AV Praha, Fond Miroslav Boháček, sign. II. b., korespondence osobní, karton 9, inv. č. 358, San Nicolò, M., dopis č. 3.

³³ Např. v dopise ze 7. 12. 1935 uvádí, že zatímco v Praze se stále držel rakouský systém výuky, v Mnichově byla situace zcela jiná. Archiv AV Praha, Fond Otakar Sommer, sign. II. b., korespondence osobní, karton 15, San Nicolò, M., text č. 45.

svých kolegů k římskému právu – uvádí zejména „germanisty“, kteří římské právo neznají a stále přichází s „moudrostmi“ ze starých pandektních knih.^{34,35}

V návaznosti na to je možno zmínit, že O. Sommer zaslal M. San Nicolòvi svůj článek o římském právu a Třetí říši,³⁶ který velmi pěkně rozebírá tehdejší pozici římského práva v Německu a zasazuje ji do kontextu celkového poměru k římskému právu v Německu v 19. a 20. stol. M. San Nicolò mu za něj ve svém dopise z 23. 4. 1937³⁷ velmi děkuje a zpravuje O. Sommera, že jej přečetl a věří, že za pomoci slovníku porozuměl tomu podstatnému z něj.³⁸ K článku pak poznamenává, že pozice romanistů je ohrožena zejména oportunisty, a shodně jako O. Sommer ve svém textu³⁹ (byť se na něj neodvolává) dodává, že čas ukáže. Zároveň dodává, že je zajímavé, že tlak proti římskému právu je větší ze strany univerzitních profesorů, zatímco např. vyšší soudní úředníci tlačí, aby u každé „Referendarprüfung“ bylo zkoušeno i římské právo. Dodává, že on sám tak doteď činí, ale např. P. Koschaker v Berlíně na vlastní žádost do těchto komisí nechodí, čehož M. San Nicolò velmi lituje. Následuje odstavec, dle kterého mu zasílá „einen schlechten Auszug meines Vortrages vom vorigen Herbst“.⁴⁰ Bohužel není tento text u dopisu přiložen a nepodařilo se zjistit, o jaký text šlo. M. San Nicolò totiž dodává, že věří, že s ním O. Sommer nebude souhlasit.

Zajímavý pohled, byť spíše v náznacích a velmi kusý, nabízí dopisy i na odchod M. San Nicolò z Prahy a jeho postoj ke svým německým kolegům na tamní univerzitě. Z dopisů se zdá, že za jeho odchodem z Prahy do Mnichova spíše než rozladěnost z Čechů byly neshody s jeho německými kolegy.⁴¹ V dopise do Harrachova z 23. 7. 1935⁴² informuje O. Sommera, že k 1. 10. nastupuje na místo prof. L. Wengera do Mnichova. Větu končí stručnou poznámkou „...ich gehe und Kelsen kommt, es geht also alles wie Mayr & Co.

³⁴ „Der grösste Widerstand haben wir von Seiten der Germanisten, weil sie das römische Recht nicht kennen und noch immer mit der Weisheit aus den alten Pandektenbücher daher kommen. Ich kümmerte mich darum (darum vepsáno dodatečně rukou – pozn. autor) wenig und lasse die Zeit wirken.“ Dopis M. San Nicolò O. Sommerovi z 5. 3. 1937, s. 1, 2. – Tamtéž, text č. 48.

³⁵ Pojem „Pandektenbuch“ zde nejspíš neznamená Digesta (Pandekta) jako taková, ale spíše učebnice římského práva – srovnej např. učebnice Julia Barona (Pandekten), Ludwiga Armdsta (Lehrbuch der Pandekten), jež si tito germanisté mohli pamatovat z dob svých studií.

³⁶ SOMMER, O. Třetí říše a římské právo. In: RÁLIŠ, A. (ed.). *Pocta k šedesátým narozeninám dr. Alberta Miloty*. Bratislava: nákladem právnické fakulty univerzity Komenského, 1937, s. 332–336.

³⁷ Archiv AV Praha, Fond Otakar Sommer, sign. II. b., korespondence osobní, karton 15, San Nicolò, M., text č. 49.

³⁸ „Ich glaube mit Hilfe des Wörterbuches das wesentliche daraus verstanden zu haben.“ Dopis ze dne 23. 4. 1937, s. 1. – Tamtéž, text č. 49.

³⁹ „Kdo při tom tápání může být klidný, je romanista, neboť čas pracuje pro něj.“ SOMMER, O. Třetí říše a římské právo, s. 336. Zde je zajímavé, že tato věta se jeví jako parafráze věty z dopisu M. San Nicolò z 5. 3. téhož roku. S ohledem na to, že sborník byl činěn – a tedy jistě již vytištěn – k datu Milotových narozenin (8. 4.), je pochybné, že by ji snad stihl z dopisu do svého textu O. Sommer převzít. A ačkoliv nikde na M. San Nicolò ve svém textu neodkazuje, zdá se, že náhled na pozici římského práva měli v tomto podobný.

⁴⁰ „špatný výtah z mého příspěvku z loňského podzimu“ Archiv AV Praha, Fond Otakar Sommer, sign. II. b., korespondence osobní, karton 15, San Nicolò, M., text č. 49.

⁴¹ Byť těmi pro-československými, tedy jeho výše zmíněný postoj vůči Československu by mohl být v pozadí.

⁴² Dopis z 23. 7. 1935 – Archiv AV Praha, Fond Otakar Sommer, sign. II. b., korespondence osobní, karton 15, San Nicolò, M., text č. 43.

wünschen.⁴³ Otázka, kterou se rovněž zabýval, byl jeho nástupce na postu v Praze. Zde je zcela jasně patrný negativní postoj vůči E. Weissovi,⁴⁴ např. v *post scriptum* dopisu z 7. 12. 1935 se vyjádřil, „...dass es unmöglich wäre, ihm gerade die Erstsemestrigen in die Hand zu liefern; er könne weder lesen noch ordentlich prüfen.“⁴⁵ Tyž je pak předmětem poznámek ještě v dopise z 5. 3. 1937 (č. 48). M. San Nicolò se dotazuje O. Sommera, co dělá „gute Weiss“, přičemž toto označení (ač v originále nejsou u slova „gute“ použity uvozovky) je zjevně míněno ironicky. Sám M. San Nicolò totiž uvádí, že s ním není v kontaktu, a jako důvod sděluje fakt, že s ním (již dříve) z důvodu děkanátu kontakty přerušil sám E. Weiss. Pasáž končí poznámkou (rovněž nejspíš ironickou): „Vielleicht wird er aber doch bald an der Spitze der Prager Fakultät stehen.“⁴⁶ Nabízí se otázka, zda důvodem nechuti k osobě E. Weisse byl jeho neárijský původ⁴⁷ (čemuž by odpovídala i zmiňovaná narážka na Hanse Kelsena) nebo jestli zde mohly být ještě jiné důvody. Možné však také je, že případný antisemitský postoj nedával explicitně najevo, neboť si byl vědom toho, že O. Sommer neměl vůči židovským profesorům negativní postoj – mezi Sommerovy dobré přátele⁴⁸ patřil např. Guido Kisch.⁴⁹ Bez znalosti dalších skutečností je však toto jen pouhá spekulace. Na E. Weisse je učiněna další narážka v dopise z 2. 1. 1936, která zjevně směřuje k O. Sommerem a M. San Nicolem plánovanému institutu, o němž hovořil E. Hácha. „Vielleicht bewilligt jetzt das Ministerium ein Institut mit Weiss Egon an der Spitze. An dieser Verständigung kann ich noch recht wenig glauben, das werden die Leute, die von

⁴³ „... já odcházím a Kelsen přijde, jde to přesně tak, jak si Mayr a spol. přejí.“ Dopis z 23. 7. 1935, s. 1. – Tamtéž.

⁴⁴ Egon Weiss (1880 Brno – 1953 Innsbruck) studoval na německé univerzitě v Praze, nicméně byl i žákem L. Mittele v Lipsku. Na Německé univerzitě v Praze byl nejprve mimořádným, od r. 1933 řádným profesorem římského práva. Věnoval se feckému, ale rovněž současnému právu, takže se i podílel na rekodifikačních pracích občanského práva. Pro neárijský původ musel z univerzity po r. 1940 odejít, v r. 1945 z důvodu německého občanství byl odsunut do Rakouska, kde působil na univerzitě v Innsbrucku. OSTERKAMP, J. Egon Weiss. In: SKŘEJPKOVÁ, P. *Antologie československé právní vědy v letech 1918–1939*. Praha: Linde, 2009, s. 330–331. VON BOLLA, S. Egon Weiß, † 1. Februar 1953. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung*, 1953, č. 70, s. 518–521.

⁴⁵ „...že by bylo nemožné právě jemu vložít do rukou studenty prvního semestru, když neumí ani pořádně číst, ani zkoušet.“ Dopis 7. 12. 1935, s. 2. – Tamtéž, text č. 45.

⁴⁶ „Možná bude brzo stát na špici pražské (německé – pozn. autor) fakulty.“ Dopis z 5. 3. 1937, s. 2. – Tamtéž.

⁴⁷ Na druhou stranu E. Weiss přežil válku v Praze jako „čestný Žid“, patrně za zásluhy o německou fakultu. Na fakultě sice nemohl za války působit, ale vyhnul se koncentračnímu táboru. Viz např. dopis V. Vojtíška G. Blascheje publikovaný v HRUZA, K. *op. cit.*, s. 124.

⁴⁸ Když M. Boháček řeší s J. Vážným, koho oslovit pro sborník k výročí úmrtí O. Sommera, tak zmiňuje problém s tím, že řada jeho známých nebude moci přispět, neboť jsou to „...lidé nedostupní a neáriji, tak zejména E. Weiss, ... z neromanistů pak jeden z jeho velmi dobrých přátel Kisch.“ Archiv AV Praha, fond Miroslav Boháček, sign. II. b., korespondence osobní, karton 10, inv. č. 454, Vážný Jan (sen.), koncept č. 2, s. 2.

⁴⁹ Guido Kisch (1889 Praha – 1985 Basilej) byl německý právní historik židovského původu, který původně působil na německé univerzitě v Praze, posléze v Německu. Od r. 1935 byl v exilu v USA, zejm. působil na American Academy for Jewish Research a Hebrew Union College, Od r. 1952 pak působil v Basileji. V inventáři korespondence O. Sommera jsou dvě osoby jménem Kisch, ale zatímco od Bruna Kische došlo v letech 1926–1928 jen devět dopisů, komunikace s Guidem Kischem probíhala od r. 1921 do r. 1939 a obsahuje celkem 162 textů o celkem 245 listech (viz Archiv AV fond O. Sommer, inventář, s. 8). V případě E. Weisse pak lze říci, že vztah byl spíše formální či kolegiální, ne však přátelský, alespoň jak se zdá z Weissových dopisů. Archiv AV Praha, Fond Otakar Sommer, sign. II. b., korespondence osobní, karton 15, Weiss. E.

dem Gegensatz zwischen den beiden Völkern leben, nie zulassen.“⁵⁰ Zejména závěrečná část zní od člověka, který je v domácím prostředí považován na německého nacionalistu, až neuvěřitelně.

Z dopisů ostatně na první pohled ani jeho nacionalismus není nijak výrazně cítit. Nejsou zde nějaká obdivná vyjádření k Vůdci či poměrům v Německu.⁵¹ Jeho postoj by šlo však nalézt za několika stručnými narážkami. Tak např. v dopise ze 14. 8. 1935 se v závěru zmiňuje o tom, že O. Sommerovi ještě chtěl říct, že se v Německu o Československu mnohem lépe mluví a smýšlí „než tady naopak“.⁵² Načež pokračuje: „Allerdings ist vorgestern in Prag die Rote Armee hochgerufen“⁵³ worden und wenn hier diese Linie eingeschlagen wird, kann sich manches ändern. Wohin will man denn?“⁵⁴ Další narážkou pak je zmínka v dopise z 23. 4. 1937, kde se řeší poměry na univerzitě. „Was wollen eigentlich die neue Gesetze? Die tschechischen Universitäten sind davon doch auch sehr tangiert, wenn auch natürlich nicht so sehr wie die deutsche. Dass die Tschechen so wenig aus der Geschichte ihrer Vergangenheit lernen, ist eigentlich bedauerlich; das hat Pekař wiederholt gesagt.“⁵⁵

Úcta k prof. Josefu Pekařovi je patrná i z jiného jeho dopisu, kdy reaguje poděkováním na Sommerovu zprávu o posledním období života J. Pekaře.⁵⁶ Vedle J. Pekaře je z českých vědců ještě zmiňován prezident Nejvyššího správního soudu E. Hácha. Jeho jméno je zmíněno v souvislosti se skutečností, že se na M. San Nicolò obrátil prezident Akademie německého práva (Akademie für Deutsches Recht), aby doporučil nějaké osobnosti z Československa na jmenování členy této akademie. M. San Nicolò na prvním místě doporučoval O. Sommera a jako o druhém kandidátovi uvažoval o E. Háchovi. Na obou si cenil jejich „absolut objektivem Verhaltens den Deutschen gegenüber“.⁵⁷ V případě E. Háchy

⁵⁰ „Snad nyní povolí ministerstvo institut s E. Weissem v čele. Této zprávě nemohu pořád uvěřit, to lidé, kteří žijí protikladem/kontrastem mezi těmi dvěma národy, nikdy nedovolí.“ Dopis z 2. 1. 1936, s. 2. – Archiv AV Praha, Fond Otakar Sommer, sign. II. b., korespondence osobní, karton 15, San Nicolò, M., text č. 46.

⁵¹ Zde spíš, jak již bylo řečeno, hovoří o problémech v postavení římského práva na univerzitě a o výuce celkově.

⁵² Dopis byl napsán v Praze, kde ještě M. San Nicolò působil, nicméně již dojížděl do Mnichova připravit své nové působiště, zejména si pronajmout byt. Ten se nacházel na rohu Franz Josef Str. a Habsburger Platz, přičemž M. San Nicolò zmiňuje, že je to nedaleko československého konzulátu. Dopis ze 14. 8. 1935, s. 1, 2 – Archiv AV Praha, Fond Otakar Sommer, sign. II. b., korespondence osobní, karton 15, San Nicolò, M., text č. 44.

⁵³ Autorovi se nepodařilo zatím zjistit, na co konkrétně M. San Nicolò narážel.

⁵⁴ „...jestliže skutečně byla především provolávána v Praze sláva Rudé armády, pokud bude tato linie přijata, mohlo by se mnoho změnit. A co pak?“ – Dopis ze 14. 8. 1935, s. 2. – Archiv AV Praha, Fond Otakar Sommer, sign. II. b., korespondence osobní, karton 15, San Nicolò, M., text č. 44.

⁵⁵ „Co vlastně chtějí ty nové zákony? České univerzity jsou jimi také hodně zasaženy, byť samozřejmě ne tak mnoho jako německé. Je politováníhodné, že se Češi tak málo učí ze své minulosti, to řekl Pekař opakovaně.“ Dopis z 23. 4. 1937, s. 1, 2. – Tamtéž, text č. 49.

⁵⁶ „Ihre Mitteilung über die letzte Lebenszeit von Prof. Pekař hat mich sehr interessiert und ich werde ihm sicher stets ein treues Gedenken bewahren. Möchte nur die Mehrzahl seiner Kollegen so wie er denken!“ („Vaše zpráva o posledních dnech života prof. Pekaře mne velmi zaujala a jsem si jist, že na něj budeme vždy rádi vzpomínat. Kdyby tak většina jeho kolegů smýšlela jako on!“) – Dopis z 5. 3. 1937, s. 1. – Tamtéž, text č. 48.

⁵⁷ „...absolutně objektivní vztah vůči Němcům“ – Dopis z 23. 7. 1935, s. 1. – Tamtéž, text č. 43. Dále uvádí, že v akademii jsou zastoupeny osobnosti „všech národů“, patrně na zdůraznění, že nejde o čistě německou záležitost. Vedle těchto dvou Čechů navrhl ještě dva sudetské Němce, patrně Wilhelma Weizsäkera a Ernsta Swobodu, o nichž pak píše v jednom z dalších dopisů (Tamtéž, dopis č. 47).

pak ještě uvádí „Ich erzälte ... über die Judikatur des Verwaltungsgerichtshofes, der auch den Deutschen Rechts gibt, wenn sie es haben.“⁵⁸ Z dalšího dopisu je zjevné, že E. Hácha odmítl jmenování, a tak jako o dalším kandidátu uvažoval o Karlu Hermannu-Otavském.⁵⁹ Ten je také zmíněn v dopise z března 1936,⁶⁰ kdy hovoří o ročním slavnostním zasedání Akademie pro německé právo (24–26. 6. 1936) a zve na něj jak O. Sommera, tak přemýšlí jako o dalším pozvaném právě o K. Hermannu-Otavském. Jako dalšího zmiňuje Jana Krčmáře, o němž se M. San Nicolò vyjadřuje jasně – „lieber nicht“⁶¹ a E. Háchu, u něhož ale předpokládá, že nepřijede. Zatímco v případě těchto osob je možno sympatie hledat především pro jejich postoje, které se mohly jevit jako „pro německé“, jsou zde i další čeští vědci, které M. San Nicolò zmiňuje.

Jsou jimi jeho již výše uvedení žáci – J. Klíma a M. Boháček. M. Boháček je zmíněn jen letmo a spíše s ohledem na to, že jej má O. Sommer od M. San Nicolò pozdravovat a lituje, že se mu nemohl věnovat více. Mnohem četnější a zajímavější jsou zmínky o J. Klímovi. Zjevně s ním udržoval také více kontakt, byť se zdá, že ten ze strany J. Klímy s postupující druhou polovinou třicátých let ustával.⁶² Jak v případě M. Boháčka, tak především právě v případě J. Klímy je patrné, že si cenil jejich odbornosti. Ještě v době, kdy byl v Praze,⁶³ se zmiňuje O. Sommerovi o dvou návštěvách, kdy u něj J. Klíma byl a kdy spolu dlouho hovořili o kverele a řešili otázku aktivní legitimity. M. San Nicolò pak poznamenává, že mu nedoporučil pouhou kompilaci dosavadních názorů, neb to není žádná vědecká práce. Naopak nabyl přesvědčení, že je v otázce aktivní legitimity stále co zjistit, a tak doufá, že J. Klíma naváže na to, co mu k tomu řekl. Další zmínka – odhlédne-li se od dotazů typu „co dělá Klíma?“⁶⁴ – je pak v posledním dopise z r. 1939, kdy hovoří o Klímově článku k počtě P. Koschakerovi,⁶⁵ který si přečetl. Jen na okraj je možno dodat, že jde o jediný text od českých romanistů v uvedeném „Festschriftu“, a jak vyplývá z dopisu J. Vážného M. Boháčkovi, důvod byl prostý: „...protože jsme o něm včas nevěděli“.⁶⁶ M. San Nicolòovo hodnocení je stručné – text dle něj sice není nic ohromujícího, ale pozitivně hodnotí Klímovu píli. Je-li tedy M. San Nicolò považován na nacionalistu, je třeba říci, že v otázkách jeho vědeckého zaměření se tento rys nijak neprojevuje a ke svým vědeckým kolegům přistupuje, zdá se, profesionálně, bez ohledu na jejich původ. Ostatně v témže dopise se

⁵⁸ „vyprávěl jsem... o judikatuře nejvyššího správního soudu, která dává Němcům za pravdu, když ji mají.“ Tamtéž.

⁵⁹ Dopis z 14. 8. 1935, s. 1, 2. – Tamtéž, text č. 44.

⁶⁰ Dopis z 28. 4. 1936 – Tamtéž, text č. 47.

⁶¹ Ostatně byl to právě J. Krčmář, kdo z titulu ministra školství vydal 21. 11. 1934 výnos o vydání univerzitních insignií.

⁶² M. San Nicolò se např. ptá, co dělá J. Klíma, je-li ještě u armády atp.

⁶³ V dopise z 23. 7. 1935. – Archiv AV Praha, Fond Otakar Sommer, sign. II. b., korespondence osobní, karton 15, San Nicolò, M., text č. 43.

⁶⁴ V letech 1932–1939 byl J. Klíma Sommerovým neplaceným asistentem.

⁶⁵ KLÍMA, J. Zur Entziehung des Erbrechtes im altbabylonischen Recht. In: KASER, M. (ed.). *Festschrift Paul Koschaker mit Unterstützung der Rechts- und Staatswissenschaftlichen Fakultät der Friedrich-Wilhelms-Universität Berlin und der Leipziger Juristenfakultät zum sechzigsten Geburtstag überreicht von seinen Fachgenossen*. III. Band. Weimar: Verlag Hermann Böhlau Nachfolger, 1939, s. 80–93.

⁶⁶ Dopis ze dne 27. 8. 1940, s. 1. – Archiv AV Praha, fond Miroslav Boháček, sign. II. b., korespondence osobní, karton 10, inv. č. 454, Vážný Jan (sen.), text č. 8.

obrací na O. Sommera s prosbou, aby umožnil studovat na institutu Sibylle von Bolla,⁶⁷ jelikož papyrologické sbírky v Karolinu⁶⁸ prakticky nejsou. Zde je dobré zmínit, že S. von Bolla byla především studentkou E. Weisse a navíc sociální demokratka.⁶⁹ Je zde otázkou, zda O. Sommer přání svého kolegy vyhověl, s ohledem na další vývoj stran uzavření českých vysokých škol patrně sotva.

Je však jisté, že S. von Bolla (později provdaná Bolla-Kotek) byla v kontaktu s našimi romanisty a po válce navštívila Československo, neboť např. ve svém česky⁷⁰ psaném korespondenčním lístku z r. 1949 vzpomíná na pobyt v Praze v červnu a na Dobříši.⁷¹ Ostatně již dříve – v létě 1946 – děkuje M. Boháčkovi (rovněž v česky psaném dopise z 11. 7. 1946)⁷² za to, že jí opatřil potvrzení o tom, že se během války nechovala k československému státu nepřátelsky.⁷³

Její prosbu o onen dokument, jak plyne z konceptu dopisu M. Boháčka, tlumočil její učitel, E. Weiss. Jeho jméno se vyskytuje i v korespondenci M. Boháčka s J. Vážným po smrti O. Sommera, když M. Boháček sděluje J. Vážnému, že Vratislav Bušek jednal s E. Weissem o nekrologu do Savigny Zeitschriftu, byť si nejsou jisti tím, zda by pro jeho původ mohl být text publikován.⁷⁴

Další německou osobností římského práva, kterou je možno zmínit, byl P. Koschaker; právě po něm M. San Nicolò zdědil katedru římského práva v Praze. S ním byl M. Boháček v kontaktu již před válkou, ale i po válce, a, ačkoliv počet dopisů je poměrně omezený, dopisovali si prakticky až do Koschakerovy smrti.⁷⁵ Z konceptu Boháčkova dopisu

⁶⁷ Sibylle von Bolla-Kotek (1913 Bratislava – 1969 Vídeň) se narodila v rodině důstojníka c. a k. armády v Bratislavě (resp. Prešpurku), později rodina přesídlila do Teplic. Vystudovala Právnickou fakultu Německé univerzity v Praze, kde byla začkou E. Weisse. Zde také r. 1938 habilitovala a působila na ní i během druhé světové války. Po druhé světové válce přesídlila do Vídně, kde působila až do své smrti na plicní embolii. Jejím velkým ochráncem byl přítel jejího otce, první rakouský poválečný starosta Vídně a rovněž prezident, sociální demokrat Theodor Körner. Roku 1958 se stala první řádně jmenovanou profesorkou práva v Rakousku. KLEŇOVÁ, V. Sibylle Bolla-Kotek. In: KOL. AUT. *Encyklopedie B. A–J*. Ostrava: KEY Publishing s.r.o., 2021 (v tisku).

⁶⁸ Karolinum bylo sídlo Právnické fakulty Německé univerzity v Praze.

⁶⁹ To uvádí např. i V. Vojtišek, viz dopis V. Vojtiška G. Blaschey publikovaný v HRUZA, K. *op. cit.*, s. 124.

⁷⁰ Korespondenční lístek S. von Bolla adresovaný M. Boháčkovi dne 17. 7. 1949. Archiv AV Praha, fond Miroslav Boháček, sign. II. b., korespondence osobní, karton 2, inv. č. 67, von Bolla-Kotek, S., text č. 2. Na skutečnost, že krom klínového písma a papyrologie umí S. von Bolla i česky, upozorňoval O. Sommera výslovně ve výše uvedeném dopise i San Nicolò.

⁷¹ Korespondenční lístek S. von Bolla adresovaný M. Boháčkovi dne 17. 7. 1949, stejně jako dopis z r. 1946. Její dva zbývající listy – korespondenční lístek a dopisy z let 1960 a 1968 – jsou již psány německy. Archiv AV Praha, fond Miroslav Boháček, sign. II. b., korespondence osobní, karton 2, inv. č. 67, von Bolla-Kotek, S., text č. 1, 2, 3 a 4.

⁷² Archiv AV Praha, fond Miroslav Boháček, sign. II. b., korespondence osobní, karton 2, inv. č. 67, von Bolla-Kotek, S., dopis č. 1, koncept dopisu Boháčka pro S. von Bolla č. 1.

⁷³ V konceptu tohoto dopisu, který je uložen v téže složce (viz poznámka výše), M. Boháček navíc uvádí, že díky ní se většina romanistické literatury, kterou po uzavření české fakulty převzala německá, vrátila celá a nepoškozená po ukončení války zpět. Koncept dopisu pro S. von Bolla-Kotek ze dne 28. 6. 1946 – Archiv AV Praha, fond Miroslav Boháček, sign. II. b., korespondence osobní, karton 2, inv. č. 67, von Bolla-Kotek, S., koncept dopisu č. 1.

⁷⁴ Archiv AV Praha, fond Miroslav Boháček, sign. II. b., korespondence osobní, karton 10, inv. č. 454, Vážný J. (sen.), koncept č. 1 (z 23. 8. 1940, s. 2).

⁷⁵ Poslední pohled Boháčkovi poslal P. Koschaker z Ankary 14. 3. 1950 (zemel 4. 6. 1951). Rovněž korespondence O. Sommera a P. Koschakera je dosti obsáhlá (41 kusů z let 1921–1940).

P. Koschakerovi z listopadu 1947⁷⁶ vyplývá, že mu P. Koschaker na své náklady zaslal exemplář své nové knihy.⁷⁷ V závěru pak ještě poznamenává, jak je smutné, že v důsledku války se stále nacházíme izolováni od mezinárodní vědecké produkce, kdy se u nás neví o řadě knih, z nichž jako příklad jmenuje *Festschrift* pro profesora L. Wengera.⁷⁸ Ostatně i mezi O. Sommerem a P. Koschakerem byla čilá korespondence, která se zdaleka netýkala pouze římského práva. Hned v několika dopisech je zmíněna prosba P. Koschakera, zda by mu mohl obstarat sešity (např. od Hudební matice) s notovými zápisy skladeb českých hudebních skladatelů.⁷⁹

Závěrem je možno citovat opět dopis, jímž M. Boháčkovi M. San Nicolò děkuje za sborník k výročí Sommerova úmrtí, který končí slovy: „Lassen Sie mal etwas von sich hören und wenn ich Ihnen beim Arbeiten irgendwie äusserlich behilflich sein kann, so stehe ich gerne zur Verfügung.“⁸⁰ Jeho zájem o Boháčkovu vědeckou činnost se zdá být opravdovým, je však otázkou, zda si M. San Nicolò vůbec uvědomoval, jak odlišná byla tou dobou situace v protektorátu. Ostatně dotazy směřující k tomu, jak se daří J. Klímovi či M. Boháčkovi, prozrazují, že s nimi nebyl až tolik v kontaktu. Fakt, že M. Boháček zaslal M. San Nicolò poctu za O. Sommera, je důsledkem toho, že on byl jejím editorem a obesílal s ní jeho přátele – podobně ji zaslal i P. Koschakerovi a L. Wengerovi. S ohledem na to, že citovaný dopis je posledním dopisem od M. San Nicolò M. Boháčkovi, zatímco třeba s P. Koschakerem – jak bylo řečeno výše – byl M. Boháček v kontaktu i po válce, je možno se domnívat, že ze strany M. Boháčka nebyl ani tolik zájem po dalším kontaktu. Je otázkou, zda v tom mohl hrát roli právě onen nacionalismus M. San Nicolò, avšak to je dnes již jen těžko možné prokázat.

Závěrem

Tento text se zaměřil jen na vymezenou část dopisů, jen mezi několika osobami, a to zejména mezi profesory M. San Nicolò, O. Sommerem a M. Boháčkem. I tento zúžený vhled do dobových událostí přesto může poněkud korigovat názor na to, že kontakty mezi českými a německými kolegy byly velmi omezené. Pohled do seznamu osob, s nimiž si O. Sommer dopisoval, ukazuje, že udržoval kontakty prakticky se všemi svými německými kolegy. Na základě komunikace O. Sommera s M. San Nicolò, ale i s dalšími osobami, se ukazuje, že pokud šlo o vědeckou oblast jejich zájmu, šla národnostní otázka stranou. Je však možno mít za to, že je tato skutečnost dána i tím, že svou povahou je římské právo

⁷⁶ Archiv AV Praha, fond Miroslav Boháček, sign. II. b., korespondence osobní, karton 10, Paul Koschaker, koncept č. 1 (z 30. 11. 1947).

⁷⁷ KOSCHAKER, P. *Europa und das römische Recht*. Mnichov: Biederstein Verlag, 1947.

⁷⁸ Tamtéž, s. 2.

⁷⁹ Např. v dopise z 28. 10. 1927 jej žádá o zaslání mj. Sukova Kvintetu Op. 8 a také Bagately (s kyticí v ruce) pro flétnu, housle a klavír. přičemž se dotazuje „Was heisst kytica?“. Hned v následujícím listě (7. 11. 1927) děkuje za zaslání skladeb a píše, že v daném týdnu budou právě onu Bagatelu uvádět. Zároveň píše, že O. Sommer mu neposlal částku, kolik je mu P. Koschaker dlužen a navrhuje tedy, že by mu místo toho v Lipsku obstaral nějakou knihu, kterou shání. Archiv AV Praha, Fond Otakar Sommer, sign. II. b., korespondence osobní, karton 12, Koschaker P., text č. 27, 28.

⁸⁰ „Nechte o sobě zase slyšet a pokud bych Vám mohl být při Vaší práci nějak nápomocen, jsem Vám rád k dispozici.“ – Dopis M. San Nicolò M. Boháčkovi z 25. 8. 1941, s. 2 – Archiv AV Praha, fond Miroslav Boháček, sign. II. b., korespondence osobní, karton 9, inv. č. 358, San Nicolò, M., dopis č. 3.

více „internacionální“, tedy nemusel se zde projevit rozdílný pohled daný národností, jako třeba u právních historiků.

Z komunikace vyplývá, že i po svém odchodu z Prahy se M. San Nicolò snaží udržovat kontakt s O. Sommerem, a také se dozvědět více o svých žácích. Nebylo rozhodující, zda dotyčný je Čech, nebo Němec, ale fakt, že je vědcem a bádá v dané oblasti. V případě obou zmíněných profesorů M. San Nicolò a O. Sommera pak dokonce jejich společný zájem vyústil ve vztah přátelský, a to nejen mezi nimi, ale i mezi jejich manželkami, na čemž patrně nic nezměnila ani stahující se mračna války.

Korespondence sama o sobě není s to poskytnout celkový obraz vztahů mezi českými a německými romanisty (či obecně vědci) v meziválečném Československu, na druhou stranu ukazuje se velmi důležitým zdrojem pro korekci některých názorů, jež dosud trvají. Možná by podrobnější studium těchto dopisů (i s jinými osobnostmi) mohlo přinést poněkud jiný pohled na meziválečnou vědeckou obec v Československu, než je dosud tradován.

Politik a právník Nándor Bernolák (1880–1951)

Ivan Halász

*Univerzita pre verejnú službu, Fakulta štátovedy a medzinárodných vzťahov
Spoločenskovedné výskumné centrum Budapešť
Kontaktný e-mail: Halasz.Ivan@tk.hu*

Politician and Lawyer Nándor Bernolák (1880–1951)

Abstract:

The article deals with the life and political views of Ferdinand/Nándor Bernolák, who was the rector of the new university in Debrecen before the First World War. He later served as Minister of Social Affairs in the conservative government of István Bethlen. N. Bernolák was born in Banská Bystrica and his family was of Slovak ethnic origin, but he and his brothers were of Hungarian nationality. Bernolák was a professor of penal law and a prominent member of the Hungarian conservative and Christian nationalist political wing, however, he spent only two years in parliament and government. After his political career, he worked as a lawyer in Budapest and sometimes represented his clients in very sensitive cases. He also worked as a private lecturer at the University of Budapest. N. Bernolák published mainly on penal law and legal theory. His son was an official in the Prime Minister's Office from the 1930s to the late 1940s. The life and political career of N. Bernolák is a good example to present the career of a Hungarian lawyer in the complex and sensitive 20th century.

Key words: catholic confession; national assembly; *numerus clausus*; politics; university

Kľúčové slová: katolicizmus; národné zhromaždenie; *numerus clausus*; politika; univerzita

Financování: The work was implemented in the framework of project No. TKP2020-NKA-09, financed by the Thematic Excellence Program 2020 from the National Research Development and Innovation Fund.

DOI: 10.14712/2464689X.2023.7

Nándor Miksa (Ferdinand Maximilian) Bernolák (1880–1950) bol v prvej polovici 20. storočia významným uhorským a neskôr maďarským právnikom, univerzitným pedagógom a konzervatívnym politikom. Na jeho živote a odbornej dráhe je možné plasticky predstaviť rozličné peripetie, ktorými prešla maďarská spoločnosť a jej stredná trieda v komplikovanom 20. storočí. Rovnako to platí pre právnu vedu, praktickú advokáciu a zároveň pre tradične dramatický vzťah právnikov-odborníkov k politike. N. Bernolák, žijúci vo veľmi hektickej dobe, sa totiž nikdy nevyhýbal citlivým politickým otázkam. Zaujímavé sú aj národnostné, predovšetkým slovenské súvislosti jeho rodiny a širšieho príbuzenstva.

Detstvo a rodina

N. Bernolák sa narodil v Radvani neďaleko Banskej Bystrice, kde na miestnom gymnáziu absolvoval stredoškolské štúdiá. Pochádzal z mnohohodetnej katolíckej rodiny. Spolu ich bolo desať súrodencov, ale nie všetci sa dožili dospelého veku. Jeho otec Ján/János Bernolák (1827–1893) bol v rokoch 1848/1849 dôstojníkom kossuthovskej revolučnej (tzv. honvédskej) armády, ktorá bojovala proti Habsburgovcom. Začínal ako poručík a v časoch kapitulácie pri Világoši bol už stotníkom, čiže kapitánom. Matka sa za slobodna volala Karolina Walter (1843–1912). Zomrela pri Budapešti, kam pravdepodobne prišla na starobu za svojimi deťmi. Bernolákov otec Ján pochádzal z Oravy, ktorá bola pôvodným rodiskom rozvetvenej bernolákovskej rodiny. Narodil sa v obci Orávka v rodine úradníka. Neskôr absolvoval gymnázium a právnickú akadémiu. Pôvodne pôsobil ako stoličný úradník na Orave, potom pracoval v Nitrianskej stolici, neskôr v Peštianskej stolici a v Hon-te. Tu bol v rokoch 1861 až 1865 okresným slúžnym.¹ Od roku 1879 pôsobil v Banskej Bystrici ako vedúci mestskej finančnej kancelárie.² O jeho smrti sa v roku 1893 objavila krátka správa v celoštátnych novinách *Vasárnapi Újság (Nedel'né noviny)* z 5. februára 1893. Správa uviedla jeho povolanie, vek (66 rokov) a vojenskú hodnosť z obdobia kossuthovskej revolúcie.³ Posledný fakt neprekvapuje, Bernolák otec totiž bol do konca života aktívny v spolkoch honvédskeho veteránov.

Nándor nebol medzi svojimi súrodencami jediný, kto urobil celoštátnu kariéru. Jeho o dvadsať rokov starší brat János (Ján) (1860–1925) ako dôstojník pomáhal vybudovať logistiku a zásobovanie uhorskej domobrany (honvédskeho plukov) a neskôr sa stal generálom. Vojenskú kariéru si zvolil aj Károly (Karol) (1870–1951), ktorý taktiež slúžil v uhorskej domobrane, aktívne sa zúčastnil prvej svetovej vojny a svoj život dožil v maďarskom Miskovci (Miskolc). Brat Béla (Vojech) (1875–1954) bol zasa najprv účtovníkom uhorských štátnych železiarní v Podbrezovej, neskôr pôsobil vo viacerých podobných závodoch po celom Uhorsku. Nakoniec sa usadil v Budapešti, kde aj zomrel. Bol autorom viacerých patentov a návrhov, ktoré sa využívali pri stavbe železníc a telefónnych sietí. Na začiatku 20. storočia napísal aj publikáciu o uhorskom železiarstve. Brat Máté (Matúš) (1869–1938)

¹ Viz: *János Bernolák*. [online]. Dostupné na: <<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Bona-bona-tabornokok-torzstisztek-1/hadnagyok-es-fohadnagyok-az-184849-evi-szabadsagharcban-2/b-F8/bernalak-janos-2E6/>>. [cit. 17. 07. 2022].

² HORVÁTH, P. Potomstvo jednej bernolákovskej rodiny zo Slanice. *Biografické štúdie*, 1993, roč. 20, s. 93–116, pozri s. 97–98.

³ *Vasárnapi Újság*, 1893, Évf. 40, No. 6, s. 102. [online]. Dostupné na: <<http://epa.oszk.hu/00000/00030/02031/pdf/02031.pdf>>. [cit. 17. 07. 2022].

sa stal lekárnikom v Budapešti, ale neskôr sa usadil v obci Pestszentlőrincz pri hlavnom meste, kde nakoniec aj skončil. Tu bol aktívnym účastníkom miestneho katolíckeho a meštianskeho spoločenského politického života. Zasadal v miestnom zastupiteľstve a jeden čas bol aj virilistom na župnej úrovni.⁴ Kálmán (Koloman) vyštudoval filozofickú fakultu v Budapešti, kde potom pôsobil ako profesor a neskôr riaditeľ dievčenského gymnázia Márie Terézie.⁵ Vedecký výskum realizoval hlavne v oblasti fyziky (optiky) a matematiky. Taktiež po sebe zanechal viacero dôležitých publikácií.⁶ O sestre Karolíne je zatiaľ k dispozícii menej informácií, pravdepodobne bola totiž ženou v domácnosti.

N. Bernolák sa oženil s Erzsébet Antalfy Zsíros, ktorá po matke pochádzala z Jedliczkovskej rodiny. Spolu mali dve deti – syna Jenő a dcéru Erzsébet. Rodinu v roku 1925 postihla tragická udalosť – v dôsledku dlhotrvajúcej choroby zomrela ich mladšia dcéra Editke. Staršie deti sa dožili dospelého veku. O synovi bude podrobnejšie ešte reč neskôr.

Bernolákovci oddávna (presnejšie povedané od 16. storočia) žili v Oravskej stolici, ale nie všetky vetvy tejto rodiny patrili medzi zemanov. Podľa slovenského historika Pavla Horvátha, ktorý sa podrobne venoval rodokmeňu tejto pre Slovákov tak významnej rodiny, hlavným rodinným sídlom bola dnes už neexistujúca obec Slanica. Pôvod bernolákovskej (vtedy ešte brnuľovskej) rodiny je zdokumentovaný od 16. storočia, keď sa objavili na hornej Orave. Ich predkov správa oravského zámku poverila zakladaním nových dedín v dovtedy neobývaných častiach regiónu. Jeden z predkov pred rokom 1560 priviedol ako šoltýs do Slanici nových osadníkov, ktorí tam potom zapustili korene. Spomedzi nich sa do zemianskeho stavu ako prvý vyšvihol Matej Brnuľa (Matthias Brnula aliter Szlaniczky). Došlo k tomu počas panovania Leopolda I. v roku 1681. Išlo o relatívne zámožného obchodníka s poľskou soľou. Z tejto vetvy pochádzal aj neskorší jazykovedec Anton Bernolák, ktorý bol pravdepodobne Matejovým pravnikom. Táto vetva však viac-menej vymrela na začiatku 19. storočia.⁷

Postupne sa však začali spoločensky emancipovať aj nezemanské vetvy rodiny s koreňmi v Slanici. Z pohľadu danej štúdie bola dôležitá tá jej časť, ktorá svoj pôvod odvodzovala od Jána Bernoláka narodeného v roku 1768. Ján mal s manželkou spolu 12 detí. Išlo o relatívne vzdelaného človeka, ktorý dbal o to, aby jeho synovia dosiahli aspoň stredoškolské vzdelanie. Najstarší syn Ján (1789–1849) sa stal obchodníkom s plátnom a farbiarom v obci Orávka. Jeho syn (znovu) Ján (1827–1893) bol otcom Nándora Bernoláka a jeho súrodencov. Tento Ján Bernolák už vyštudoval právo na kráľovskej akadémii v Prešporke a potom sa zamestnal vo verejnej správe. Do zemianskeho stavu však koncom 19. storočia nebol ešte povýšený on, ale jeho strýko Karol/Károly (1807–1889), ktorý sa priženil do spišskej šľachtickej rodiny Mariássyovcov. Vzdelaním bol právnik a pôsobil ako banský sudca. Jeho synovia zväčša žili v Budapešti a v Košiciach, kde urobili vojenskú a úradnícku kariéru. Ich šľachtický predikát „de Haraszi“ bol odvodený od sídla rodičov manželky

⁴ Viz: *Gyógyszerészek Lőrincen – Haraszi Bernolák Máté*. [online]. Dostupné na: <<http://muzeum18ker.hu/aktualitasok/>>. [cit. 17. 07. 2022].

⁵ Viz BERNOLÁK, K. (szerk.). *Mária Terézia leánygimnázium értesítője az 1933–1934. iskolai évről*. Budapest: Kiadta az Iskola Igazgatósága, 1934.

⁶ STAAR, G. *Simonyi Károly-díjak 2004*. [online]. Dostupné na: <<https://www.termvil.hu/archiv/szamok/tv2004/tv0411/dij.html>>. [cit. 17. 07. 2022].

⁷ HORVÁTH, P. Novšie poznatky o počiatkoch a osudoch rodiny Bernolákovcov. *Historický časopis*, 1992, No. 1, s. 34–36.

v Chrašti nad Hornádom, teda v Haraszte. Panovník ho povýšil do šľachtického stavu v 1879 a oprávnil ho používať už spomínaný predikát „de Haraszt“ (alebo po maďarsky Haraszi).

Hoci jeho príbuzní zo strany brata Jána nemali so spomínanou východoslovenskou obcou nič spoločného, keď panovník povýšil do šľachtického stavu synov a dcéry bývalého honvédskeho stotníka Jána/Jánosa Bernoláka, aj oni dostali predikát „de Haraszt“. Nándor a jeho súrodenci mohli tento predikát vo svojom priezvisku používať od roku 1905.⁸ Vtedy panovník povýšil do šľachtického stavu za vojenskej zásluhy Nándorových bratov Jánosa a Károlya, ale toto povýšenie sa vzťahovalo aj na ostatných súrodencov.⁹ Nándor bol preto takpovediac prvogeneračným zemanom-šľachticom s armálesom vydaným cisárom a kráľom Františkom Jozefom len niekoľko rokov pred koncom monarchie.

Štúdiá a vedecko-pedagogická kariéra

N. Bernolák po absolvovaní banskobystričského gymnázia vyštudoval právo na univerzite v Budapešti, ale v rámci študijných pobytov, ktoré podporovali rozličné štátne štipendiá, mal možnosť navštíviť aj nemecké, talianske a francúzske univerzity (Lyon, Neapol, Paríž, Rím a Turín). Paralelne navštevoval aj niektoré kurzy na druhej uhorskej univerzite v Kluži (Cluj Napoca, Kolozsvár). Od októbra 1900 po september 1901 bol aj poslucháčom univerzity v Berlíne. Tamojší pobyt mal na neho asi najväčší vplyv.¹⁰

N. Bernoláka od začiatku zaujímalo predovšetkým trestné právo. Tento záujem potom poznačil celý jeho život. Prvú vedeckú publikáciu uverejnil v roku 1902, jej témou bola kasačná žiadosť. Svoju prvú monografiu napísal o problematike recidivistov. Postupne spoznal všetky nové smery a koncepcie v rámci trestného práva. Po ukončení právnických štúdií sa na krátky čas zamestnal v justícii, ale v roku 1906 ho povolali na ministerstvo spravodlivosti, kde pracoval na legislatívnom oddelení. V jeho rámci aktívne participoval na prvej veľkej novele uhorského trestného zákonníka. Po odchode z ministerstva začal v roku 1908 prednášať na košickej právnickej akadémii. Jeho pedagogický profil sa okrem trestného práva vzťahoval aj na trestné procesné právo a právnu teóriu.¹¹

N. Bernolák sa v roku 1911 habilitoval v Budapešti a v Košiciach ho potom vymenovali za riadneho profesora. Okrem výuky sa intenzívne venoval aj sociálnym problémom študentov. Zaujímala ho predovšetkým kriminalita mladistvých a preto sa zapojil do vtedy vznikajúceho patronátneho (patronage) hnutia. Aktívny bol aj v rozličných katolíckych spolkoch. V roku 1911 sa ako reprezentant Uhorska zúčastnil medzinárodného kongresu súdov pre mladistvých v Antwerpách.¹²

V roku 1913 kráľ N. Bernoláka vymenoval za sudcu budapeštianskeho kráľovského súdu, ale jeho mentor, minister Jenő Balogh ho znova povolal na ministerstvo spravodlivosti, kde sa zaoberal predovšetkým kodifikáciou právnych noriem o trestnom práve mladistvých. Medzitým vznikla tretia uhorská univerzita v Debrecíne (Debrecen). N. Bernolák

⁸ KEMPELEN, B. *Magyar nemesi családok*. 2. kötet. Budapest: Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1911.

⁹ HORVÁTH, Novšie poznatky o počiatkoch a osudoch rodiny Bernolákovcov, s. 48–49.

¹⁰ SOÓS, I. – SZABÓ, B. Haraszi Bernolák Nándor. Büntetőjogász – népjóléti miniszter – ügyvéd. In: SZABÓ, B. – MADAI, S. (szerk.). *A Debreceni Tudományegyetem jogász rektorai. (1915–1947)*. Debrecen: Debreceni Egyetem Jog- és Államtudományi Intézet, 2002, s. 11–12.

¹¹ Tamže, s. 13–14.

¹² Tamže, s. 14–15.

sa tu v auguste 1914 stal riadnym profesorom trestného a trestného procesného práva. Do armády bol odvedený ako domobranca, ale minister obrany ho – spolu s viacerými miestnymi pedagógmi – oslobodil spod povinnosti skutočnej vojenskej služby.

V roku 1915 ho jednohlasne zvolili za druhého rektora novej univerzity. Zaujímavé bolo hlavne to, že sa aktívny katolík N. Bernolák stal rektorom univerzity v centre uhorského protestantizmu, resp. kálvinizmu. Nový rektor mal dobré kontakty s kálvinistickou aj s katolíckou cirkvou. Tento zaujímavý fakt (katolík na čele univerzity v protestantskom prostredí) malicióznym spôsobom v jednom zo svojich novinových článkov spomenul aj najväčší maďarský symbolistický básnik a zároveň politický novinár Endre Ady.¹³

Politická dráha po rozpade Uhorska a po revolúcii

N. Bernolák sa pred prvou svetovou vojnou nevenoval straneickej politike a celkovo nebol politicky aktívny. Jeho život vyplnila predovšetkým odborná a pedagogická kariéra spolu s rodinou, ktorú si založil ešte v tomto pre neho veľmi plodnom období. Obrat priniesla až prvá svetová vojna a predovšetkým rozpad starého Uhorska. N. Bernolák sa totiž s týmto faktom vyrovnával len veľmi ťažko. To isté platilo aj pre radikálne spoločenské a politické zmeny, ktoré sa začali v dôsledku demokratickej a potom socialistickej revolúcie. Netreba zabudnúť, že počas celého svojho života N. Bernolák zastával predovšetkým konzervatívne postoje.

V školskom roku 1917/1918 bol N. Bernolák dekanom právnickej fakulty. To znamenalo, že v nasledujúcom (kľúčovom) školskom roku bol prodekanom a zostal aj členom univerzitného senátu. V revolučnom období, ktoré nastalo po októbri 1918, sa sociálne cítiaci, ale politicky konzervatívny N. Bernolák viackrát konfrontoval s novými silami a tendenciami. Robotnícka rada v Debrecíne preto už vo februári 1919 (teda ešte pred marcovým prevzatím moci radikálnymi socialistami) žiadala jeho demisiu.¹⁴

V 1919 sa N. Bernolák v rámci univerzity pokúsil presadiť protest voči tomu, že dekan teologickej fakulty pozdravil vo svojom stanovisku vyhlásenie Maďarskej republiky rád v marci 1919. Potom mal ešte konflikt s demokratickým dekanom právnickej fakulty Marcelom Mártonffym. Nakoniec ho revolučné orgány v apríli zatkli a odviekli do Budapešti, kde bol väznený až do júna. Prepustili ho však ešte pred pádom diktatúry proletariátu.

Po návrate do Debrecínu pokračoval vo svojich osobných protestoch. Vtedy boli v meste už rumunské vojská, s ktorými mal taktiež spory, lebo občas protestoval voči ich konaniu. Dokonca cez jedného anglického lekára o ich konaní informoval mierovú konferenciu. Rumuni ho preto v decembri 1919 tri dni pred Vianocami na niekoľko hodín internovali. Nakoniec sa však vyhol vojenskému súdu. Keď po odchode rumunskej armády vo februári 1920 do mesta vstúpila Horthyho Národná armáda „kresťansko-národne spoľahlivého“ N. Bernoláka vymenovali do univerzitnej previerkovej komisie a nakoniec ho podobne zmýšľajúci miestni občania požiadali, aby sa ako kandidát Strany kresťansko-národného zjednotenia zúčastnil volieb do Národného zhromaždenia za miestny volebný obvod. Spomínaná strana reprezentovala hlavne konzervatívne a zväčša aj antisemitské mestské stredné vrstvy.

¹³ Tamže, s. 16–17.

¹⁴ Tamže, s. 17–21.

N. Bernolák začal svoju krátku, ale intenzívnu politickú kariéru v jednokomorovom Národnom zhromaždení, ktoré malo za úlohu konsolidovať pomery v krajine a celkovo stabilizovať nový kresťansko-národný politický režim. Na jeho čele stál ako dočasná hlava štátu admirál Miklós Horthy. N. Bernolák na pôdu parlamentu vstúpil o niečo neskôr ako väčšina jeho členov, ktorá bola zvolená už začiatkom roku 1920. Poslanci z oblastí, ktoré sa dostali pod kontrolu Horthyho Národnej armády až na jar 1920 boli totiž volení v doplňujúcich voľbách, v závislosti od intenzity a rýchlosti reintegrácie ich regiónu.

V prvých mesiacoch N. Bernolák po svojom júnovom zvolení pôsobil ako obyčajný, ale inak veľmi aktívny poslanec. V tejto pozícii sa preslávil hlavne ako jeden z autorov pozmeňujúcich návrhov k neslávne známemu zákonu o *numerus clausus* pre židovských študentov na uhorských univerzitách.¹⁵ Zákon číslo XXV. z roku 1920 oficiálne deklaroval, že študenti jednotlivých národností majú byť na univerzitách zastúpení proporčne veľkosti svojej národnosti. Zákon zároveň židovskú komunitu prehlásil za národnosť, čo bolo novinkou v dovtedajšom uhorskom verejnom práve, ktoré vychádzalo z toho, že židia predstavujú skôr konfesiu. Zákon bol totiž namierený predovšetkým voči židovským študentom, ktorí boli nadpriemerne zastúpení na uhorských – vtedy už maďarských – univerzitách. Bol to jeden z prvých antisemitských zákonov v povojnovej Európe, ktorý vyvolal veľkú odozvu aj na Západe. Vyjadroval predovšetkým nálady tzv. kresťansko-národných stredných vrstiev, ktoré sa obávali konkurencie zo strany židovských stredných vrstiev a boli pod silným vplyvom povojnových revolučných udalostí. Antisemitizmus začal dominovať celému verejnému diskurzu a charakterizoval predovšetkým spomínané stredné vrstvy. Nakoniec tento proces stupňovania antisemitských nálad vyústil do tragických udalostí počas druhej svetovej vojny a do holokaustu.

Pôvodný vládny návrh zákona predložený ministrom náboženstva a školstva Istvánom Hallerom bol podstatne miernejší, ale v legislatívnom procese ho poslanci začali sprísňovať a radikalizovať.¹⁶ Klauzulu, že proporcia študentov na univerzitách má podľa možnosti zodpovedať proporcii ich národnostnej skupiny v rámci celkovej populácie, navrhol v mene skupiny poslancov práve N. Bernolák. Na Bernolákov pozmeňovací návrh sa dokonca odvolávala aj dôvodová správa k novele celého zákona z roku 1928, ktorá pod vplyvom britskej vlády a rozličných vplyvných židovských organizácií radikálne zmiernila antisemitskú dikciu zákona. N. Bernolák sa od tohto zákona nikdy nedištancoval a aj neskôr mal dobré vzťahy s jeho hlavnými iniciátormi a predkladateľmi. Išlo predovšetkým o biskupa Ottokára Prohászku zo Stoličného Belehradu (Székesfehérvár) a vtedajšieho ministra náboženstva a kultu I. Hallera.

N. Bernolák k tejto téme v Národnom zhromaždení vystúpil s relatívne dlhým prejavom 3. septembra 1920. Hoci sa ohradil voči obvineniu z antisemitizmu, jeho prejav vychádzal z vtedy populárnych myšlienok o neopodstatnenej židovskej prevahe na maďarských univerzitách a v rámci slobodných povolání, ako aj o negatívnej úlohe osôb židovského pôvodu v povojnových revolučných udalostiach. Taktiež spomenul ekonomickú kriminalitu počas prvej svetovej vojny. N. Bernolák nespravodlivo zdôrazňoval, že židovská mládež bola menej zastúpená v armáde a na fronte. Principiálne odmietal liberalizmus,

¹⁵ MONORI, Á. A numerus clausus és a magyar katolikus sajtó 1919-1920. *Médiakutató*, 2003, nyár (leto), s. 1–7.

¹⁶ GÁL, Cs. S. A Numerus clausus törvény (1920: XXV. tc.). *Huszadik Század*, 2008, december, 1, s. 1–2.

ktorý považoval za príčinu väčšiny problémov tých čias. Sám sa označoval predovšetkým ako sociálne citiaci kresťanský politik.

N. Bernolák vo svojom prejave vychádzal z premisy, že každé – aj národné alebo rasové – spoločenstvo má právo brániť sa pred nadvládou iných skupín. Maďarská inteligencia, v rámci ktorej pred vojnou získali výrazné pozície práve vzdelaní židia, podľa neho nezohrala pozitívnu úlohu počas vojnových rokov. Zároveň po vojne bolo podľa jeho názoru potrebné zabrániť tomu, aby sa zbytočne vytvárala vrstva nezamestnanej a frustrovanej inteligencie. Pre tieto príčiny považoval zavedenie *numerus clausus* na univerzitách a vysokých školách za opodstatnené. Chcel týmto spôsobom dosiahnuť vyvažovanie židovského vplyvu. Na vysoké školy by mali byť prijímaní len takí schopní študenti, ktorí by boli aj národne spoľahliví a na primeranej morálnej úrovni. Okrem toho chcel zaviesť národnostné a etnické kvóty pre prijímanie nových študentov.¹⁷ Tento krok bol skutočne namierený proti židovským študentom a v diskusii to rečníci ani netajili.

N. Bernolák sa občas pokúsil zmierniť tón svojho prejavu a vzťah židov k vzdelaniu viackrát označil za pozitívum, ktoré by mali od nich prevziať aj kresťania. Učiť by sa mali aj vzájomnej solidarite. Poslanec pripustil, že počas revolúcie nepochybili len kolegovia a študenti židovského pôvodu, ale aj mnohí kresťania. Intelektuálne zameranie židov N. Bernolák považoval skôr za nasledovaniahodnú vlastnosť, ale zároveň v ňom videl aj zárodok rozličných problémov, hlavne keď sa spojí s filozofickým a praktickým utilitarizmom. V prejave viackrát konkrétne spomenul, ktorých kolegov, vysokoškolských pedagógov a intelektuálov¹⁸ považoval za pôvodcov povojnového chaosu a defetizmu. Prejav bol inak primeraný duchu vtedajšej doby a verejnému diskurzu maďarskej radikálnej a konzervatívnej pravice.

N. Bernolák zároveň v sebe nezaprel počas prejavu ani vysokoškolského pedagóga a bývalého rektora. Občas spomenul svoje staršie sociálne iniciatívy zamerané na podporu chudobných študentov (napríklad sociálne internáty, lacnejšie stravovanie a podobne). Zásadne odmietal, aby do prijímacieho konania vstupovali študenti. Takéto snahy sa totiž objavili zo strany radikálne-pravicových študentských spolkov. Tieto iniciatívy N. Bernolák zásadne nechcel pripustiť. Vo svojom prejave sa viackrát venoval aj takým otázkam, ktoré priamo nesúviseli s *numerus clausus*. Vedeniu krajiny a školstva napríklad odporučil ako pozitívny vzor formu anglických univerzitných kolégiumov (college) a vrátil sa k svojej starej téme – k boju proti ignorovaniu prednášok zo strany študentov. Posilňovať chcel hlavne semináre, ale apriori neodmietol ani prednášky. Voči absenciám bojoval inak už aj ako debrecínsky rektor a ešte predtým košický pedagóg. Podobne propagoval aj myšlienku doškoľovania už praktizujúcich právnikov (osobitne v justícii), čo tiež bola už jeho predvojnová téma.¹⁹

Pri týchto návrhoch však netreba zabudnúť na to, že N. Bernolák bol predsa len vodcovskou osobnosťou a hovorcom približne päťdesiatčlennej skupiny poslancov, ktorí podporovali sprísnenie vládneho návrhu zákona v diskriminačnom a antisemitskom duchu. Mnohí poslanci se pritom nehrnuli do prijímania tohto zákona, ktorý bol nakoniec prijatý

¹⁷ A Nemzetgyűlés 97. ülése 1920. szeptember hó 3-án, pénteken. *Nemzetgyűlési Napló, IV. kötet*. Budapest: Pesti Könyvnyomda, 1920, s. 182–184 a s. 188.

¹⁸ Zaútočil hlavne na Gyulu Piklera, ale aj na Oszkára Jásziho, Zsigmonda Kunfiho atď.

¹⁹ A Nemzetgyűlés 97. ülése 1920. szeptember hó 3-án, pénteken. *Nemzetgyűlési Napló, IV. kötet, op. cit.*, s. 182–189.

len 57 poslancami zo 164. Pravda, proti hlasovali len siedmi poslanci, ale mnohí sa radšej nedostavili na zasadnutie. To znamená, že na tento sporný zákon nakoniec nehlasovala ani polovica všetkých poslancov.²⁰

V druhej dôležitej symbolickej otázke tých čias zastával N. Bernolák pozitívnejšie stanovisko. Išlo o znovuzavedenie trestu palicovania najprv len pre osoby, ktoré predražovali svoj tovar a neskôr aj pre iné kategórie previnení. N. Bernolák ako kresťanský politik a trestný právnik od začiatku odmietal tento represívny krok. Osobitne veľký ohlas vyvolalo jeho odborne erudované vystúpenie na pôde Národného zhromaždenia proti rozšíreniu tejto možnosti 26. augusta 1920. Nepochybnil dobré úmysly predkladateľov a dokonca návrh neoznačil ani za útok voči modernému svetu a humanizmu. V prípade telesných trestov poznamenal, že ani súdobá trestnoprávna veda nezastáva jednoznačné stanovisko. Svoj odmietavý postoj zdôvodňoval poznatkami z kriminológie a trestného práva. Hlavné však odmietal, aby sa zákonodarný zbor v takejto citlivej otázke nechal unášať náladami ulice. Tie síce občas v legislatívnom procese možno zohľadniť, ale určite nie vo sfére trestného práva, kde ide o život, slobodu a česť ľudí.²¹ Sepochybnil aj užitočnosť zbytočne krutých trestov v procese znižovania kriminality, lebo väčšina páchatel'ov sa domnieva, že ich čin nikdy nebude objavený a vyšetrený. Sám seba pritom vôbec nepovažoval za stúpenca mierneho trestného práva. Vychádzal však z toho, že zločin nepramení len zo zlej a nenapraviteľnej osobnosti páchatel'a, ale vždy ide o súbeh viacerých okolností a faktorov. Preto ani hrozba telesného trestu pravdepodobne neodradí väčšinu páchatel'ov od ich činu, podobne ako je tomu aj v prípade trestu smrti. Na druhej strane ide o neľudský trest, ktorý zbytočne poníži a zhanobí trestanú osobu. Týmto sa zásadne líši od trestu odňatia slobody, ktorý nemá takéto priame ponižujúce dôsledky. Tu N. Bernolák spomenul svoje vlastné väznenie počas existencie Maďarskej republiky rád. Nakoniec ako argument spomenul ešte aj príklad z domácej právnej histórie. Uhorské trestné právo totiž v starších časoch nedovoľovalo aplikovať telesné tresty v prípade šľachticov a tzv. honoráciarov, teda vzdelaných ľudí. Išlo vždy len o trest pre poddaných. Nakoľko ľudia na začiatku 20. storočia podľa N. Bernoláka žili už v podmienkach právnej rovnosti, nebolo by vhodné, aby znovuzavedením takéhoto trestu aj prípadne dotknutého šľachtica ponížili na úroveň niekdajších poddaných. To by totiž nebolo v súlade s „prirodzeným vývinom maďarského práva“. Vždy treba nižšie spoločenské vrstvy pozdvihnúť na úroveň tých vyšších, a nikdy nie naopak.²²

Inak vo svojom prejave sa N. Bernolák veľa venoval aj svojej obľúbenej otázke kriminality mladistvých, kde taktiež odmietol telesné tresty. Nerozumel ani tomu, prečo chcela novela zákona napríklad palicovaním trestať krivé svedectvo, ale nie krivé obvinenie, alebo prečo chceli predkladatelia takýmto spôsobom trestať len páchatel'ov falšovania súkromných dokumentov a nie aj falšovateľov verejných listín? Podobne nerozumel tomu, prečo by nemal byť taktó potrestaný aj vykonávateľ potratov? Tu však skôr išlo o praktické nezrovnalosti a nelogické kroky, ktoré nevedel nevyužiť vo svojej argumentácii. Podstatne dôležitejším bol jeho posledný zásadný argument, podľa ktorého znovuzavedenie telesných trestov bude mať negatívny psychologický dopad nielen na potrestané osoby, ale aj

²⁰ NAGY, P. T. A numerus clausus történetéhez. *Magyar Pedagógia*, 1985, 2, s. 185.

²¹ A Nemzetgyűlés 92. ülése 1920. augusztus 26-án, csütörtökön. *Nemzetgyűléai Napló, IV. kötet, op. cit.*, s. 34–35.

²² Tamže, s. 35–37.

na vykonávateľov týchto trestov, prípadne na celú spoločnosť, ktorá si zvykne na takéto tresty a novu zhrubne. Podľa N. Bernoláka netreba podporovať ďalšie zhrubnutie, zosurovenie (inak povedané brutalizáciu) spoločnosti, ktorá aj bez toho v mnohom zhrubla už v dôsledku svetovej vojny a udalostí, ktoré po nej nasledovali.²³

Od ministra spravodlivosti preto namiesto takýchto návrhov očakával skôr kodifikáciu väzenských predpisov a to, aby pokračoval v ceste, ktorú nastúpil veľký právny reformátor 19. storočia Ferenc Deák. Zachrániť by podľa rečníka bolo potrebné predovšetkým státisíce detí, ktoré sa v dôsledku vojny, alkoholizmu a správania svojich rodičov dostali do problémov, ale určite nie palicovaním. Väčšinou totiž ide o siroty a polosiroty hrdinov, ktorí za svoju vlasť bojovali na frontoch prvej svetovej vojny.²⁴

Od 14. apríla 1921 do 16. júna 1922, čiže viac ako rok bol N. Bernolák ministrom práce a sociálnych vecí vo vláde grófa Istvána Bethlena. Tu sa znovu prejavilo jeho konzervatívne sociálne cítenie. Počas jeho ministrovania totiž vznikol celoštátny fond zdravotného poistenia pre úradníkov, vydali nariadenie o liečebných kúrach pre úradníkov a pripravili návrhy zákonov, ktoré sa mali postarať o vojnových invalidov, siroty a vdovy padlých.

O návrat do poslaneckých lavíc sa N. Bernolák pokúsil ešte raz a to v roku 1924 počas doplňujúcich predčasných volieb v západomaďarskom meste Ráb (Győr). Išlo o priemyselné mesto s dobre organizovanou sociálne-demokratickou stranou, ktorá tu predstavovala veľkú výzvu pre tzv. kresťansko-národný meštiansky prúd. O mandát bojovali traja relevantní kandidáti – Géza Malasits vo farbách opozičnej sociálnej demokracie, Károly Chalupka ako predstaviteľ viac-menej liberálnej miestnej Remeselníckej strany a Nándor Bernolák za kresťanských socialistov, ku ktorým mal ideologicky najbližšie. Letné voľby vyvolali veľkú (dokonca celoštátnu) pozornosť a do mesta prišli za svojich kandidátov agitovať vedúce osobnosti jednotlivých prúdov vtedajšej politiky. N. Bernoláka napríklad okrem vodcu kresťanských socialistov Miklósa Griegera (inak katolíckeho kňaza pôvodom z Kremnice) podporila aj prvá žena v maďarskom parlamente Margit Slachta pôvodom z Košíc, ktorá sa do parlamentu tiež dostala v roku 1920 ako predstaviteľka kresťansko-národných (prevažne katolíckych) síl.²⁵

Obaja protikandidáti kritizovali N. Bernoláka za jeho úlohu v procese prijatia zákona o *numerus clausus* na vysokých školách, ako aj za nedostatočné sociálne reformy počas jeho ministrovania. N. Bernolák zase bránil svoje pôvodné parlamentné iniciatívy a sľuboval ochranu malých samostatných existencií a verejných zamestancov. Propagoval aj autonómiu robotníckeho poistenia a existenciu práva na štrajk. Vzdelávanie malo byť podľa neho taktiež zreformované v kresťansko-národnom duchu. Sľuboval aj ochranu práce žien a rozšírenie zdravotného poistenia na širšie vrstvy pracujúcich. Volebný boj medzi „cezpoľným“ N. Bernolákom a miestnym vzdelaným úradníkom G. Malasitsom so západnými kontaktami a demokratickým programom sa veľmi vyostřil. Pre voľby a hlavne ich termín vo všedný (t. j. pracovný) deň došlo dokonca až k parlamentným interpeláciám. Nakoniec voľby vyhral tesnou väčšinou kandidát sociálnej demokracie.²⁶

²³ Tamže, s. 38–39.

²⁴ Tamže, s. 40.

²⁵ SZALAI, A. Nemzetgyűlési választások Győrben 1922 és 1925 között. *Arrabona*, 2012, 50, No. 1, s. 148–149.

²⁶ Tamže, s. 149–150.

Po odchode z veľkej politiky sa N. Bernolák už nevrátil do justície a ani na katedru v Debrecíne. Zostal len súkromným profesorom na univerzite v Budapešti a živil sa predovšetkým ako advokát. Venoval sa hlavne trestnoprávnym veciam. Bol aj členom niekoľkých kresťanských spoločenských organizácií. Napríklad sedel vo vedení Zväzu kresťansko-socialistických odborov. Občas sa však jeho advokátske meno vyskytlo aj v škandalóznom kontexte.

Slovenské súvislosti v živote Nándora Bernoláka

Banská Bystrica je v súčasnosti centrom stredného Slovenska, kde však okrem väčšiny Slovákov v minulosti žili aj početní Nemci a menej početní Maďari. Miestne gymnázium bolo v polovici 19. storočia preto určité obdobie trojjazyčné. Počas detstva malého Nándora to však už neplatilo. V meste sa ale len ťažko dalo žiť bez znalosti slovenčiny. Okem toho bernolákovská rodina mala korene na Orave na úplnom severe starého Uhorska a dnešného Slovenska. Tento regionálny kontext je zaujímavý hlavne preto, lebo N. Bernolák vedel po slovensky a mal do konca svojho života určité slovenské kontakty. Boli medzi nimi dokonca aj formálne pozície.

N. Bernolák bol napríklad v medzivojnovom období po ukončení svojej aktívnej politickej kariéry predsedom Uhorsko-krajinského slovenského vzdelávacieho spolku. Tento spolok vznikol v roku 1885 z iniciatívy viacerých hornouhorských učiteľov (Béla Radvánszky, Béla Grünwald, Michal alebo Mihály Zsilinszky), ktorí s jeho pomocou chceli eliminovať slovenské národné snahy označované pojmom panslavizmus a viac pripútať Slovákov k uhorskej štátnej myšlienke. Z tohto dôvodu dostali aj majetok, ktorý zostal po rozpustení Matice slovenskej v roku 1875. Išlo v zásade o maďarizačnú organizáciu, ktorá však chcela svoju činnosť vyvíjať s pomocou uhorsko-vlasteneckých publikácií v slovenskej reči.²⁷

Spolok svoju činnosť na Slovensku prerušil po rozpade sterého Uhorska, ale v Maďarsku existoval naďalej. Aktivizovali sa v ňom hlavne Slováci, ktorí aj po roku 1918 zostali na maďarských územiach. V roku 1934 napríklad vydal v redakcii novinára Karola Csecotku alebo skôr Čečotku (1867–1944) antológiu slovenských básnikov z druhej polovice 19. storočia.²⁸ K tejto knihe N. Bernolák napísal úvod, v ktorom zdôraznil tisícročné spolužitie Maďarov a Slovákov v rámci Uhorska: „V duševných plodoch slovenských básnikov nachádzame početné prejavy tisícročného spolužitia s maďarským národom, ospevujú slávu a žalia nad trpkosťami jeho. Všetky tieto dva národy spoločne bojovaly, spoločne stúpaly do výšky a spolu aj upadly, aby znovu sa pozdvihnúc, zase sa staly závažnými činiteľmi v živote ľudstva. Dostatočné je tu poukázať na slovenské piesne z doby

²⁷ Viz: *Magyarországi tot közművelődési egyesület*. [online]. Dostupné na: <<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-pallas-nagy-lexikona-2/m-1120C/magyarorszagi-tot-kozmuevelodesi-egyesulet-11522/>>. [cit. 17. 07. 2022].

²⁸ CSECSOTKA, K. (zost.). *Anthologia zo slovenských básnikov r. 1847–1900. Sväzok I*. Budapešť: Uhorsko-krajinský vzdelávacie spolok slovenský, 1934. Antológia začala prezentáciu slovenských básnikov Jánom Hollým a Karolom Kuzmánym. Jána Kollára medzi nich totiž ešte nezaradila. Boli tu uvedené aj básne Ľudovíta Štúra a Jozefa Miloslava Hurbana, podobne ako aj väčšina slovenských romantikov. Z neskorších básnikov sa sem dostali diela Daniela Bacháta, Svetozára Hurbana Vajanského, Pavla Országha Hviezdoslava, Ondreja Bellu, ako aj niekoľko básní neznámych autorov. Na konci diela boli umiestnené piesne z doby Rákocziho bojov, potom z obdobia kossuthovského boja za slobodu Uhorska a nakoniec „prostonárodné piesne slovenské“.

Rákócziho ako aj na piesne z doby boja o slobodu v r. 1848–49, ktoré vznikli na ústach slovenského ľudu a svedčia o jeho neohraničenej oddanosti a láske ku spoločnej vlasti uhorskej.²⁹ Podľa Bernolákovho názoru Trianon násilne rozdelil oba národy, čo malo vplyv aj na činnosť už polstoročie existujúceho spolku: „Ačkoľvek trianonská mierová smluva slovenský ľud násilne rozdvajila a tak aj účinkovanie nášho spolku obmedzila na užší kruh, zato ale aj v týchto užších hraniciach usilujeme sa s tou istou láskou, jako sme to predtým robili, povznášať ďalej záležitosť slovenskej kultúry.“³⁰ Inak text podpísal svojim menom v slovenskej podobe ako Ferdinand Bernolák. Svoju pozíciu definoval ako „býv. uh. kráľ. minister a predseda Uhorsko-krajinského vzdelávacieho spolku slovenského“.³¹

Jeho syn Jenő (Eugen) Bernolák (1909–1997) po skončení štúdií začal svoju úradnícku kariéru v roku 1935 na národnostnom a menšinovom oddelení úradu ministerského predsedu.³² Tu pôsobil aj počas druhej svetovej vojny, ale nakoľko nebol ochotný zložiť prisahu vernosti po krajne-pravicovom puči Strany šípových krížov (tzv. nilašov) z 15. októbra 1944, bol odvolaný. Nová vládna moc ho v roku 1945 krátko po oslobodení reaktivovala a naďalej pôsobil ako úradník vlády. Od roku 1945 sa ako odborník zúčastňoval na rokovaníach odbornej komisie, ktorá pripravovala za Maďarsko mierové rokovania.³³ Zúčastnil sa aj na prípravách rokovaní o československo-maďarskej výmene obyvateľstva. Vtedy začal učiť na právnickej fakulte.³⁴

Tu treba spomenúť jeden zaujímavý fakt. Na právnickej fakulte v Budapešti začali pod vplyvom geopolitických okolností v medziobdobí rokov 1945–1949 fakultatívne vyučovať nielen sovietske právo, ale aj právo niektorých susedných štátov. Už v školskom roku 1946/1947 si mohli poslucháči práva zapísať do indexu aj predmet *České právo a slovenské právo*, z ktorého sa o rok neskôr, teda v školskom roku 1947/1948 stalo *Československé právo*. Tento predmet vo forme tzv. malého kollégia vyučoval práve ministerský úradník Jenő Bernolák.³⁵

Svoju právnickú kariéru však nádejný pedagóg čoskoro musel ukončiť. Po roku 1949 bol totiž ako politicky nespoľahlivý štátny úradník suspendovaný. Neskôr sa úspešne uplatnil vo sfére vodohospodárstva. V roku 1990 sa dokonca stal aj čestným členom Maďarskej hydrologickej spoločnosti.³⁶ Počas života spolupracoval aj s Maďarským múzeom ochrany

²⁹ Tamže, s. 3–4.

³⁰ Tamže, s. 4.

³¹ Tamže, s. 5.

³² FEJÉR, L. Bernolák, Jenő. BADÓ, S. – VÍGH, G. (szerk.). *Magyar Múzeumi Arcképcsarnok*. Budapest: Pulszky Társaság – Tarsoly Kiadó, 2002, s. 92.

³³ VINCZE, G. A székely autonómia kérdése 1945–1946, s. 227. [online]. Dostupné na: <https://adatbank.ro/html/alcim_pdf12593.pdf>. [cit. 17. 07. 2022].

³⁴ VASAS, G. Mi történt 1940. augusztus 5-én s annak folytatásaként. *REGIO*, 2015, No. 3, s. 159, pozn. pod čiarou číslo 23. [online]. Dostupné na: <https://regio.tk.hu/kozlemeny/23-evf-2015-3-szam/mi-tortent-1940-augusztus-5-en-s-annak-folytatasa-ent-vizsgalat-egy-minden-gyanu-folott-allo-tortenet-teny-ugyeben/>. [cit. 17. 07. 2022].

³⁵ SCHWEITZER, G. A „Pázmánytól“ az „Eötvösösig“. Adalékok a budapesti jogi fakultás történetéhez (1945–1950). In: *A katedrán innen és túl. Tanulmányok a jogi felsőoktatás múltjáról*. Pécs: Publikon, 2011, s. 185–207.

³⁶ FEJÉR, L. (ed.). *A Magyar Hidrológiai Társaság kitüntetettjei 1917–2017*. Budapest: MHT, 2019, s. 10. [online]. Dostupné na: <http://www.hidrologia.hu/mht/letoltes/LEXIKON_WEB.pdf>. [cit. 17.07.2022].

prírody a vodohospodárstva (tzv. Dunajské múzeum), kde mal na starosti hlavne fotografickú dokumentáciu.³⁷

Nakoľko Bernolákov syn pracoval na úrade vlády ako československý a neskôr menšinový referent, musel ku svojej práci ovládať aspoň slovenčinu, ktorú si veľmi pravdepodobne priniesol z domu, zo svojho rodinného prostredia. Politik N. Bernolák sa vo svojom verejnom odbornom a politickom živote vždy identifikoval ako Maďar, podobne ako jeho ostatní – spoločensky a kariérne veľmi úspešní – súrodenci, ale znalosť slovenčiny v rodine asi prežila aj presťahovanie sa do maďarského jazykového prostredia v Debrecíne a potom v Budapešti. Podľa tu už citovaného článku P. Horvátha: „Ostatní štyria (Karol, Vojtech, Ferdinand, a Koloman) vojnu prežili a ešte r. 1943 spoločne navštívili Slovensko pri príležitosti 50. výročia smrti otca, pochovaného v Banskej Bystrici. Všetci vedeli ešte po slovensky, hoci písali už iba po maďarsky. Vedeli tiež, že sú potomkami slanickej rodiny Bernolákovcov, z ktorej pochádzal prvý kodifikátor spisovnej slovenčiny Anton Bernolák. Roku 1943 navštívili aj Slanicu, rodisko svojho otca Orávku, ale aj všetky ostatné miesta spojené so životom a účinkovaním Antona Bernoláka (Bratislava, Trnavu, Nové Zámky). Dozvedáme sa o tom z popisu cesty, ktorý v rukopise zanechal jeden z nich, Ferdinand Bernolák (1880–1951). On sám zozbieral aj veľa pramenného materiálu o dejinách rodiny Bernolákovcov.“³⁸

Advokát a obhajca medzivojnovnej krajnej pravice

Po volebnej porážke v roku 1924 sa Bernolák úplne sústredil na svoju advokátsku prax. Venoval sa rozličným oblastiam práva od občianskeho práva až po trestné záležitosti. Publikáčne činný bol však hlavne v poslednej spomínanej oblasti. Do Debrecínu sa po roku 1921 už nevrátil, ale ako súkromný profesor právnickej fakulty budapeštianskej univerzity naďalej vyučoval trestné právo a teóriu. Občas sa jeho meno vyskytlo aj v rozličných univerzitných kvalifikačných spisoch a zápisniciach z rokovaní.

Nakoľko išlo o známu politickú osobnosť predchádzajúceho obdobia, jeho meno úplne nezmizlo ani zo stránok novín a časopisov. Malo to však pre neho aj tienisté stránky. V roku 1927 napríklad tlač informovala o tom, že polícia u neho v súvislosti s jedným sporom o dedičstvo jeho klientov vykonala domovú prehliadku. V prípade bývalých ministrov vtedajšieho kurzu to nebolo úplne obvyklé. Jeho nepriatelia ho taktiež podľa správ tlače obvinili aj z toho, že sa snažil pomôcť pre jedného svojho príbuzného neoprávnene získať titul ministerského radcu. V roku 1937 zase bolo v rámci budapeštianskej advokátskej komory voči nemu vedené disciplinárne konanie, ktoré sa začalo na základe sťažnosti príbuzných zosnulého katolíckeho biskupa Ottokára Prohászku, ktorý bol významným predstaviteľom maďarského konzervatívneho katolicizmu v medzivojnovnom období. Inak v rokoch 1920–1922 bol O. Prohászka Bernolákovým poslaneckým kolegom v Národnom zhromaždení. Pravdepodobne z tohto dôvodu poveril O. Prohászka N. Bernoláka o vykonanie jeho poslednej vôle. Na vtedajšiu dobu išlo o relatívne veľké sumy a čiastočne aj o autorské práva na diela po zosnulom. Určitú časť pozostalosti poverený N. Bernolák so súhlasom dedičov investoval do jedného podniku, ktorý však čoskoro skrachoval.

³⁷ Viz webové stránky Dunajského múzea. [online]. Dostupné na: <<http://www.dunamuzeum.hu>>. [cit. 17. 07. 2022].

³⁸ HORVÁTH, *op. cit.*, s. 49.

Disciplinárna komisia po viacerých zasadnutiach skúseného advokáta oslobodila spod obvinení a konštatovala, že postupoval v súlade s predpismi a advokátskou etikou. O tomto konaní taktiež informovala vtedajšia tlač.³⁹

Na druhej strane sa Bernolákove meno občas vyskytlo aj v spoločenských rubrikách rozličných novín a časopisov, ktoré referovali o advokátskych bálloch alebo iných slávnostných podujatiach vtedajšej konzervatívnej a spoločenskej elity.⁴⁰ Jednu z Bernolákových obhajovacích rečí zaradili v roku 1928 redaktori aj do zborníka významných advokátskych a prokurátorských prejavov.⁴¹

Advokát N. Bernolák sa nevyhýbal veľkým a citlivým politickým procesom. Jedným z najznámejších takýchto procesov, v ktorom v 30. rokoch 20. storočia vystupoval ako obhajca, bol proces s vodcom hnutia maďarských kosových križiakov (kaszáskeresztesek) Zoltánom Böszörményom (občas aj Böszörményi) (1893–1945). Z. Böszörmény pochádzal zo schudobnejšej statkárskej rodiny, v roku 1919 sa pripojil k radikálnej kontrarevolúcii a v roku 1930 založil Maďarskú národnosocialistickú robotnícku stranu. Išlo o prvú organizáciu nacistického typu, ktorá v Maďarsku získala širšiu spoločenskú podporu aj v chudobnejších vidieckych vrstvách. Zakladateľ a prvý predseda strany dokonca už v roku 1931 navštívil Adolfa Hitlera. Na svojich zástavách používali straníci nacistickú svastiku v maďarských národných farbách. Neskôr to úrady zakázali a preto začali používať symbol dvoch skrížených kôš, pre ktorý stranu občas nazývali aj stranou kosových križov. Okrem radikálneho antisemitizmu bol program strany kritický aj voči latifundistickej aristokracii, čo ho urobilo relatívne populárnym na vidieku v prostredí malých roľníkov a agrárnych proletárov.

Strana bola nakoniec rozpustená po pokuse o prevrat v roku 1936. Vtedy sa jej békešská skupina pokúsila podľa vzoru Mussoliniho „pochodu na Rím“ (Marsia su Roma) zorganizovať svoj pochod na Budapešť.⁴² Jeho východiskom malo byť spomínané malé mestečko Békés na juhu Maďarska, kde vtedy žilo veľa chudobných roľníkov a remeselníkov, ktorých sa pokúsila politicky zorganizovať práve Böszörményiho strana. Proces s vidieckymi účastníkmi diletantsky pripravovaného prevratu prebehol už v júni 1936, ale súd v októbri 1937 odsúdil aj predsedu úradmi už rozpustenej politickej strany. Vyšetrovanie vtedy totiž už došlo k vedeniu celej radikálnej strany. Celý monstreproces prebiehal proti 89 členom strany a jej vedenia, ktorých okrem iného obviňovali aj z toho, že chceli útokom zobrať aj vojenské kasárne.⁴³

³⁹ Bernolák Nándornak elégtételt adott az ügyvédi kamara fegyelmi bírósága. *Prágai Magyar Hírlap*, 1937, Január 29., piatok, s. 6.

⁴⁰ Farsang. *Budai Napló*, 16. Február 1935, s. 8.

⁴¹ Pozri: Bernolák Nándor dr. védőbeszéde a gyilkossággal vádolt K. J. ügyében. In: HUBERTH, G. – MÜLLER, V. (szerk.). *Perbeszédék Gyűjteménye. Válogatott Vád- és Védőbeszédék*. Pécs: Dunántúl egyetemi nyomdája, 1928, s. 355–372. V danom prípade nešlo o politickú kauzu, ale o vraždu manželky, ktorú revolverom vykonal psychicky labilný manžel-alkoholik, ktorý si predtým prešiel pekлом vojny, svoj čin vykonal zo žiarlivosti a pod vplyvom alkoholu. Nakoniec sa páchatel sám oznámil na políciu. Súd ho odsúdil na 10 rokov väznice. Vo svojej reči sa N. Bernolák často odvolával na morálnu skazu, ktorú so sebou priniesla prvá svetová vojna a nasledujúce revolúcie, ako aj na vtedajšiu zahraničnú odbornú literatúru, ktorú dobre poznal.

⁴² Ma kezdődik 113 kaszáskeresztes összeesküvő bűnpöre. *Huszadik Század*, 1936. [online]. Dostupné na: <<http://www.huszadikszazad.hu/1936-junius/bulvar/ma-kezdodik-113-kaszakeresztes-osszeeskuvo-bunpore>>. [cit. 17. 07. 2022].

⁴³ Hétfőn megkezdődött a Böszörményi-tárgyalás. *Délmagyarország*, kedd, 19. október 1937, s. 2.

Počas procesu N. Bernolák nespochybňoval právo štátnych orgánov chrániť existujúci právny a politický poriadok, ale dôkazy voči vedeniu strany sa mu zdali nepodložené. Odmietal tzv. princíp solidarnej viny a snažil sa oddeliť osobu predsedu strany od udalostí, ktoré sa začali v békešskom regióne v roku 1936. Podľa neho neexistoval dôkaz, že by Z. Böszörmény niekomu dal príkaz na útok voči úradom a vojenským kasáňam. Nebránil teda ideológiu svojich klientov, ale postupoval ako advokát a v rámci toho sa pokúšal hlavne spochybniť výpoveď jedného z dôležitých svedkov Pétera Cs. Szabó. Dokonca žiadal, aby tohto svedka vyšetril aj lekár – odborník na ľudskú psychiku. N. Bernolák okrem toho spochybňoval aj polovojenský charakter úderiek, ktoré si krajnepravicová strana vytvorila podľa nemeckého nacistického vzoru. Jednoducho ich označoval za stranické skupiny viazané pevnejšou disciplínou, ktorých existencia sa ešte zmestila do normálneho volebného boja.⁴⁴

V súvislosti so spomínaným procesom N. Bernolák vo Viedni v roku 1939 vydal publikáciu pod názvom: *Nationalsozialismus in Ungarn : ein Zeitbild im Spiegel der Verteidigungsrede des Nándor Bernolák, gehalten im Strafprozesse gegen Böszörmény*.⁴⁵ Nebola to typicky odborná trestnoprávna kniha, ale skôr opis súdneho procesu. Druhou zaujímavosťou je, že vtedy už aj hlavný protagonistu procesu emigroval do nacistického Rakúska, kde zotrval až do konca druhej svetovej vojny. Iniciatívu prevzali iní krajnepravicoví politici.

O Bernolákovej činnosti počas druhej svetovej vojny je k dispozícii len málo údajov. Určite si však treba uvedomiť fakt, že vtedy mal už cez šesťdesiat rokov a politicky sa prejavoval len minimálne. Jeho syn Jenő pracoval na úrade vlády, po nástupe k moci Strany šípových krížov na jeseň 1944 odmietol zložiť prísahu novému krajnepravicovému režimu. Naopak, po konci vojny sa aktivizoval v rámci vládneho aparátu dočasnej vlády, ktorá sa v intenciách sovietskej moci v rámci svojich možností usilovala o demokratizáciu krajiny. Na svojom poste potom zotrval až do úplného prevzatia moci komunistami.

Voči Bernolákovi otcovi bolo v roku 1945 zahájené konanie pred budapeštianskym ľudovým súdom, ktorý mal za úlohu posudzovať aj odvolania voči výsledkom konania o spoľahlivosti. Toto konanie inak v prvej inštancii realizovala budapeštianska advokátska komora.⁴⁶ Týmto konaním však starý a skúsený advokát pravdepodobne prešiel s úspechom, lebo v koalíčných rokoch (1945–1948) potom vystupoval ako obhajca v rozličných konaniach pred ľudovým súdom. Na začiatku stalinistického obdobia bol už na dôchodku a v roku 1951 nakoniec skonal.

⁴⁴ Kaszákereztesek... Magyar Országos Tudósító, 20. októbra 1937. s. 90.

⁴⁵ BERNOLÁK, N. *Nationalsozialismus in Ungarn : ein Zeitbild im Spiegel der Verteidigungsrede des Nándor Bernolák, gehalten im Strafprozesse gegen Böszörmény*. Wien: [Druck. Ernst Pinter], 1939.

⁴⁶ HU BFL – XXV.1.b. 2880 – 1945 Ide o archívny spis z budapeštianskeho súdu, ktorý sa nachádza v Archíve hlavného mesta Budapešť. Základné údaje sú dostupné v digitálnej databáze: <<https://archives.hungaricana.hu>>.

Rudolf Wierer – pohnuté životní osudy a dílo profesora církevního práva Právnické fakulty Masarykovy univerzity

Jaromír Tauchen

*Masarykova univerzita, Právnická fakulta
Kontaktní email: jaromir.tauchen@law.muni.cz*

Rudolf Wierer – Turbulent Life and Work of the Professor of Canon Law at the Faculty of Law of Masaryk University

Abstract:

The article provides a detailed analysis of life and professional career of Rudolf Wierer (1907–1986), professor of canon law at the Faculty of Law of Masaryk University. Based on an analysis of archival materials from several Czech archives and a critical study of the memoirs of Wierer's wife Bohumila, the article provides brand new biographical information about Rudolf Wierer that have never been published before. After the end of the Second World War, Wierer was investigated in Czechoslovakia as a part of the so-called retributive trials for his alleged activities during the period the Protectorate of Bohemia and Moravia. He was never convicted, however, because he managed to escape to Germany, where he became involved in Czechoslovak exile organizations and resumed his academic career as a professor at the Ukrainian Free University. In the 1960s he emigrated to the United States, where he held lectures on history at first and later worked as a librarian.

Keywords: Faculty of Law Masaryk University; church law; imperial idea; retributive processes; Czechoslovak emigration in Germany; refugees; Public Education Service; Ukrainian Free University

Klíčová slova: Právnická fakulta Masarykovy univerzity; církevní právo; říšská myšlenka; retribuční procesy; československá emigrace v Německu; uprchlictví; Veřejná osvětová služba; Ukrajinská svobodná univerzita

DOI: 10.14712/2464689X.2023.8

Pročítáme-li si biografické medailony docentů a profesorů právnických fakult, mohli bychom snadno nabýt dojmu, že by jejich profesní život mohl být považován na první pohled za nudný, protože v řadě případů po dlouhou dobu působili na jednom místě v rámci jedné instituce. To ovšem rozhodně neplatí o Rudolfu Wiererovi, profesoru církevního práva na Právnické fakultě Masarykovy univerzity v meziválečném období, jehož život byl neuvěřitelně turbulentní, plný osobních i profesních zvratů. I přesto se dokázal prosadit a udržet v akademické sféře v celkem třech státech.

Ačkoliv by se mohlo na první pohled zdát, že biografie prvorepublikových profesorů byly v minulosti v právněhistorické literatuře již dostatečným způsobem zpracovány a dnes již tak není možné přinést v zásadě nic nového, opak je pravdou. Dosud zůstaly podrobně nezmapované osudy Rudolfa Wierera poté, co v listopadu 1939 došlo k uzavření českých vysokých škol. Tento příspěvek se tak na základě provedeného rozsáhlého archivního výzkumu v několika českých archivech věnuje jeho životním osudům a dílu a přináší tak nové dosud nezveřejněné informace. Před časem jsem objevil dosud neznámé paměti Wiererovy manželky Bohumily vydané ve Spojených státech amerických,¹ které vedle dochovaných archiválií dokreslují nesnadné životní osudy a profesní dráhu jejího manžela. Čtenář tohoto příspěvku mj. nahlédne do systému fungování výuky církevního práva v meziválečném období, seznámí se s Wiererovou činností v rámci Veřejné osvětové služby v období Protektorátu Čechy a Morava a s jeho vyšetřováním v rámci retribučních procesů po válce, s jeho zapojením do československého exilového hnutí v Německu a jeho akademické činnosti na Ukrajinské svobodné univerzitě v Mnichově, jakož i s obtížemi, se kterými se musel potýkat v akademické sféře jak v poválečném Německu, tak i po přestěhování se do USA v šedesátých letech.

Akademická kariéra a rodinný život do začátku okupace

Rudolf Wierer se narodil 17. března 1907 v Brně v rodině c. k. vrchního okresního komisaře, později vládního rady Zemského úřadu v Brně a okresního hejtmana v Tišnově JUDr. Josefa Wierera (*1865 v Chocomyšli u Klatov) a jeho manželky Idy (*1876), roz. Rozmaelové, pocházející z Hejnic u Liberce. R. Wierer nejprve navštěvoval české státní gymnázium v Prostějově (1917–1919), pak na pražském Smíchově (1919–1920) a s vyznamenáním maturoval 17. června 1925 na reálném gymnáziu v Brně.

Jeho další kroky vedly na Právnickou fakultu Masarykovy univerzity, se kterou pak spojil první část své akademické kariéry. Během studia náležel R. Wierer mezi „pilné a snaživé studenty se zálibou ve studiu historie práva“, jak ho později charakterizoval Bohumil Baxa, kterého R. Wierer poprvé potkal v semináři dějin veřejného a soukromého práva ve střední Evropě.² Studium dokončil a doktorem práv byl promován 3. prosince 1929. Jelikož byl uznán „k službě neschopným“, neabsolvoval vojenskou prezenční službu.

¹ WIERER, M. *Stormy Was My Life*. Bloomington: Xlibris Corporation, 2009; jak je ještě dále ukázáno v příslušné kapitole, vyličení některých událostí ze života Wiererových a především zamlčení jejich zapojení do činnosti ve Veřejné osvětové službě v období Protektorátu Čechy a Morava neodpovídá dochovanému archivnímu materiálu.

² AMU, fond A1 RMU, osobní spisy, kart. 244, Wierer Rudolf – Žádost R. Wierera Ministerstvu školství a národní osvěty z 28. 4. 1930.

S platností od 1. října 1929 byl R. Wierer ustanoven profesorským sborem jako pomocná vědecká síla na ústavu pro národní hospodářství a statistiku k výkonu všech prací, které by jinak náležely odbornému asistentovi. Po ukončení studia požádal Ministerstvo školství o navýšení stipendia, které podpořil i profesorský sbor s následujícím odůvodněním: „Žadatel koná skutečně na této fakultě práce, jež na jiných fakultách naší republiky konají asistenti; koná je k úplné spokojenosti prof. sboru, horlivě a ochotně, často též odpoledne mimo hodiny úřední.“³ Asistentem tentokrát již pro historickoprávní seminář se R. Wierer stal v závěru roku 1930.

Již v průběhu studia se R. Wierer zajímal o církevní právo, církevní dějiny a právní historii. V těchto oblastech vypracoval následující tři seminární práce, které také byly publikovány, odměněny cenami a dočkaly se celé řady recenzí: „Syllabus papeže Pia IX.“,⁴ „Podstata převratu bělohorského“⁵ a „Poměr Moravy k říši římskoněmecké“.⁶

V letním semestru roku 1930 navštěvoval jako hospitant přednášky a seminář z pomocných věd historických na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity, což mu později umožnilo pracovat s dobovými archivními prameny.

R. Wierer se začal zabývat poměry, které se vytvořily ve státech západní a střední Evropy v důsledku reformních snah v katolické církvi v 16. a 17. století. Jelikož byla pařížská univerzita tradiční nositelkou těchto reformních proudů, rozhodl se R. Wierer, že si podá žádost o přiznání stipendia francouzské vlády ke studiu tohoto tématu na pařížské Sorboně. Pobytem v Paříži si tak chtěl doplnit podklady, které se mu podařilo nashromáždit v českých knihovnách.⁷ Stipendium francouzské vlády na studium církevního práva na pařížské univerzitě a jejím Institutu vysokých mezinárodních studií (*Institut des hautes études internationales*) a Pařížském katolickém institutu (*Institut catholique de Paris*), jakož i na Svobodné škole politických věd (*École libre des sciences politiques*) v celkové výši osmi tisíc franků bylo R. Wiererovi uděleno na studijní rok 1930/1931. Od 1. listopadu 1930 do 1. června 1931 mu ho každý měsíc vyplácel Slovanský ústav v Paříži (*Institut d'études slaves*), který převzal vědecký dozor nad stipendisty z Československa. Na přímluvu ředitele seminární knihovny Dobroslava Krejčího byla R. Wiererovi po dobu pobytu v Paříži přiznána placená dovolená, protože přidělené stipendium nebylo vysoké a neumožnilo by mu důstojné studium v této evropské metropoli.⁸ Jako každý stipendista byl R. Wierer povinen na konci pobytu složit odbornou jazykovou zkoušku z francouzštiny.⁹ Stal se zde také členem Společnosti pro právní dějiny (*Société d'histoire du droit*).

³ AMU, fond A1 RMU, osobní spisy, kart. 244, Wierer Rudolf – Koncept žádosti R. Wierera Ministerstvu školství a národní osvěty z 25. 1. 1930.

⁴ WIERER, R. *Syllabus papeže Pia IX.: studie o názorech církve římsko-katolické na poměr mezi státem a církví*. Brno: Nákladem Právnické fakulty Masarykovy university, 1929.

⁵ WIERER, R. Podstata převratu bělohorského. *Všehrd*, 1930, roč. 11, č. 4, s. 108–122; č. 5, s. 144–154.

⁶ WIERER, R. *Poměr Moravy k říši římsko-německé*. Brno: Nákladem Právnické fakulty Masarykovy university, 1928.

⁷ AMU, fond A1 RMU, osobní spisy, kart. 244, Wierer Rudolf – Žádost R. Wierera Ministerstvu školství a národní osvěty z 28. 4. 1930.

⁸ AMU, fond A1 RMU, osobní spisy, kart. 244, Wierer Rudolf – Přípis Dobroslava Krejčího adresovaný Děkanství Právnické fakulty MU z 15. 9. 1930.

⁹ AMU, fond A1 RMU, osobní spisy, kart. 244, Wierer Rudolf – Přípis ministra školství o přidělení stipendia francouzské vlády z 22. 7. 1930.

Po návratu z Paříže opět začal jako hospitant navštěvovat přednášky z pomocných věd historických a nově i z historie na brněnské filozofické fakultě, od akademického roku 1933/1934 jako řádný posluchač filozofické fakulty.¹⁰ Nadále působil jako asistent historikoprávního a všeobecného oboru seminární knihovny právnické fakulty a připravoval se na habilitaci. Každé dva roky však musela fakulta žádat u Ministerstva školství o prodloužení jeho služebního poměru.

V listopadu 1932 předložil R. Wierer profesorskému sboru právnické fakulty žádost o zahájení habilitačního řízení v oboru církevního práva¹¹ na základě habilitační práce „Stát a církev: studie o poměru mezi státem a církví v 19. století podle doktríny encykliky ‚Quanta cura‘ a syllabu Errorum“, která vyšla v témže roce v pražském nakladatelství Orbis. Habilitační komise pověřila vypracováním posudku na habilitační práci B. Baxu, který ji zhodnotil velmi příznivě: „Práce spisovatele jest práce dobrá. Autor všímá si bedlivě všech otázek, které dány jsou titulem spisu, zaujímá kritické stanovisko a dává najevo bystrý postřeh. ... Knihou touto podal autor důkaz, že dovede samostatně vědecky pracovat a obsah spisu odůvodňuje návrh referentův, aby autor byl připuštěn k dalším krokům habilitačním.“¹² Těmi bylo habilitační kolokvium v červnu 1933, na kterém habilitant navrhl následující tři témata habilitační přednášky: Vznik benefičiálního zřízení, Rudolfa Sohma pojetí církevního práva a Vznik instituce generálního vikáře.¹³ Podle starého zvyku zvolil profesorský sbor téma navržené jako první v pořadí. *Venia docendi* pro obor církevního práva byla R. Wiererovi udělena 27. června 1933.

V srpnu 1935 vydal R. Wierer opět v nakladatelství Orbis v edici Sbírká spisů právnických a národohospodářských redigované profesory Františkem Weyrem a Karlem Englišem monografii „Uznání a právní postavení náboženských společností podle zákona z 20. května 1874, č. 68 ř. z.“. Jelikož se jednalo o knihu s příliš speciálním tématem, a tudíž i s pravděpodobně nízkou prodejností, musel R. Wierer nést náklady ve výši téměř pěti tisíc korun sám. Po předložení dobrozdání F. Weyra požádal tedy Ministerstvo školství o přidělení podpory, která mu uhradila polovinu nákladů na vydání.¹⁴

Na základě této knihy se R. Wierer ucházel o jmenování mimořádným profesorem pro obor církevního práva. Kromě něj referent profesorského sboru B. Baxa zvažoval ještě oslovení následujících tří osob, které by na obsazení této pozice přicházely v úvahu: Vratislava Buška (řádného profesora církevního práva na bratislavské právnické fakultě), Josefa Turečka (řádného profesora téhož oboru na pražské právnické fakultě) a Ludvíka Knappeka (soukromého docenta téhož oboru na bratislavské právnické fakultě). V. Bušek odpověděl na nabídku, že se o tuto pozici ucházet nebude a „že je přesvědčen, že v rukách doc. Dr. Wierera může býti tato stolice co nejlépe obstarávána“.¹⁵ Co se týkalo J. Turečka, tak referent B. Baxa do zprávy uvedl, že „tzv. vědecké polemiky vedené

¹⁰ AMU, fond A1 RMU, osobní spisy, kart. 244, Wierer Rudolf – osobní spis.

¹¹ AMU, fond A1 RMU, osobní spisy, kart. 244, Wierer Rudolf – Žádost o zahájení habilitačního řízení z 23. 11. 1932.

¹² AMU, fond A1 RMU, osobní spisy, kart. 244, Wierer Rudolf – Posudek referenta habilitační komise Bohumila Baxy na habilitační práci R. Wierera z 26. 5. 1933.

¹³ AMU, fond A1 RMU, osobní spisy, kart. 244, Wierer Rudolf – Protokol o schůzi profesorského sboru Právnické fakulty MU z 22. 6. 1933.

¹⁴ AMU, fond A1 RMU, osobní spisy, kart. 244, Wierer Rudolf – Přípis Ministerstva školství a národní osvěty adresovaný děkanství Právnické fakulty MU z 23. 12. 1935.

¹⁵ AMU, fond A1 RMU, osobní spisy, kart. 244, Wierer Rudolf – Dopis Vratislava Buška ze 4. 2. 1936.

od prof. Dra. Turečka v převážné míře způsobem naprosto nevědeckým, i nedávné jeho projevy o reformě právnického studia uveřejněné v některých denních listech jsou takového rázu, že vrhají stín na jeho vědeckou kvalifikaci¹⁶. Na základě této úvahy pak referent J. Turečka s nabídkou na obsazení této pozice neoslovil. Totéž stanovisko zaujal i v případě soukromého docenta L. Knappeka, jehož pedagogické působení bylo velmi krátké. Profesorský sbor na své schůzi konané 7. února 1936 jednomyslně hlasoval pro jmenování R. Wierera mimořádným profesorem práva církevního. Do protokolu o hlasování byl pak ještě přidán dodatek, že jednomyslné schválení „v žádném směru neprejudikuje stanovisko sboru ve věci reformy právnického studia, pokud jde o budoucí úpravu studia církevního práva“¹⁷. Byla to reakce na tehdejší diskusi o možném výrazném omezení výuky církevního práva na právnických fakultách v Československu.¹⁸ Prezident republiky jmenoval R. Wierera mimořádným profesorem církevního práva s účinností od 1. října 1936 a zároveň mu byla Ministerstvem školství stanovena povinnost přednášet církevní právo v rozsahu pěti hodin týdně v každém semestru a seminární cvičení v jednom semestru v rozsahu třech hodin týdně.¹⁹

R. Wierer se do výuky předmětů církevního práva zapojoval postupně. Poté, co v květnu 1930 zemřel ordinář církevního práva na brněnské právnické fakultě Josef Vacek, tento obor prozatímne vyučovali počátkem třicátých let střídavě Rudolf Dominik, Jan Vážný a František Čáda, i když se primárně každý z nich věnoval jiné oblasti: R. Dominik obchodnímu právu, J. Vážný právu římskému a F. Čáda právním dějinám. To nebyl jistě žádoucí stav. Po úspěšné habilitaci vypsali již soukromý docent R. Wierer poprvé dvě přednášky (Sbírka Pseudoisidorova a Zřízení beneficiální) v letním semestru akademického roku 1933/1934. Do doby, než byl R. Wierer v roce 1936 jmenován mimořádným profesorem, tak přednášky z církevního práva vypisovali stále ještě J. Vážný a F. Čáda. Od letního semestru akademického roku 1936/1937 pak již přednášel církevní právo pouze R. Wierer, který obsahové zaměření svých přednášek každý rok měnil. Během sedmi let, co přednášel obor církevního práva, si mohli posluchači brněnské právnické fakulty kromě obecné přednášky a semináře z církevního práva zapsat např. následující kurzy: Repetitorium z práva církevního, System československého práva konfesního, Církevní právo trestní, Civilní proces kanonický, Právo patronátní a církevní právo řeholní, Organisaace církevní a právo majetkové, Poměr mezi církví a státem, Církevní právo manželské a přehled právních pramenů, Předlitavské konfesní zákonodárství z roku 1874 či Poměr mezi státem a církvemi v říši německé.

Když musel V. Bušek koncem roku 1938 opustit Právnickou fakultu Univerzity Komenského v Bratislavě, jeho útočištěm se stala brněnská právnická fakulta, na které byl jmenován řádným profesorem církevního práva. To začal společně s mimořádným profesorem

¹⁶ AMU, fond A1 RMU, osobní spisy, kart. 244, Wierer Rudolf – Zpráva referenta profesorského sboru Bohumila Baxy o jmenování Rudolfa Wierera mimořádným profesorem [nedatováno].

¹⁷ AMU, fond A1 RMU, osobní spisy, kart. 244, Wierer Rudolf – Výpis z protokolu o schůzi profesorského sboru Právnické fakulty MU konané 7. 2. 1936.

¹⁸ K reformě právnického studia v první Československé republice viz VOJÁČEK, L. – SCHELLE, K. – TAUCHEN, J. *Dějiny Právnické fakulty Masarykovy univerzity: 1919–2019. Díl 1., 1919–1989*. Brno: Masarykova univerzita, 2019, s. 81–87.

¹⁹ AMU, fond A1 RMU, osobní spisy, kart. 244, Wierer Rudolf – Přípis Ministerstva školství a národní osvěty adresovaný R. Wiererovi z 1. 9. 1936.

R. Wiererem přednášet v říjnu 1939, což ovšem vzhledem ke známým událostem trvalo pouhý měsíc a půl.²⁰ Po vyhlášení protektorátu se však R. Wierer nevěnoval jen církevnímu právu, ale zřejmě v souladu s požadavky doby vypsál pro zimní semestr akademického roku 1939/1940 přednášku „Právní ochrana rasy“ v rozsahu dvě hodiny týdně.²¹

V archivu se dochoval sylabus přednášek z církevního práva, které R. Wierer členil do tří základních částí. V první části přednášel o systému církevního práva, tedy pojmu, metodách či pramenech církevního práva, dále o církevní organizaci a správě, právu manželském, patronátním, trestním a procesním, jakož i o vztahu církve a státu v historii. V druhém bloku přednášek se věnoval Pseudoisidorské sbírce, vzniku tohoto falza a jeho vlivu na kanonickou doktrínu. Konečně v závěrečné části přednášek se Wierer zabýval vývojem československého konfesního zákonodárství v období první republiky a vztahu státu a církve v Československu. Jedna přednáška byla také věnována úpravě organizace nekatolických církví (židovským náboženským společnostem, pravoslavné církvi a evangelickým církvím).²²

R. Wierer ve své vědecké práci často pracoval s primárními archivními prameny a využíval možnosti vypůjčit si je do Brna. Po dobu jejich studia byly uloženy v úschově na děkanství právnické fakulty či rektorátu univerzity. Univerzita tak garantovala, že cenné archiválie budou v pořádku vráceny. V nočních hodinách pak byly uschovávány v rektorátní ohnivzdorné pokladně. Takto si např. R. Wierer mohl prostudovat rukopis kláštera řádu Sv. Benedikta v Rajhradě či archiválie z Archivu rakouského ministerstva vyučování zaslané z Vídně, které se týkaly církevního zákonodárství v druhé polovině devatenáctého století, Starokatolíků a Ochranovské Jednoty bratrské (Herrenhutských). Zaslání vypůjčených archiválií do Brna zajišťovala R. Wiererovi historická komise při Velvyslanectví Československé republiky ve Vídni na základě česko-rakouské archivní dohody.²³

Jelikož však část archivního materiálu ke studiu konfesního zákonodárství v Předlitavsku z roku 1874 nemohla být z vídeňských archivů do Brna zaslána, především pak protokoly předlitavských ministerských rad ze sedmdesátých let devatenáctého století částečně zničené při požáru vídeňského justičního paláce v roce 1927, absolvoval R. Wierer na konci roku 1936 měsíční badatelský pobyt ve Vídni.²⁴ Využil tak kontaktů rodinného přítele barona Karla von Heinolda, rakouského ministra vnitra ve Stürgkhově vládě a moravského místodržitele, který ho doporučil kolegovi z rakouské vlády, poslednímu ministerskému předsedovi a rovněž profesoru církevního práva na vídeňské univerzitě baronu Maxi Hussarekovi. Právě s M. Hussarekem navázal R. Wierer spolupráci, která však předčasně skončila z důvodu Hussarekovy smrti v březnu 1935. Jeho manželka a syn předali R. Wiererovi celou řadu materiálů, které pak využil při psaní své knihy o právním

²⁰ *Seznam přednášek, které se budou konati na Masarykově universitě v Brně v ... běhu studijního roku ...* Brno: Masarykova universita, 1930–1939. K výuce církevního práva v meziválečném období srovnej NOHEL, P. *Výuka církevního práva na teologických a právnických fakultách v Českých zemích v letech 1918–1989*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2019.

²¹ ABS, fond Veřejná osvětová služba, sig. 44-162/45 – Osobní list Rudolfa Wierera.

²² AMU, fond A1 RMU, osobní spisy, kart. 244, Wierer Rudolf – Program přednášek z oboru práva církevního.

²³ AMU, fond A1 RMU, osobní spisy, kart. 244, Wierer Rudolf – Přípis Ministerstva zahraničních věcí adresovaný Děkanství Právnické fakulty Masarykovy univerzity z 11. 2. 1936.

²⁴ AMU, fond A1 RMU, osobní spisy, kart. 244, Wierer Rudolf – Žádost R. Wierera adresovaná Ministerstvu školství a národní osvěty o udělení studijní podpory ze 17. 2. 1937.

postavení náboženských společností. R. Wierer společně s manželkou Vídeň pravidelně navštěvovali a strávili několik měsíců po vídeňských archivech a knihovnách, ve kterých si pořizovali opisy archivních dokumentů.²⁵

Manželkou R. Wierera se stala studentka brněnské právnické fakulty Bohumila Manhalová (*1909 – †1989) pocházející ze zámožné rodiny. S ní se seznámil v roce 1932 v seminární knihovně, jíž vedl. Scházeli se společně pravidelně na kurzech francouzštiny ve Francouzské alianci (*l'Alliance Française*), a poté co zjistili, že mají stejné názory na život, filozofii a životní styl, se 22. dubna 1933 zasnoubili. Svatební obřad se konal 2. září 1933 v soukromé kapli v brněnské katedrále a jako oddávající se nabídl přítel rodiny Wiererových brněnský biskup mons. Josef Kupka.²⁶ R. Wiererovi šel za svědka B. Baxa, který k němu měl velmi blízko a který R. Wierera a jeho kariéru v rámci porad profesorského sboru vždy podporoval. Měsíční svatební cestu strávili Wiererovi v chorvatském Dubrovniku. Bohumila Wiererová sice absolvovala všechny semestry na právnické fakultě, ale k dokončení studia a získání doktorátu jí chybělo složit třetí státní zkoušku. Po svatbě se začala podílet na vědecké práci svého manžela, kdy především přepisovala jeho rukopisy. Dne 23. srpna 1938 se jim narodila dcera Alexandra, kterou pokřtil brněnský biskup.

R. Wierer se v druhé polovině třicátých let pokoušel také o politickou kariéru, které věnovala jeho manželka Bohumila nemalou pozornost ve svých pamětech. V roce 1935 sdělil brněnský biskup J. Kupka matce R. Wierera, že všichni katoličtí duchovní by si přáli mít takového katolického politika, jakým je její syn Rudolf. Návrh na politické angažmá v Československé straně lidové, která byla silná obzvláště na Moravě, R. Wierer přijal a byl v ní velmi vřele uvítán. Jakožto profesora církevního práva si ho ve svých řadách považovalo zejména duchovenstvo. R. Wierer začal být zván, aby promlouval na shromážděních katolických studentů a intelektuálů o aktuálních tématech. Psal také do katolických časopisů o nebezpečí ateistického komunismu. V práci pro lidovou stranu mu pomáhala jeho manželka Bohumila, která byla zakladatelkou Klubu katolických studentek a stala se také předsedkyní dívčí sekce Katolického studentského spolku na Moravě.²⁷ Víkendy po dobu dalších dvou let trávili Wiererovi často na přednáškových akcích a snažili se tak vybudovat si solidní základ pro budoucí politickou kariéru. Proti ní se však ostře stavěl Wiererův otec, jenž chtěl pro svého syna přísně akademickou kariéru. Z tohoto důvodu docházelo mezi nimi často ke konfliktům.²⁸

V lidové straně měl Wierer jednoho vlivného konkurenta, kterým byl profesor civilního práva procesního na Právnické fakultě Masarykovy univerzity Adolf Procházka. Jelikož bylo jasné, že kandidátem do parlamentu může být pouze jeden z nich, rostla mezi nimi nevraživost s tím, jak se blížily parlamentní volby. Předseda strany mons. Jan Šrámek ani generální tajemník strany mons. František Hála se nemohli rozhodnout, koho podpořit. R. Wierer byl známější u širších mas lidoveckých voličů, A. Procházka udržoval zase lepší vztahy s národněsocialistickou stranou, která v té době byla s lidovci v koalici.

²⁵ WIERER, *Stormy Was My Life*, s. 83.

²⁶ Tamtéž, s. 76.

²⁷ Bohumila Wiererová promluvila např. v roce 1937 jako hlavní řečnice při pouti žen na Velehradě. Blíže *Katolík. List svazu katolických mužů a katolické akce*, 1937, roč. 2, č. 1, s. 87.

²⁸ WIERER, *Stormy Was My Life*, s. 84.

Mnichovské události a poté vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava však zhatily Wiererův sen o zvolení poslancem československého parlamentu.²⁹

Ve svém životopise z roku 1942 se však R. Wierer naopak označoval za pouhého příznivce lidové strany a uvedl v něm, že se o získání stranických funkcí nikdy neucházel, aby nemusel při své znalosti moderních dějin a geopolitických problémů zastávat oportunistické postoje.³⁰

Na sklonku první republiky měl vést R. Wierer společně s poslancem Jozefem Drobným revoltu katolických studentů a mladých akademiků proti vedení lidové strany. Katolíčtí studenti následně měli obsadit stranickou centrálu Československé strany lidové a zabarikádovat zde mons. J. Šrámka a F. Hálu. Ačkoliv se R. Wierer ani J. Drobny této akce nezúčastnili, J. Šrámek je za to činil odpovědnými. Těsně než emigroval do Anglie, měl oběma zanechat vzkaz, že s nimi za to zúčtuje.³¹

V období druhé Československé republiky se R. Wierer angažoval v nově utvořené zemské odborové organizaci při Straně národní jednoty a v lednu 1939 byl zvolen III. místopředsedou zemské odborové organizace učitelů a profesorů.³²

Wiererova činnost v období Protektorátu Čechy a Morava

Wiererovým postojům v období mnichovské krize, druhé republiky a prvních let trvání protektorátu věnuje jeho manželka Bohumila ve svých pamětech nemalý prostor. R. Wierer je v nich líčen jako odpůrce nacismu, je zmíněn i jeho úmysl emigrace z okleštěného Československa či zapojení do domácího odboje. R. Wierer měl být kontaktován skupinou bývalých armádních důstojníků z Obrany národa, kteří ho měli oslovit s žádostí, aby v rámci jejich skupiny působil jako ideolog. Po krátké spolupráci mělo na nátlak manželky dojít k jejímu ukončení.³³

Jelikož došlo po událostech 17. listopadu 1939 k uzavření českých vysokých škol, zastavilo Ministerstvo školství Wiererovi k 1. srpnu 1940 dosavadní služební příjmy a nařídilo mu nástup na dovolenou s čekatelným. R. Wierer se proti danému výnosu sice odvolal a podal námitky, avšak bezúspěšně.³⁴ Jako odborník na církevní právo se snažil najít v této době uplatnění např. tak, že se v reakci na ukrývání strůjců atentátu na R. Heydricha v pražském pravoslavném kostele obrátil na Ministerstvo školství a národní osvěty s nabídkou spolupráce spočívající v potlačení srbského patriarchátu a jeho nahrazení patriarchátem čarohradským. Ministerstvo se však v této věci angažovat odmítlo a nabídku spolupráce nevyužilo.³⁵

V listopadu 1942 byl Wierer jmenován činovníkem pro výchovu a propagaci krajského vedení Národního souručenství v Brně a ústředním ideovým a kulturním poradcem

²⁹ Tamtéž, s. 85.

³⁰ ABS, fond 315 Zemský odbor bezpečnosti II., sig. 315-105-26 – Politický životopis R. Wierera z 21. 12. 1942.

³¹ WIERER, *Stormy Was My Life*, s. 93–94.

³² ABS, fond Z, sig. Z-6-282 – Zpráva o činnosti Veřejné osvětové služby, Seznam funkcionářů a řečníků, č. 85 Wierer Rudolf.

³³ WIERER, *Stormy Was My Life*, s. 93.

³⁴ AMU, fond A1 RMU, osobní spisy, kart. 244, Wierer Rudolf – Přípis Ministerstva školství a národní osvěty adresovaný Rudolfu Wiererovi z 11. 7. 1940.

³⁵ NA, fond Emanuel Moravec AMV – 39, kart. 58, sig. 39-1/628 – Dopis R. Wierera z 15. 6. 1942.

Mladého národního souručenství. Zároveň si podal žádost na ministerstvo s nabídkou svého zaměstnání v oblasti lidové osvěty, kterou odůvodnil následovně: „Protože pracuji na pozitivním vztahu české mládeže, resp. českého národa, k říšské myšlence, národnímu socialismu a nové evropské myšlence, jsem přesvědčen, že by mohlo být velmi dobře využitelné mé předcházející vzdělání, politické školení a praktické politické zaměření.“³⁶

V únoru 1942 se dobrovolně přihlásil ke spolupráci a později se stal členem Českého svazu pro spolupráci s Němci a v březnu 1942 byl jmenován členem přípravného výboru okrskové skupiny tohoto svazu v Brně a místopředsedou přípravného výboru okrskové skupiny pro Velké Brno.³⁷ Na základě veřejné výzvy v novinách *Večerní slovo* se přihlásil do České ligy proti bolševismu.³⁸

V květnu 1943 byla zřízena tzv. Veřejná osvětová služba (VOS),³⁹ jakožto propagační nástroj ministra školství a lidové osvěty Emanuela Moravce. Podle něj bylo jejím hlavním úkolem posílit v českém lidu říšskou myšlenku, pracovat na sblížení mezi českým a německým národem, posilovat víru českého národa v jeho budoucnost a ukázat, že česká kultura je pouhým napodobením německé kultury.⁴⁰ V čele VOS stál pověřenec a po organizační stránce byla tato organizace rozdělena do 12 obvodů, z nichž každý podle své rozlohy zahrnoval 4 až 9 politických okresů. V každém politickém okrese bylo ustaveno okresní vedení VOS.⁴¹ Výběr funkcionářů se prováděl z řad osob, které byly považovány za spolehlivé pro okupační politiku, požívaly vážnosti v místě působitě a byly agilní.⁴² Těmto předpokladům odpovídali dva profesori brněnské právnické fakulty R. Dominik a R. Wierer. Právě postavení univerzitního profesora dodávalo účinnosti jejich projevům, zdůrazňovalo vědecký charakter jejich přednášek a účinně působilo na prosté posluchače, kteří jim byli schopni ochotně uvěřit.

R. Wierer se stal jednatelem okresního vedení Veřejné osvětové služby pro Brno-město a krátce na to byl jmenován vedoucím oddělení pro školení funkcionářů.

Na podzim 1943 jmenoval ministr E. Moravec pověřencem Veřejné osvětové služby profesora a bývalého poslance Národní obce fašistické R. Dominika. Z organizačního hlediska se jeho služebna nejdříve dělila do dvou oddělení: Osvěta a Organizace a hospodářství. R. Wierer se stal referentem třetího odboru oddělení Osvěty, jehož úkolem bylo provádět školení spolupracovníků a jejich získávání.⁴³

Veřejná osvětová služba přikládala zvláštní důležitost přednáškové činnosti, kdy prostřednictvím zkušených a školených řečníků propagovala nacistickou ideologii, mezi které

³⁶ ABS, fond 315 Zemský odbor bezpečnosti II., sig. 315-105-26 – Žádost R. Wierera adresovaná Ministerstvu školství a národní osvěty z 21. 12. 1942.

³⁷ MZA, fond C 12 Krajský soud trestní Brno, kart. 2738, sign. Tk 3396/47 – Zatýkáci rozkaz na Rudolfa Wierera z 31. 1. 1948.

³⁸ ABS, fond 315 Zemský odbor bezpečnosti II., sig. 315-105-26 – Přihláška R. Wierera ze 30. 12. 1943.

³⁹ Došlo k tomu na základě vládního nařízení z 11. 5. 1943 č. 126/1943 Sb., o organizaci veřejné osvětové služby.

⁴⁰ Podrobněji k říšské myšlence a její propagaci v období okupace viz TAUCHEN, J. Vztah českého státu k Říši a jeho využití a zneužití v Protektorátu Čechy a Morava. In: TAUCHEN, J. – SCHELLE, K. (eds.). *Státoprávní vztahy českého státu a římskoněmecké říše ve středověku a jejich důsledky pro další vývoj*. Ostrava: KEY Publishing, 2012, s. 106–120.

⁴¹ ABS, fond Z, sig. Z-6-282 – Zpráva o činnosti Veřejné osvětové služby, s. 4.

⁴² ABS, fond Z, sig. Z-6-282 – Zpráva o činnosti Veřejné osvětové služby, s. 7.

⁴³ ABS, fond Z, sig. Z-6-282 – Zpráva o činnosti Veřejné osvětové služby, s. 5–6.

R. Wierer jako jeden z neaktivnějších řečníků bezpochyby patřil.⁴⁴ VOS ve snaze upevnit ideologické smýšlení svých funkcionářů v nacistickém duchu a zintenzivnit svou činnost, pořádala týdenní ideologické a řečnické kurzy. Politickým a pedagogickým vedením těchto kurzů byl pověřen R. Wierer, přitom ten poslední se konal ještě v polovině března 1945. Sám R. Wierer zde přednesl přednášky např. na následující témata: Lid a národ, Staré a nové národovecké pojetí, Stát jako organická a dynamická životní pospolitosť, Individualismus a liberalismus či Vrchní vedení a politická výchova vedení.⁴⁵

Mimo to byl R. Wierer zván k různým přednáškám do českých a moravských měst. Jako přednášející byl hodnocen vesměs pozitivně, jak dokazuje následující hodnocení: „Přednáška prof. Dr. Wierera byla vysoké úrovně, trochu těžká pro pochopení mezi některými posluchači.“⁴⁶ Obtížnou srozumitelnost Wiererových přednášek pro obyčejné posluchače zmínila při výsleších po válce i celá řada dalších svědků.⁴⁷ R. Wierer přednášel nejen na velkých shromážděních uspořádaných u příležitosti oslav vzniku protektorátu, nýbrž i na menších regionálních akcích, např. v Křtinách u Brna. Přednášel i v Klubu české mládeže, který zřídilo Moravcovo Kuratorium pro výchovu mládeže.⁴⁸

Veřejná osvětová služba vydávala pro svou potřebu také časopisy, jejichž úkolem bylo vychovávat její funkcionáře. Mezi ně náležel také časopis „Osvěta“ vydávaný od ledna 1944 a určený okresním vedoucím VOS, do kterého R. Wierer hojně přispíval.⁴⁹ Občas rozšiřoval cyklostylované články s výkladem o aktuální politické situaci a psal populárněvědecké články o nejrůznějších aktuálních otázkách určené pro vzdělávání knihovníků VOS.⁵⁰

Na podzim 1944 byl R. Wierer společně s dalšími funkcionáři VOS vyznamenán Svatočlávskou orlicí ve stříbře, tedy druhým stupněm tohoto protektorátního vyznamenání.

R. Wierer byl uveden také na seznamu osob vypracovaném v dubnu 1945, kterým měla být v závěru války poskytnuta za jejich aktivistické postoje zvláštní ochrana říšských orgánů a v případě bezprostředního nebezpečí měly být společně s rodinou dopraveny do bezpečí.⁵¹

Další významnou oblastí, které se R. Wierer v období okupace věnoval, byly přednášky v protektorátním rozhlasě. Ty za úplatu pronášel od roku 1942. Jednalo se téměř o osmdesát přednášek např. na následující témata: Východoasijský prostor, Panamerika, Monroevova doktrína, Protektorát v Říši, Dunajský prostor či Americká neutralita. Přednášel také o jednotlivých evropských i mimoevropských státech.⁵² Tyto rozhlasové přednášky měly

⁴⁴ ABS, fond Z, sig. Z-6-282 – Zpráva o činnosti Veřejné osvětové služby, s. 12.

⁴⁵ ABS, fond Z, sig. Z-6-282 – Zpráva o činnosti Veřejné osvětové služby, s. 13–20.

⁴⁶ ABS, fond 315 Zemský odbor bezpečnosti II., sig. 315-105-26 – Hlášení o přednášce R. Wierera „Kultura a dnešní válka“ z 30. 10. 1944.

⁴⁷ MZA, fond C 12 Krajský soud trestní Brno, kart. 2738, sign. Tk 3396/47 – Protokol s Jindřichem Lepierem z 24. 3. 1947, s. 58.

⁴⁸ ABS, fond Vyšetřovací komise pro národní a lidový soud při MV, sig. 301-96-1 – Protokol s JUDr. Josefem Victorinem z 15. 7. 1946, s. 75.

⁴⁹ ABS, fond Z, sig. Z-6-282 – Zpráva o činnosti Veřejné osvětové služby, s. 21.

⁵⁰ MZA, fond C 12 Krajský soud trestní Brno, kart. 2738, sign. Tk 3396/47 – Protokol s prof. Rudolfem Dominikem z 19. 5. 1947.

⁵¹ ABS, fond Z, sig. Z-6-282 – Zpráva o činnosti Veřejné osvětové služby, Seznam funkcionářů a řečníků, č. 85 Wierer Rudolf.

⁵² MZA, fond C 12 Krajský soud trestní Brno, kart. 2738, sign. Tk 3396/47 – Přípis OStB v Brně adresovaný Veřejnému žalobci u MLS v Brně ze 17. 4. 1947.

sice vědecký charakter, ale nesly se v duchu nacistické ideologie a nacistického vidění světa, podle nějž Československo jako samostatný stát nemohlo z geopolitického hlediska existovat. Vyzvedáván byl v nich nacismus a schvalována okupace českých zemí nacistickým Německem.⁵³

Jak je z dostupných archiválií patrné, R. Wierer se sám měl hlásit k myšlenkám, o kterých přednášel. V jeho životopisu z roku 1942 pak můžeme nalézt např. následující pasáž: „Můj studijní pobyt v Paříži mně ukázal symptomy dekadence Francie a přesvědčil mě o nutnosti zásadní reformy moderního světa založené na dynamickém národním a eugenickém základě.“⁵⁴ Sám se také považoval za stoupence geopolitického směru zastávaného švédským politikem Rudolfem Kjellénem a německým geopolitikem Karlem Haushoferem.⁵⁵ Geopolitika v tomto pojetí představovala zdůraznění zeměpisných podmínek pro určování politiky toho kterého státu. R. Wierer tak vybudoval tezi o nutnosti trvalé náležitosti českých zemí k Německu.⁵⁶ Ve svých veřejných přednáškách, přednáškách pro rozhlas i v článcích pro odborné časopisy či tisk R. Wierer dokazoval nutnost spolupráce s Němci na základě geopolitického postavení Čechů jako jejich sousedů. Podle jeho názoru nevstoupily Čechy a Morava 15. března 1939 do náhodného spojení s Říší, nýbrž navázaly na staré tisícileté spojení s Německem, datující se od doby Karla Velikého.⁵⁷ R. Wierer se stále vracel ke spojení českých zemí a Německa, tedy ke svému prvnímu tématu, kterému se věnoval ještě jako student na brněnské právnické fakultě. Jak uvedl ve svém projevu u příležitosti pátého výročí založení Protektorátu Čechy a Morava na brněnském Stadionu, „české země byly části nejen širšího celku říše římsko-německé, ale i jejího užšího jádra království německého“.⁵⁸ Kulturní spojení českých zemí s německým národem považoval za tak neobyčejně úzké, že podle něj „sdílíme s Říší i osud jejího nebezpečnosti a ztráty, a proto chceme s ní sdílet ve vlastním prospěchu i její konečný úspěch a vítězství“.⁵⁹ Samostatnost ČSR považoval R. Wierer za zásadní omyl.⁶⁰ Tyto myšlenky zpracoval do knihy „Německá cesta k dnešní Říší“, jejíž rukopis nabídl pražskému nakladatelství Orbis, které se však pro vydání nerozhodlo.⁶¹ V období protektorátu tak R. Wiererovi žádná samostatná monografie nevyšla.

R. Wierer byl jeden z členů intelektuální skupiny „Mladého národního souručenství na Moravě“, mezi které patřil také např. JUDr. Vavřinec Jetelina, advokátní koncipient R. Dominika.⁶²

⁵³ MZA, fond C 12 Krajský soud trestní Brno, kart. 2738, sign. Tk 3396/47 – Závěrečná zpráva OStB Brno o vyšetřování R. Wierera z 5. 4. 1947.

⁵⁴ ABS, fond 315 Zemský odbor bezpečnosti II., sig. 315-105-26 – Politický životopis R. Wierera z 21. 12. 1942.

⁵⁵ Tamtéž.

⁵⁶ MZA, fond C 12 Krajský soud trestní Brno, kart. 2738, sign. Tk 3396/47 – Zatýkáací rozkaz na Rudolfa Wierera z 31. 1. 1948.

⁵⁷ Brněnská manifestace „S Říší proti bolševismu“. *Lidové noviny*, 1944, č. 75, 16. 3. 1944.

⁵⁸ MZA, fond C 12 Krajský soud trestní Brno, kart. 2738, sign. Tk 3396/47 – Rukopis projevu R. Wierera z 15. 3. 1944.

⁵⁹ *Tamtéž*.

⁶⁰ MZA, fond C 12 Krajský soud trestní Brno, kart. 2738, sign. Tk 3396/47 – Zatýkáací rozkaz na Rudolfa Wierera z 31. 1. 1948.

⁶¹ MZA, fond C 12 Krajský soud trestní Brno, kart. 2738, sign. Tk 3396/47 – Dopis Nakladatelství Orbis z 13. 11. 1942.

⁶² ABS, fond Veřejná osvětová služba, sig. 44-169-1 – Protokol s Janem Marečkem, s. 106.

Při výsleších osob z Wiererova okolí po druhé světové válce se několikrát objevilo zcela rozdílné hodnocení jeho protektorátní činnosti. Většina svědectví se pak shoduje na tom, že se hlásil k nacistické ideologii. Architekt Otakar Lukeš např. vypověděl: „... byl k tomu dohnán prý vlastní ženou, která byla přesvědčenou fašistkou, pracovala jako tajemnice ve služebně VOS v Brně. R. Wierer byl však nešťastný lidský typ neb svoji dokonalou profesorskou roztržitostí a neschopností organizační nevědomky vlastně brzdil práci služebny.“⁶³ Wiererova sekretářka ve VOS Alena Smetanová ve své výpovědi uvedla: „Po nastoupení do našeho úřadu horlivě propagoval nacistický řád jak v úřadě, tak i jeho známými geopolitickými přednáškami v rozhlase a denních listech. ... Profesor Wierer ve VOS zdravil výhradně jen nacistickým pozdravem, na klopě nosil fašistický odznak a mezi osazenstvem propagoval fašismus dlouhými přednáškami při různých debatách.“⁶⁴ Jako přívržence nacismu charakterizoval R. Wierera i jeho spolupracovník z VOS Vladimír Fořt: „Pokud jsem mohl v úředním styku poznat jeho smýšlení, byl prof. Wierer naprostým přívržencem říšské myšlenky, kterou velmi ochotně a usilovně propagoval.“⁶⁵ Další osoby označily R. Wierera např. za „aktivistu z přesvědčení“,⁶⁶ který neměl mít důvěru z hlediska národního. Podle výpovědi jednoho z funkcionářů Svazu pro spolupráci s Němci „bývaly schůze předsednictva okrskové skupiny velmi srdečné a veselé a mluvilo se o všemožných politických věcech. Jakmile však přišel dr. Wierer, okamžitě nastal obrat a vyřizovaly se stroze spolkové záležitosti“.⁶⁷

Opačně Wiererovy postoje zmínil naopak při výslechu bývalý aktuárský ředitel Ministerstva školství a národní osvěty Jindřich Lepier: „Pamatuji se přesně, že Wierer přečetl tiskem vydaný projev ministra Moravce na zmíněné slavnosti uspořádané ve velkém sále Besedního domu v Brně. ... Když Wierer odcházel ze sálu, byl doprovázený dvěma muži, kterým prý měl říci tato slova: ‚To víte, tohle musíme číst, ale něco jiného nosíme v srdci.‘ Některý z doprovázejících osob výrok Wierera někde předal, takže se o něm dozvěděli funkcionáři Vlajky v Brně a s posměchem se vyjadřovali o pravém smýšlení řečníků. ... Wierer byl vychováván česky, česky školen a česky cítil.“⁶⁸ Obdobné svědectví poskytl po válce český fašista a Wiererův nadřízený ve VOS Hugo Tuskány: „Prof. Wierer byl přesvědčením a také organisovaný lidovec a úřad ve VOS převzal podle mého názoru z důvodů existenčních, a nikoliv ideově politických. Nebyl žádný fašistický radikál, nýbrž vnášel do svých přednášek spíše prvky křesťanské a zabýval se také převážně dějinami.

⁶³ ABS, fond Z, sig. Z-6-282 – Zpráva o činnosti Veřejné osvětové služby, Seznam funkcionářů a řečníků, č. 85 Wierer Rudolf.

⁶⁴ MZA, fond C 12 Krajský soud trestní Brno, kart. 2738, sign. Tk 3396/47 – Protokol s Alenou Smetanovou ze 7. 11. 1945.

⁶⁵ MZA, fond C 12 Krajský soud trestní Brno, kart. 2738, sign. Tk 3396/47 – Protokol s Vladimírem Fořtem z 5. 11. 1945.

⁶⁶ MZA, fond C 12 Krajský soud trestní Brno, kart. 2738, sign. Tk 3396/47 – Protokol s Antonínem Humpolíkem z 9. 4. 1947.

⁶⁷ MZA, fond C 12 Krajský soud trestní Brno, kart. 2738, sign. Tk 3396/47 – Protokol s Adolfem Mertenem z 27. 4. 1947.

⁶⁸ MZA, fond C 12 Krajský soud trestní Brno, kart. 2738, sign. Tk 3396/47 – Protokol s Jindřichem Lepierem z 24. 3. 1947, s. 57.

... Wierer byl povahou samotář, pokud je mi známo, žádné styky s Němci nevyhledával a také o žádnou protekci se nikdy neucházel.⁶⁹

Vliv B. Wiererové na postoje jejího manžela byl několikrát zmíněn ve vyšetřovacích spisech z poválečného období. Jejich pravdivost však již dnes není možné ověřit. V každém případě její protibolševické smýšlení mnohokrát proklamované v jejích pamětech koresponduje s prohlášením učiněným v přihlášce do České ligy proti bolševismu: „...Jako dítě prožila jsem počínající revoluci v ruském Polsku, na čež mi zůstala tak hrozná vzpomínka, že vždy jsem projevovala své protibolševické smýšlení, ať již v bývalé republice aneb nyní veřejnými protibolševickými přednáškami. Myslím, že tam musí každý, komu jen trochu záleží na budoucnosti českého národa...“⁷⁰

Okupace zasáhla i do vztahů ve Wiererově rodině. Starší bratr Alfred Wierer (*1900) byl ministerským radou a sekčním šéfem na Ministerstvu školství a národní osvěty a podle svědectví učiněného po válce měl za okupace získat říšskoněmeckou státní příslušnost a s bratrem R. Wiererem „nežít v dobré shodě“.⁷¹ Mladší bratr Otto (*1916) studoval farmacii v posledním semestru, když došlo v listopadu 1939 k uzavření českých vysokých škol. V dalších letech se mj. z nešťastné lásky dostal do depresí, které vyústily v dubnu 1942 v sebevraždu po nadměrném požití léků, což s R. Wiererem pro blízký vztah k mladšímu bratrovi velmi otřásl.⁷² Neméně frustrující byla smrt rodinného přítele B. Baxy, který byl popraven v červnu 1942 v rámci heydrichiády.

Blížící se osvobození a příchod Rudé armády představovaly pro R. Wierera a jeho rodinu značné nebezpečí. V posledních dnech trvání protektorátu se R. Wierer i jeho manželka nacházeli v Praze, avšak jejich dcera Alexandra pobývala u své babičky v Tišnově. R. Wierer se rozhodl jet svou dceru vyzvednout, což se mu také podařilo a za dramatických okolností se vrátil zpět do Prahy. V době pražského povstání byl na krátkou dobu zatčen, avšak následně opět propuštěn. Z Prahy se R. Wierer s manželkou a dcerou dostal i za pomoci neznámého mlékaře do Berouna, kde nastoupili na vlak do Plzně. Zde byli zařazeni do sběrného tábora americké armády, kde chtěli požádat o politický azyl jako antikomunisté, kterým v Československu obsazeném Rudou armádou hrozila smrt. Při návštěvě ruských vyšetřovatelů v táboře nebyl R. Wierer rozpoznán. Jelikož Američané sběrný tábor brzy zrušili, byli Wiererovi následně nákladními auty odděleně převezeni do americké okupační zóny v Bavorsku.⁷³

Vyšetřování činnosti Rudolfa Wierera po skončení druhé světové války

Po osvobození Brna a následném obnovení činnosti Právnické fakulty Masarykovy univerzity konstatoval její profesorský sbor na své první schůzi 12. května 1945, že za hrubé porušení povinností proti národu a státu nepovažuje již R. Wierera za svého člena. Jak ve svých pamětech poznamenal F. Weyr: „V dobách německé okupace vyznamenal se Wierer

⁶⁹ MZA, fond C 12 Krajský soud trestní Brno, kart. 2738, sign. Tk 3396/47 – Protokol s Hugem Tuskánym z 18. 3. 1946.

⁷⁰ ABS, fond Z, sig. Z-6-351 – Zpráva o činnosti České ligy pro bolševismu, bývalí členové bez zjištěného pobytu, s. 574.

⁷¹ MZA, fond C 12 Krajský soud trestní Brno, kart. 2738, sign. Tk 3396/47 – Protokol s Jindřichem Lepierem z 24. 3. 1947, s. 57.

⁷² WIERER, *Stormy Was My Life*, s. 96.

⁷³ Tamtéž, s. 105–111.

podobně smutným způsobem jako profesor Dominik a po převratu roku 1945 oba z fakulty zmizeli.⁷⁴

Profesorský sbor byl ve Wiererově věci velmi aktivní a podal podnět Akademickému senátu Masarykovy univerzity za účelem zahájení disciplinárního stíhání. Ten se v červenci 1945 rozhodl předat věc Disciplinární komisi Masarykovy univerzity pro profesory a docenty.⁷⁵ Společně s R. Wiererem bylo disciplinární řízení zahájeno také s učiteli právnické fakulty R. Dominikem a Jaroslavem Krejčím; Zdeněk Neubauer byl vyzván, aby se vzdal činnosti.⁷⁶ Následně obeslal rektorát univerzity brněnský lidový soud a vyšetřovací orgány, aby zjistil, zda probíhá proti těmto osobám trestní řízení a požádal je o sdělení předběžného termínu jeho ukončení. Bylo to z důvodu, aby si mohl vyžádat příslušný spis pro disciplinární komisi pro provedení disciplinárního řízení.⁷⁷

Na návrh disciplinárního žalobce prof. Jaroslava Pošváře rozhodla 12. listopadu 1945 disciplinární komise o zahájení řízení proti R. Wiererovi dle zákona č. 79/1919 Sb., o služebním poměru učitelů vysokoškolských (a prováděcího nařízení č. 35/1920 Sb.) pro podezření z hrubého porušení úředních povinností a jednání hrubě porušujícího stavovskou čest. Zároveň pak vyslovila jeho suspenzi, neboť „za daných poměrů by byly ponecháním podezřelého v úřadu vážně ohroženy důležité zájmy a vážnost Masarykovy univerzity“. Současně disciplinární řízení přerušila s tím, že bude dokončeno po vypátrání jeho pobytu. V odůvodnění bylo pouze uvedeno, že „o prof. Dru. Rudolfu Wiererovi je obecně známo, že za protektorátu vyvíjel aktivní činnost pro spolupráci s Němci-nacisty“.⁷⁸

Přerušením řízení však věc neskončila. Když se rozšířila informace, že měl být R. Wierer údajně zatčen v Praze, dotázal se disciplinární žalobce pražského Mimořádného lidového soudu, zda se R. Wierer nachází v jeho vazbě.⁷⁹ Ten odpověděl negativně, avšak odkázal na pražské Ředitelství národní bezpečnosti. V archivu se dochovala ještě další korespondence mezi brněnskými soudy a vyšetřovacími orgány, v níž se vzájemně dotazovaly, zda se u nich R. Wierer nachází. Dokresluje to tak i tehdejší situaci v oblasti retribuic.

Iniciativa k dalšímu stíhání bývalých učitelů R. Wierera, R. Dominika a J. Krejčího vycházela přímo z právnické fakulty. Začátkem března 1946 podal děkan F. Čáda podnět rektorátu, aby vznesl proti R. Wiererovi kárné oznámení ve smyslu dekretu prezidenta republiky č. 105/1945 Sb., o očistných komisích pro přezkoumání činnosti veřejných zaměstnanců. K tomu uvedl, že „bližšího vyšetřování a zjišťování deliktů není třeba, ježto činnost jmenovaného a jeho veřejné projevy jsou notoricky známy“.⁸⁰ Rektorát Masarykovy univerzity pak kárné oznámení Očistné komisi při Zemském národním výboru v Brně také podal. Senát očistné komise však vyzval univerzitu, aby doložila důkazy a listinnými doklady, co klade obviněnému skutečně za vinu, protože ze zaslaných podkladů to nebylo úplně patrné.⁸¹ Stále však vyšetřovacím orgánům nebylo známo, kde se R. Wierer nachá-

⁷⁴ WEYR, F. *Paměti 2. Za republiky (1918–1938)*. Brno: Atlantis, 2001, s. 61.

⁷⁵ AMU, fond RMU I, kart. 6, sign. VI – Přípis Rektorátu MU z 23. 8. 1945.

⁷⁶ AMU, fond RMU I, kart. 6, sign. VI – Výpis z protokolu Akademického senátu MU ze 16. 7. 1945.

⁷⁷ AMU, fond RMU I, kart. 6, sign. VI – Přípis Rektorátu MU adresovaný Ředitelství Národní bezpečnosti stráže ze 4. 10. 1945.

⁷⁸ AMU, fond RMU I, kart. 6, sign. VI – Usnesení Disciplinární komise pro profesory MU z 12. 11. 1945.

⁷⁹ AMU, fond RMU I, kart. 6, sign. VI – Přípis disciplinárního žalobce z 19. 12. 1945.

⁸⁰ AMU, fond RMU I, kart. 6, sign. VI – Přípis děkana Františka Čády adresovaný Rektorátu MU z 5. 3. 1946.

⁸¹ AMU, fond RMU I, kart. 6, sign. VI – Přípis Očistné komise pro veřejné zaměstnance při ZNV v Brně z 12. 4. 1946.

zí, i když se na univerzitě i v jiných kruzích rozšířila zpráva, že zastává funkci profesora církevního práva na vídeňské univerzitě.⁸²

V roce 1946 bylo u Vyšetřující komise Ústředního národního výboru hl. města Prahy zahájeno proti R. Wiererovi řízení dle malého retribučního dekretu za provinění proti národní cti, avšak po zjištění závažnosti provinění, byly spisy postoupeny do Brna k provedení řízení podle velkého retribučního dekretu.⁸³

Wiererovu činnost v období protektorátu prověřovala také Oblastní úřadovna Státní bezpečnosti v Brně, která v dubnu 1947 navrhla Veřejnému žalobci u Mimořádného lidového soudu v Brně zahájení trestního řízení proti R. Wiererovi pro podezření ze zločinu dle velkého retribučního dekretu spočívající v tom, že byl v době zvýšeného ohrožení republiky funkcionářem Českého svazu pro spolupráci s Němci a Veřejné osvětové služby a v této funkci propagoval nacismus a schvaloval okupaci území republiky.⁸⁴ Radní komora Krajského soudu trestního v Brně vydala na R. Wierera 16. května 1947 zatykač.⁸⁵ Zároveň se bezpečnostním složkám podařilo vypátrat, že se R. Wierer nachází v Erlangenu u Norimberka, kde měl pracovat jako noční hlídač u městských vodáren.⁸⁶ Následoval další zatýkácký rozkaz a žádost Krajského trestního soudu v Brně Ministerstvu spravedlnosti o zahájení extradičního řízení.⁸⁷ V jeho odůvodnění pak stálo, že R. Wierer „po celou dobu okupace podporoval a propagoval nacistické hnutí, a to způsobem zvláště nebezpečným a účinným v úmyslu rozvracet mravní, národní a státní vědomí československého lidu“.⁸⁸

Žádné z výše uvedených řízení proti R. Wiererovi nebylo pravomocně ukončeno. Ještě v roce 1949 se Akademický senát MU znovu vrátil k nedořešené záležitosti a jednomyslně se usnesl na tom, že R. Wierer bude propuštěn z funkce profesora Právnické fakulty Masarykovy univerzity s účinností od 1. května 1945.⁸⁹

Nový začátek v Německu

B. Wiererová s dcerou byly ze sběrného tábora převezeny do města Nabburg, R. Wierer pak do Norimberka, kde se rodina po pár dnech opět setkala. Odtud se přesunuli do dvacet kilometrů vzdáleného Erlangenu, který nebyl za války bombardován a nacházel se tam jeden z největších uprchlických táborů zřízených Správou Spojených národů pro pomoc a obnovu (UNNRA). Manželé Wiererovi se snažili získat práci v různých povoláních. B. Wiererová využila svou znalost cizích jazyků a pracovala po určitou dobu pro americkou armádu jako překladatelka a jazyky i vyučovala. R. Wierer, který se po příchodu do

⁸² AMU, fond RMU I, kart. 6, sign. VI – Přípis děkana Františka Čády adresovaný Rektorátu MU z 11. 7. 1946.

⁸³ MZA, fond C 12 Krajský soud trestní Brno, kart. 2738, sign. Tk 3396/47 – Přípis Magistrátu hl. města Prahy z 30. 7. 1947.

⁸⁴ MZA, fond C 12 Krajský soud trestní Brno, kart. 2738, sign. Tk 3396/47 – Přípis Oblastní úřadovny StB v Brně z 5. 4. 1947.

⁸⁵ MZA, fond C 12 Krajský soud trestní Brno, kart. 2738, sign. Tk 3396/47 – Zatykač na R. Wierera ze 16. 5. 1947.

⁸⁶ MZA, fond C 12 Krajský soud trestní Brno, kart. 2738, sign. Tk 3396/47 – Přípis Oblastní úřadovny StB v Brně z 21. 10. 1947.

⁸⁷ MZA, fond C 12 Krajský soud trestní Brno, kart. 2738, sign. Tk 3396/47 – Zatýkácký rozkaz na Rudolfa Wierera z 31. 1. 1948.

⁸⁸ Tamtéž.

⁸⁹ AMU, fond A1 RMU, osobní spisy, kart. 244, Wierer Rudolf – Přípis Rektorátu MU adresovaný Ministerstvu školství, věd a umění z 1. 12. 1949.

Německa potýkal se zdravotními potížemi, byl zaměstnán rovněž u americké armády či jako noční hlídač.⁹⁰

V roce 1947 obdržel R. Wierer dopis od rektora univerzity v bavorském Bamberku s nabídkou, aby zde jako hostující profesor vyučoval církevní právo. Opustil tedy práci nočního hlídače, dvakrát týdně dojížděl vlakem z Erlangenu do Bamberku a začal se na tuto pozici připravovat.⁹¹

Wiererovi však měli v úmyslu tehdy uprchlíky přeplněné Německo opustit, a tak se za pomoci Mezinárodní organizace pro uprchlíky pokusili emigrovat do Austrálie, což se jim však nepodařilo.⁹² V roce 1950 sdělil rektor bamberské univerzity R. Wiererovi, že byl přesvědčen o jeho brzké emigraci a že se bamberská právnická fakulta spojí s tou ve Würzburgu, kde již jeden profesor církevního práva působí. Rodina se tak opět dostala do existenčních potíží a musela se vrátit zpět do uprchlického tábora. Tentokrát to byl velký uprchlický tábor Válka poblíž Norimberku, ve kterém byli internováni především emigranti z Československa. Pro ně organizoval R. Wierer přednášky a informoval o aktuálním vývoji ve světě.

Již v roce 1949 navázal R. Wierer kontakt s českou politickou emigrací na Západě. Dopisoval si např. s generálem Lvem Prchalou, který žil v Londýně a za války stál v opozici vůči Edvardu Benešovi. R. Wierer zaujímal později významnou roli v rámci Prchalova Českého národního výboru v Londýně.⁹³ Intenzivně spolupracoval s jeho zástupcem v Německu Vladimírem Pekelským, původně studentem medicíny, později členem Vlajky a Kuratoria pro výchovu mládeže. Právě V. Pekelský byl rodinným přítelem Wiererovy manželky Bohumily, takže když jako vydavatel mnichovských exilových novin Bohemia oslovil R. Wierera, aby pro něj napsal několik článků, ten hned souhlasil. R. Wierer v táboře prováděl agitaci mezi československými emigranty pro nově vzniklé Sdružení českých demokratických federalistů. Následně se R. Wierer s manželkou přestěhoval do Mnichova. Jeho žena zde pro V. Pekelského pracovala jako novinářka.⁹⁴ Právě v Bohemii (Listu československých federalistů, jak zněl její oficiální název), vycházely jednak komentáře k dění v československém exilu a jednak analýzy právních, politických a historických problémů. R. Wierer publikoval v Německu zprvu pod pseudonymem Vladimír Hrázský.⁹⁵ Později se stal místopředsedou Sdružení českých demokratických federalistů.

Prvních deset let pobytu v emigraci v Německu trpěli Wiererovi materiálním nedostatkem. V polovině padesátých let se však materiální situace rodiny i vyhlídky na pokračování v akademické kariéře výrazně zlepšily. R. Wierer získal stipendium, aby napsal knihu o federalismu v podunajském prostoru; ta vyšla v roce 1960. Byl také zvolen druhým místopředsedou spolku Asociace pro studium světového uprchlického problému (AWR).

⁹⁰ WIERER, *Stormy Was My Life*, s. 112–120.

⁹¹ Tamtéž, s. 118.

⁹² Tamtéž, s. 122.

⁹³ CHOLÍNSKÝ, J. Český národní výbor v Londýně a počátky českého protikomunistického odboje v zahraničí. In: ŽÁČEK, P. (ed.). *Vyjádření úcty a vděčnosti. Sborník o protikomunistickém odboji*. Praha: Ministerstvo obrany ČR – VHÚ, 2013, s. 158.

⁹⁴ WIERER, *Stormy Was My Life*, s. 121.

⁹⁵ CHOLÍNSKÝ, Český národní výbor v Londýně a počátky českého protikomunistického odboje v zahraničí, s. 158.

V této funkci se účastnil různých setkání a kongresů po celé Evropě. Byl opět šťastný a velmi tvrdě pracoval.⁹⁶

V Mnichově byla po válce založena Ukrajinská svobodná univerzita, která předtím ve dvacátých a třicátých letech působila v Praze jako centrum pro ukrajinské exilové akademiky. Ti pak povětšinou uprchli před Rudou armádou těsně před koncem války do Mnichova. Akademický senát Ukrajinské svobodné univerzity se na návrh profesorského sboru Právnické a ekonomické fakulty rozhodl v červenci 1951 nabídnout R. Wiererovi pozici hostujícího profesora církevního práva. Od roku 1956 zde R. Wierer působil jako řádný profesor.⁹⁷ Na této škole se B. Wiererová rozhodla získat doktorský titul, který jí byl udělen v květnu 1955 po obhajobě disertační práce na téma československé zahraniční politiky v meziválečném období.⁹⁸

V roce 1955 se R. Wierer, jenž byl vždy introvertem, potýkal s vážnými psychickými problémy, které vyústily v jeho téměř roční hospitalizaci. Nervové zhroucení bylo důsledkem potlačování vnitřní bolesti ze ztráty všeho, čeho ve své kariéře v minulosti dosáhl, jakož i ze stále nejisté budoucnosti v Německu.⁹⁹ V této době dostala dcera Alexandra nabídku stipendia ke studiu na vysoké škole ve Spojených státech Amerických, kam v roce 1956 také odcestovala.

Finanční situace rodiny se stabilizovala, když B. Wiererová získala v listopadu 1956 místo výzkumného asistenta na Collegiu Carolinu v Mnichově.

V druhé polovině padesátých let se Wiererovi odtrhli od V. Pekelského a jeho manželky Marie, protože je začali podezřívat ze spojení s československou Státní bezpečností. Generál L. Prchala si vybral svého nového zástupce, kterým se stal Miloš Svoboda, s nímž Wiererovi ihned navázali spolupráci.¹⁰⁰ Do novin Bohemia přestali přispívat a začali M. Svobodovi pomáhat s vydáváním Českých listů.¹⁰¹ B. Wiererová prováděla korektury stovek Svobodových článků. Na konci padesátých let se o R. Wierera začala zajímat Státní bezpečnost jako o vhodného kandidáta na spolupráci, ke které však nikdy nedošlo.¹⁰²

V polovině padesátých let vznikl v Rakousku nový výzkumný ústav zaměřený na podunajskou oblast (*Institut für den Donaauraum und Mitteleuropa*), do kterého byl R. Wierer zvolen jako český zástupce. Každoročně se zúčastňoval zasedání a kongresů tohoto institutu ve Vídni, Salcburku nebo Linci. Různými organizacemi byl také zván k pronesení přednášek po celém Německu. V dané době byl považován za jednoho z největších evropských odborníků na podunajský prostor.¹⁰³ Usilovně pracoval na svých odborných článcích a připravoval si referáty pro vědecká setkání. Určitou dobu strávil ve Vídni studiem

⁹⁶ WIERER, *Stormy Was My Life*, s. 129.

⁹⁷ AMU, fond B 120 Wierer Rudolf, kart. 1 – Přípis rektora Ukrajinské svobodné univerzity z 25. 10. 1951 a 4. 11. 1964.

⁹⁸ WIERER, *Stormy Was My Life*, s. 130.

⁹⁹ Tamtéž, s. 131.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 134.

¹⁰¹ CHOLÍNSKÝ, J. Causa Vladimír Pekelský a fenomén viny – příspěvek k dějinám zahraničního protikomunistického odboje. *Distance*, 2012, roč. 16, č. 2.

¹⁰² ABS, fond SK 5-19- MV-001-0404 – Rozhodnutí z 6. 1. 1982 o skartaci pozorovacího svazku 64479 MV vedeného na R. Wierera.

¹⁰³ WIERER, *Stormy Was My Life*, s. 135.

v archivu. Několikrát se zúčastnil i zahraničních konferencí např. ve Štrasburku (1949), Istanbulu (1954), Vaduzu (1956), Athénách (1961) či Maastrichtu (1963).¹⁰⁴

Oblastí, které se R. Wierer v Německu intenzivně věnoval, bylo uprchlictví. Stal se také místopředsedou německé sekce Evropské výzkumné skupiny pro otázky migrace (*Europäische Forschungsgruppe für Flüchtlingsfragen*). Sudetoněmecké organizace ho pravidelně zvaly na přednášky o národnostních problémech v Evropě, o smíření mezi Čechy a Němci či o právu na domovinu. Znovu se vracel i ke svému oblíbenému tématu, kterým byl vztah českých zemí a římskoněmecké říše. Ten neměl být založen na nacionalismu, nýbrž pojítkem mělo být křesťanství. Za možný považoval i návrat sudetských Němců do jejich vlasti a nevylučoval jejich možné soužití s Čechy.¹⁰⁵ Když v roce 1952 vyšel v Paříži spisek „Proč bez sudetských Němců“,¹⁰⁶ zareagoval na něj R. Wierer polemikou „Proč se sudetskými Němci“. Jak Prchalův Český národní výbor, tak i Pekelského Sdružení českých demokratických federalistů, kterých byl R. Wierer členem, požadovaly návrat, odškodnění a právo na sebeurčení sudetských Němců.¹⁰⁷ V jednom z novinových článků byl R. Wierer označen za „posla dobré vůle“ smíření mezi Čechy a sudetskými Němci.¹⁰⁸ Ve svých přednáškách R. Wierer poukazoval také na měnící se vztah Čechů ke komunismu či na upadající sympatie k ostatním slovanským národům, což však neodpovídalo realitě.

V roce 1963 odjeli Wiererovi na delší návštěvu Spojených států, kde žila jejich dcera, která se v mezidobí vdala a získala americké občanství. R. Wierer měl v lednu 1964 v Kalifornii dvě přednášky, jednu na Jižní univerzitě v Los Angeles, druhá se konala na univerzitě v San Diegu, a to na základě pozvání českého profesora Dr. Josefa Kalvody, který byl zároveň jeho přítelem. Na těchto dvou hostujících přednáškách si R. Wierer ověřil, že je schopen přednášet i v angličtině.¹⁰⁹ V únoru 1964 přednášel v Altoně u St. Louis na Jižní illinoiské univerzitě (SIU) a na Principia College v Elsahu.¹¹⁰

Po návratu z USA se R. Wierer zúčastnil mezinárodních kongresů v Terstu a Římě, v jejichž rámci absolvoval audienci u papeže Pavla VI. Jelikož jako rodiče amerického občana neměli Wiererovi problémy se získáním víz a povolení k pobytu ve Spojených státech, rozhodli se v lednu 1965 opustit Německo a přestěhovat se k dceři do zámoří, kde měli vytvořené zázemí.¹¹¹ Uzavřela se tak evropská kapitola jejich života.

Kariéra ve Spojených státech

Po příjezdu do kalifornského San Diega se R. Wierer začal ucházet o místo na místních univerzitách. Oproti stavu při hledání uplatnění v akademické sféře v poválečném Německu, kde bydlel v uprchlickém táboře a byl odkázán jen sám na sebe, v USA mu s novým začátkem výrazně pomohl jeho zeť Steve. R. Wierer nejprve obeslal státní univerzity, poté ty soukromé i mimo Kalifornii. Uplatnění nakonec našel od září 1965 jako odborný

¹⁰⁴ AMU, fond B 120 Wierer Rudolf, kart. 1 – Seznam přednášek a příspěvků na konferencích.

¹⁰⁵ Rückkehr der Sudetendeutschen keine Utopie. Tschechischer Exil-Rechtshistoriker sprach über „Die Tschechen und die Sudetendeutschen“. *Hessische Allgemeine*, 2. 7. 1959.

¹⁰⁶ KAŠPAR, M. F. *Proč bez sudetských Němců?* Paris: Imp. Beresniak, 1952.

¹⁰⁷ WIERER, R. Die tschechische Emigration. *Volksbote*, 28. 3. 1953.

¹⁰⁸ Dabeigewesen. Im Vortragssaal notiert. *Weser-Kurier. Bremen Tageszeitung*, 14. 6. 1963.

¹⁰⁹ WIERER, *Stormy Was My Life*, s. 145.

¹¹⁰ AMU, fond B 120 Wierer Rudolf, kart. 1 – Seznam přednášek a příspěvků na konferencích.

¹¹¹ WIERER, *Stormy Was My Life*, s. 147–148.

asistent pro obor historie a politických věd na Bemidji State College v Minnesotě, kam se ze slunné Kalifornie společně s manželkou přestěhoval.

Začátky byly pro R. Wierera velmi těžké, protože angličtina pro něj nebyla hlavním jazykem, který ovládal. Velmi usilovně pracoval a intenzivně se na výuku připravoval tak, že se učil výklad nazpaměť.¹¹²

V roce 1966 nabídla univerzita ve městě Santa Clara v Kalifornii R. Wiererovi místo učitele dějepisu. Na profesora Williama Bradleyho Slottmana z Berkeley udělala velký dojem Wiererova kniha o federalismu v podunajském prostoru a doporučil ho. Jelikož Wiererovi neměli dost prostředků na to, aby se přestěhovali zpět do Kalifornie, nabídku odmítli. Důvod spočíval i v tom, že v Bemidji měl R. Wierer velmi dobrý vztah se šéfem univerzity Dr. Harrym Bansbergem, který ho přijal, a z tohoto důvodu nechtěl Minnesotu opouštět.¹¹³ V březnu 1967 byl R. Wierer jmenován docentem¹¹⁴ a zúčastnil se kongresu Asociace pro studium světového uprchlického problému v tureckém Istanbulu, na kterém přednesl referát o kubánských uprchlících v USA. Když však krátce na to H. Bansberg zahynul při leteckém neštěstí ve Vietnamu, byl R. Wierer z Bemidji State College propuštěn. Znovu se tedy ucházel o místo v Santa Claře, které však již nebylo k dispozici.¹¹⁵

Akademická kariéra R. Wierera se uzavřela dne 1. července 1969, kdy byl přijat jako lektor v Lovejoyově knihovně na Southern Illinois University v Edwardsville a společně s manželkou Bohumilou zde několik následujících let prováděl katalogizaci, překlady a pořádání knihovního fondu slavistické literatury.¹¹⁶

Jelikož se Wiererovi ve Spojených státech nacházeli už pět let, požádali o americké občanství. Složili testy z angličtiny, amerických dějin a americké ústavy. Občanství získali 1. května 1970 a po téměř čtvrtstoletí se opět stali občany nějakého státu.

V roce 1977 se přestěhovali do Kalifornie k rodině. R. Wierer zemřel 13. září 1986 ve městě Santa Ana ve věku 79 let, B. Wiererová 27. listopadu 1989, tedy jen několik dní po sametové revoluci.

Dílo Rudolfa Wierera

Máme-li zhodnotit Wiererovy práce vydané v Československu, tak je nutné věnovat pozornost následujícím třem. Ještě v době Wiererových studií vznikla v rámci semináře středoevropských právních dějin pod vedením F. Čády práce „Poměr Moravy k říši římsko-německé“, která vyšla jako první svazek nově založené edice vydávané právníkou fakultou s názvem „Publikace ze seminářů Právnické fakulty Masarykovy university v Brně“. R. Wierer podal nejprve přehled dosavadních názorů historiků týkajících se vztahu Moravy a římsko-německé říše v období středověku a raném novověku a poté se konkrétně věnoval jednotlivým vývojovým fázím. Odmítl zásadně teorii historika Bertholda Bretzholze a názor, že Čechy a Morava byly lénem římsko-německé říše.

Nejvýznamnějším a nejrozsáhlejším předválečným dílem byla jeho habilitační práce s názvem „Stát a církev: studie o poměru mezi státem a církví v 19. století podle doktríny

¹¹² Tamtéž, s. 153.

¹¹³ Tamtéž, s. 156.

¹¹⁴ AMU, fond B 120 Wierer Rudolf, kart. 1 – Přípis děkana Bemidji State College z 23. 3. 1967.

¹¹⁵ WIERER, *Stormy Was My Life*, s. 156.

¹¹⁶ Librarian takes momentous step. *Lovejoy Library Southern Illinois University Edwardsville*, 1970, roč. 1, č. 3, 15. 5. 1970.

encyklyky ‚Quanta cura‘ a syllabu Errorum“ (Praha, 1932), kterou věnoval zesnulému prvnímu ordináři církevního práva na brněnské právnické fakultě a svému učiteli Josefu Vackovi a kterou navázal na své dřívější studie. Těžiště práce spočívalo v analýze církevně právních předpisů, které se věnovaly vztahu mezi církví a státem, přitom se však zabýval i politickými, teologickými a morálními hledisky a historickým pozadím při přijímání a aplikaci pramenů církevního práva. R. Wierer v úvodu nastínil filozofické a politické směry (racionalismus, liberalismus a socialismus) a jejich vztah k církvi v 19. století, dále podal přehled o státním zákonodárství Rakouska, Německa, Francie, Itálie a Španělska v této době týkající se vztahu těchto států k církvi a zvláštní místo vyhradil tzv. římské otázce. Hlavní pozornost věnoval analýze vzniku výše uvedených papežských dokumentů z roku 1864, které v reakci na protináboženská hnutí v některých státech Evropy odsuzovaly některá myšlenková hnutí modernismu a jejich dogmatické doktríny s řešením zásadních otázek se zřetelem k modernímu státu a politických směrů jako byla odluka, podřízenost a nadřazenost církve státu, vztah k jinověrcům, stanovisko církve k nekatolickému a bezkonfesnímu státu, osobní privilegia kléru, právní poměry církevních řeholí, církevní soudnictví, vliv církve ve školství či obsazování církevních úřadů.

R. Wierer tak ve své habilitaci z historického i právnického hlediska osvětlil konflikt mezi státem a církví. Jak ve svém koreferátním posudku k tomu uvedl F. Čáda, „teprve v historickém světle ... je viditelná složitost, nesnáze, naléhavost této otázky, kterou zatím naše demokracie odložila na dobu klidnější, která se však znovu a znovu vynořuje při mnohé příležitosti, ať jde o zákony školské, nebo o novou úpravu rodinného a manželského práva nebo o otázky konkrétní církevní politiky našeho státu“.¹¹⁷ K Wiererově habilitaci vyšlo několik obsáhlejších pochvalných recenzí nejen v právnických časopisech,¹¹⁸ z nichž nejobsáhlejší kritiku podal bratislavský profesor církevního práva V. Bušek. Ten v něm mj. uvedl, že se R. Wierer „pokusil na některých problémech aplikovat metodu ryzí nauky právní a tím sobě umožňuje jednotnou konstrukci problémů, které řeší“. Recenzovanou knihu považoval také za „skutečné obohacení naší kanonistické literatury“.¹¹⁹ R. Wierer ve své práci dospěl k závěru, že není možné najít ideální řešení poměru státu a církve, který by se alespoň ve svých základních principech hodil pro všechny státy.

Třetí významnou prací z oblasti církevního práva byla monografie „Uznání a právní postavení náboženských společností podle zákona z 20. května 1874, č. 68 ř. z.“ z roku 1935, v jejíž první části se R. Wierer zabýval problematikou náboženské svobody a parity a právním postavením náboženských společností, tedy teoretickými základy pojednávaného problému, jakým byla nedotknutelnost sféry lidského svědomí a tím i sféra náboženská. Věnoval se jak okolnostem vzniku zákona o uznání a právním postavení náboženských společností, tak i jeho realizaci v Předlitavsku a po roce 1918 v nově vzniklém Československu. R. Wierer dospěl k závěru, že zákonodárce musí pojímat náboženskou svobodu především jako právo náboženských společností, protože pokud by ji chápal jako právo

¹¹⁷ AMU, fond A1 RMU, osobní spisy, kart. 244, Wierer Rudolf – Koreferátní dodatek o habilitačním spisu R. Wierera z 5. 6. 1933.

¹¹⁸ KNAPPEK, L. JUDr. Rudolf Wierer: Stát a církev. *Všehrd*, 1933, roč. 14, č. 7, s. 286–287, či ŠIMSÁ, J. Rudolf Wierer: Stát a církev. *Křesťanská revue*, 1933, roč. 6, č. 7, s. 219–220.

¹¹⁹ BUŠEK, V. Dr Rudolf Wierer, Stát a církev. *Časopis pro právní a státní vědu*, 1933, roč. 16, č. 1, s. 95–103.

jednotlivce, musel by nutně dospět k odluce církve od státu. Monografie byla opět pozitivně recenzována.¹²⁰

Z oblasti církevního práva je pak možné ještě zmínit jeho pojednání věnované uznání Jednoty bratrské roku 1880 či původu stavovského programu sociální encykliky „Quadragesimo anno“ z 15. května 1931, která se zabývala uspořádáním společnosti, obnově a zdokonalení společenského řádu.^{121,122} V období protektorátu R. Wierer církevně právní problematiku opustil a do odborných právnických časopisů již prakticky nepřispíval. Těžičtě jeho práce spočívalo v přednáškové činnosti a v publikaci pouze drobnějších útvarů především z oblasti geopolitiky v denním tisku či neprávnických časopisech. Výjimku tak tvoří pouze příspěvek otištěný v počtě Jaroslavu Kallabovi, ve kterém podal výklad názorů na stát a právo předního nacistického ideologa Alfreda Rosenberga.¹²³

Problematiku církevního práva R. Wierer opustil i v poválečném období. V zásadě se vědecky věnoval oblastí uprchlictví, národnostní problematice, vztahu mezi Čechy a Němci a federalismu. Z období Wiererova pobytu v Německu jsou zásadní dvě následující monografie. První vyšla v roce 1960 pod názvem „Der Föderalismus im Donauraum“,¹²⁴ ve které R. Wierer velmi podrobně nastínil osudy nejrůznějších federalistických koncepcí v Rakousku od roku 1848 až do konce padesátých let dvacátého století, včetně koncepcí těch politiků, které vznikly v exilu, či koncepcí sudetoněmeckých. Druhou monografií je kniha vzniklá v roce 1964 ve spoluautorství s názvem „Volksgruppenrecht in Europa“,¹²⁵ kterou vydalo dolnosaské ministerstvo pro uprchlíky. V německém tisku¹²⁶ se dočkala velmi kladného přijetí ještě Wiererova publikace věnující se právnímu postavení uprchlíků v Německu.¹²⁷ V padesátých a šedesátých letech se R. Wierer ve člancích publikovaných v odborných časopisech a sbornících věnoval také některým právněhistorickým tématům z českých dějin, jako byly fundamentální články, politický program Františka Palackého, Moravský pakt z roku 1905 či národnostní otázka a postavení sudetských Němců v meziválečném Československu. Pravidelně přispíval např. do časopisů Donauraum – Zeitschrift des Donauinstituts für Fragen des Donauraumes, Zeitschrift für Ostforschung, Osteuropa – Zeitschrift für Gegenwartsfragen des Ostens, Integration – Bulletin International či Ostbrief – Monatsschrift der ostdeutschen Akademie. Byl rovněž přizván, aby přispěl do

¹²⁰ BUŠEK, V. Dr. Rudolf Wierer: Uznání a právní postavení náboženských společností podle zákona z 20. května 1874, č. 68 ř. z. *Právny obzor*, 1935, roč. 18, č. 17, s. 389–393, či KNAPPEK, L. JUDr. Rudolf Wierer: Uznání a právní postavení náboženských společností podle zákona z 20. května 1874, č. 68 ř. z. *Všehrd*, 1935, roč. 17, č. 4, s. 173–175.

¹²¹ WIERER, R. Uznání náboženské společnosti Jednoty bratrské roku 1880. In: *Pocta k šedesátým narozeninám univ. Prof. Dr. Ant. Hobzy*. Praha: Bursík a Kohout, 1936, s. 58–71.

¹²² WIERER, R. Původ stavovského programu encykliky „Quadragesimo anno“ z 15. května 1931. In: *Miscellanea historico-iuridica. Sborník prací o dějinách práva napsaných k oslavě šedesátin JUDr. Jana Kaprasa*. Praha: Nákladem vydavatelovým, 1940, s. 328–334.

¹²³ WIERER, R. Alfreda Rosenberga názory na stát a právo. In: *Sborník prací k počtě šedesátých narozenin Jaroslava Kallaba*. Praha: Orbis, 1939, s. 329–337.

¹²⁴ WIERER, R. *Der Föderalismus im Donauraum*. Graz: Hermann Bohlaus Nachf., 1960.

¹²⁵ ESEBECK, H. G. – WIERER, R. *Volksgruppenrecht in Europa*. Leer/Ostfriesland: Gerhard Rautenberg, 1964.

¹²⁶ O tom svědčí celá řada kladných recenzí v novinách a časopisech uložených v AMU, fond B 120 Wierer Rudolf, kart. 3.

¹²⁷ WIERER, R. *Probleme der heimatlosen Ausländer in der Bundesrepublik Deutschland (Mit Berücks. d. dt. Heimatvertriebenen)*. Gräfelfing b. München: Gans, 1960.

pocty Ottu von Habsburgovi vydané u příležitosti jeho 50. narozenin. Z mnoha pojednání o sudetoněmecké otázce je možné zmínit brožuru vydanou společně s bývalým poslancem za lidovou stranu Bohdanem Chudobou „Die Suche nach Wahrheit...“.¹²⁸

Po příjezdu do Spojených států se Wierer zabýval amerikanizací českých imigrantů a imigrantů ze států střední a východní Evropy ve dvacátém století. Stejně jako při jeho pobytu v Německu se tedy jeho zájem zaměřil na postavení uprchlíků v nové vlasti, konkrétně na tíživou situaci Kubánců žijících ve Spojených státech. Neopustil ani svá geopolitická témata a např. na shromáždění makedonských spolků v roce 1969 pronesl přednášku o řešení makedonské otázky.¹²⁹

Závěrem

R. Wierer byl extrémně ambiciózním, neuvěřitelně pracovitým a čínorodým, nikdy se nevzdávajícím člověkem, ačkoliv se mnohdy nacházel v téměř bezvýchodné situaci. Wiererův profesní i osobní život byl neodmyslitelně spjat s jeho ctižádostivou manželkou Bohumilou. Ta ho podporovala v jeho kariéře a vždy mu stála po boku, ať mu již přepisovala texty, nebo pomáhala v jeho činnosti v lidové straně nebo při přednáškové činnosti ve Veřejné osvětové službě. Ne jinak tomu bylo i v německém a americkém exilu.

Dnes více než po osmdesáti letech již není možné ověřit, jaké měl R. Wierer vnitřní postoje v období nacistické okupace – zda byl přesvědčeným příznivcem národního socialismu, nebo zda pronášené projevy byly jen nutností jako součást výkonu funkce, kterou zastával. V několika případech však bylo možné na základě studia archivního materiálu prokázat jasný rozpor s tvrzením uvedeným v pamětech jeho manželky, která Wiererovu skutečnou činnost na Ministerstvu školství v rámci VOS v období protektorátu neuvédla,¹³⁰ osoby podezřelé z kolaborace označila za členy protikomunistického odboje a svého manžela za jeho lídra.¹³¹ B. Wiererová se považovala ve svých pamětech za oběť nacistického režimu.¹³²

V každém případě není pochyb o tom, že nebýt nacistické okupace, mohl být R. Wierer vzhledem k jeho odbornému rozhledu a znalostem několika světových jazyků uznáván jako jeden z největších odborníků na církevní právo a jeho dějiny ve střední Evropě. Osud však zasáhl do jeho života jinak, a tak namísto kariéry univerzitního profesora v Brně se R. Wierer od roku 1945 potýkal se značnou materiální nouzí a neustálou nejistotou. Přesto se však na základě své nebývalé aktivity dokázal uplatnit, i když jistě ne na pozicích, které by mu jinak příslušely.

¹²⁸ WIERER, R. – CHUDOBA, B. *Die Suche nach Wahrheit ... Probleme von heute, gestern u. morgen.* München: Tschech. Pressedienst, 1962.

¹²⁹ WIERER, R. *The Macedonian Question Today. Macedonian Tribune*, 1969, roč. 4, č. 2, s. 1.

¹³⁰ B. Wiererová např. uvedla, že její manžel pracoval na Ministerstvu školství v církevním oddělení, ve skutečnosti to byla Veřejná osvětová služba. WIERER, *Stormy Was My Life*, s. 101.

¹³¹ WIERER, *Stormy Was My Life*, s. 110.

¹³² Tamtéž, s. 131.

Ferdinandovo zřízení zemské? Porovnání českých zemských zřízení z let 1500 a 1549

Marek Stojan

*Univerzita Karlova, Právnická fakulta
Kontaktní e-mail: stojanm@seznam.cz*

Ferdinand's Land Constitution? Comparison of Czech Land Constitutions from Years 1500 and 1549

Abstract:

This paper focuses on the comparison of two crucial legal codes of the Bohemian land law of the first half of the 16th century, *i.e.*, Land Constitution of Vladislav enacted in the year 1500 (in Czech *Vladislavské zřízení zemské*) and Land Constitution of 1549. The aim is to answer the question whether it is possible to perceive Land Constitution of 1549 in the same way as it is understood by the majority of the current historiography, meaning whether Land Constitution of 1549 is only redaction of Land Constitution of Vladislav. The paper shall concentrate on the issue if there is a reason to reconsider the general view on this matter. It may be established that these legal codes are relatively independent works due to their dissimilarities as they differ significantly in their origin, authors, historical context, central ideas, and structure. In general, the distribution of power is a key aspect of forming the law, which applies not only to the early modern period, and this idea is reflected in the structure and content of both these codifications. The paper focuses on the comparison of the various aspects of Land Constitution of Vladislav and Land Constitution of 1549. The core of the comparison is analysis of a number of key articles about, *e.g.*, the relationship between the monarch and the estates, the distribution of power in the state, the functioning of the basic institutions of the early modern state, and of selected areas of private and public law.

Klíčová slova: právní kodifikace; dějiny raného novověku; právní dějiny; komparace

Key words: legal codes; history of early modern period; legal history; comparison

DOI: 10.14712/2464689X.2023.9

Studium kodifikací, nehledě na to, v jaké době vznikly, je výborným zdrojem informací nejen pro výzkum práva daného období, ale také skýtá možnosti nového náhledu na osoby a společnost, které je vytvořily. A to včetně jejich hodnot, myšlenek a potřeb. Téma kodifikací je možné zkoumat nejen z právního, resp. právněhistorického, ale i morálního, ekonomického nebo filozofického pohledu.

Cílem tohoto článku, který vychází z autorem psané diplomové práce, je porovnat Vladislavské zřízení zemské se Zemským zřízením z roku 1549 a posoudit jejich vzájemný vztah.¹ Druhé z obou děl je často označováno bez hlubšího odůvodnění jako pouhá redakce Vladislavského zřízení zemského, tedy jiná textová verze vzniklá za účelem publikování změn, která nemění celkovou povahu díla.² Dle názoru autora však ještě nebyla dostatečně zohledněna specifika obou děl, okolnosti jejich vzniku, a především pak jejich vnitřní struktura a obsah. S pomocí historické i právní komparace má tento článek odpovědět na otázku, zda je Zemské zřízení z roku 1549 redakcí díla dřívějšího nebo zde existují rozdíly, které by mohly odůvodnit posun k vnímání této kodifikace jako samostatného nového zákoníku.

Proto lze v úvodu položit esenciální otázku: „Co je to kodifikace?“ Odpověď není jednoduchá a zabývalo se jí minimálně v posledním století množství právních historiků. V této práci je používán termín kodifikace ve dvojnásobném významu, a to jako proces vytváření a uzákonění větších legislativních celků i jako výsledek této činnosti.³

Problematikou českého zemského práva a jeho kodifikací se zabývala již celá řada vědců z řad (nejen) právních historiků. Část těchto prací je již staršího data, kvůli své mimořádné kvalitě v době vydání ale nadále zůstávají přínosem.⁴ Zájem o výzkum kodifikací se v posledních několika málo desetiletích značně zintenzivňuje. To se podepsalo na kvalitě i kvantitě odborných článků, monografií, ale i moderních edičních zpracování. Z nich se pak zvýšené pozornosti dočkaly středověké a raněnovověké zákoníky zemského a městského práva.⁵ Tato tendence je patrná i v zahraničí.⁶

Systematickým výzkumem kodifikací se zabývají autoři převážně z právnických fakult předních českých a moravských univerzit. V kontextu českého prostředí je nutno zmínit díla kolektivu autorů z Katedry právních dějin Právnické fakulty Karlovy Univerzity, např.

¹ STOJAN, M. *Nový zákoník, nebo redakce původního? Porovnání českých zemských zřízení z let 1500 a 1549*. Praha, 2022. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Právnická fakulta. Vedoucí práce Marek Starý.

² Např. MALÝ, K. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Linde, 1997, s. 88.

³ Tato definice vychází z HORÁK, O. – RAZIM, J. *Dějiny kodifikace soukromého práva v českých zemích*. 2. vydání. Praha: Leges, 2022, s. 35.

⁴ Např. KAPRAS, J. *Právní dějiny zemí Koruny české*. Praha: Česká grafická akciová společnost Unie, 1913. KALOUSEK, J. *České státní právo*. Praha: Časopis českého studentstva, 1892.

⁵ Např. MALÝ, K. – ŠOUŠA, J. ml. (eds.). *Práva městská Království českého: edice s komentářem*. Praha: Karolinum, 2013; BLÁHOVÁ, M. – MAŠEK, R. (eds.). *Karel IV., státnické dílo*. Praha: Karolinum, 2003; BÍLEK, J. (ed.). *Ius regale montanorum, aneb, Právo královské horníkuov*. Kutná Hora: Kuttna, 2000.

⁶ HERGEMÖLLER, B. U. (ed.). *Maiestas Carolina. Der Kodifikationsentwurf Karls IV. für das Königreich Böhmen von 1355, (Veröffentlichungen des Collegium Carolinum, Bd. 74)*. München: Oldenbourg, 1995.

Karla Malého, Jana Kuklíka, Jiřího Šouši a Petry Skřejpkové.⁷ Z nové generace autorů se pak kodifikacemi zabývá např. Jakub Razim, Dalibor Janiš a Jana Janišová.⁸

V souvislosti s touto prací je nutné zmínit zcela klíčovou práci Petra Kreuze a Ivana Martinovského *Vladislavské zřízení zemské a navazující prameny*.⁹ Jedná se o moderní kritickou edici opatřenou výborně napsanou a strukturovanou úvodní studií. Pro potřeby tohoto článku vycházím právě z této edice. Edičně zpracována je i druhá kodifikace, již se zde budu zabývat. Zemské zřízení z roku 1549 zeditovali bratři Jirečkové ve svém díle *Zřízení zemská Království českého XVI. věku*.¹⁰ I když toto dílo z konce 19. století plně nesplňuje nynější standardy, které na moderní kritické edice klademe, je pořád velmi přínosné, obzvláště ve spojitosti s dalšími edicemi a odbornými statěmi bratří Jirečků, z nich zejména Hermenegild se do hloubky zabýval českými a moravskými právními dějinami 16. století.¹¹

Lze konstatovat, že i když existuje rozsáhlá literatura k vybraným právním dílům českého středověku a raného novověku,¹² Zemské zřízení z roku 1549 dosud zůstalo stranou důkladnější pozornosti vědecké obce a není mu věnována samostatná studie.¹³ Na rozdíl od moravských právních památek, které jsou důkladně zkoumány a komparovány mezi sebou navzájem, pro české prostředí takové srovnání nemáme. To platí i pro důkladnější porovnání českého a moravského zemského práva.

Komparace Vladislavského zřízení zemského a Zemského zřízení z roku 1549

V rámci komparace se článek zaměří na klíčové aspekty obou kodifikací. Je třeba nejdříve porovnat předmluvy, resp. úvodní články obou zákoníků, jelikož právě v nich lze nalézt podstatnou část základních zásad, na kterých dané zemské zřízení stojí, a to vzhledem k povaze středověkých a raně novověkých právních děl, kdy je často kromě samotné

⁷ MALÝ, K. – ŠOUŠA, J. ml. (eds.). *Městské právo ve střední Evropě: sborník příspěvků z mezinárodní právnické konference „Práva městská Království českého“ z 19.–21. září 2011*. Praha: Karolinum, 2013; KUKLÍK, J. – SKŘEJPKOVÁ, P. *Kořeny a inspirace velkých kodifikací: příspěvek k aplikaci „Principů“ E. F. Smidaka*. Praha: Havlíček Brain Team, 2008.

⁸ HORÁK – RAZIM, *op. cit.*; JANIŠOVÁ, J. – JANIŠ, D. *Moravská zemská zřízení a kodifikace zemského práva ve střední Evropě v 16. a na začátku 17. století*. Praha: Scriptorium, 2016. Dále k tématu např. dvoudílný komentář k moravským zemským zřízením JANIŠOVÁ, J. *Komentář k moravským zemským zřízením z let 1516–1604*. Praha: Leges, 2017.

⁹ KREUZ, P. – MARTINOVSKÝ, I. – VOJTÍŠKOVÁ, J. (eds.). *Vladislavské zřízení zemské a navazující prameny (Svatováclavská smlouva a zřízení o ručnicích)*. Praha: Scriptorium, 2007.

¹⁰ JIREČEK, J. – JIREČEK, H. (eds.). *Zřízení zemská Království českého XVI. věku*. Praha: Všehrd, 1882.

¹¹ Zejména mám na mysli ediční řadu *Codex juris Bohemici*, první edice viz JIREČEK, H. (ed.). *Codex juris Bohemici. Tomus primus, aetatem Přemyslidarum continens*. Praha: I. L. Kober, 1867. Zemské zřízení z roku 1549 je pak obsaženo v *Codex iuris Bohemici IV/1*. Z odborných publikací viz JIREČEK, H. *Právnícký život v Čechách a na Moravě v tisícileté době od konce IX. do konce XIX. století*. Praha: [nákl. vl.], 1903.

¹² Zejména se to pak týká Vladislavského zřízení zemského.

¹³ I když samotné téma tzv. prvního stavovského povstání, na které vydání Zemského zřízení navazovalo, bylo již podrobena vědeckému zájmu, viz VOREL, P. (ed.). *Stavovský odboj roku 1547: první krize habsburské monarchie: sborník příspěvků z vědecké konference konané v Pardubicích 29.–30.9.1997*. Praha: Historický ústav Akademie věd České republiky, 1999. Dále dnes již klasické dílo PÁNEK, J. *Stavovská opozice a její zápas s Habsburky 1547–1577: k politické krizi feudální třídy v předbělohorském českém státě*. Praha: Academia, 1982.

právní normy ve stejném článku zahrnuto i odůvodnění, proč je daný článek důležitý nebo potřebný. Toto odůvodnění má srovnatelnou podobu jako arenga v případě samostatných listin.

Nejkonzentrovaneji lze tento jev pozorovat v případě návrhu zákoníku zemského práva *Maiestas Carolina*. Setkáme se s ním hojně i v pozdějších dílech, včetně Vladislavského zřízení zemského a Zemského zřízení z roku 1549. Kromě základních právních zásad či nosných myšlenek lze v předmluvách nalézt také historické okolnosti, které vydání kodifikace ovlivňovaly.

Pro řádné provedení komparace a naplnění cíle tohoto článku je zásadní se zaměřit na rozdíly a podobnosti v obsahu obou zkoumaných děl a stanovit, jaký vztah mezi oběma pracemi existuje. Porovnání obsahových změn může ukázat na změny jak v rámci zemského práva (tedy formálních pramenů práva), tak obecně v posunu na poli materiálních pramenů, ze kterých právo také vychází. Jde konkrétně o rozbor společenských a právních vztahů, které autoři zákoníku, potažmo panovník a oba šlechtické stavy, považovali za natolik důležité, aby ustanovení o nich zahrnuli do zemského zřízení. Za tím účelem bude uvedeno srovnání vybraných článků převážně hmotněprávní povahy z klíčových částí obou zákoníků.

Vzhledem k vyšší systematické Zemského zřízení zemského z roku 1549, kde je patrná snaha umístit základní články týkající se nejdůležitějších bodů na začátek zemského zřízení, porovná tento článek znění ustanovení z úvodních kapitol článků. Při komparaci budu vycházet z uspořádání Zemského zřízení z roku 1549. Srovnány budou všechny tři základní okruhy článků. Na prvním místě ustanovení týkající se základních zemských institucí, tedy úřadu panovníka, zemského soudu, zemských úředníků a obecně politického fungování Českého království. Poté bude přistoupeno k částem týkajícím se jádra soukromoprávní a veřejnoprávní oblasti zemského hmotného práva se zaměřením na právo trestní a vztah k poddaným. Na závěr bude uvedena komparace ustanovení dodatku k Vladislavskému zřízení zemskému, které si našly cestu i do Zemského zřízení z roku 1549.

Jako výchozí bod pro srovnání obou kodifikací slouží konkordance 380 článků, které tvoří kolem 45 % Zemského zřízení zemského z roku 1549 (viz příloha k tomuto článku). Jednotlivá ustanovení byla do konkordance vybrána na základě jejich obsahu a příslušnosti ke třem vymezeným tematickým okruhům. Je kladen důraz na právo hmotné, proto jsou zpracovány všechny články týkající se druhé a třetí skupiny článků. Z prvního okruhu (o fungování základních institucí státu) pak byla z konkordance vyřazena podrobná ustanovení týkající se procesního práva a také ty články, které upravují jednotlivé soudní a „správní“ poplatky, zpravidla ve spojitosti s úřadem zemských desek. Naopak byla zahrnuta kapitola o základním fungování zemského soudu, jelikož ji pro její důležitost není možné opomenout. Součástí konkordance bude také výzkum, které články Zemského zřízení z roku 1549 nejsou obsaženy ve Vladislavském zřízení zemském ve znění z roku 1500, ale vyskytují se v jeho překladu vytvořeného Rackem Doubravským pro Ferdinanda I. roku 1527.¹⁴

Množství vybraných článků lze shledat dostatečným pro dosažení cíle tohoto článku, navíc s ohledem na to, že velká část vynechaných ustanovení se týká záležitostí jako výše poplatků za jednotlivé úkony soudu, úřadu zemských desek a konkrétních úředníků.

¹⁴ PALACKÝ, F. (ed.). *Archiv Český V*. Praha: Stavby Království českého, 1862, s. 8–265.

Celkem se jedná o více než stovku ustanovení. Další vynechanou část představují články, které se týkají procesních pravidel v rámci řízení před soudy s celozemskou působností, tedy zejména před soudem zemským, dvorským, komorním atd. Tato problematika, zastoupená v zemském zřízení několika sty články, přes svou nepochybnou důležitost stojí pro svou podrobnost stranou hlavní pozornosti tohoto článku. Přináší totiž v důsledku pouze dílčí změny, které sice ovlivnily fungování raně novověkého státu jako takového, nicméně ne stejným způsobem a intenzitou jako ustanovení hmotného práva. Komplexní analýza podoby jednotlivých druhů soudního procesu a výše poplatků tedy jde nad rámec této práce a představuje základ pro jiný, samostatný výzkum.

Statistické aspekty komparace

Na základě konkordance vybraných ustanovení Vladislavského zřízení zemského a Zemského zřízení z roku 1549 se lze vyjádřit k celkové (ne)podobnosti obou děl.¹⁵ Celkem došlo ke srovnání 380 (z 862) ustanovení, která tvoří klíčovou část kodifikace z roku 1549, jak byla vymezena výše, tedy základních ustanovení o fungování země a článků týkajících se soukromého a veřejného práva hmotného.

Ze zkoumaných článků není v předloze z roku 1500 vůbec obsaženo 135 ustanovení a dalších 83 článků, které obsaženy jsou, prodělalo různé úrovně úprav od převážně formálních po takřka kompletní přepracování.

V mnou zkoumaném vzorku 35,5 % (tedy 135) ustanovení Zemského zřízení zemského z roku 1549 není vůbec obsaženo ve Vladislavském zřízení zemském z roku 1500. Dalších 22 % (konkrétně 83) sice zahrnuto je, nicméně v pozměněné podobě. V součtu je tedy 57,5 %, což odpovídá počtu 218, článků nových nebo vůči předloze upravených. Bez dalších úprav převzatá ustanovení Vladislavského zřízení zemského tvoří tedy méně než polovinu, konkrétně 42,5 % (celkem 162) článků.¹⁶

Svou roli zde hraje i rozsah obou kodifikací, kdy Vladislavské zřízení zemské z roku 1500 má v edici P. Kreuze a I. Martinovského 576 článků a Zemské zřízení z roku 1549 v edici bratrů Jirečkových má 862 článků. Množství ustanovení Zemského zřízení z roku 1549 tvoří 1,5násobek rozsahu Vladislavského zřízení zemského. Do tohoto čísla zasahuje ale fakt, že mladší z kodifikací má v sobě vtěleny i pozdější dodatky k Vladislavskému zřízení zemskému, tedy Svatováclavskou smlouvu, Zřízení o ručnicích a Narovnání o hory a kovy. Každý z těchto doplňků, s výjimkou Narovnání o hory a kovy, je však výrazně upraven. V případě Svatováclavské smlouvy bylo vyškrtáno celkem 21 článků, tedy 39 %. Bez všech těchto textů by počet ustanovení Zemského zřízení zemského z roku 1549 dosahoval čísla 812.

Zemská zřízení raného novověku nebyla nějakým neměnným právním předpisem, ale výrazně se na nich podepisovaly různé společenské a hospodářské změny, včetně podoby „živého práva“. To se ukazuje na tom, že do Zemského zřízení z roku 1549 byla začleněna řada článků z překladu zemského zřízení z roku 1500, které vytvořil Racek Doubravský

¹⁵ Konkordanční tabulka obsažena ve STOJAN, *op. cit.*, s. 84–95.

¹⁶ Jak bylo uvedeno výše, za „bez dalšího převzatá“ považuji stejný text právní normy, nikoliv úvodní (např. „Nalezli vůbec za právo“ nebo „Item“) nebo závěrečnou větu (např. „jakož o tom nález v kvaternu XY“ nebo „v Památných“). Tyto věty totiž nebyly, až na několik výjimek, do Zemského zřízení z roku 1549 přebrány.

pro Ferdinanda I.¹⁷ Tato verze, vytvořená roku 1527, zahrnuje i ustanovení obsahující změny, které vznikly mezi jejím vydáním a vydáním Vladislavského zřízení zemského. Celkem 14 těchto článků je začleněno do nové kodifikace, kde tvoří celkem 4 % ze zkoumaných ustanovení zákoníku.¹⁸ Některé z těchto článků, které již obsahovaly změny oproti původnímu Vladislavskému zřízení zemskému, jsou ve znění z roku 1549 rovněž změněny, aby vyhovovaly potřebám doby. Novelizace novelizací tedy není neznámým jevem.¹⁹ Dále do kodifikace z roku 1549 pronikl článek V. 12, který byl původně součástí Policejního řádu zemského z roku 1492.

Pro úplnost byla porovnána také klíčová ustanovení Vladislavského zřízení zemského o zemském soudu a dále jedna z mála relativně jasně vymezených kapitol v tomto zákoníku, a to „Milosti královské“.²⁰ Ta se věnuje právům, privilegiím a postavení panovníka. Vzhledem k tomu, že toto zemské zřízení vycházelo z iniciativy šlechty, je tato kategorie ustanovení pojata spíše restriktivně. Srovnání ukázalo, že jednotlivé články této kapitoly byly z více než 70 % beze změny převedeny do nového zemského zřízení. Jejich omezovací charakter byl však výrazně utopen vhodnými škrty a změnami.

Na závěr je nutné dodat, že uvedené počty jsou spíše přibližného charakteru. To je dáno zejména rozdílným přístupem autorů zdrojových edic zemských zřízení při jejich tvorbě a také tím, že v půlstoletí, které odděluje vznik zkoumaných zákoníků, došlo k sloučení, či rozdělení nezanedbatelného počtu ustanovení na méně nebo více dalších. To má potenciál lehce ovlivnit vzájemnou konkordanci.

Předmluvy děl, závěrečná ustanovení a ideové zakotvení

První rozdíly mezi oběma zákoníky lze spatřovat již v jejich předmluvách, které jsou diametrálně odlišné. I když se jedná o pouhý zlomek zemských zřízení, jak již bylo uvedeno výše, není možné tyto zásadní články ponechat bez povšimnutí. Samozřejmě z povahy úvodních ustanovení obecně lze vysledovat také podobnosti mezi texty. V obou z nich je jasně patrná snaha vylíčit potřebu vydání kodifikace, její hlavní body a také nosnou myšlenku. Obě předmluvy také akcentují silnou funkci propagační, kde se autoři obracejí na čtenáře daného zákoníku s důvody, kterými ospravedlňují jejich výsadní postavení v zemi. Obě kodifikace používají pro posílení své legitimacy zemský sněm, kdy příslušné zemské zřízení je výsledkem činnosti tohoto sněmu, který vlastně pouze vyjadřuje a stvrzuje svobodné a jednotné přání celé šlechtické obce.²¹ Stav městský není brán příliš v potaz, i když je v každé z předloh okrajově zmíněn.

Podobnost je také v osobách autorů. V obou případech hrají roli královští prokurátoři (Albrecht Rendl z Oušavy, resp. Petr Chotek z Vojnína). I když hlavním autorem Zemského zřízení z roku 1549 je Oldřich Humpolec z Prostiboře, tedy menší zemský úředník,

¹⁷ KREUZ – MARTINOVSKÝ – VOJTÍŠKOVÁ, *op. cit.*, s. 95.

¹⁸ Pro srovnání článků Zemského zřízení zemského z roku 1549 s překladem Vladislavského zřízení zemského z pera doktora práv Racka Doubravského jsem vycházel z Palackého edice, která je tímto překladem rovněž výrazně ovlivněna. Viz PALACKÝ, *op. cit.*, s. 8–265.

¹⁹ K tomuto dále např. článek X. 15 „Z kterých věcí lidé měští před saudy zemské nemají poháněni býti“, který upravuje znění Svatováclavské smlouvy. Viz JIREČEK – JIREČEK, *op. cit.*, s. 432.

²⁰ KREUZ – MARTINOVSKÝ – VOJTÍŠKOVÁ, *op. cit.*, s. 237.

²¹ I když to samozřejmě nebyla pravda, jak jde vidět na příkladu Vladislavského zřízení zemského, kdy se proti vydání zákoníku v jimi neschváleném znění velmi ostře vymezil městský stav.

lze sledovat společnou linii, kdy je autor vybrán samotným iniciátorem vzniku kodifikace. Není to pouze na základě odbornosti, která nejde všem zúčastněným upřít, ale s velkým ohledem na loajalitu k zadavateli díla. Právě z tohoto důvodu mezi autory kodifikací 16. století tak často figurují právě královští prokurátoři.

Autoři zákoníků také předmluvy využívají pro obhájení vydání kodifikace v té podobě, jakou oni sami považují za důležitou. Zatímco předmluva Vladislavského zřízení zemského se vydává cestou obhajoby stavovských práv jako záruky klidu a pokoje v zemi, tak v Zemském zřízení z roku 1549 obdobnou argumentaci používá panovník (ovšem v opačném gardu), kterého můžeme považovat pokud ne přímo za autora, tak za „strůjce“ zákoníku zajisté ano. Obě skupiny autorů také využívají ve svůj prospěch klíčový termín *bonum commune*.

Můžeme se setkat i se situací, kdy ve Vladislavském zřízení zemském argumentaci obecným dobrem vidíme v člancích formulovaných jak přímo šlechtou, tak panovníkem v listinách, které jsou jako články do zákoníku inkorporovány.²² Dle mého názoru je však zřejmé, že každá ze stran tento termín používá v jiném smyslu a o podobě obecného dobra mají odlišné představy.

Posun lze sledovat i v náboženské linii. Vladislavské zřízení zemské až na výjimky nepoužívá náboženskou argumentaci a role víry se tak projevuje prakticky pouze v textu přísah, či v rámci spojení panovník (konkrétně Vladislav) a dodatek „z boží milosti“. To lze považovat za formální ústupek panovníkovi, který mohl podpořit snahu stavů o sankcionování kodifikace. V zákoníku je tento obrat použit celkem desetkrát. Zemské zřízení z roku 1549 v předmluvě opakovaně pracuje s biblickými a obecně křesťanskými motivy. Častěji a s větší pompou je vyzdvihován panovnický majestát. I Ferdinand je titulován jako panovník z boží milosti, tentokrát ale ne z pouze formálních důvodů, ale jako součást širší tendence posilování panovnickovy moci, mimo jiné i za pomoci náboženské argumentace, která ve Vladislavském zřízení zemském tolik nefiguruje. V Zemském zřízení z roku 1549 jsou také zahrnuta ustanovení trestního práva postihující delikty vůči Bohu.²³ Ve spojitosti s náboženskou otázkou je nutné konstatovat, že oba zákoníky se však širší úpravě náboženských poměrů spíše vyhýbají a k nejnútnejšímu se vyjadřují pouze v nízkých jednotkách článků.

Dále také narážíme na jeden z hlavních rozdílů v rámci obou předmluv. V každé lze vysledovat odlišnou představu o podobě fungování země, resp. celého raněnovověkého státu, v souladu s přesvědčením autorů. Střetává se tady idea stavovské monarchie s představou centralismu spojeného se silnou osobou panovníka.²⁴ Na jedné straně stojí sebevědomá šlechta, která iniciuje sepsání práva pro zabezpečení pokoje v zemi, pro posílení právní jistoty a samozřejmě posílení své moci, na straně druhé je to panovník, který

²² Např. čl. 2 Vladislavského zřízení zemského, který má podobu listiny Vladislava II. adresované českým stavům, a čl. 218 téhož zákoníku týkající se přísahy členů zemského soudu, kterou činí nejen panovníkovi, ale zároveň i stavům. Svou funkcí slibují vykonávat k obecnému dobru.

²³ Jedná se o článek R. 28.

²⁴ Někteří autoři zde hledají i nejrannější počátky absolutistického typu vlády v prostředí českých zemí, viz VÁLKA, J. Konflikt české zemské obce s králem 1546–1547. Ferdinand I. a počátky absolutismu II. *Časopis Matice moravské*, 2006, roč. 125, č. 1, s. 33–51.

„poníženě a poddaně prošen“²⁵ zemské zřízení napравuje „s pomocí Boží“.²⁶ Motivaci ale mají oba subjekty, tedy jak šlechtické stavy na počátku 16. století, tak o padesát let později Ferdinand I., v podstatě totožnou, pouze s tím rozdílem, že každému z nich jde primárně o vlastní prospěch. To se také projeví na dalších ustanoveních zemského zřízení, o čemž bude pojednáno v následující podkapitole.

Zásadní odlišností je též rozdílná vnější podoba obou předmluv. V případě Vladislavského zřízení zemského tvoří úvod ucelený text, zatímco v případě Zemského zřízení z roku 1549 se jedná o celou trojici článků s rozdílnými pisateli a strukturou.

Nápadně podobná je i situace se závěrečnými ustanoveními. Rovněž i zde závěr Vladislavského zřízení zemského obsahuje pouze jeden článek, v případě Zemského zřízení z roku 1549 je to opět trojice článků. Zatímco k otázce svobodného nalézání práva zemským soudem se staví oba zákoníky totožně, to samé nelze říci o vzájemných vztazích panovníka a stavů. Předmětný článek, tedy X. 18, je výrazně modifikovaným článkem 576 Vladislavského zřízení zemského. Článek 576 připisuje zásluhy za vznik kodifikace výlučně oběma šlechtickým stavům, bez kterých nelze do zemského zřízení jakkoli zasahovat. O panovníkovi zde není ani slovo a měšťský stav je odsunut na samotný okraj zemské politiky. Článek X. 18 je postaven už na zcela jiném základu. Již to nejsou pouze stavy, ale i panovník, který do procesu tvorby práva zasahuje. Oprávnění šlechtických stavů na vytváření zemského práva skrze zemský sněm a soud je tu sice zachováno, ale nyní tak konají na základě panovníkovy vůle, která je zde vyzdvihnuta celkem třikrát. Tento článek je také zajímavý, protože se na rozdíl od výchozího ustanovení z roku 1500 věnuje v dnešním slova smyslu platnosti a účinnosti norem zemského zřízení. „Než které by věci nastaly potom, když se těchto práv napravení vůbec vyhlásí a jmenovitě od středopostí nejprve příštího, již podlé tohoto práva napravení mají se jedni k druhým tak zachovati.“²⁷

Souhrnně lze říci, že předmluvy obou zákoníků sdílí mnoho společných prvků, lze v nich sledovat postup řešení stejných otázek, ale diametrálně odlišnými způsoby. Dílčí formální rozdíly nehrají ve svém důsledku tak podstatnou roli. Jejich hlavní role v zákoníku je totiž koncentrovaně vyjádřit, na jaké státoprávní myšlenky kodifikace stojí, v závislosti na politickém subjektu, který zemské zřízení inicioval. Tuto představu se snažili autoři obou děl co nejlépe vysvětlit a obhájit. V případě závěrečných článků zde panují výraznější rozdíly. Vyšší právní úroveň Zemského zřízení z roku 1549 se tu jasně projevuje. Tyto články zde nemají pouze proklamační funkci, ale rovněž upravují i některé podstatné otázky zemského práva. I zde je ale patrná (úspěšná) snaha o posílení role panovníka a je potvrzeno upozadění měšťského stavu.

Obsahové změny v hlavních částech zemských zřízení

V rámci zkoumaných ustanovení existují rozsáhlé obsahové změny mezi oběma zákoníky. Lze konstatovat, že Zemské zřízení z roku 1549 obsahuje všechny okruhy problematiky, které jsou zpracovány i ve Vladislavském zřízení zemském, a dále je rozšiřuje. A to tím způsobem, že přidává ustanovení k stávající právní úpravě, tak i začleňuje problematiku novou, popř. takovou, která dosud byla zpracována pouze okrajově.

²⁵ JIREČEK – JIREČEK, *op. cit.*, s. 135.

²⁶ Tamtéž.

²⁷ Tamtéž, s. 434.

Články obou zemských zřízení se dají shodně rozdělit do třech velkých skupin.

1. Ustanovení o fungování základních zemských institucí, včetně soudní soustavy a postavení panovníka.
2. Články, které svou povahou spadají pod soudobé chápání soukromého práva,²⁸ zejm. upravující právo rodinné, závazkové (včetně zajišťujících institutů) a dědické.
3. Ustanovení, která svou povahou spadají pod soudobé chápání veřejného práva, zejména pak právo trestní a správní.

Rozdíly Zemského zřízení z roku 1549 vůči Vladislavskému zřízení zemskému lze rozdělit do dvou velmi obecných kategorií.

1. První z nich zahrnuje změny spojené s posílením moci panovníka a správy v rámci Českého království. Projevují se zejména na podobě základních ustanovení o fungování základních institucí raněnovověkého státu, můžou se ale projevit i jinde, např. v rámci trestního práva postihováním *crimen laesae maiestatis*.²⁹
2. Druhou pak jsou ustanovení, která naopak s otázkou zemské politiky nesouvisí a jejich existence je podložena jednoduše tím, že jsou zapotřebí, neboť se ukázalo, že jejich absence či obsahová nejasnost v (nejen) právním životě země způsobuje problémy. V tomto případě důležitou roli hraje také přirozené průběžné zastarávání práva a potřeba jeho novelizace. Zde bych chtěl zmínit, že Vladislavské zřízení zemské bylo první účinnou českou kodifikací širšího okruhu zemského práva a jako takové se muselo nutně vypořádat s řadou „dětských nemocí“, které následující „napravení“ zemského práva léčila. Tato druhá skupina změn se ze své povahy projevuje ve všech okruzích problematiky, které Zemské zřízení z roku 1549 obsahuje.

Co se první kategorie změn týče, tedy úpravy směřující k posílení moci panovníka, lze ji jasně vysledovat už v první kapitole zákoníku, tedy „Artikulové o důstojnosti, mocnosti a soudu JMK“.³⁰ Tato část o šesti člancích je do zákoníku začleněna nově. Ukazuje některé společné prvky, které jsou pro nově začleněné články typické. Zejména se jedná o zvýšení legitimity těchto ustanovení odkázáním na konkrétní zemský sněm, které je, jakožto usnesení, schválil. Velmi často se jedná o pražský Bartolomějský sněm roku 1547, kde si Ferdinand I. nechal po neúspěšném stavovském povstání schválit některé pro něj důležité body, využívaje tak značného oslabení stavovské opozice. Z této první šestice článků rovnou čtyři přímo vycházejí z usnesení Bartolomějského sněmu.

Též je zde patrná další tendence, a to panovníkova snaha o podporu jeho příznivců. V úvodních člancích se jedná o Jindřicha z Plavna (popř. jeho dědice), jehož postavení je dále rozvedeno v jiných kapitolách. Ve Vladislavském zřízení zemském sice také najdeme jmenování konkrétních politických aktérů mimo panovníka, nejsou zde ale upraveny

²⁸ Jedná se o výrazné zjednodušení, které neodpovídá dobovému pojmání práva a je ve své podstatě anachronismem. Slouží pouze pro zpřístupnění textu širšímu okruhu čtenářů.

²⁹ K problematice raněnovověkého trestního práva nutno zmínit dílo Karla Malého, který se tomuto tématu dlouhodobě věnuje. Viz MALÝ, K. *Trestní právo v Čechách 15.–16. století*. Praha: Univerzita Karlova, 1989. K definici trestního práva v raném novověku rovněž v MALÝ, K. Několik otázek k trestnímu právu v Čechách doby stavovské. In: *Hrdelní soudnictví českých zemí v 16.–18. století, sborník příspěvků z konference, konané v Pardubicích 21.–22. 9. 1995*. Pardubice: Východočeské muzeum, 1996, s. 7.

³⁰ JIREČEK – JIREČEK, *op. cit.*, s. 136.

přímo jejich práva a povinnosti, a to s výjimkou rožmberského rodu, jehož hlavě jsou přiznána některá práva ceremoniálního rázu. Stejně je přímo v zákoníku zakotveno právo Oldřicha Humpolce z Prostiboře na tisk zemského zřízení, kdy za narušení tohoto práva hrozí vysoké pokuty.

Dále je zde nutno zmínit změny na úrovni státní správy. Ferdinand I. sice ponechává soustavu zemských úřadů v takřka nezměněné podobě, s výjimkou zavedení úřadu dvorského sudího. V souladu se základními ideologickými východisky zákoníku však posiluje svůj vliv na zemské úředníky, do jejichž výběru panovníkovi „vkračováno a saháno býti nemá“.³¹ Postavení a pravomoci zemských úředníků zůstávají formálně velmi podobné, i zde ale panovník drobnými kroky získává větší prostor pro realizaci své politiky. Důležitou změnou oproti Vladislavskému zřízení zemskému je právní zakotvení nového zemského úřadu dvorského sudího v čl. A. 26, určeného pro panský stav.

Dochází také ke snahám o posílení soustavy úředníků jmenovaných panovníkem bez zásahu stavů. Zde lze hovořit o úřadu hejtmana Království českého a soustavě krajských hejtmanů. I když se o úřadu hejtmanů velmi okrajově vyjadřuje i Vladislavské zřízení zemské (letmá zmínka ve třech ustanoveních), v Zemském zřízení z roku 1549 je tato problematika široce rozpracována ve dvou kapitolách v celkem 16 zcela nových článcích. Je možno také sledovat trend přenášení pravomocí ze zemských úředníků právě na hejtmány. Zejména se to dotýká úřadu pražského purkrabího, jak je patrné z článku R. 34.³²

Výše uvedené je třeba zmínit, neboť za účelem dosažení svých cílů autoři Zemského zřízení z roku 1549 výrazně upravili problematiku trestního práva, za jehož vymáhání byli do velké míry zodpovědní právě hejtmáni. Zavedli samostatnou kapitolu „O službách proti Králi Jmrti a zemi“³³ obsahující i zločiny proti panovníkovi, tedy *crimen laesae maiestatis*. Komplexní přepracování se ale dotklo ustanovení trestního práva jako celku a rozhodně se netýkalo jenom postavení panovníka. Z celkového počtu 64 článků je jich 43 do Zemského zřízení z roku 1549 umístěno nově a řada dalších byla výrazně změněna. Trestní právo je tak problematikou s nejvyšší úrovní změny v rámci celého zákoníku.

Postavení panovníka, základní rozložení moci v zemi a ideologický základ celého zákoníku je dále rozpracován v ustanoveních o volbě a přísaze nového panovníka. Tato ustanovení (konkrétně B. 6 až B. 8), z nichž některá mají základ ve Vladislavském zřízení zemském, pokračují v trendu, který se vine celým zákoníkem. Tedy umenšení role stavů a posílení role a postavení panovníka. To se také lehce podepisuje i do ustanovení, která upravují přísahy zemských úředníků.

Autoři mladší kodifikace vědomě a umně navazují na kapitolu „Milosti královské“³⁴ z Vladislavského zřízení zemského, která upravovala některá panovnická privilegia a závazky tak, aby vyhovovala stavům. Patří sem např. panovnickovo vzdání se práva odúmrtí, převzaté jako článek F. 25. Tato ustanovení jsou z velké části převzata a přepracována, aby zapadala do nové úpravy.

³¹ Tamtéž, s. 137.

³² Úřad hejtmanů se však dlouhodobě nevžil a jejich pravomoci postupně zpětně přešly na zemského místodržícího či na zemské úředníky, viz ŠTOURAČOVÁ, J. *Vývoj správních institucí českého státu 1526–1848*. Brno: Masarykova univerzita, 2014, s. 10.

³³ JIREČEK – JIREČEK, *op. cit.*, s. 403.

³⁴ KREUZ – MARTINOVSKÝ – VOJTÍŠKOVÁ, *op. cit.*, s. 237.

Ustanovení o základních poměrech v rámci státu jsou dále obsažena v dodatcích k Vladislavskému zřízení zemskému, které byly v různé podobě převzaty do Zemského zřízení z roku 1549. I tyto jsou výrazně upraveny. Ze Svatováclavské smlouvy je vyňato dvacet článků o výběru zemské berně, která byla pro panovníka zcela esenciální. Podobné zásahy, i když ne takové intenzity, najdeme i v případě Smlouvy o ručnicích. Narovnání o hory a kovy je pak převzato doslovně.

Jako poslední jsou do této kategorie začleněny články upravující fungování soudů s celozemskou působností. Zde se článek zaměří výhradně na větší zemský soud. Tato problematika obsahující jádro fungování nejvyššího ze soudů s celozemskou působností (i když ji nalezneme vzhledem k obrovskému významu této instituce rozprostřenou napříč celým zákoníkem) je koncentrována do dvou kapitol. „O osazování saudu zemského většího“ a „O soudu zemském kdy a jak držán býti má“.³⁵ Celkem se jedná o 65 článků. I zde jsou patrné rozsáhlé změny, a to v podobné intenzitě jako v případě trestního práva. Konkrétně zde je 20 nových ustanovení a 20 upravených, z nichž některá velmi rozsáhle. Např. úprava exekučního řízení v článku C. 30 se dočkala oproti předloze velkých změn. Ustanovení C. 30 (ve Vladislavském zřízení zemském mu odpovídá čl. 22), které je společně s C. 29 jedním s nejdelších v celé kodifikaci, výrazně rozšiřuje tehdejší právní rámec řízení o vykonání rozhodnutí zemského soudu. Jak vyplývá z výše uvedených čísel, rozšiřování právní úpravy se týká prakticky všech právních odvětví, resp. okruhů problematiky, kterým se zemská zřízení věnují.

Nejmenší změny lze pak nalézt v rámci fungování úřadu zemských desek, kde se sice také vyskytují, ale už ne v podobném rozsahu jako v předchozích případech. Relativně stabilní jsou z ustanovení první kategorie také ty o přísahách zemských úředníků.

Zajímavý shodný bod obou zákoníků je v přístupu ke královským městům. Jak ve Vladislavském zřízení zemském, tak Zemském zřízení z roku 1549 lze jasně vysledovat snahu o zmenšení politického a právního vlivu městského stavu. Obě skupiny iniciátorů zemských zřízení totiž v době vydání jednotlivých kodifikací spatřovaly v královských městech svého politického oponenta a využily sepsání práva pro dosažení svých cílů. V prvním případě oba šlechtické stavy využily právní argumentace spočívající v tom, že městský stav nedisponuje příslušnými privilegii pro účast na celozemské politice. V případě druhém pak panovník využívá následků porážky stavovského povstání pro konsolidaci své vlastní moci, s důrazem na zlepšení své hospodářské situace skrze konfiskáty a uložení různých platebních povinností. V samotných textech obou zákoníků se spíše než s otevřenou kritikou setkáme s ignorováním městského stavu. Ten je zmíněn pouze v těch případech, kdy je zapotřebí vyřešit nějakou právní otázku.

Vyšší stabilitu ustanovení lze vysledovat i ve skupině článků, kterou tvoří ustanovení soukromoprávní povahy. Zde jsou porovnávána ustanovení o právu dědickém (se zaměřením na kšafty) a závazkovém, konkrétně institut ležení. Lze sledovat zajímavý jev, že některé části Vladislavského zřízení zemského byly do Zemského zřízení z roku 1549 převzaty v podobě prakticky totožné s tou obsaženou v předloze. To se týká zejména ustanovení o ležení, což je jeden z mála celků, který v rámci Vladislavského zřízení zemského disponoval ucelenější strukturou a jednotlivá ustanovení nebyla rozmístěna na takřka náhodná místa zákoníku (jedná se o články 395 až 422). Do Zemského zřízení z roku 1549

³⁵ JIREČEK – JIREČEK, *op. cit.*, s. 495.

byla tato část převzata jako celek jen s drobnými změnami v počtu článků, kdy jeden byl nově přidán a čtyři odstraněny, což je jev v zákoníku nepříliš častý. Obdobu můžeme nalézt v některých podrobných procesněprávních ustanoveních, týkajících se např. výše poplatků atd. I přes to, že soukromoprávní ustanovení jsou jedněmi z nejstabilnějších v celém zemském zřízení, je zhruba třetina článků upravena tak, aby lépe vyhovovala novým podmínkám. To dále podtrhává nutnost provedení novelizací zemských zřízení, kdy i relativně podrobně vymezená skupina článků, která je sice na úrovni základních institutů převzata do velké míry totožně, zaznamenává takto rozsáhlé změny.

V případech kšaftů jsou zde patrné již rozsáhlejší změny spojené s potřebou důkladnější právní úpravy kšaftů na mocný list. Jedná se o svolení panovníka učinit svobodné pořízení pro případ smrti ve prospěch jakékoliv osoby, nikoli pouze příbuzných, stejně tak bylo svolení potřeba, jestliže chtěl zůstavitel jmenovat poručníky svým potomkům.³⁶ I přes rozvolňování právní úpravy odumrtí mocné listy, a tím pádem ingerence panovníka do dědického práva, zůstaly živým a v praxi častým právním institutem.

Rozdíl mezi oběma zákoníky lze spatřovat i v úpravě lichvy, resp. sedlání. Vladislavské zřízení zemské ve svém článku 431 stanovuje maximální možný úrok ve výši 10 %. Zemské zřízení jeho maximální výši dále omezuje, a to na pouhých 6 %. V obou případech jsou za překročení povolené hranice stanoveny tresty spočívající ve ztrátě cti a s tím spojenými dopady, např. nemožností zastávat zemské úřady. Takto půjčené peníze by navíc propadly panovníkovi. Vystává zde problém s vymáháním tohoto ustanovení, protože se výrazně zmenšuje motivace druhé smluvní strany nepřiměřený úrok ohlásit.

V obou zákonících je rozsáhle pojednáno o právu rodinném. Rovněž tyto články vykazují vyšší úroveň stability. Zemské zřízení z roku 1549 dále posiluje ochranu vdov a sirotků, která je pro raněnovověké právo v prostředí Českého království a Moravského markrabství tolik typická. I když jsou tato ustanovení umístěna v různých částech zákoníku, jelikož rodinná specifika jsou v zemském zřízení zohledňována napříč různými kapitolami, jejich větší část je koncentrována do kapitoly „O sirotcích a poručnicích a o poručenství“³⁷ (články F. 11 až F. 25) a výrazně navazuje na ustanovení Vladislavského zřízení zemského. Podobná je i situace v rámci ustanovení týkajících se rodinného práva, např. nakládání s věnem (články S. 33 až T. 5) či institutu manželství obecně (T. 6 až T. 12) atd.

Co se týče poslední skupiny článků, tedy těch upravujících právo veřejné, bylo o její trestněprávní části již pojednáno výše. Změny v trestním právu se však netýkaly pouze zločinů vůči panovníkovi a zemi. Je zde patrná jasná snaha o exaktnější zpracování trestního práva v obecné rovině. To se projevuje rozsáhlejšími a četnějšími ustanoveními, která kromě zakotvení obecných pravidel myslí i na jednotlivé eventualy. Velká pozornost je věnována pronásledování zločinců, často označovanému jako „honění nepřátel“, stejně tak jako jejich uchovávání, resp. „fedrování“. Je zde popsán princip součinnosti mezi jednotlivými články raněnovověké státní správy v čele se zemskými hejtmany. To je otázka velmi podstatná, vzhledem k partikularitě středověkého i raněnovověkého práva nejen na územní, ale také na stavovské úrovni. Této oblasti se dotýká např. čl. R. 35 upravující „což se při tom artikuli o mordu na stav městský vztahuje“.³⁸ Je tedy možné sledovat existenci

³⁶ Viz RAUSCHER, R. *Dědické právo podle českého práva zemského*. Bratislava: Právnická fakulta University Komenského, 1922, s. 61.

³⁷ JIREČEK – JIREČEK, *op. cit.*, s. 219.

³⁸ Tamtéž, s. 349.

kolizních norem i mimo Svatováclavskou smlouvu. Obecně jsou velmi podrobně upraveny možnosti, kdy se vraždy dopustí příslušník panského, rytířského nebo i městského stavu, včetně zohlednění toho, na kom se takového činu dopustí. Pozornost je věnována i zabítí poddaného, a to v článku R. 36.

Dále je velmi obsáhle rozpracována úprava proti „povalečům“, články U. 4 až U. 8, stejně jako i kapitola „O mocech, o hrdla, cti a statků ztracení a zhaubcích zemských, o jech fedrování, o psancích a povalečích“,³⁹ jež je v jádru obsažená i ve Vladislavském zřízení zemském.

Co se týče úpravy vztahů pánů a poddaných, Zemské zřízení z roku 1549 si vystačilo s pouze lehce upravenými ustanoveními Vladislavského zřízení zemského a ve vztahu ke zbráním i Smlouvy o ručnicích. Stejně tak právní postavení Židů nedoznalo výrazných změn. Oba zákoníky se této skupině obyvatel věnují převážně ve spojitosti s lichvou a krazeným zbožím.

Měnová politika Ferdinanda I. si našla cestu i do Zemského zřízení z roku 1549. Zatímco ve Vladislavském zřízení zemském je problematice věnován (s výjimkou trestních ustanovení o kažení, resp. „tepání“ mince) jeden článek, a to 487, v nové kodifikaci je umístěna celá jedna kapitola „O mincích“.⁴⁰ Ta trestněprávní ustanovení přebírá, výrazně je však rozšiřuje (např. článek V. 14 stanovuje v případě vnášení mince „knížete Lehnického“⁴¹ do země jako sankci trest smrti upálením), obecně se ale věnuje spíše směnným poměrům mezi jednotlivými typy mincí, procesu ražení mincí atd. Opět je zmíněn již letitý zákaz vyvážení mincovního stříbra za hranice Českého království (článek 452 Vladislavského zřízení zemského, resp. č. V. 18 nové kodifikace).

Závěrem lze říci, že v rámci zkoumaných ustanovení lze mezi Vladislavským zřízením zemským a Zemským zřízením z roku 1549 sledovat mnohé rozdíly. Takřka všechny tematické okruhy jsou v obou zákonících upraveny jinak. Lze uvést, že oba zákoníky spojuje snaha o kodifikaci zemského práva za účelem jeho stabilizace v té podobě, jaká vyhovovala jeho iniciátorům. Z těchto důvodů oba zákoníky upravují řadu stejných institutů, i když se v průběhu času překotně mění obsah a smysl některých ustanovení. Např. trestní právo prodělalo takřka kompletní rekodifikaci. Netýká se to ale všech oblastí, relativně vyšší úroveň podobnosti napříč zákoníky si zachovala úprava rodinného práva.

Problematiku, kterou se jednotlivé zákoníky zabývají, lze rozdělit do třech kategorií. Na obsahu zemských zřízení se podepsala politická situace, která v Českém království panovala v době jejich vzniku. To se zejména projevilo na podobě článků, které se týkají postavení hlavních politických aktérů, tedy panovníka a stavů. Výjimku tvoří postavení stavu městského, který je v obou kodifikacích marginalizován. Právě posun v ideologické rovině zákoníku, který byl psán na popud Ferdinanda I., hrál klíčovou roli ve vzniku řady rozdílů mezi Vladislavským zřízením zemským a Zemským zřízením z roku 1549. Bez zmínky by také neměl zůstat ani posun ve vývoji práva a základů právní vědy, který také ovlivnil vytváření jednotlivých ustanovení a jejich následné uspořádání. Silnější vliv římského práva se ale ani v jednom ze zákoníků neprojevil.⁴²

³⁹ Tamtéž, s. 383.

⁴⁰ Tamtéž, s. 414.

⁴¹ Tamtéž, s. 415.

⁴² Jedinou výjimkou je ve zkoumaných ustanoveních článek U. 13, odpovídající článku 445 Vladislavského zřízení zemského. Viz KREUZ – MARTINOVSKÝ – VOJTÍŠKOVÁ, *op. cit.*, s. 229. K tématu dále např.

Reflexe mocenského uspořádání v zemských zřízeních Českého království

Kromě změny fungování zemského práva ovlivnila zemská zřízení i rozložení moci uvnitř Českého království. Jedná se o klíčovou roli zákoníků zemského práva, kterou je nutno brát v potaz. Snahy Přemysla Otakara II., Václava II. a Karla IV. o kodifikaci zemského práva se staly neúspěšnými, a to právě proto, že existoval velmi silný tlak skupin, které se cítily sepsáním práva ohroženy.⁴³ Proto (nejen) v první polovině 16. století dochází ke kodifikačním snahám zejména v okamžiku, kdy je patrné, že se nestřetnou s tak silným odporem, či kdy má iniciátor zákoníku za to, že je v jeho silách sepsání práva prosadit navzdory odporu. V případě Zemského zřízení z roku 1530, skutečné redakce Vladislavského zřízení zemského, je pak klíčovým prvkem pro zahájení kodifikačních prací zastarávání práva a potřeba jeho napravení, resp. změny, jejíž potřeba je vnímána celospolečensky.

V případě Vladislavského zřízení zemského šlechtické stavy navazují na svou setrvalou snahu o omezení moci panovníka a městského stavu. Využívají časté absence panovníka v zemi a nejednotnosti a neakceschopnosti čelných představitelů královských měst. Šlechtická komise, která vede závěrečné práce na zemském zřízení, vtěluje do díla ustanovení omezující panovníkovu moc, vylučuje městský stav z jádra politického rozhodování a snaží se pro sebe takto získat i různé ekonomické výhody. Vladislav II. tento zákoník roku 1502 sankcionoval, čímž došlo k finálnímu posunu v rozložení moci v zemi ve prospěch (zejména šlechtických) stavů.

Podobná situace, ale v opačném gardu, se odehrála v případě Zemského zřízení z roku 1549, kdy je to ale panovník, který využívá oslabení stavů, zejména městského, po neúspěšném stavovském povstání. I když se jednotlivé dílčí instituty zemského práva dočkají značných změn, samotné jádro většiny okruhů ustanovení zůstává alespoň podobné. Hlavní a nejdůležitější posun nastává v relativně malé části ustanovení, které se týkají samotného chápání zemského práva a jeho subjektů. A právě tyto články mají poté největší dopad na vývoj politických „velkých“ dějin v rámci Českého království. Jisté paralely k tomuto jevu je možné hledat i v dalších raněnovověkých dokumentech týkajících se zemského práva, např. v České konfederaci či v Obnoveném zřízení zemském.

Závěr

Předkládaný článek se snažil zodpovědět otázku, jak nahlížet na Zemské zřízení z roku 1549. To je totiž v literatuře označováno jako redakce původního zemského zřízení z roku 1500 a jeho role je často omezována na nástroj posílení moci panovníka po tzv. prvním stavovském povstání. Podobu obou kodifikací zemského práva výrazně ovlivnil celkový historický kontext doby, osoby autorů a zejména pak to, kdo vydání zemského zřízení inicioval. Ideologické zakotvení jednotlivých zákoníků zpravidla určovalo znění základních ustanovení, která se týkala rozložení moci ve státě a jeho fungování.

Podrobný rozbor jednotlivých článků z klíčových částí obou zkoumaných zákoníků ukázal na výrazné strukturální i obsahové rozdíly mezi nimi. Mnoho odlišností musí nutně vycházet už z rozsahu obou děl, který se navzájem značně liší. Vladislavské zřízení zemské

KAPRAS, J. *Přehled právních dějin země české koruny. Díl první. Právní prameny a dějiny státního zřízení doby předbělohorské*. Praha: [nákl. vl.], 1921, s. 21–22. Je zde ale opomenuta role římského práva ve spojitosti s *Maiestas Carolina*.

⁴³ K tomuto tématu viz NODL, M. *Maiestas Carolina*. Kritické postřehy k pramenům, vyhlášení a „odvolání“ Karlova zákoníku. *Studia Mediaevalia Bohemica*, 2009, č. 1, s. 21–35.

z roku 1500 v edici P. Kreuze a I. Martinovského je tvořeno 576 články. Naproti tomu Zemské zřízení z roku 1549 obsahuje 862 ustanovení, a je tedy zhruba o polovinu rozsáhlejší než starší zákoník zemského práva. Nárůst článků ale není způsoben primárně tím, že by byly pouze rozšířeny jednotlivé právní okruhy zpracované ve Vladislavském zřízení zemském či začleněny pozdější dodatky. Dochází zde ve velké většině právních odvětví k celkovému přepracování díla, nejen po obsahové, ale i po strukturální stránce. Množství článků je zcela vyškrtáno, či výrazně změněno. Ze zkoumaných 380 článků Zemského zřízení z roku 1549 je jich 135 přidáno nově a nemají tak předlohu ve Vladislavském zřízení zemském, dalších 83 je různě rozsáhle upraveno. Dohromady tedy nová a upravená ustanovení převažují nad původními ustanoveními v rámci zkoumaného vzorku, a představují tak skoro 60 % zkoumaných článků. V zákoníku se nově objevují celé kapitoly upravující dosud v českých zemských zřízeních nezpracovanou problematiku. To se týká zejména různých oblastí trestního práva.

I přes tyto velmi rozsáhlé obsahové změny lze však spatřovat nejspíš největší posun mezi zákoníky v rovině mocenské. Zemská zřízení obecně totiž netvoří pouze zemské právo, ale mají potenciál výrazně zasáhnout i do samotné podoby raněnovověkého státu a rozložení moci uvnitř něho. Právě základní články obou kodifikací, které se týkají funkce práva, postavení panovníka a stavů, a nakonec ideologického zakotvení raněnovověkého státu na nejvyšší úrovni, se ve zkoumaných dílech diametrálně odlišují.

Výše uvedené argumenty rozvedené v tomto článku autora vedou k názoru, že by Zemské zřízení z roku 1549 nemělo být nadále označováno jako redakce Vladislavského zřízení zemského. Rozdíly mezi oběma zákoníky dosahují takové intenzity, že odpověď na otázku v úvodu tohoto článku, by měla být následující: Zemské zřízení z roku 1549 by mělo být považováno za samostatný zákoník.⁴⁴

Zcela na závěr lze uvést provokativní myšlenku a to, zda by si Zemské zřízení z roku 1549 nezasloužilo nový název, např. Ferdinandovo zřízení zemské. Na rozdíl od Vladislava II. se na tvorbě kodifikace Ferdinand I. sám aktivně podílel a zákoník navíc koncentrovaně obsahuje i jeho názory a myšlenky. Pojem „Vladislavské zřízení zemské“ je rovněž pozdější a dobová terminologie ho vůbec neznala. Název historických kodifikací obecně vychází, do jisté míry, i z konsensu uvnitř vědecké obce a může tedy podléhat změnám. Dalším příkladem by mohlo být i pojmenování *Maiestas Carolina*, resp. *Codex Carolinus*. V současné situaci toto významné dílo zaniká mezi řadou podobně genericky pojmenovaných českých a moravských zemských zřízení.

⁴⁴ Kromě obsahových, formálních a filozofických rozdílů mezi zkoumanými zákoníky lze jako další podpůrný argument pro jejich posouzení uvést i paralelu v rámci zemských zřízení Moravského markrabství. Moravská zemská zřízení z let 1535 a 1545 jsou i přes jistou úroveň podobnosti v odborné literatuře vnímána jako samostatné zákoníky, viz. JANIŠOVÁ – JANIŠ, *op. cit.*, s. 148–149. Nutno ale říct, že je zapotřebí, vzhledem ke specifičnosti zmíněných kodifikací a rozdílům v zemském právu obou zemí, brát tuto paralelu s jistou rezervou.

Příloha:**Konkordance vybraných ustanovení Vladislavského zřízení zemského a Zemského zřízení z roku 1549**

<i>Vladislavské zřízení zemské</i>	<i>Zemské zřízení z roku 1549</i>	<i>Obsah Zemského zřízení z roku 1549</i>	Poznámky
Není obsažen	A. 1	<i>Předmluva.</i>	
Není obsažen	A. 2		
Není obsažen	A. 3		
Není obsažen	A. 4	<i>Artikulové o důstojnosti, mocnosti a soudu JMK.</i>	
Není obsažen	A. 5		
Není obsažen	A. 6		
Není obsažen	A. 7		
Není obsažen	A. 8		
Není obsažen	A. 9		
2	A. 10	<i>O osazování většního zemského soudu.</i>	
Není obsažen	A. 11		
Není obsažen	A. 12		
1	A. 13		Změny. Upraveno postavení Rožmberků.
243	A. 14		O sedání pánů.
244	A. 15		Další z článků věnujících se sporu mezi Plavenskými a Rožmberky.
Není obsažen	A. 16		Komorní soud.
450	A. 17		Rozsáhlé změny.
12	A. 18		
478	A. 19		Povinnosti panovníka.
473	A. 20		Práva panovníka.
Není obsažen	A. 21		
Není obsažen	A. 22		
482	A. 23		Rozsáhlé změny.
Není obsažen	A. 24		Bezpečnost v zemi. Neodpovídá systematické dila.
236	A. 25	<i>O úřadech zemských.</i>	

<i>Vladislavské zřízení zemské</i>	<i>Zemské zřízení z roku 1549</i>	<i>Obsah Zemského zřízení z roku 1549</i>	Poznámky
237	A. 26		Změny. Dvorský soudce uveden jako úřad pro pány.
238	A. 27		
239	A. 28		Lehké změny.
240	A. 29		
242	A. 30		
444	A. 31		
246	A. 32		
247	A. 33		
481	A. 34		Lehké změny.
Není obsažen	A. 35		
Není obsažen	A. 36		Objevuje se až v edici Palackého, což je překlad latinské verze Racka Doubravského, vytvořený pro Ferdinanda I. v roce 1527. Tento článek tedy vznikl a byl začleněn do zemského zřízení až po roce 1500. Oproti původní textaci je také lehce upraven. Cílem je posílení postavení panovníka.
8	A. 37		
9	A. 38		
207	A. 39		
476	A. 40		Ustanovení týkající se české královny.
241	B. 1		
488	B. 2		Změny, posílení panovníka.
484	B. 3		
489	B. 4		
500	B. 5		
433	B. 6	<i>O volení krále JMsti.</i>	Rozsáhlé změny.
Není obsažen	B. 7	<i>O přísahě krále JMsti.</i>	
Není obsažen	B. 8		
Není obsažen	B. 9	<i>O obhajování země a práva.</i>	Jedná se o článek tvořený pouze nadpisem.
434	B. 10		

<i>Vladislavské zřízení zemské</i>	<i>Zemské zřízení z roku 1549</i>	<i>Obsah Zemského zřízení z roku 1549</i>	<i>Poznámky</i>
Není obsažen	B. 11		Velmi obsáhlý, nově vložený článek.
Není obsažen	B. 12	<i>O neodcizování zboží od království českého.</i>	
Není obsažen	B. 13		Vychází z <i>Maiestas Carolina</i> a je lehce inspirován článkem 432 <i>Vladislavského zřízení zemského.</i>
Není obsažen	B. 14		
432	B. 15		Vychází z <i>Maiestas Carolina</i> a z převážné části z článku 432 <i>Vladislavského zřízení zemského.</i>
490	B. 16		
Není obsažen	B. 17	<i>O víře pod jednou a obojí způsobou.</i>	
Není obsažen	B. 18		
Není obsažen	B. 19		
215	B. 20	<i>O přísaze nejvyšších úředníků českých zemských.</i>	Lehké změny.
Není obsažen	B. 21		Rozepsání předchozího článku.
217	B. 22		
218	B. 23		Změny.
Není obsažen	B. 24		Rozepsání předchozího článku pro hejtmana pražského hradu.
437	B. 25	<i>O přísaze purkrabí Karlštejnských a jejich úřadu.</i>	
441	B. 26		
438	B. 27		
439	B. 28	<i>O soudu zemském jak držen býti má.</i>	
440	B. 29		
441	B. 30		
441	B. 31		
441	B. 32		
441	B. 33		
441	B. 34		

<i>Vladislavské zřízení zemské</i>	<i>Zemské zřízení z roku 1549</i>	<i>Obsah Zemského zřízení z roku 1549</i>	Poznámky
441	B. 35		
442	B. 36		
443	B. 37		Lehké změny.
Není obsažen	B. 38		
Není obsažen	B. 39		Nové ustanovení upravující postavení sirotků.
Není obsažen	B. 40		
18	C. 1		Rozsáhlé změny.
Není obsažen	C. 2		
261	C. 3		
Není obsažen	C. 4		Článek 20 Rackova překladu.
26	C. 5		Změny.
27	C. 6		Změny.
5	C. 7		Změny.
Není obsažen	C. 8		Článek 33 Rackova překladu.
6	C. 9		Změny.
7	C. 10		
30	C. 11		Změny.
Není obsažen	C. 12		
Není obsažen	C. 13		
10	C. 14		Změny.
11	C. 15		Změny.
13	C. 16		
16	C. 17		
106	C. 18		
17	C. 19		
Není obsažen	C. 20		Úprava následků pohoření zemských desek.
Není obsažen	C. 21		Článek 38 Rackova překladu.
31	C. 22		
32	C. 23		
37	C. 24		Změny.
24	C. 25		
Není obsažen	C. 26		Změny. Modifikovaný článek 26 Rackova překladu.

<i>Vladislavské zřízení zemské</i>	<i>Zemské zřízení z roku 1549</i>	<i>Obsah Zemského zřízení z roku 1549</i>	<i>Poznámky</i>
39	C. 27		Změny.
Není obsažen	C. 28		
19	C. 29		Lehké změny.
22	C. 30		Rozsáhlé změny. Značně modifikovaný, extrémně obsáhlý článek, jeden z nejdelších v celém zřízení. Problematika exekučního řízení.
Není obsažen	C. 31		Částečná inspirace článkem 47 <i>Vladislavského zřízení zemského</i> .
20	C. 32		Rozsáhlé změny.
Není obsažen	C. 33		Článek 50 Rackova překladu.
29	C. 34		Lehké změny.
89-90	C. 35		Značně upravený kompilát článků týkajících se nemocných, upřesnění částek placených k úřadu zemských desek.
87	C. 36		
88	C. 37		
195	F. 1	<i>O kšaftech a zápisech nápadních.</i>	Změny.
Není obsažen	F. 2		Článek 190 Rackova překladu, změny.
Není obsažen	F. 3		Článek 189 Rackova překladu, změny.
Není obsažen	F. 4		
196	F. 5		
204	F. 6		Změny.
Není obsažen	F. 7		
483	F. 8		Změny.
511	F. 9		Změny.
413	F.10		
105	F. 11	<i>O sirotcích a poručnicích a o poručenství.</i>	Rozsáhlé změny.
Není obsažen	F. 12		
510	F. 13		Postavení sirotků ženského pohlaví.

<i>Vladislavské zřízení zemské</i>	<i>Zemské zřízení z roku 1549</i>	<i>Obsah Zemského zřízení z roku 1549</i>	Poznámky
518	F. 14		Lehké změny.
506	F. 15		
525	F. 16		
513	F. 17		
514	F. 18		Lehké změny.
515	F. 19		
519	F. 20		
520	F. 21		
Není obsažen	F. 22		Tento článek do určité míry vychází ze čl. 52 a 53 <i>Vladislavského zřízení zemského</i> .
540	F. 23		Rozsáhlé změny.
524	F. 24		
480	F. 25		Lehké změny. Jedná se o ustanovení, potvrzují panovníkovo vzdání se práva odúmrti.
99	G. 4	<i>O řádu desk zemských (...) a o kladení v desky.</i>	Vybraná ustanovení o chodu zemských desk se zaměřením na možnosti vkladu.
163	G. 12		Lehké změny.
147	G. 18		
152	G. 21		
157	G. 22		Velmi obsáhlý článek.
187	G. 24		
Není obsažen	G. 25		
178	G. 38		O způsobilosti vkládat. Změny.
180	G. 39		
181	G. 40		Velmi rozsáhlé změny.
Není obsažen	H. 1		
461	H. 2		
Není obsažen	H. 3		
183	H. 4		
184	H. 5		
190	H. 6		Lehké změny.
191	H. 7		

<i>Vladislavské zřízení zemské</i>	<i>Zemské zřízení z roku 1549</i>	<i>Obsah Zemského zřízení z roku 1549</i>	<i>Poznámky</i>
149	H. 8		
148	H. 9		
153	H. 10		
192	H. 11		
193	H. 12		Lehké změny.
Není obsažen	Q. 21	<i>O pychu</i>	Problematika pytláčení je ve <i>Vladislavském zřízení zemském</i> také upravena, nicméně se zaměřením na procesní stránku věci a ne takto uceleně. Článek Q 21 nejspíše čerpal jistou inspiraci z článku 466 <i>Vladislavského zřízení zemského</i> .
470	Q. 22		
395	Q. 30	<i>O ležení.</i>	
396	Q. 31		Rozsáhlé změny.
397	Q. 32		
398	Q. 33		Změny.
399	Q. 34		
401	Q. 35		Změny.
403	Q. 36		
405	Q. 37		
405	Q. 38		
406	Q. 39		
407	Q. 40		Změny.
408	R. 1		
409	R. 2		
411	R. 3		Změny.
414	R. 4		Změny.
415	R. 5		
416	R. 6		
417	R. 7		
418	R. 8		
419	R. 9		Lehké změny.
420	R. 10		
421	R. 11		

<i>Vladislavské zřízení zemské</i>	<i>Zemské zřízení z roku 1549</i>	<i>Obsah Zemského zřízení z roku 1549</i>	Poznámky
422	R. 12		Lehké změny.
424	R. 13		Změny.
425	R. 14		Změny.
Není obsažen	R. 15		Podmínky ležení na Pražském hradě.
Není obsažen	R. 16	<i>O hejtmanech neb hejtmantu království českého.</i>	<i>Vladislavské zřízení zemské</i> o úřadu hejtmanů pojednává jenom velmi okrajově ve třech nepřevzatých ustanoveních, a to převážně ve spojitosti se zemskými škůdci.
Není obsažen	R. 17		
Není obsažen	R. 18		
Není obsažen	R. 19		
Není obsažen	R. 20	<i>O hejtmanech krajských.</i>	
Není obsažen	R. 21		
Není obsažen	R. 22		
Není obsažen	R. 23		
Není obsažen	R. 24		
Není obsažen	R. 25		
Není obsažen	R. 26		
Není obsažen	R. 27		
Není obsažen	R. 28		
Není obsažen	R. 29		
Není obsažen	R. 30		
Není obsažen	R. 31		
Není obsažen	R. 32	<i>O sedlání.</i>	K problematice sedlání a partitám se věnuje článek 431 <i>Vladislavského zřízení zemského.</i>
Není obsažen	R. 33		
Není obsažen	R. 34	<i>O mordech.</i>	Velmi důkladná nová úprava.
Není obsažen	R. 35		
Není obsažen	R. 36		
Není obsažen	R. 37		
455	R. 38		

<i>Vladislavské zřízení zemské</i>	<i>Zemské zřízení z roku 1549</i>	<i>Obsah Zemského zřízení z roku 1549</i>	Poznámky
Není obsažen	S. 25	<i>O zástavách a výplatách dědin dědičných i zápisných etc.</i>	O podobné problematice pojednává čl. 146 <i>Vladislavského zřízení zemského</i> , ovšem v jiném kontextu a rozsahu.
92	S. 26		Změny.
208	S. 27		Změny.
211	S. 28		
486	S. 29		Rozsáhlé změny, založené usnesením zemského sněmu z roku 1544.
205	S. 30		
304	S. 31		
310	S. 32		
527	S. 33	<i>O věnu</i>	
543	S. 34		Lehké změny.
530	S. 35		
531	S. 36		Lehké změny.
Není obsažen	S. 37		
532	S. 38		
Není obsažen	S. 39		
533	S. 40		
535	T. 1		
95	T. 2		
198	T. 3		
199	T. 4		
110	T. 5		Lehké změny.
200	T. 6	<i>O mužích a ženách.</i>	
536	T. 7		
537	T. 8		
528	T. 9		
529	T. 10		
534	T. 11		
Není obsažen	T. 12		Článek 513 Rackova překladu.
501	T. 13	<i>O pánech a služebnících.</i>	
502	T. 14		

<i>Vladislavské zřízení zemské</i>	<i>Zemské zřízení z roku 1549</i>	<i>Obsah Zemského zřízení z roku 1549</i>	Poznámky
502	T. 15		Lehké změny.
504	T. 16		Zbytek článků obsažených ve <i>Vladislavském zřízení zemském</i> vyškrtnut.
Není obsažen	T. 17	<i>O glejtech.</i>	Lze zde spatřovat výrazný posun od článku 8 <i>Vladislavského zřízení zemského</i> , který právo glejtování panovníkovi upírá. Glejtům se věnují i další ustanovení, jsou však vnitřně rozporná. Je zde nicméně patrné posílení role panovníka.
Není obsažen	T. 18		
Není obsažen	T. 19		
Není obsažen	T. 20	<i>O mocech, o hrdla, cti a statků ztracení a zhoubcích zemských, o jich fedrování, o psancích a povalečích.</i>	
Není obsažen	T. 21		
428	T. 22		Změny.
428	T. 23		Změny.
428	T. 24		Rozsáhlé změny.
Není obsažen	T. 25		Velmi obsáhlý článek.
Není obsažen	T. 26		
Není obsažen	T. 27		
Není obsažen	T. 28		
Není obsažen	T. 29		
Není obsažen	T. 30		
Není obsažen	T. 31		
25	T. 32		Změny.
Není obsažen	T. 33		
436	T. 34		Lehké změny.
Není obsažen	T. 35		
Není obsažen	T. 36		
Není obsažen	T. 37		
Není obsažen	T. 38		

<i>Vladislavské zřízení zemské</i>	<i>Zemské zřízení z roku 1549</i>	<i>Obsah Zemského zřízení z roku 1549</i>	<i>Poznámky</i>
108	T. 39		
451	T. 40		
456	U. 1		Lehké změny.
458	U. 2		Rozsáhlé změny.
460	U. 3		
552	U. 4		Rozsáhlé změny.
Není obsažen	U. 5		Článek o povalečích.
Není obsažen	U. 6		Článek o povalečích.
Není obsažen	U. 7		Článek o povalečích.
Není obsažen	U. 8		Článek o povalečích.
Není obsažen	U. 9		
Není obsažen	U. 10		
Není obsažen	U. 11		
447	U. 12		Změny.
445	U. 13	<i>O neřádných slibích a závazcích.</i>	Zajímavé ustanovení, v jehož rámci lze spatřovat snad jediný odraz římského práva v obou zkoumaných zákonících. Rozebírá problematiku bezprávné výhrůžky / vydírání (tzv. <i>vis ac metus</i>). Toto ustanovení je velmi staré a pochází z období vlády Rudolfa I. Habsburského.
446	U. 14		Rozpracování předchozího ustanovení.
Není obsažen	U. 15		
449	U. 16		Změny.
429	U. 17	<i>O službách proti Králi JMti a zemi.</i>	
Není obsažen	U. 18		Článek 557 Rackova překladu.
Není obsažen	U. 19		Článek 559 Rackova překladu.
Není obsažen	U. 20		Článek 560 Rackova překladu.
Není obsažen	U. 21		
Není obsažen	U. 22		
Není obsažen	U. 23		Článek 562 Rackova překladu.
Není obsažen	U. 24		
Není obsažen	U. 25		Článek 558 Rackova překladu.

<i>Vladislavské zřízení zemské</i>	<i>Zemské zřízení z roku 1549</i>	<i>Obsah Zemského zřízení z roku 1549</i>	Poznámky
Není obsažen	U. 26		
Není obsažen	U. 27		
Není obsažen	U. 28		
557	U. 29		
562	U. 30		Rozsáhlé změny.
435	V. 1		
556	V. 2		
465	V. 3		
496	V. 4		
Není obsažen	V. 5		
Není obsažen	V. 6		
Není obsažen	V. 7		
Není obsažen	V. 8		
Není obsažen	V. 9		
Není obsažen	V. 10		Práva zločinců dovolávat se před popravou kněze i pro nekatolíky.
566	V. 11		Změny.
Není obsažen	V. 12		Obsaženo v <i>Policejním řádu zemském z roku 1492.</i>
Není obsažen	V. 13		
Není obsažen	V. 14	<i>O mincích.</i>	
Není obsažen	V. 15		
Není obsažen	V. 16		
Není obsažen	V. 17		
452	V. 18		Lehké změny.
454	V. 19		Rozsáhlé změny.
487	V. 20		
Není obsažen	V. 21	<i>O myslivostech.</i>	<i>Vladislavské zřízení zemské</i> také obsahuje ustanovení o myslivosti, Jednotlivé články jsou však roztržštěné a problematika není rozebrána příliš podrobně.
Není obsažen	V. 22		Úprava myslivosti na komorních pozemcích, konkrétně jejich zvýšená ochrana.
551	V. 23		
553	V. 24		Rozsáhlé změny.

<i>Vladislavské zřízení zemské</i>	<i>Zemské zřízení z roku 1549</i>	<i>Obsah Zemského zřízení z roku 1549</i>	Poznámky
555	V. 25		Rozsáhlé změny.
Není obsažen	V. 26		Upravený článek 537 Rackova překladu.
571	X. 14	<i>O Židech.</i>	Změny.
Vybraná ustanovení o moci panovníka, Vladislavské zřízení zemské			
3	Není obsažen		Základní články <i>Vladislavského zřízení zemského</i> o zemském soudu. Základní myšlenka tohoto článku je převzata a zcela přepracována v článku B. 38.
4	Není obsažen		
471	H. 30		Kapitola Milosti královské z <i>Vladislavského zřízení zemského</i> , upravující některé základní státoprávní otázky. Zde např. oproti inspiračnímu článku výrazně rozpracované ustanovení o možnosti pohánět panovníka.
472	I. 33		
473	A. 20		Konkordance již provedena.
474	Není obsažen		
475	E. 18		
476	A. 40		Konkordance již provedena.
477	O. 9		
478	A. 19		Konkordance již provedena.
479	Není obsažen		
480	F. 25		Konkordance již provedena. Vzdání se práva odúmrti.
481	A. 34		Konkordance již provedena.
482	A. 23		Rozsáhlé změny. Konkordance již provedena.
483	F. 8		
484	B. 3		

<i>Vladislavské zřízení zemské</i>	<i>Zemské zřízení z roku 1549</i>	<i>Obsah Zemského zřízení z roku 1549</i>	Poznámky
485	Z. 20		
486	S. 29		
487	V. 20		Konkordance již provedena.
488	B. 2		Konkordance již provedena.
489	B. 4		Konkordance již provedena.
490	B. 16		Konkordance již provedena.
<i>Svatováclavská smlouva</i>	Znění 1549		
Preambule	1.		
1. a 2.	2.		
3.	3.		
4.	4.		
5.	5.		
6.	6.		
7.	7.		
8.	8.		
9.	9.		
10.	10.		
11.	11.		
12.	12.		
13.	13.		
14. a 15.	14.		
16.	15.		
17.	16.		
18.	17.		
19.	18.		
20.	19.		
21.	20.		
22.	21.		
23.	22.		
24.	23.		
25.	24.		
26.	25.		
27.	26.		

<i>Vladislavské zřízení zemské</i>	<i>Zemské zřízení z roku 1549</i>	<i>Obsah Zemského zřízení z roku 1549</i>	Poznámky
28.	27.		
29.	28.		Změny.
31.	29.		
32.	30.		
33.	31.		
34.-54.	Není obsažen		Články se týkají převážně zemské berně a jejího vybírání.
<i>Zřízení o ručnicích 1524</i>	<i>Znění 1549</i>	<i>O ručnicích.</i>	
1. až 5.	V. 27		Články sloučeny do jednoho a upraveny.
7. až 11.	V. 28		Článek šest <i>Zřízení o ručnicích</i> vypuštěn. Články sloučeny do jednoho a upraveny.
12.	V. 29		
13. až 18.	V. 30		Články sloučeny do jednoho a upraveny.
20.	X. 1		
21. až 22.	X. 2		Články sloučeny do jednoho a upraveny.
Není obsažen	X. 3		
Není obsažen	X. 4		
Není obsažen	X. 5		
Není obsažen	X. 6		

Historický vývoj presumpce nevinny

Timon Svoboda

Právnická fakulta, Univerzita Karlova

Kontaktní e-mail: timonsvoboda@gmail.com

Historical Development of the Presumption of Innocence

Abstract:

The article provides a comprehensive overview of the historical development of the presumption of innocence, the basic principle of criminal proceedings and basic human right, from ancient times to its first explicit anchoring on the territory of Czechoslovakia in the 1950s. It shows that the roots of the presumption of innocence can be found in antiquity, especially in Roman law. In the medieval inquisitional procedure, this principle was suppressed, only to be rediscovered later for continental Europe as a result of the inspiration of the English criminal process and enshrined in particular in the French Declaration of the Rights of the Citizen of 1789, from where it spread further. On the territory of Czechoslovakia, its first explicit establishment took place, surprisingly, in the 1950s, which are associated with the denial of the rights of non-compliant persons.

Keywords: presumption of innocence; basic principles of criminal procedure; human rights; Cesare Beccaria; František Storch; Magna Carta Libertatum; the French Declaration of the Rights of Man and of the Citizen

Klíčová slova: presumpce nevinny; základní zásady trestního řízení; lidská práva; Cesare Beccaria; František Storch; Magna Charta Libertatum; francouzská Deklarace práv člověka a občana

DOI: 10.14712/2464689X.2023.10

Presumpce nevinny je pojem často skloňovaný mezi odborníky i laiky. V důsledku jejího výslovného zakotvení v mezinárodních smlouvách a v ústavních v předpisech se jí zabývá Evropský soud pro lidská práva i Ústavní soud. Stává se předmětem vášnivých teoretických diskusí u nás i v zahraničí a bývá považována za jednu z nejstarších právních zásad.¹ Domnívám se, že znalost historického vývoje této zásady je významná pro pochopení její podstaty, v české literatuře však nelze dohledat ucelený výklad v tomto směru.²

Většina domácích publikací, týkajících se presumpce nevinny, se při popisu historického vývoje tohoto institutu omezuje na zmínění římskoprávní zásady *praesumptio boni viri* a zakotvení presumpce nevinny ve francouzské Deklaraci práv člověka a občana z roku 1789. Některé zdroje sice doplňují zmínku o anglické Velké listině práv z roku 1215, další aspekty historického vývoje této zásady však často pomíjejí, ač jsou pro pochopení významu presumpce nevinny stejně důležité.

Cílem tohoto článku je poskytnout ucelený výklad o historickém vývoji zásady presumpce nevinny od starověku po její první výslovné zakotvení na našem území v 50. letech minulého století. Základní osnova článku je vystavěna na klasickém díle Františka Storcha „Řízení trestní rakouské“³ a popisuje uplatnění zásady presumpce nevinny v jednotlivých kapitolách historického vývoje trestního řízení.

1. Myšlenkové základy presumpce nevinny

Presumpce nevinny znamená, že obviněný je považován za nevinného, dokud jeho vina není prokázána zákonným způsobem.⁴ Z presumpce nevinny vyplývá několik specifických pravidel trestního řízení, zejména pravidlo, že obviněnému musí být vina prokázána, že v pochybnostech je třeba rozhodnout v jeho prospěch (*in dubio pro reo*) a že s obviněným musejí orgány činné v trestním řízení objektivně jednat jako s nevinným.⁵

Presumpce nevinny je základní zásadou trestního řízení a rovněž základním lidským právem, které je nejen součástí práva na spravedlivý proces, ale také součástí práva na ochranu osobnosti. Vzhledem ke své různorodé povaze je presumpce nevinny popisována z různých pohledů.

Všeobecně je přijímán charakter presumpce nevinny popsán Dagmar Císařovou, podle níž je presumpce nevinny procesním pravidlem, které zabezpečuje objektivní postoj k obviněnému v průběhu celého trestního procesu, je zárukou dodržování zákonnosti a je způsobem zabezpečení zjišťování objektivní pravdy v trestním řízení, neboť stanoví povinnost úplně a nepochybně prokázat vinu obviněného, kterého zároveň chrání před nedůvodným postihem.⁶

¹ KAŠČÁK, D. Teoretické východiska uplatňovania zásady prezumpcie nevinny a jej nadnárodná úprava. *Justičná revue*, 2019, roč. 71, č. 6–7, s. 696.

² Kvalitně zpracovaný výklad lze nalézt v rigorózní práci Jiřího Kose z roku 2007, ani tento však není úplný. Viz KOS, J. *Presumpce nevinny*. Praha, 2007. Rigorózní práce. Univerzita Karlova v Praze. Právnická fakulta. Vedoucí práce Rudolf Vokoun.

³ STORCH, F. *Řízení trestní rakouské*. Díl I. Praha: J. Otto, 1887.

⁴ Srov. např. čl. 6 odst. 2 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod.

⁵ HERCZEG, J. *Média a trestní řízení*. Praha: Leges, 2013, s. 135 a násl.

⁶ CÍSAŘOVÁ, D. Princip presumpce nevinny. *Stát a právo*, 1964, č. 10, s. 127 a násl.

Carl-Friedrich Stuckenberg vyjádřil myšlenku, že presumpce nevinny je pravidlem stanoveným za účelem ochrany samotného trestního procesu, nikoliv pouze na ochranu individuálních práv jednotlivce. Proces je totiž v obecné rovině charakterizován jako postup směřující k vydání rozhodnutí, definovaný otevřeností svého výsledku. Pokud otevřenost výsledku v procesu chybí a smyslem je jen ospravedlnění předem pojatého závěru, nejedná se o proces, ale o rituál. Účelem presumpce nevinny je podle C.-F. Stuckenberga zachování otevřenosti výsledku procesu, čímž je chráněna jeho samotná podstata.⁷

Jednou z vůdčích osobností, které se otázkou presumpce nevinny ve svém díle zabývaly, byl Cesare Beccaria (1738–1794).⁸ Jeho významné dílo *O zločinech a trestech* vyšlo poprvé roku 1764 a obsahuje na svou dobu velmi pokrokové myšlenky. Při pozorném čtení Beccariova díla zjistíme, že otázku viny spojoval s odsuzujícím rozsudkem: „Nikdo nemůže se nazývatí vinným před rozsudkem soudcovým, aniž společnost může jemu odníti veřejnou ochranu, dokud není rozhodnuto, zdali porušil úmluvu, na základě které jemu ochrana byla poskytnuta.“⁹ C. Beccaria sice pojem presumpce nevinny nepoužíval, zabýval se ale různými aspekty, které podle současných názorů z presumpce nevinny vyplývají. V prvé řadě jde o otázku potřeby prokázání viny. C. Beccaria ve svém díle psal, že „nevinným, dle zákonů, jest každý, jehož zločiny nejsou dokázány“.¹⁰ Zabýval se také otázkou zacházení s obviněným. Jako humanista kritizoval zejména institut tortury, a to nejen pro jeho krutost, ale i pro jeho logickou nesmyslnost. V útrpném právu spatřoval porušení pravidla, že nikdo nesmí být nucen přispět k vlastnímu obvinění: „zdá se býti proti přírodě, aby obviněný sám sebe obviňoval“.¹¹ Odraz Beccariových myšlenek je patrný i z formulace presumpce nevinny v Deklaraci práv člověka a občana z roku 1789.

Dalším osvícenským myslitelem, o němž se často hovoří v souvislosti se zásadou presumpce nevinny, byl William Blackstone (1723–1780). Myšlenkový základ presumpce nevinny vyplývá z filozofického konceptu označovaného někdy jako Blackstonova formule, podle níž „je lepší nechat deset vinných uniknout, než nechat jednoho nevinného trpět“.¹² W. Blackstone tuto formuli ve svém díle použil ve vztahu k otázce presumovaných důkazů viny, k nimž je dle něj třeba přistupovat obezřetně. Uvedl případy, kdy došlo k odsouzení pro vraždu, ale později vyšlo najevo, že zavražděný je naživu a byl pouze nezvěstný.¹³ Blackstonova formule tak vyjadřuje základní myšlenku, o níž se presumpce nevinny opírá a vysvětluje nezbytnost zachovávání presumpce nevinny. Tato formule byla mnohokrát parafrázována a stala se maximou uznávanou v angloamerickém systému práva.¹⁴

⁷ STUCKENBERG, C.-F. Who is Presumed Innocent of What by Whom? *Criminal Law and Philosophy*, 2014, Vol. 8, No. 2, s. 308 a násl.

⁸ MULÁK, J. The principle of the presumption of innocence in the European and international context. In: *Czech yearbook of public & private international law = Česká ročenka mezinárodního práva veřejného a soukromého. Vol. 9*. Praha: Česká společnost pro mezinárodní právo, 2018, s. 200.

⁹ BECCARIA, C. *O zločinech a trestech*. Přel. SLÁDEČEK, J. Praha: Bursík a Kohout, 1893, s. 30.

¹⁰ Tamtéž, s. 30.

¹¹ Tamtéž, s. 27.

¹² BLACKSTONE, W. *Commentaries on the Laws of England in Four Books*. Vol. 2. Philadelphia: J. B. Lippincott, 1753, s. 587.

¹³ Tamtéž.

¹⁴ STUMER, A. *The Presumption of Innocence: Evidential and Human Rights Perspectives*. Oxford: Hart Publishing, 2010, s. 3. Srov. též THAYER, J. B. The Presumption of Innocence in Criminal Cases. *The Yale Law Journal*, 1897, Vol. 6, No. 4, s. 187.

2. Starověk

Jednou ze složek presumpce nevinny je pravidlo, že vinu obviněného je třeba prokázat a že důkazní břemeno leží na obžalobě. Pravidlo, že žalobce nese důkazní břemeno, má své kořeny v antice. Zahrnoval je už jeden z prvních psaných zákoníků – Chamurapiho zákoník (babylonský zákoník datovaný do 18. stol. př. n. l., známý pro přísné tresty podle pravidla „oko za oko, zub za zub“).¹⁵ Ten čítal přes 280 článků, z nichž hned několik úvodních obsahovalo pravidla týkající se prokazování viny při obvinění ze zločinu. Tak například článek 3 stanovil, že „pokud někdo před staršími vznesne obvinění ze zločinu, a toto obvinění neprokáže, bude, jedná-li se o obvinění z hrdelního zločinu, usmrčen“.¹⁶ Z hlediska prokazování viny jsou zajímavé též články 9 až 12 Chamurapiho zákoníku, které pro prokázání zločinu požadují svědectví více svědků. Z nich vyplývá, že svědectví jednoho svědka bylo nedostatečné. Pokud ten, kdo obvinění vznesl, nepřivedl svědky, aby podali svědectví, překročil tím zákon a měl za to být usmrčen.¹⁷

Povinnost prokázat vinu obviněného je nejstarší a původní složkou presumpce nevinny. Je tomu tak proto, že původní trestní řízení probíhalo ve všech známých kulturách ve formách řízení sporného a bylo založeno na soukromé žalobě, neboť zločin byl považován za porušení individuálních práv jednotlivce.¹⁸

Někteří autoři nalézají kořeny presumpce nevinny v náboženských textech. V našem kulturním prostředí jde zejména o Bibli. Podle takových autorů je křesťansko-židovská kultura postavena na presumpci nevinny. Na podporu tohoto tvrzení uvádějí rozmluvu ze starozákonní knihy Genesis, v níž Abrahám žádá Hospodina o ušetření měst Sodomy a Gomory, nalezne-li v nich alespoň malé množství spravedlivých lidí.¹⁹ Tento příběh je tak některými autory vnímán jako vyjádření principu, že je lépe, aby více vinných uniklo trestu, než nespravedlivě odsoudit jednoho nevinného, který má odpovídat již citované Blackstonově formulí.²⁰ Na základě tohoto příběhu ale podle mého názoru ještě nelze mít za prokázané, že křesťansko-židovská kultura je postavena na presumpci nevinny. V závěru uvedeného příběhu Hospodin nalezl pouze spravedlivého Lota, kterého i s jeho rodinou ušetřil, na rozdíl od stovek ostatních obyvatel obou měst.²¹ Hospodin tedy ušetřil osoby, o kterých bylo zjištěno, že jsou spravedlivé. Pokud by uvedený příběh měl odpovídat myšlenkám Blackstonovy formule (presumpce nevinny), měli by spíše být ušetřeni všichni ti, o nichž není postaveno najisto, že jsou nespravedliví. Z toho důvodu neshledávám spojitost mezi principem vyjádřeným v Blackstonově formulí a uvedeným starozákonním příběhem.

Je pravdou, že Starý zákon, obdobně jako Chamurapiho zákoník, obsahuje pravidla týkající se prokazování zločinu prostřednictvím svědků: „Nepovstane jen jediný svědek proti někomu v jakémkoli zločinu, v jakémkoli prohřešku a při jakémkoli hříchu, jehož

¹⁵ QUINTARD-MORENAS, F. The Presumption of Innocence in the French and Anglo-American Legal Traditions. *The American Journal of Comparative Law*, 2010, Vol. 58, No. 1, s. 110.

¹⁶ KING, L. W. – PEREIRA, P. J. S. (eds.). *The Code of Hammurabi*. [online]. Dostupné na: <<http://www.general-intelligence.com/library/hr.pdf>>. [cit. 26. 12. 2021].

¹⁷ O potřebě vícečetného svědectví pro prokázání viny hovořil i C. Beccaria a W. Blackstone. Srov. BECCARIA, *op. cit.*, s. 24. Dále srov. BLACKSTONE, *op. cit.*, s. 587. V dnešní době lze tuto myšlenku vysledovat v nálezů Ústavního soudu ze dne 22. 6. 2016, sp. zn. I. ÚS 520/16.

¹⁸ STORCH, *op. cit.*, s. 41.

¹⁹ Genesis 18. [online]. Dostupné na: <<http://biblenet.cz/b/Gen/18>>. [cit. 28. 12. 2021].

²⁰ KOUDELKA, Z. Předpoklad nevinny a důkaz viny. *Trestní právo*, 2016, č. 3, s. 2.

²¹ Genesis 19. [online]. Dostupné na: <<http://biblenet.cz/b/Gen/19>>. [cit. 28. 12. 2021].

se někdo dopustil. [...] Zjistí-li, že je to křivý svědek, že nařkl svého bratra křivě, učiníte jemu, jak on zamýšlel učinit svému bratru. [...] Život za život, oko za oko, zub za zub, ruka za ruku, noha za nohu.²² Tato pravidla se v mnohém podobají zákonům Babylonie (odkud ostatně Židé měli podle Starého zákona uprchnout). Vznesené obvinění bylo podle těchto pravidel nutné prokázat. Prokázání zločinu vyžadovalo svědectví více svědků. Za křivé svědectví hrozil trest, přičemž takový trest vykazoval stejnou přísnost, jako trest stanovený Chammurapiho zákoníkem (oko za oko, zub za zub). Tato starozákonní pravidla se nazývají zásadou odvety, která však má své místo až po náležitém vyšetření zločinu. Vzhledem k tomu, že svědectví mělo v tehdejší procesní nezastupitelnou roli, poskytoval zákon ochranu před nespolehlivostí tohoto důkazního prostředku požadavkem vícečetného svědectví.²³

Starozákonní pravidla platná pro řízení před soudy tedy sdílí společný základ s babylonskými zákony, pokud jde o prokazování viny. Z hlediska presumpce nevinny je kladné, že podle těchto pravidel pouhé obvinění nepostačovalo k odsouzení obviněného. To však vyjadřuje jen jednu ze složek zásady presumpce nevinny a neříká nic o dalších jejích aspektech, jako je zacházení s obviněným v průběhu trestního řízení. Určité kořeny presumpce nevinny lze tedy ve Starém zákoně spatřit, nelze z něj však dovodit všechny aspekty presumpce nevinny, jak ji známe dnes.

Shora uvedená starozákonní pravidla tedy spočívají na zásadě odvety, zatímco novozákonní filozofie spočívá v odpuštění.²⁴ Toto nové učení se proti starozákonnímu učení dokonce výslovně vymezuje: „Slyšeli jste, že bylo řečeno: ‚Oko za oko a zub za zub.‘ Já však vám pravím, abyste se zlým nejednali jako on s vámi; ale kdo tě uhodí do pravé tváře, nastav mu i druhou; a tomu, kdo by se s tebou chtěl soudit o košili, nech i svůj plášť.“²⁵ V tomto ohledu se tak křesťanské učení soustředí spíše na následek spáchaného činu než na proces jeho zjišťování, se kterým presumpce nevinny souvisí. Z hlediska křesťanské filozofie tak není podstatné považovat někoho za nevinného až do doby prokázání spáchaného skutku (protože hříšník je považován za vinného, aniž by byl odsouzen), ale odpustit takové osobě, i kdyby skutek spáchala, tedy oplácet zlo dobrem. Z toho vyplývá, že otázka skutečného spáchaní či nespáchaní činu a presumpce nevinny není v křesťanské filozofii potřebná, neboť toto učení se soustředí více na otázku následků viny než na posouzení viny jako takové. Zásada presumpce nevinny proto z této nauky samotné nevzešla. C.-F. Stuckenberg se domnívá, že hledání kořenů presumpce nevinny v Bibli má své základy až ve středověku, kdy některé pasáže z Bible byly interpretovány na podporu římskoprávní zásady *praesumptio boni viri*.²⁶ Tato zásada bývá mnohými autory považována za skutečný základ zásady presumpce nevinny.²⁷

²² Deuteronomium 19. [online]. Dostupné na: <<http://biblenet.cz/b/Deut/19>>. [cit. 28. 12. 2021].

²³ BIČ, M. *Starý zákon: překlad s výkladem. III, Čtvrtá a pátá kniha Mojžíšova. Numeri – Deuteronomium*. Praha: Církevní nakladatelství, 1974, s. 260 a násled.

²⁴ Matouš 6, 14–15. Cit. dle Matouš 6. [online]. Dostupné na: <<http://biblenet.cz/b/Matt/6>>. [cit. 28. 12. 2021].

²⁵ Matouš 5, 38–40. Cit. dle Matouš 5. [online]. Dostupné na: <<http://biblenet.cz/b/Matt/5>>. [cit. 28. 12. 2021].

²⁶ STUCKENBERG, C.-F. *Untersuchungen zur Unschuldsvermutung*. Berlin: Walter de Gruyter, 1998, s. 11, 430. Cit. dle KOS, *op. cit.*, s. 19 a násled.

²⁷ Srov. např. MULÁK, *op. cit.*, s. 199; FENYK, J. – CÍSAŘOVÁ, D. – GRÍVNA, T. a kol. *Trestní právo procesní*. 7. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2019, s. 113; HERCZEG, *op. cit.*, s. 133.

Stejně jako v jiných kulturách, rovněž ve starověkém Římě byl trestní proces postaven na soukromé žalobě.²⁸ Důkazní břemeno nesl žalobce v souladu s pravidlem, že „důkaz musí podat ten, kdo tvrdí, nikoli ten, kdo popírá“.²⁹ Stejně jako Chamurapiho zákoník a Starý zákon obsahovaly i římské právo sankční normy pro případ, že se žalobci nepodařilo prokázat žalovaný zločin. *Codex Theodosianus* (sbírka císařských konstitucí publikovaná roku 438 n. l.) například stanovil žalobcům povinnost prokázat zločin, a to na vlastní nebezpečí žalobce v případě zjištění, že žaloval nevinného.³⁰

Jak bylo uvedeno, zásada presumpce nevinny vyplývá z obecnější romanistické zásady *praesumptio boni viri* (předpoklad řádného člověka), podle které „dokud není prokázán opak, je třeba předpokládat, že každý jednotlivec bude jednat čestně“³¹ a která je dodnes užívána zejména v oblasti veřejného práva. Římské trestní právo myšlenkově vycházelo ze zásad, z nichž presumpce nevinny čerpá. Již Zákon dvanácti desek (sopsis římského obyčejového práva z poloviny 5. stol. př. n. l.) zakazoval usmrtit člověka, aniž by byl odsouzen,³² přičemž z každého rozsudku a trestu bylo možné se odvolat.³³ V těchto normách lze spatřovat jeden z aspektů presumpce nevinny, kterým je její časová působnost ohraničená pravomocným odsuzujícím rozsudkem. Dále bylo stanoveno, že „lépe je ponechat zločin bez trestu, než odsoudit nevinného“,³⁴ že „pro pouhé podezření nesmí být nikdo odsouzen“³⁵ a že „v trestních záležitostech musí být důkazy nad slunce jasnější (naprosto nesporné)“.³⁶ Římské trestní právo tedy umožňovalo odsouzení pachatele trestného činu jen na základě důkladně provedeného vyšetřování a jen na základě zvlášť přesvědčivých důkazů.³⁷ Vina obviněného musela být stejně jako v Babylonii prokázána svědectvím více ro svědků.³⁸ V případě pochybností byla výhoda na straně obviněného,³⁹ což souviselo s pravidlem, že „žalovaní mají více výhod než žalobci“.⁴⁰

Shora podaný výklad dokládá, že římské právo požadovalo prokázání viny obviněného, kladlo důkazní břemeno na žalobce a znalo i určitou formu zásady *in dubio pro reo*.⁴¹ Vycházelo z maximy, že je lepší nechat viníka uniknout trestu než odsoudit nevinného. Mohlo by se tedy zdát, že presumpce nevinny skutečně vznikla ve starověkém Římě. Zásada presumpce nevinny nicméně obsahuje ještě jeden aspekt, bez něhož by nebyla tím, čím

²⁸ STORCH, *op. cit.*, s. 46.

²⁹ D. 22, 3, 2 (Paul. 69 *ad ed.*). Cit. dle BARTOŠEK, M. – ZPĚVÁK, K. (eds.). *Encyklopedie římského práva*. Praha: Panorama, 1981, s. 422.

³⁰ C. Th. 6, 29, 1. SKŘEJPEK, M. – KINDL, V. – ŠEBOR, V. *Prameny římského práva: Fontes iuris romani*. Vydání 2. Praha: LexisNexis, 2004, s. 181.

³¹ Nález Ústavního soudu ze dne 11. 2. 2020, sp. zn. Pl. ÚS 4/17.

³² Tab. 10, 6. SKŘEJPEK, M. – KINDL, V. – ŠEBOR, V., *op. cit.*, s. 47.

³³ Tamtéž, s. 51.

³⁴ D. 48, 19, 5pr. (Ulp. 7 *de off. procons.*). Cit. dle BARTOŠEK – ZPĚVÁK, *op. cit.*, s. 405.

³⁵ Tamtéž, s. 431.

³⁶ Cod. Iust. 4, 19, 25. Cit. dle KINCL, J. – URFUS, V. – SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 350.

³⁷ QUINTARD-MORENAS, *op. cit.*, s. 111.

³⁸ Cod. Iust. 4, 20, 9, 1. Cit. dle BARTOŠEK – ZPĚVÁK, *op. cit.*, s. 432.

³⁹ QUINTARD-MORENAS, *op. cit.*, s. 112.

⁴⁰ D. 50, 17, 125 (Gai 5 *ad ed. provinc.*). Cit. dle KINCL – URFUS – SKŘEJPEK, *op. cit.*, s. 271.

⁴¹ Tato „často citovaná zásada se najde již v Digestech (např. 44, 7, 47 – Paulus), její formulace však pochází až ze 16. století od milánského právníka Aegidia Bossia.“ Viz KINCL – URFUS – SKŘEJPEK, *op. cit.*, s. 350.

skutečně je, tj. procesní zárukou objektivního přístupu k obviněnému. Presumpce nevinny zakazuje užití takových prostředků vůči obviněnému, které nejsou zcela nezbytné vzhledem ke konkrétní fázi řízení a vzhledem k tomu, že obviněný dosud nebyl odsouzen. Otázkou tedy je, zda římské právo takové záruky obviněnému poskytovalo. Až při kladném zodpovězení této otázky by bylo možné tvrdit, že presumpce nevinny skutečně nalézají své základy ve starověkém Římě.

Až na výjimku stíhání pro zločin velezrady měli obvinění zachována svá práva, mohli například spravovat svůj majetek a pořizovat závěť. Vůči obviněným ve vazbě římské právo zakazovalo jakékoliv kruté zacházení a obvinění mohli být z vazby propuštěni na kauci.⁴² Vazba měla „sloužit k bezpečnému zajištění lidí, a ne k jejich trestání“.⁴³ V římském právu rovněž platilo, že „je nedůvodné svléct osobě oblečení, když je vsazena do vězení, dokud jí nebyl uložen trest“.⁴⁴ Toto pravidlo mělo zamezit dehonestaci obviněného, který měl být v průběhu procesu oděn stejně jako nevinná osoba.

Z hlediska záruk daných obviněnému je dalším aspektem presumpce nevinny i právo nevypovídat a právo neobviňovat sám sebe.⁴⁵ Římskoprávní doktrína se k mlčení obviněného stavěla takto: „Kdo mlčí, ještě se nepřiznává: avšak je přesto pravda, že nezapírá.“⁴⁶ Toto pravidlo neposkytuje jasný obraz o právu obviněného mlčet. Na jednu stranu je stanoveno, že mlčení není přiznáním, a tedy není důkazem viny. Na druhou stranu však, mlčí-li někdo, pak nezapírá. Není proto zřejmé, zda měl obviněný povinnost před soudem popírat vinu a zda pouhé mlčení obviněného mělo nějaké důsledky. Částečnou odpověď lze najít v anekdotě sepsané římským historikem Ammianem Marcellinem, kdy na otázku, zda by mohl vůbec někdo být shledán vinným, pokud by stačilo obvinění popírat, císař Julianus odpověděl: „Mohl by být někdo shledán nevinným, pokud by stačilo jej obvinít?“⁴⁷ Mlčení obviněného tedy nebylo důkazem viny.

Lze shrnout, že římské právo kromě požadavku prokázání viny obviněného upravovalo i další aspekty presumpce nevinny, týkající se zacházení s obviněným v průběhu trestního procesu. Na druhou stranu je třeba dodat, že římské právo znalo institut, který i v pozdějších dobách omezoval požadavky vyplývající z presumpce nevinny. Tím byl institut tortury, který se v císařské době užíval nejen proti obviněným, ale dokonce i vůči svědkům.⁴⁸ Byl to právě institut tortury, který v pozdější době znemožňoval plné uplatnění presumpce nevinny, což bylo předmětem Beccariovy kritiky.⁴⁹

⁴² QUINTARD-MORENAS, *op. cit.*, s. 112 a násl.

⁴³ D. 48, 19, 8, 9 (Ulp. 9 *de off. procons.*). Cit. dle SCOTT, S. P. *The Digest or Pandects of Justinian*. [online]. Dostupné na: <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/digest_Scott.htm>. [cit. 08. 01. 2022].

⁴⁴ D. 48, 20, 2 (Callist. 6 *de cogn.*). Cit. dle SCOTT, *op. cit.*

⁴⁵ Srov. odstavce 24 a 25 preambule směrnice Evropského parlamentu a Rady 2016/343/EU ze dne 9. 3. 2016, kterou se posilují některé aspekty presumpce nevinny a právo být přítomen při trestním řízení před soudem. In: Úřední věstník, L 65, 11.3.2016, s. 1–11.

⁴⁶ D. 50, 17, 142 (Paul. 56 *ad ed.*). Cit. dle SKŘEJPEK – KINDL – ŠEBOR, *op. cit.*, s. 273.

⁴⁷ Ammianus Marcellinus, *Res Gestae* 18, 1, 4. Cit. dle STUMER, *op. cit.*, s. 2.

⁴⁸ STORCH, *op. cit.*, s. 52.

⁴⁹ Srov. BECCARIA, *op. cit.*, s. 30.

3. Kanonický trestní proces

Kanonické trestní řízení převzalo z římského práva zásady dokazování, které směřovaly k prokázání skutečného stavu věcí. Dokazování v kanonickém procesu bylo založeno na zásadě volného hodnocení důkazů a doznání obviněného proto nebylo považováno za úplný důkaz viny. Za věrohodné doznání obviněného se považovalo pouze doznání dobrovolné. Z římského práva původně nebyl přejat institut tortury, který nalezl své místo až od 13. století ve zvláštním řízení proti kacířům.⁵⁰

Kanonické právo se k zásadě presumpce nevinyl hlásilo. S ohledem na presumpci nevinyl bylo například v Paříži stanoveno, že v příkazu k zatčení nesmí být obviněný označen jako pachatel. Rovněž platilo, že k zatčení muselo dojít ve vhodnou dobu a na vhodném místě tak, aby byl minimalizován zásah do práv podezřelého v očích veřejnosti. I po zatčení měl obviněný zachována všechna svá majetková práva.⁵¹

Nejblíže k formulaci presumpce nevinyl se zdá být papežské nařízení publikované jako pravidlo 23 ve sbírce 88 pravidel papeže Bonifáce VIII. (tzv. *Regulae iuris*) roku 1298 (která se později roku 1580 stala součástí kodifikace církevního práva zvané *Codex iuris canonici*). Podle tohoto pravidla „bez viny nemá být nikdo trestán“.⁵² Z presumpce nevinyl však existovaly výjimky. Pravidlo 8 uvedené sbírky 88 pravidel papeže Bonifáce VIII. znělo: „Předpokládá se, že jednou špatný je špatný vždycky“,⁵³ v čemž lze spatřit odklon od římskoprávní zásady *praesumptio boni viri*.

Kanonické trestní řízení sice původně vycházelo z trestního řízení římského, postaveného na soukromé žalobě, takové řízení se však stalo nedostatečným. Církev, jejímž úkolem bylo vyhlazení hříchu (a zločinu), se nemohla spoléhat na to, že se pro každý případ najde soukromý žalobce. Tomu, kdo by žaloval a neunesl důkazní břemeno, navíc hrozil trest. Z těchto příčin se postupně vytvořila nová forma trestního řízení – řízení inkviziční.⁵⁴ Obviněný se stal pouhým objektem trestního procesu, měl povinnost vypovídat pravdivě a jeho výpověď mohla být vynucena různými formami, z nichž nejodpudivější byla tortura.⁵⁵ Doznání obviněného dosažené na mučidlech nahrazovalo jiné důkazy, zejména svědecké výpovědi, šlo o důkaz absolutní a bylo považováno za „korunu důkazů“. Tak se v trestním řízení začaly projevat prvky formální důkazní teorie.⁵⁶

4. Inkviziční proces

Přijetím hrdelního řádu Karla V. roku 1532 byl v německých zemích dosavadní obžalovací proces zcela zatlačen inkvizičními prvky. Hrdelní řád Karla V. sice stanovil mnohá omezení užití tortury, ale přiznání považoval za nejspolehlivější důkazní prostředek. V praxi

⁵⁰ STORCH, *op. cit.*, s. 56.

⁵¹ QUINTARD-MORENAS, *op. cit.*, s. 115 a násl.

⁵² BARTOŠEK – ZPĚVÁK, *op. cit.*, s. 393.

⁵³ HRDINA, I. A. – SZABO, M. *Teorie kanonického práva*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2018, s. 396.

⁵⁴ STORCH, *op. cit.*, s. 53.

⁵⁵ MUSIL, J. Zákaz donucování k sebeobviňování (nemo tenetur se ipsum accusare). *Ministerstvo vnitra České republiky*. 2009. [online]. Dostupné na: <<https://www.mvcr.cz/gdpr/docDetail.aspx?docid=21404188&doctype=ART>>. [cit. 15. 01. 2022].

⁵⁶ ROMŽA, S. Formálně versus materiálně hodnocení důkazov. In: JELÍNEK, J. a kol. *Dokazování v trestním řízení v kontextu práva na spravedlivý proces*. Praha: Leges, 2018, s. 201.

však stanovená omezení tortury nebyla respektována, neboť tortura byla nejpohodlnějším nástrojem k dosažení potřebného přiznání. Útrpné právo bylo ve všech německých zemích plně zrušeno až na počátku 19. století. Významný podíl na tom měly zejména myšlenky Beccariovy. Přiznání však i nadále zastávalo mezi jinými důkazními prostředky výsadní postavení.⁵⁷

Ve výkladu o německém trestním právu v první čtvrtině 19. století, tedy v období po zrušení tortury, se F. Storch poprvé zabýval prohřešky proti presumpci nevinny (ač tento pojem sám nepoužíval), a to v souvislosti s legální důkazní teorií, která ovládala tehdejší trestní řízení. S tou souvisela skutečnost, že vedle rozsudku odsuzujícího a osvobozujícího existovala další forma rozsudku pro případy, kdy vina obviněného nebyla ani zcela prokázána, ale ani zcela vyvrácena. Jednalo se o tzv. propuštění z instance (*absolutio ab instantia*, *Lossprechung von der Instanz*). I tato forma však dovolovala potrestání obviněného, což F. Storch považoval za největší prohřešek proti zásadě, že trest může být uložen jen tomu, jehož vina byla úplně prokázána.⁵⁸ Podle F. Storch se tedy jinými slovy jednalo o prohřešek proti presumpci nevinny. J. Mulák dokonce uvádí, že v inkvizičním řízení se uplatňovala presumpce viny, neboť obviněný byl považován za vinného do doby, než byla prokázána jeho nevinna.⁵⁹ Také D. Císařová píše, že orgány trestního řízení považovaly obviněného za vinného, dokud nebyl prokázán opak,⁶⁰ povinnost dokazovat nevinu zatěžovala obžalovaného a nevyvrácené podezření stačilo k jeho odsouzení.⁶¹ Michel Foucault uvádí, že ve středověkém inkvizičním procesu nebyla vina na základě důkazů shledána až v okamžiku, kdy byly všechny důkazy na konci řízení propojeny, ale každý jednotlivý důkaz činil obviněného částečně vinným. Systém dokazování byl postaven na principu plynulého stupňování a určitý stupeň viny předurčoval určitý stupeň trestu.⁶² Lze tedy konstatovat, že ve středověkém inkvizičním procesu se uplatnila presumpce viny, neboť vina nemusela být prokázána úplně a bezpečně a podezřelý zasluhoval trest už jen pro pouhé podezření.

V rakouských zemích se trestní řízení vyvíjelo obdobně jako v zemích německých, zejména ve vztahu k užívání a pozdějšímu zrušení tortury. Rovněž ve Francii před revolučním rokem 1789 bylo trestní řízení postaveno na zásadách inkvizičních. Obviněný byl tajně vyslýchán ve vazbě a mohl být podroben tortuře, neboť přiznání bylo považováno za korunu důkazů. Řízení rovněž mohlo skončit jak osvobozujícím či odsuzujícím rozsudkem, tak propuštěním z instance (dle pravidla *plus amplement informé*⁶³), čímž se velmi podobalo inkvizičnímu trestnímu řízení v zemích německých. Německé země počaly

⁵⁷ STORCH, *op. cit.*, s. 60 a násl.

⁵⁸ Tamtéž, s. 63.

⁵⁹ MULÁK, *op. cit.*, s. 200.

⁶⁰ CÍSAŘOVÁ, Princip presumpce nevinny, s. 134.

⁶¹ CÍSAŘOVÁ, D. Presumpce nevinny jako základní zásada trestního řízení v demokratickém státě (úvahy a podněty pro rekodifikaci). *Trestní právo*, 1998, č. 4, s. 2.

⁶² FOUCAULT, M. *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení*. Praha: Dauphin, 2000, s. 80.

⁶³ Volně přeloženo jako „až do úplnějšího vyšetření“ (*jusqu'à plus ample informé*). „Například ve Francii, v souladu s pravidlem *plus amplement informé*, mělo při nedostatku pozitivních důkazů o nevině obžalovaného osvobození pomíjivý charakter a mohlo být kdykoliv zvráceno novými usvědčujícími důkazy.“ Viz nesouhlasné stanovisko soudce Pinta De Albuquerque k rozsudku ESLP ze dne 15. 11. 2016 ve věci A a B proti Norsku ke stížnostem č. 24130/11 a 29758/11.

po roce 1848 recipovat francouzské trestní právo procesní, které zavrholo inkviziční proces již na konci 18. století a po vzoru anglickém se řídilo zásadou obžalovací a zásadou volného hodnocení důkazů.⁶⁴

5. Presumpce neviný v Anglii

Kontinentální Evropa již před rokem 1789 vzhlížela k trestnímu procesu anglickému, což dokládá Voltairův komentář k dílu C. Beccarii: „V Anglii prosté uvěznění, které se stalo bezdůvodně, musí býti odškodněno úředníkem, který je nařídil; avšak ve Francii neviný, který byl uvězněn do tmavého vězení, který byl podroben tortuře, nemá žádné naděje, žádný nárok na náhradu škody proti nikomu; jest navždy zneuctěn ve společnosti.“⁶⁵

Podobně jako na kontinentu před nástupem kanonického procesu, i v raně středověké Anglii probíhalo trestní řízení za pomoci ordálů. Ty byly pouhou šancí pro obviněného očistit se od obvinění, při čemž se spoléhal na zásah shůry. I v Anglii se tak v této době uplatnila presumpce viny. Jakmile došlo k obvinění, bylo na obviněném, aby prokázal svou nevinu.⁶⁶ I když tyto praktiky byly opuštěny ve 13. století,⁶⁷ anglické trestní řízení bylo nadále vedeno na základě soukromé obžaloby a veřejná ústní jednání konaly porotní soudy. Právě zachování institutu soukromé obžaloby znamenalo zcela odlišný typ trestního řízení. V Anglii, ležící mimo kontinentální Evropu, se tak inkviziční typ trestního řízení neujal ani v době, kdy na kontinentu zcela převládl. Součástí anglického trestního řízení nebyla vždy přípravná fáze. Strany si byly před soudem zcela rovny, obhajoba obžalovaného nebyla ničím omezována. Obžalovaný nesměl být jakkoliv nucen k vlastnímu přiznání, nemohl být proti své vůli ani vyslýchán. V souladu se zásadou, že nikdo nesmí být nucen předložit důkazy proti sobě samému, byla tortura zcela vyloučena. Soudce poučoval obžalovaného o tom, že nemusí vypovídat, ale cokoliv řekne, může být použito proti němu.⁶⁸

Z tohoto výkladu je patrné, o kolik více se anglický typ trestního řízení podobal trestnímu řízení, jak je upraveno v našem platném právním řádu. Zásady, na nichž anglické trestní řízení spočívalo už v době, kdy na kontinentě panovalo řízení inkviziční, jsme přejali a platí dodnes.

O pravděpodobně vůbec první formulaci presumpce neviný se hovoří v souvislosti s historickým anglickým dokumentem Magna Charta Libertatum z roku 1215,⁶⁹ který obsahoval mnoho záruk daných panovníkem šlechtě. Článek 39 této Velké listiny práv zněl: „Žádný svobodný muž nebude zatčen nebo uvězněn nebo zbaven majetku nebo zbaven cíti nebo vyhnán nebo vyhoštěn nebo jakkoliv jinak poškozen, ani ho nebudeme pronásledovat nebo proti němu nikoho posílat, než na základě zákonného rozsudku vydaného osobami jemu na roveň postavenými nebo na základě zemského práva.“⁷⁰ Tento článek je

⁶⁴ STORCH, *op. cit.*, s. 80 a násl.

⁶⁵ BECCARIA, *op. cit.*, s. 19.

⁶⁶ PECK, M. Shall the Legal Presumption of Innocence Be Regarded, by the Jury, as Evidence? *Virginia Law Review*, 1910, Vol. 16, No. 5, s. 343.

⁶⁷ GRAY, A. The Presumption of Innocence Under Attack. *New Criminal Law Review*, 2017, Vol. 20, No. 4, s. 597.

⁶⁸ STORCH, *op. cit.*, s. 85 a násl.

⁶⁹ SÝKORA, M. Současnost a budoucnost institutu presumpce neviný v českém právním řádu. *Trestní právo*, 2009, č. 6, s. 24.

⁷⁰ The Magna Carta Project. [online]. Dostupné na: <https://magnacartaresearch.org/read/magna_carta_1215/Clause_39>. [cit. 28. 11. 2021].

psán kazuisticky, což odpovídá době vzniku Velké listiny práv. Presumpce nevinny tu není vyjádřena ve vší obecnosti tak, jak ji známe dnes, je tu však patrná snaha zamezit pokud možno všem případům potenciální újmy na právech osoby, která by nebyla způsobena na základě rozsudku nebo práva. V uvedeném ustanovení mnozí spatřují úplný počátek ochrany práv jednotlivce vůči absolutistickému panovníkovi.⁷¹

Skutečnost, že zásada presumpce nevinny nalezla své uplatnění v Anglii je dána existencí porotních soudů. Původním smyslem presumpce nevinny v angloamerickém právním systému je varovat nezkušené porotce, aby se nenechali zmýlit pouhým podezřením a dohady.⁷² O dlouhé tradici uplatňování presumpce nevinny v angloamerickém právním systému hovoří fakt, že se pro tuto zásadu ujal pojem „zlatá nit“ (*golden thread*): „V síti anglického trestního práva je neustále patrná zlatá nit, kterou je povinnost obžaloby prokázat vinu obviněného [...]. Bez ohledu na povahu obvinění nebo místo konání soudu, princip, že obžaloba musí prokázat vinu obviněného, je součástí anglického *common law* a žádný pokus o jeho okleštění nesmí být přijat.“⁷³

V Anglii byla presumpce nevinny po značnou část dějin chápána jednak jako důkazní pravidlo a jednak jako ochrana proti zacházení s obviněným jako s viníkem před případným odsouzením. V 18. a 19. století byly předmětem diskusí o presumpci nevinny i nově nově články porušující právo být považován za nevinného dosud neodsouzených osob v předsoudním stádiu řízení, stejně jako nevyhovující zacházení s obviněnými ve vazbě.⁷⁴ Na konci 19. století se však v angloamerickém systému začaly objevovat názory, že presumpce nevinny má být užívána pouze jako synonymum pro pravidlo, že vina obviněného musí být prokázána mimo rozumnou pochybnost.⁷⁵ V důsledku toho je presumpce nevinny v angloamerické právní tradici spojována až s řízením před soudem a nemá žádný dopad na vazebně stíhané osoby vyčkávající postavení před soud. Naproti tomu kontinentální Evropa vychází z tradice presumpce nevinny založené Velkou francouzskou revolucí, jejímž cílem bylo upravit zacházení s obviněným v předsoudním stádiu řízení.⁷⁶

6. Presumpce nevinny ve Francii

Výrazné odlišnosti francouzského a anglického práva nedovolovaly Francii přijmout zcela za svou anglickou úpravu trestního řízení. Nejvýznamnějším rozdílem byla neexistence zákona, který by v Anglii jednotně upravoval trestní proces. Proto Francie přebírala jen určité prvky anglického trestního řízení a výsledkem byla úprava kombinující zásady obou systémů. Po roce 1789 se nově zavedený francouzský trestní proces skládal ze dvou fází, a to z přípravného řízení, které bylo postaveno na základech inkvizice, a z řízení před soudem, založeného na zásadě obžalovací, ve kterém však žalobce již neměl proces ve svých rukou a soudce z úřední povinnosti vyhledával důkazy. Z dnešního pohledu bylo

⁷¹ KUKLÍK, J. Čím i dnes Magna Charta oslovuje (nejen) anglosaský svět. In: *epravo.cz*. 27. 8. 2015. [online]. Dostupné na: <<https://www.epravo.cz/top/aktualne/cim-i-dnes-magna-charta-oslovuje-nejen-anglosasky-svet-98820.html>>. [cit. 28. 11. 2021].

⁷² THAYER, *op. cit.*, s. 196.

⁷³ Slova Vikomta Sankeyho ve Sněmovně lordů k případu Woolmington v. DPP [1935] AC 462 (HL). Cit. dle STUMER, *op. cit.*, s. 7.

⁷⁴ QUINTARD-MORENAS, *op. cit.*, s. 141 a násl.

⁷⁵ THAYER, *op. cit.*, s. 191.

⁷⁶ BERMAN, H. The Presumption of Innocence: Another Reply. *The American Journal of Comparative Law*, 1980, Vol. 28, No. 4, s. 615 a násl.

významným nedostatkem to, že vyšetřující soudce byl v přípravném řízení podřízen státnímu zástupci, čímž byl obviněný ve velmi slabém postavení a zcela podroben moci státního zástupce.⁷⁷

Presumpce nevinny se uplatnila jako jeden z revolučních požadavků v boji proti absolutismu.⁷⁸ O vzniku zásady presumpce nevinny, jak ji známe dnes, se hovoří v souvislosti s Velkou francouzskou revolucí, navazující na osvícenské myšlenky 18. století. Zakotvení zásady presumpce nevinny je jen jedním z projevů uznání svobody jednotlivce a lidských práv.⁷⁹ Presumpce nevinny staví na osvíceneckých základech, jako jsou úcta k životu a svoboda člověka, což jsou zároveň předpoklady pro její uplatnění.

Presumpce nevinny byla roku 1789 zakotvena v bodě 9 Deklarace práv člověka a občana takto: „Každý člověk je pokládán za nevinného až do té doby, kdy je prokázána jeho vina; jestliže se pokládá za nezbytné zatknout jej, každá přísnost, která by nebyla nutná k zajištění jeho osoby, má být přísně potlačena.“⁸⁰ První část tohoto ustanovení představuje formulaci zásady presumpce nevinny, jak ji známe dnes. Jeho druhá část je dodatkem směřujícím k úpravě práv zatčených osob a zasazuje presumpci nevinny do historického kontextu, kdy znamenala vymezení se vůči předchozí praxi krutého zacházení s obviněným, jenž byl po zatčení nezřídka podroben tortuře a jiným bezprávím. Tato formulace presumpce nevinny byla navržena poslancem Adrienem Duportem poté, kdy se osobně seznámil s podmínkami ve věznici Bastille a hovořil o barbarském trestání dosud neodsouzených lidí.⁸¹ Zakotvení presumpce nevinny vzešlo z požadavku na zmírnění režimu vazby.⁸²

Francouzská revoluce znamenala konec uplatňování inkvizičního institutu *absolutio ab instantia* a pravidla *plus amplement informé*.⁸³ Díky zásadě presumpce nevinny přestal být konečný osvobozující rozsudek vyhrazen jen pro případy, kdy byla nevinna obviněného prokázána.⁸⁴ Nicméně je třeba dodat, že samotné zakotvení zásady presumpce nevinny v roce 1789 neznamenal pro francouzské trestní řízení okamžitý obrat a nevedlo k uplatnění této zásady co do všech jejích aspektů, například pokud jde o právo obviněného nevypovídat. Ještě v roce 1846 francouzské příručky pro vyšetřování uváděly, že mlčení obviněného umožňuje presumovat vinu.⁸⁵ Navíc pojetí presumpce nevinny po Velké francouzské revoluci bylo ambivalentní, neboť práva z ní vyplývající byla odpírána kontrarevolucionářům. V rozporu s původním záměrem fakticky nedošlo ani ke zlepšení

⁷⁷ STORCH, *op. cit.*, s. 89 a násl.

⁷⁸ Srov. CÍSAŘOVÁ, Presumpce nevinny jako základní zásada trestního řízení v demokratickém státě, s. 2.

⁷⁹ BECCARIA, *op. cit.*, s. VII.

⁸⁰ Bod 9 Deklarace práv člověka a občana. Cit. dle SÝKORA, *op. cit.*, s. 24.

⁸¹ ŠTĚPÁN, J. Minulost a budoucnost evropského trestního řízení (k úvahám o rekodifikaci trestního řádu). In: HENDRYCH, D. a kol. *Právnická fakulta Univerzity Karlovy 1348–1998: jubilejní sborník*. MALÝ, K. (red.). Praha: Právnická fakulta UK, 1998, s. 135.

⁸² HERCZEG, *op. cit.*, s. 133.

⁸³ Nesouhlasné stanovisko soudce Pinta De Albuquerque k rozsudku ESLP ze dne 15. 11. 2016 ve věci A a B proti Norsku ke stížnostem č. 24130/11 a 29758/11; k významu pravidla *plus amplement informé* viz pozn. č. 65.

⁸⁴ KNIGGE, G. On Presuming Innocence. Is Duff's Civic Trust Principle in Line with Current Law, Particularly the European Convention on Human Rights? *Netherlands Journal of Legal Philosophy*, 2013, Vol. 42, No. 2, s. 237.

⁸⁵ ŠTĚPÁN, *op. cit.*, s. 136.

zacházení s vazebně stíhanými osobami. Presumpce nevinny tak představovala spíše teoretický koncept.⁸⁶

Přijetí Deklarace práv člověka a občana lze charakterizovat především jako výsledek snahy vymanit se z despotického poddanství. Podobné poměry jako ve Francii panovaly v 18. století téměř v celé Evropě. Proto záhy došlo k systémovým reformám i v dalších evropských státech, zejména pokud jde o úpravu trestního práva pod vlivem myšlenek francouzské revoluce.⁸⁷

7. Presumpce nevinny v rakouských zemích

V rakouských zemích došlo trestním řádem z roku 1850 k úpravě trestního řízení ve prospěch zásady obžalovací po vzoru francouzském, ale trestní řád z roku 1853 se navrátil k původním zásadám trestního řízení. Až Glaserův trestní řád z roku 1873⁸⁸ již zcela spočíval na zásadě obžalovací a zásadě volného hodnocení důkazů.⁸⁹ Není však jednoznačné, zda Glaserův trestní řád spočíval rovněž na zásadě presumpce nevinny či zda alespoň tehdejší právní teorie presumpci nevinny znala a uznávala jako platnou. Ve Storchově díle Řízení trestní rakouské z roku 1887 se nenachází samostatná kapitola, která by se věnovala zásadě presumpce nevinny, ani samotný termín presumpce nevinny F. Storch nepoužíval. Zmiňoval však pravidlo *in dubio mitius*, k němuž vysvětloval, že „obžalovaný, nebyl-li proveden úplný důkaz jeho viny, musí být osvobozen“.⁹⁰ Procesní pravidlo *in dubio mitius*, neboli „v pochybnostech mírněji“, má totožný význam jako pravidlo *in dubio pro reo*.⁹¹ V trestním řádu z roku 1873 se zmíněné pravidlo uplatnilo prostřednictvím § 259: „Obžalovaný budiž rozsudkem soudním obžaloby zproštěn [...] když soud shledá, že [...] skutek zběhlý není na jisto postaven, aneb že není prokázáno, že obžalovaný spáchal skutek za vinu mu kladený [...]“.⁹² Lze si všimnout podobnosti mezi právě citovanou normou a § 226 dnes platného trestního řádu.

Glaserův trestní řád z roku 1873 obsahoval i pravidlo *nemo tenetur se ipsum accusare* úzce spojené se zásadou presumpce nevinny, neboť zapovídal jakékoliv donucení obviněného k přiznání. Ustanovení § 202 stanovilo, že „není dovoleno, obviněnému ani ničeho připovídati ani křivě předstírat, ani mu hroziti, ani prostředků donucovacích užívati k tomu konci, aby přiveden byl k přiznání nebo aby něco jiného určitého pověděl“. Rovněž bylo výslovně zachováno právo obviněného mlčet, neboť podle § 245 platilo, že „obžalovaný nemůže k tomu přidržován býti, aby na otázky jemu dané odpovídal“. Z pohledu presumpce nevinny je také podstatné, že ani doznání obviněného do určité míry nezbavovalo soud povinnosti doznání ověřit provedením dalších důkazů, a to podle § 206: „Tím, že obviněný činí vyznání, není soudce vyšetřující prost povinnosti, by povahu skutku, pokud možná, vyhledal. Jestli vyznání úplné, a potvrzuje-li se tím, co přípravným vyšetřováním přišlo na

⁸⁶ QUINTARD-MORENAS, *op. cit.*, s. 134 a násled.

⁸⁷ BECCARIA, *op. cit.*, s. VIII-IX.

⁸⁸ Zákon č. 119/1873 ř. z. ze dne 23. 5. 1873, jímž se zavádí nový řád soudu trestního.

⁸⁹ STORCH, *op. cit.*, s. 99.

⁹⁰ Tamtéž, s. 306.

⁹¹ Viz SOLNAŘ, V. a kol. *Československé trestní řízení*. Praha: Orbis, 1963, s. 129; KNAPP, V. *Teorie práva*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 217.

⁹² § 259 zákona č. 119/1873 ř. z. ze dne 23. 5. 1873, jímž se zavádí nový řád soudu trestního, ve vyhlášeném znění.

jevo, tedy záleží na zvláštních návrzích žalobníkových, má-li se vyhledávání vésti dále.“ Glaserův trestní řád tedy obsahoval mnoho záruk daných obviněnému v průběhu trestního procesu, které vyplývají z principu presumpce nevinny. I když neobsahoval jeho výslovnou formulaci, tento princip se uplatnil. Glaserův trestní řád na území České republiky platil s jistými změnami až do roku 1950.

8. Presumpce nevinny v Československu

V našem právním řádu byla presumpce nevinny poprvé výslovně upravena až v 50. letech minulého století, ač se to zdá překvapivé, neboť soudní procesy z tohoto období bývají vnímány jako ty, v nichž byla práva obviněných nejvíce porušována. Byla to ale právě zkušenost nabytá v první polovině 50. let minulého století, z níž vzešel požadavek výslovného zakotvení základních zásad trestního řízení v zákoně.⁹³ Presumpce nevinny se jako procesní zásada prosadila v 50. letech 20. století nejen u nás, ale v celé kontinentální Evropě, a to v důsledku přijetí Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, která zakotvila zásadu presumpce nevinny v čl. 6 odst. 2.⁹⁴ Z dobové literatury je patrné, že socialistické zákonodárství považovalo výslovné zakotvení presumpce nevinny do právního řádu za svou chloubu a vymezovalo se jím vůči buržoazním právním systémům, v nichž údajně fakticky platila presumpce viny.⁹⁵ V praxi však presumpce nevinny nebyla dodržována v případech politicky nevyhovujících osob.⁹⁶

První výslovnou formulaci zásady presumpce nevinny v našem právním řádu nalzáme v zákoně č. 64/1956 Sb., o trestním řízení soudním. Jeho § 2 odst. 6 zněl: „Dokud pravomocným odsuzujícím rozsudkem soudu není vina vyslovena, nelze na osobu, proti které se vede trestní řízení, hledět jako by byla vinna.“ Tato formulace se shoduje s formulací presumpce nevinny v dnes platném trestním řádu, až na označení pojmem „osoba“, zatímco dnes platný trestní řád hovoří o „tom, proti němuž se vede trestní řízení“.⁹⁷ Výslovné zakotvení presumpce nevinny v zákoně vycházelo z požadavku II. celostátní konference Komunistické strany Československa „zajistit v trestním řízení dodržování zásady, že o obviněném je předpokládáno, že se trestného činu nedopustil, dokud není jeho vina prokázána výsledky trestního řízení“, přičemž presumpce nevinny měla být promítnuta do všech stádií trestního procesu.⁹⁸

Obdobně zákonodárce tuto zásadu zakotvil později pro řízení před místními lidovými soudy v zákoně č. 38/1961 Sb., o místních lidových soudech, který v § 32 odst. 1 stanovil: „Dojde-li místní lidový soud k závěru, že nelze prokázat, že se občan provinění nebo trestného činu dopustil, vynese rozhodnutí zprošťující.“ Dobová literatura uvádí, že v řízení před místními lidovými soudy zásada presumpce nevinny platila stejně jako

⁹³ FENYK – CÍSAŘOVÁ – GRIVNA a kol, *op. cit.*, s. 93.

⁹⁴ ŠTĚPÁN, *op. cit.*, s. 135.

⁹⁵ Srov. např. LACHOUT, V. Některé otázky dalšího vývoje trestního procesu. *Právník*, 1960, roč. 99, č. 4, s. 297 a násl.; SOLNAŘ, *op. cit.*, s. 52.

⁹⁶ VOZÁR, J. Právne aspekty prezumpcie nevinny. *Justičná revue*, 1997, č. 6–7, s. 54.

⁹⁷ SÝKORA, *op. cit.*, s. 22.

⁹⁸ LACHOUT, *op. cit.*, s. 296 a násl.

v trestním řízení, jen byla v § 32 odst. 1 zákona o místních lidových soudech vyjádřena neúplně a nepřímě.⁹⁹

Dne 1. 1. 1962 nabyl účinnosti zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním,¹⁰⁰ který upravoval presumpci nevinny ve svém § 2 odst. 2: „Dokud pravomocným odsuzujícím rozsudkem soudu není vina vyslovena, nelze na toho, proti němuž se vede trestní řízení, hledět, jako by byl vinen.“ Toto ustanovení zůstalo v nezměněné podobě platné a účinné dodnes.¹⁰¹

Je pravděpodobné, že tato situace se brzy změní, neboť v současné době probíhají práce na nové zákonné úpravě trestního řízení. Po dlouhou dobu odborníci diskutovali o tom, zda vůbec do připravovaného předpisu zařadit základní zásady, popř. do které části.¹⁰² Diskuse nakonec dospěly k závěru, že základní zásady trestního řízení budou zakotveny v úvodu trestního řádu. V aktuálním znění připravovaného nového trestního řádu je navrhováno sjednocení zákonného vyjádření presumpce nevinny s textem čl. 40 odst. 2 Listiny základních práv a svobod.¹⁰³

9. Závěr

Zkoumání historického vývoje presumpce nevinny ukázalo, že kořeny presumpce nevinny lze hledat již ve starověku, především v římském právu. Ve středověkém inkvizičním řízení byla tato zásada potlačena, aby byla pro kontinentální Evropu později znovu objevena v důsledku inspirace anglickým trestním procesem a zakotvena zejména ve francouzské Deklaraci práv člověka občana z roku 1789, odkud se rozšířila dál. Na území Československa došlo k jejímu prvnímu výslovnému zakotvení překvapivě v 50. letech minulého století, která jsou spojována s popíráním práv politicky nevyhovujících osob.

Presumpce nevinny bývá považována za jednu z nejdůležitějších a nejstarších právních zásad. Souhlasím s názorem C.-F. Stuckenberga, že nebýt této zásady, z trestního procesu by se stal pouhý rituál.¹⁰⁴ Je proto vhodné si tuto zásadu neustále připomínat. Vzhledem k aktuálnímu průběhu prací na připravovaném novém trestním řádu, v němž má dojít ke změně zákonné formulace presumpce nevinny, jde o problematiku aktuální. Jsem proto přesvědčen, že téma presumpce nevinny bude předmětem řady dalších odborných prací.

⁹⁹ TOLAR, J. – PŘENOSIL, G. – LAKATOŠ, M. *Místní lidové soudy*. Praha: Československá akademie věd, 1965, s. 132.

¹⁰⁰ § 392 zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním, ve vyhlášeném znění.

¹⁰¹ V současnosti je presumpce nevinny výslovně, ale odlišně, zakotvena mimo jiné též v čl. v čl. 40 odst. 2 Listiny základních práv a svobod: „Každý, proti němuž je vedeno trestní řízení, je považován za nevinného, pokud pravomocným odsuzujícím rozsudkem soudu nebyla jeho vina vyslovena.“

¹⁰² Srov. např. SÝKORA, *op. cit.*, s. 25 a násl.; JELÍNEK, J. Dokazování z hlediska budoucí právní úpravy českého trestního řádu. In: JELÍNEK, J. a kol. *Dokazování v trestním řízení v kontextu práva na spravedlivý proces*. Praha: Leges, 2018, s. 16.

¹⁰³ Rekodifikace trestního práva procesního. *Justice.cz*. 14. 10. 2022. [online]. Dostupné na: <<https://justice.cz/web/msp/rekodifikace-trestniho-prava-procesniho>>. [cit. 5. 11. 2022].

¹⁰⁴ Srov. STUCKENBERG, Who is Presumed Innocent of What by Whom, s. 312.

***Perduellio a sacrilegium* v době římské republiky**

Marie Šmejkalová

Univerzita Karlova, Právnická fakulta

Kontaktní e-mail: marie.smejkalova98@gmail.com

Perduellio and Sacrilegium in the Time of the Roman Republic

Abstract:

The submitted article concerns itself with two criminal offences – *perduellio* and *sacrilegium* – in the time of the Roman Republic whilst it attempts to identify their mutual relationship leading to an intense interconnection in the period of Justinian codification. The article uses a wide range of both domestic and foreign secondary sources as well as primary sources. The first two chapters of this work focus on a thorough introduction of the two offences by analysing several contemporary cases. Furthermore, it proceeds to the actual analysis of the interrelation of the offences, using a variety of Roman law sources, such as *Lex Duodecim Tabularum*, Livy's History or The Digest of Justinian and The Institutes of Justinian.

Key words: *perduellio*; *sacrilegium*; Roman public law; Roman Republic

Klíčová slova: *perduellio*; *sacrilegium*; římské veřejné právo; římská republika

DOI: 10.14712/2464689X.2023.11

Proximum sacrilegio crimen est, quod maiestatis dicitur,¹ stojí v Justiniánových Digestech. Hlavním záměrem této práce je tedy v souladu s tímto citátem analýza vzájemného vztahu dvou veřejnoprávních deliktů – *sacrilegia* a *crimen maiestatis*, který vedl až k jejich postavení na roveň v justiniánské kodifikaci.

Původním záměrem práce bylo věnovat se vzájemnému propojení těchto trestných činů průřezově celou dobou existence Římské říše, ale vzhledem k omezenému rozsahu práce bylo nakonec přistoupeno k časovému omezení tématu, a to pouze na období římské republiky, tedy na dobu mezi lety 509 př. n. l. a 27 př. n. l.²

Vzhledem k době, které se práce věnuje, je na místě výše uvedený fragment mírně upřesnit, neboť téměř po celou dobu existence římské republiky se *crimen maiestatis* označovalo pojmem *perduellio*, se kterým práce převážně pracuje. Až v dobách pozdějších, zřejmě v průběhu 1. století př. n. l., se *crimen maiestatis* stalo nadřazeným pojmem, pod nějž *perduellio* spadalo, či spíše spolu oba trestné činy splynuly a archaické označení *perduellio* postupně vyšlo z užívání.³

Na úvod je pro správné uchopení problematiky vhodné přidat slovníkové definice obou trestných činů tak, jak jsou uvedeny v Encyklopedii římského práva. Podle Milana Bartoška se *perduellio* dá definovat jako „velezrada, původně vážné porušení občanských svobod a zejména jakékoli dorozumění s nepřítelem, nebo i zběhnutí“,⁴ *sacrilegium* poté M. Bartošek popisuje následovně: „svatokrádež, odcizení posvátných předmětů, [...] později různé trestné činy poškozující společnost“.⁵ Oba zmíněné pojmy je ovšem nutno chápat podstatně komplexněji, jak se ostatně tento článek snaží dokázat.

Vzhledem k faktu, že se práce věnuje období více než dva tisíce let vzdálenému, narážela autorka na problém v podobě téměř nedochovaných primárních pramenů, proto se metodologie této práce dělí následujícím způsobem:

- i. metoda analýzy tuzemské i cizojazyčné (zejména anglické, latinské, polské a německé) sekundární literatury, v tomto případě zejména monografií, či vědeckých sborníků,
- ii. metoda exegeze dochovaných fragmentů zákoníků, či pramenů v podobě literárních děl, například Tita Livie, Cassia Diona či Dionýsia z Halikarnassu, případně transkriptů řeči Marca Tullia Cicera, a
- iii. metoda komparace výše uvedených veřejnoprávních deliktů (zejména jejich obsahu a sankcí) pro provedení analýzy jejich vzájemného vztahu.

Článek je rozdělen do tří hlavních částí. První dvě se věnují vnímání *perduellia* a následně pojetí *sacrilegia* v době římské republiky, v části poslední je analyzován vzájemný vztah těchto dvou římskoprávních trestných činů se snahou nalézt podobnosti, které mohly později vést k jejich úzkému propojení za doby vlády císaře Justiniána.

Je ovšem na místě uvést, že práce je, vzhledem k omezenému množství autentických dobových zdrojů, do značné míry prací úvahovou, a tedy není možné ji považovat za

¹ D. 48, 4, 1 (Ulp. 7 de off. procons.): „Zločin nejbližší svatokrádeži je nazýván velezrada.“ – překlad s laskavým svolením prof. JUDr. Michala Skřejpka DrSc. Není-li uvedeno jinak, jsou všechny následující překlady dílem autorky.

² SKŘEJPEK, M. *Římské právo v datech*. Praha: C. H. Beck, 1997, s. VII.

³ BARTOŠEK, M. *Encyklopedie římského práva*. 2. přepracované vydání. Praha: Academia, 1994, s. 208.

⁴ Tamtéž, s. 208.

⁵ Tamtéž, s. 241.

úplnou a komplexní analýzu. Dalším záměrem je tak snaha v čtenáři podnítit zájem o římské veřejné právo, či konkrétně o dva vybrané trestné činy.

1. *Perduellio* v době římské republiky

Zločin předcházející pozdějšímu *crimen maiestatis*, který se s ním do značné míry překrývá a se kterým po určitou dobu existoval simultánně, byl označován jako *perduellio*. Tento zločin obsahoval mnoho dílčích skutků, mezi které se řadil například „nespolehlivý výkon svěřeného úřadu, zejména šlo o svévolné vyhlášení války nebo například odchod ze spravované provincie, vojenské porážky, zbabělost, špatné zacházení se spojenci a válečnými zajatci, [...] uzurpace úřadu po uplynutí funkčního období, zneužití veřejných financí [...]“.⁶ Piotr Kołodko v této souvislosti dále podotýká, že definice *perduellia* a toho, co vše pod něj spadalo, byly do značné míry otevřené výkladu žalobce, a velmi snadno mohlo dojít k rozšíření jeho skutkové podstaty.⁷

První zákoník, který v souvislosti s obdobím římské republiky přichází na mysl, je Zákoník dvanácti desek z poloviny 5. století př. n. l.⁸ K nedochovanému fragmentu z IX. desky se ve svých *Institutiones*, které byly později částečně zahrnuty v justiniánských Digestech, vyjádřil Marcianus následovně: *Lex duodecim tabularum iubet eum, qui hostem concitaverit quive civem hosti tradiderit, capite puniri*,⁹ tedy „Zákon XII desek přikazuje toho, kdo by podněcoval nepřítele nebo vydal občana nepříteli, potrestat smrtí.“¹⁰ Zde se dá nade vši pochybnost pozorovat trest za *perduellio*. Podněcování nepřítele či vydání mu občana bylo viděno jako zločin tak vážný, že trestem byla smrt. Nebyla to ovšem smrt nikterak obyčejná, jak podotýká slavný římský historik Titus Livius, odsouzení za velezradu byli svrženi z Tarpejské skály,¹¹ či v případě zběhů ukamenováni.¹² Livius dokonce zmiňuje i decimaci v souvislosti s neukázněným vojskem za vlády konzula Appia Claudia.^{13,14}

1.1 *Duoviri perduellionis*

Vzhledem k tomu, že zločin *perduellia* byl považován za mimořádně závažný, musela být pro jeho vyšetřování zřízena zvláštní dvojice magistrátů zvaných *duoviri perduellionis*. Za jejich ustanovení byli odpovědní konzulové a v dikci těchto zvláštních úředníků bylo vyšetření prohrěšku a potrestání viníka ve všech případech, kdy se jednalo o *perduellio*.¹⁵

Není ovšem možno pominout taktéž odlišný názor. Podle Richarda A. Baumana byli titi magistráti sice ustanovováni pouze ve zvláštních případech, byli tedy magistráty *ad hoc*, nebyli ale omezeni pouze činem velezrady. Zároveň dle stejného autora neužívali

⁶ KOŁODKO, P. *Ustawodawstwo rzymskie w sprawach karnych: Od ustawy XII Tablic do dyktatury Sulli*. Białystok: Temida 2, 2012, s. 189.

⁷ Tamtéž, s. 190.

⁸ SKŘEJPEK, M. – KINDL, V. – ŠEBOR, V. *Prameny římského práva: Fontes iuris romani*. 2. vydání. Praha: LexisNexis, 2004, s. 27.

⁹ Tamtéž, s. 46.

¹⁰ Tamtéž, s. 47.

¹¹ LIVIUS, T. *Dějiny II–III*. Přel. KUCHARSKÝ, P. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1972, s. 487.

¹² Tamtéž, s. 479.

¹³ Decimaci rozumíme vylosování každého desátého vojáka z mužstva k popravě.

¹⁴ LIVIUS, T. *Dějiny I*. Přel. KUCHARSKÝ, P. – VRÁNEK, Č. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1979, s. 211.

¹⁵ KINCL, J. – SKŘEJPEK, M. – URFUS, V. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 324.

označení *duoviri perduellionis*, ale pouze *duoviri*, opět proto, že nebyli limitováni pouze na jeden konkrétní prohrěšek.¹⁶

R. A. Bauman zároveň poukazuje na nemožnost využití práva provokace v duovirálním procesu. Rozhodnutí *duoviri perduellionis* tedy bylo rozhodnutím finálním, okamžitě vykonatelným, proti němuž prakticky nebylo obrany.¹⁷ Drobná spekulace je na místě – pokud bylo v případě tohoto procesu nemožné se jakkoliv odvolat, je velmi pravděpodobné, že se procesy vedené těmito magistráty týkaly opravdu nejzávažnějších zločinů, které tehdejší římský občan mohl spáchat.

Vrcholem římského zákonodárství v oblasti velezrady, jak ve své monografii podotýká Piotr Kołodko, bylo až relativně krátké období 2. a 1. století př. n. l., neboť mezi lety 103 a 8 př. n. l. bylo přijato hned pět zákonů, které se *perduelliu* výslovně věnovaly.¹⁸ Stejný autor rovněž zdůrazňuje, že k vydání zákonů, které se *perduellia* týkaly, došlo až relativně (v kontextu doby trvání římské republiky) pozdě. Zároveň vysvětluje, že *perduellio* bylo skutečně jedním z nejzávažnějších prohrěšků, kterého se občan Říma mohl dopustit, a proto řízení probíhalo veřejně, během konání centuriijního shromáždění.¹⁹

Je možné, že záměrem těchto veřejných řízení byla také odstrašující či snad preventivní funkce, neboť téměř každý svobodný římský občan věděl, jak by byl v případě takového prohrěšku odsouzen. Určité tabu, které zločiny spadající pod *perduellio* obklopovalo, by tak mohlo být ještě dalším prvkem, který měl sloužit k odrazení potenciálního pachatele. Vzhledem k tomu, jak málo známých obvinění z tohoto zločinu existuje, preventivní funkce pravděpodobně zafungovala.

Následující sekce předkládané práce se pro úplnost věnuje krátkému rozboru každého ze zákonů, které byly v souvislosti s *perduelliem* přijaty.

1.2 Lex Appuleia de maiestate minuta – 103 př. n. l.

První zákon, který byl v souvislosti s *perduelliem* představen, se do dnešních dní nedochoval, a všechny informace o něm tak vycházejí z neprávnické literatury.²⁰ K vydání tohoto zákona došlo v průběhu šestého konzulátu Gaia Maria, za doby, kdy byl tribunem lidu Lucius Appuleius Saturninus.²¹ Ten si dle Tita Livia ke svému zvolení tribunem pomohl násilím a se shodnou mírou násilnosti se věnoval i výkonu svého úřadu.²²

Jedná se o zákon, který jako první uvedl trestný čin *maiestas minuta*, jenž v určitých aspektech přejímal roli *perduellia*, podle R. A. Baumana se ale jednalo pouze o násilná jednání a vzbouření, ostatní trestné činy spadající pod velezradu zůstaly i nadále označeny jako *perduellio*.

¹⁶ BAUMAN, R. A. *The duumviri in the Roman criminal law and in the Horatius legend*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH Wiesbaden, 1969, s. 1.

¹⁷ Tamtéž.

¹⁸ KOŁODKO, *op. cit.*, s. 188.

¹⁹ Tamtéž, s. 190–191.

²⁰ Tamtéž, s. 197.

²¹ FRÝDEK, M. Crimen maiestatis v neprávnických pramenech – Livius, Tacitus, Ammianus Marcellinus. *Časopis pro právní vědu a praxi*, 2011, roč. 19, č. 3, s. 266. [online]. Dostupné na: <<https://journals.muni.cz/cpvp/article/view/6333/5701>>. [cit. 17. 03. 2022].

²² LIVIUS, T. *Dějiny VII*. Přel. HUSOVÁ, M. – KUCHARSKÝ, P. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1979, s. 401–402.

1.3 Lex Varia de maiestate – 90 př. n. l.

Zákon, který roku 90 př. n. l. nahradil *lex Appuleia de maiestate minuta*, byl *lex Varia de maiestate*. Představen byl v podobě plebiscitu a zavedl jej římský tribun Quintus Varius Severus krátce po vypuknutí tzv. spojenecké války.²³

Již za doby tribunátu Lucia Appuleia Saturnina byla ustanovena tzv. *quaestio perpetua*, tj. stálá trestní porota zabývající se zločinem *maiestas*,²⁴ proto by dle názoru Robina Seagera bylo nesmyslné ustanovovat další, prakticky totožnou trestní porotu.²⁵

Hlavním záměrem tohoto zákona bylo s největší pravděpodobností „vyšetřování těch, jejichž úmyslná akce umožnila spojencům pozvednout zbraně proti Římu“.²⁶ Zákon však dlouho v účinnosti nevydržel a byl později zrušen senátem.

1.4 Lex Cornelia maiestatis – 81 př. n. l.

Zákon pocházející z doby Sullovy diktatury upravoval řízení spadající pod *crimen maiestatis*. Trestem bylo tzv. *interdictum aquae et ignis*, tedy nucené vyhnání z Říma. Činy, které pod *crimen maiestatis* spadaly, by šlo obecně charakterizovat jako činy úředníků, jež byly v rozporu s *dignitas civitatis*, ale například také útoky na magistráty ze strany občanů.²⁷

1.5 Lex Iulia de maiestate – 46 př. n. l. a Lex Iulia maiestatis – 8 př. n. l.²⁸

První zmiňovaný zákon byl představen a přijat za doby Caesarovy vlády, ale relativně záhy byl přejet a nahrazen zákonem Augustovým; jedná se tedy již o zákonodárství raného principátu. Jeho obsahem byl výčet skutkových podstat spadajících pod *maiestas* i pod *perduellio*, přičemž druhý jmenovaný trestný čin obsahoval například vzburšení, zahájení povstání či neoprávněné opuštění provincie. Zde lze dobře vidět, že po určitou dobu existovaly oba tyto trestné činy samostatně vedle sebe, zánik *perduellia* byl tudíž postupným procesem.²⁹

1.6 Odras *perduellia* v Liviově díle

Pramen, který při psaní tohoto článku nebylo možné opomenout, je životní dílo Tita Livia – Dějiny římské od založení města. V celém tomto rozsáhlém díle se o zločinu velezrady za účasti *duoviri perduellionis* hovoří pouze několikrát, a pouze dva z těchto případů spadají do doby římské republiky. Případ Horatia, o němž bude pohovořeno v následující podkapitole, je ale také nesmírně zajímavý, což je důvodem, proč práce vybočuje ze svého vymezeného časového rámce, aby mohl být rovněž detailněji představen.

Pominut z důvodu nedostatečného rozsahu příspěvku bude ale například případ odsouzení synů konzula Iunia Bruta k smrti pro osnování státního převratu, ač se jedná o případ,

²³ SEAGER, R. *Lex Varia de Maiestate*. *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 1967, roč. 16, č. 1, s. 37. [online]. Dostupné na: <<http://www.jstor.com/stable/4434965>>. [cit. 17. 03. 2022].

²⁴ SKŘEJPEK, M. – BLAHO, P. – VAŇKOVÁ, J. *Digesta seu Pandectae / Digesta neboli Pandekty. Fragmenta selecta / Výbrané části*. Praha: Karolinum, 2016, s. 141.

²⁵ SEAGER, *op. cit.*, s. 37.

²⁶ KOLODKO, *op. cit.*, s. 208.

²⁷ SANTALUCIA, B. *Studi di diritto penale romano*. Roma: Erma di Bretschneider, 1994, s. 143.

²⁸ Autoři se v tomto případě rozcházejí v přesné dataci vydání tohoto zákona, možností je například i rok 27 př. n. l.

²⁹ SANTALUCIA, *op. cit.*, s. 195–196.

který naplňuje skutkovou podstatu *perduellia* a byl rovněž impulsem pro vznik práva odvolat se – *ius provocationis*, neboť v souvislosti s ním došlo roku 509 př. n. l. k vydání *lex Valeria de provocatione*, který byl „snad prvním provokačním zákonem“.³⁰

1.6.1 Případ Horatia

Podle Livia byl Horatius vinen z vraždy vlastní sestry, jejíhož snoubence, který bojoval v nepřátelských řadách, předtím zabil v boji během legendárního souboje Horatiů a Curiatů. Ta poté, co po bratrově návratu na jeho ramenou poznala vojenský plášť svého snoubence, který sama vytvořila, reagovala dle Livia následovně: „Rozpusť si vlasy a s pláčem volá jméno svého snoubence.“³¹ Horatius sestru v reakci na její stav na místě probodl vlastní zbraní a obvinil ji ze zraedy, neboť truchlila pro padlého nepřitele.

Jelikož se tento skutek zdál „otcům i lidu“ krutý,³² byl Horatius předveden před krále Tulla Hostilia. Ten ale dle Livia nechtěl být původcem rozsudku nad hrdinou nedávných bojů, a prohlásil následující: „Ustanovuji podle zákona dvojici soudců, kteří by soudili Horatia za zločin proti státu.“³³ Zde lze s vysokou pravděpodobností pozorovat příklad ustanovení právě již výše popsanych *duoviri*. Zároveň se ale v tomto případě nabízí vysvětlení, že o zločin proti státu nešlo. Spíše se jednalo o „obyčejnou“ vraždu, tedy *parricidium*, o které by dle většinového akademického názoru *duoviri perduellionis* rozhodovat neměli.

S tímto názorem nepřímo souhlasí taktéž další slavný historik Dionýsius z Halikarnassu, který ve svém nejvýznamnějším díle Římské dějiny hovoří v souvislosti s tímto případem následovně: „Poté, co král oslavil triumf [...] za ním přišli důležití občané, kteří předvedli Horatia před soud, protože za zabití své sestry nebyl prost viny z prolití krve příbuzného, [...] a připomínali všechny případy, kdy se bohové rozhněvali pro zanedbání trestu těch, kteří se provinili.“³⁴ Dionýsius o *perduelliu* vůbec nehovoří, naopak na rozdíl od Livia zdůrazňuje hněv bohů, který by byl vyvolán nepotrestáním Horatia.

V tomto kontextu je na místě zdůraznit důležitost tzv. *pax deorum* pro římské obyvatele, neboť porušení tohoto míru, či snad dokonce souladu s bohy nebylo proviněním jednotlivce, ba právě naopak. Podle Michala Skřejpka totiž takovýto čin postihoval celou *civitas*, jelikož „v tomto ohledu nalézáme kolektivní odpovědnost, a to v podobě odpovědnosti za dodržování náboženských, mravních i právních pravidel“.³⁵

Nicméně za zmínku taktéž stojí popis trestu, kterému Horatius čelil: „Jestliže žalobci na soudě zvítězí, budiž mu hlava zahalena a na neplodném stromě budiž oběšen, budiž bičován buď mezi hradbami nebo za hradbami.“³⁶ Livius dále popisuje průběh Horatiova procesu tak, že byl skutečně odsouzen, avšak v okamžiku, kdy mu liktor začal svazovat

³⁰ KINCL – SKŘEJPEK – URFUS, *op. cit.*, s. 418.

³¹ LIVIUS, *Dějiny I*, s. 75.

³² Tamtéž, s. 75.

³³ Tamtéž, s. 75.

³⁴ Dionýsius, 3, 22, 89. In: *Dionysius of Halicarnassus: Roman Antiquities*. [online]. Dostupné na: <https://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Dionysius_of_Halicarnassus/home.html>. [cit. 22. 03. 2022].

³⁵ SKŘEJPEK, M. *Ius et religio: Právo a náboženství ve starověkém Římě*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999, s. 23.

³⁶ LIVIUS, *Dějiny I*, s. 75.

ruce, se Horatius na podnět Tulla odvolal. Za povšimnutí v tomto kontextu stojí Liviova věta: „Na podnět Tulla, který dovedl ten zákon mírně vyložit.“³⁷

Výše již bylo pohovořeno o nemožnosti užít práva na *provocatio* při řízení o *perduelliu*. Nabízí se tedy dvě možná vysvětlení: 1. o *perduellio* se v tomto případě skutečně nejednalo a v průběhu staletí pouze došlo ke zkrácení informací; 2. v době královské měl král moc takového rozsahu, že mohl umožnit právo provokace i v řízení o *perduelliu*.

Vzhledem k Horatiově velmi čerstvému válečnému úspěchu se mu podařilo u centuriálního shromáždění uspět se svým odvoláním a jediným symbolickým odčiněním vraždy bylo nařízení Horatiovu otci, a to v podobě „vykonat smírné oběti, položit přes ulici trám a poslat mladíka s hlavou zahalenou jakoby pod jho“.³⁸ Jak již bylo v této práci uvedeno, trest, který Horatia potkal, se tedy netýkal jeho potrestání, jako spíše usmíření bohů a znovu ustálení narušeného *pax deorum*.

1.6.2 Případ Marka Manlia Capitolina

Livius hovoří o Marku Manliu Capitolinovi jako o ambiciózním muži patricijského původu, který ve své závisti vůči postavení Marka Furia rozpoutal vnitřní rozbroj, tzv. válku s Volsky.³⁹ V důsledku této války byl roku 385 př. n. l. zvolen diktátorem jistý Aulus Cornelius Cossus.⁴⁰ Během doby, kterou diktátor strávil boji s Volsky, Marcus Manlius zvyšoval svou popularitu v Římě. Livius píše, že „vedl doma rozpravy, jako by řečnil někde ve sněmu, a bylo v nich plno obviňujících urážek vůči otcům“.⁴¹ Oni „otcové“, o nichž Livius hovoří, jsou pravděpodobně odkazem na kuriální shromáždění, které v této době bylo stále založeno na rodovém principu, zasedalo v něm 30 kurií podle příslušnosti k rodům, které byly nejspíše zastoupeny nejstarším mužem z každé rodiny.⁴²

Marku Manliovi se podařilo získat si přízeň plebejů za pomoci tvrzení, že otcové „sedí na státních pokladnách“.⁴³ Marcus Manlius byl ale záhy po návratu diktátora do města předvolán na *comitium*, kde byl vyzván k tomu, aby římské plebeje „vysvobodil z té lichvy“ a aby „zločince, kteří sedí na státních pokladech vypudil z toho jejich pokoutního kořistění“⁴⁴ tedy aby prokázal, že jeho obvinění nejsou prostou pomluvou. Aulus Cornelius Cossus rovněž zdůraznil, že pokud Marcus Manlius z jakéhokoli důvodu odmítne uposlechnout, bude uvržen do žaláře.⁴⁵

Marcus Manlius se podle Livia všemi metodami snažil vyhnout tomu, aby „buď dokázal své obvinění jako pravdivé, anebo aby se přiznal ke zločinu, že tu osočuje senát falešným obviněním a že rozdmýchává rozhořčení nad vymyšlenou krádeží“.⁴⁶ Poté, co stále

³⁷ Tamtéž, s. 75.

³⁸ Tamtéž, s. 76.

³⁹ LIVIUS, *Dějiny II–III*, s. 129.

⁴⁰ Tamtéž, s. 130.

⁴¹ Tamtéž, s. 135.

⁴² SKŘEJPEK, M. *Římské soukromé právo: Systém a instituce*. 2. upravené vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016, s. 18.

⁴³ LIVIUS, *Dějiny II–III*, s. 136.

⁴⁴ Tamtéž, s. 136.

⁴⁵ Tamtéž, s. 136.

⁴⁶ Tamtéž, s. 137.

odmítal vypovídat, nechal ho diktátor uvrhnout do vězení, což ale způsobilo nepokoje napříč Římem – tak velká byla podpora Marka Manlia mezi plebeji.⁴⁷

Postupná gradace napětí v Římě vedla až k vydání rozhodnutí senátu, kterým byl Marcus Manlius zbaven žalárních pout. Livius se domnívá, že se tímto senát snažil ukončit bující vzbouření, došlo ale k přesnému opaku a „tomu vzbouření byl dán vůdce“.⁴⁸

Navzdory popularitě, které se Marcus Manlius těšil, byl nakonec předveden před soud. S sebou si ale přivedl přes čtyři tisíce podporovatelů, vehementně připomínal své vojenské úspěchy či obnažoval prsa „nesoucí známky jizev po ranách utržených ve válce“.⁴⁹ Během svého procesu se upínal ke Kapitolu a snažil se dovolat bohů, aby jej zachránili právě pro všechny jeho zásluhy. Snad proto, jaké důležitosti se Kapitol těšil, byl proces přemístěn a sněm byl svolán „do háje Petelinského za bránu zvanou Říční, odkud nebylo vidět Capitolium. Tam také nabyla platnosti obžaloba a tam také padl rozsudek“.⁵⁰

Sám Livius si není jist, zda byl Marcus Manlius „odsouzen zvolenou dvoučlennou komisí soudců, kteří ho měli vyšetřovat ze zločinu velezrady“,⁵¹ tedy *duoviri perduellionis*, naopak je ale přesvědčen o tom, jakým způsobem byla poprava vykonána. Marcus Manlius byl svržen z Tarpejské skály, což byl, jak již bylo uvedeno výše, typický trest za *perduellio*.⁵²

V případě Marka Manlia není pochyb, že k naplnění skutkové podstaty *perduellia* skutečně došlo. Kromě podněcování nepokojů na domácí půdě v době, kdy Římu hrozilo nebezpečí takového rozsahu, že bylo nutné ustanovit diktátora, se Marcus Manlius údajně měl snažit i o obnovu království a získání pozice suverénního panovníka, což bylo v období republiky zločinem zcela zásadním.⁵³

1.6.3 Případ Gaia Rabiria

Provinění Gaia Rabiria bylo skutečně vážné, protože roku 63 př. n. l. čelil nařčení z vraždy plebejského tribuna Appuleia Saturnina o celých 36 let dříve. Navzdory délce uběhnutého času byl obviněn a odsouzen za *perduellio*, a to opět nám již dobře známou dvojicí magistrátů, *duoviri perduellionis*. Jak podotýká Jaromír Kincl, „duovirové vynesou rozsudek nebývale krutý – svobodný člověk, občan římský má být postižen nejtěžším trestem užívaným pro otroky“.⁵⁴

Za brutálníou rozsudku je možno hledat politické motivy, žalobu na Gaia Rabiria totiž podal stoupenec Gaia Iulia Caesara, plebejský tribun Titus Labienus. Zároveň za zmínku stojí i fakt, že jedním z losem vybraných *duoviri* byl sám Gaius Iulius Caesar. J. Kincl dokonce uvádí, že „proces proti Rabiriovi měl výrazně politický charakter, [...] můžeme

⁴⁷ Tamtéž, s. 138–139.

⁴⁸ Tamtéž, s. 140.

⁴⁹ Tamtéž, s. 145.

⁵⁰ Tamtéž.

⁵¹ Tamtéž, s. 146.

⁵² Tamtéž.

⁵³ HAYDN, J. *Dictionary Of Dates, Relating To All Ages And Nations: For Universal Reference*. Londýn: Edward Moxon and Co., 1861, s. 384.

⁵⁴ KINCL, J. – KINDL, V. – SKŘEJPEK, M. *Deset slavných procesů Marka Tullia*. Praha: C. H. Beck, 1997, s. 137.

klidně prohlásit, že před soudem vlastně nestáli proti sobě Titus Labienus jako žalobce a Gaius Rabirius jako žalovaný, ale hnutí progresivních populárů proti senátu [...]“.⁵⁵

Obhájce Gaia Rabiria – Marcus Tullius Cicero – byl se svým projevem omezen na pouhou půlhodinu, nad čímž se již z počátku své řeči pozastavil.⁵⁶ Celá řeč se nesla ve velmi plamenném duchu, Marcus Tullius Cicero mimo jiné neváhal Titia Labiena obvinít z brutality shodné s tou, kterou v jeho očích představovali římsí králové. V tomto kontextu vyzdvihl právě barbarskost ustanovení *duoviri perduellionis*, neboť nemožnost využití práva provokace, pozdější poprava bez možnosti vykoupení i samotná slova *I, lictor, colliga manus a caput obnubito, arbori infelici suspendito*,⁵⁷ tedy pokyn liktorovi, aby obviněnému svázal ruce a rovněž formule odsuzující na smrt, byla něčím, co v očích Římanů v době pozdní republiky bylo, jak Marcus Tullius Cicero popisuje, již dlouho pohřbeno v temnotě a nahrazeno světlem svobody – *luce libertatis*.⁵⁸

Obhajobu samu pak Marcus Tullius Cicero vystavěl mimo jiné na argumentu, že Titus Labienus, ač synovec zavražděného, k němu neměl nijak bližší vztah, a tak jeho emoce v průběhu procesu považoval za neupřímné. Dále rovněž zdůrazňoval, že obvinění Gaia Rabiria byla již dříve vyvrácena, a to i na základě svědeckých výpovědí.⁵⁹

Svou řeč zakončil apelem, v němž žádal o důsledné promyšlení všech předložených argumentů, a rovněž varoval před nebezpečím, které by odsouzení Gaia Rabiria pro republiku představovalo. Podotkl, že nehovořil pouze jako přítel obviněného, ale rovněž jako konzul, jemuž velice záleží na osudu republiky.⁶⁰

Někteří autoři, jako například William Blake Tyrell, se ale domnívají, že Gaius Rabirius nakonec, navzdory názvu Ciceronovy řeči, nečelil obvinění a odsouzení ze strany *duoviri*, ale pouze Tita Labiena. Pokud tomu tak bylo, nehrozil mu brutální trest smrti, ale spíše pokuta, a v případě nejhorším – tj. pokud by snad pokutu nezaplátil – vyhnanství a s ním nezbytně spojená bezectnost.⁶¹

Akademik Ernest George Hardy se nadto domnívá, že Titus Labienus se ani neopíral o legislativní základ, díky němuž by mohl *duoviri perduellionis* ustanovit. Dle jeho názoru tak šlo pouze o jakousi snahu odkázat na proces s Horatiem, o němž již bylo pojednáno výše, a ke skutečnému ustanovení dvojice soudců nikdy nedošlo.⁶²

Další z římských historiků, Cassius Dio, shrnuje závěr Rabiriova procesu následovně: Gaius Rabirius byl skutečně odsouzen za *perduellio*, nicméně podíl politického tlaku ze strany Gaia Iulia Caesara a jeho podporovatelů musel být nesmírný. Jak Cassius Dio podotýká, odsouzení přímo praetorem, bez hlasu lidu, bylo nelegální. Zároveň si ale uvědomuje,

⁵⁵ Tamtéž, s. 138.

⁵⁶ Cic. *Pro Rabirio Perduellionis Reo*, 2, 6, originál čerpán z: HEITLAND, W. E. *Pro C. Rabirio [perduellionis reo] oratio ad Quirites*. Cambridge: University Press, 1882. Ve své práci jsem pracovala rovněž s anglickým překladem téhož díla: CICERO, M. T. – YONGE, C. D. *The orations of Marcus Tullius Cicero*. Londýn: Henry G. Bohn, 1852.

⁵⁷ Cic. *Pro Rabirio Perduellionis Reo*, 4, 13.

⁵⁸ Tamtéž.

⁵⁹ Tamtéž, 6, 18.

⁶⁰ Tamtéž, 13, 38.

⁶¹ TYRELL, W. B. The Trial of C. Rabirius in 63 B.C. *Latomus*, 1973, roč. 32, č. 2, s. 288. [online]. Dostupné na: <<https://www.jstor.org/stable/41528650>>. [cit. 28. 03. 2022].

⁶² HARDY, E. G. Political and Legal Aspects of the Trial of Rabirius. *The Journal of Philology*, 2015, s. 26. [online]. Dostupné na: <doi:10.1017/CBO9781139523875.002>. [cit. 28. 03. 2022].

že pokud by se Gaius Rabirius odvolal k shromáždění, výsledek by byl pravděpodobně stejný. To, co jej zachránilo, byl čin augura a praetora Metella Celera, který poté, co zjistil, jak závažný rozpor se zvyky tento proces představoval, doběhl na pahorek Janiculum a sundal válečnou vlajku, čímž shromáždění odebral jakoukoli pravomoc dosáhnout rozhodnutí. Titus Labienus, ač měl všechnu pravomoc žalovat znovu, tak už neučinil, což jen umocňuje dojem, že šlo o silně zpolitizovaný proces, jakousi demonstraci síly, spíše než snahu skutečně potrestat Gaia Rabiria za údajnou vraždu.⁶³

Vzhledem k výsledku Rabiriova procesu je možné domnívat se, že institut *duoviri perduellionis* v tom smyslu, v jakém byl vnímán a jakým způsobem fungoval dříve, v průběhu republiky zanikl, a samotný trestný čin *perduellia* se začal posuzovat trochu jiným způsobem. Ostatně jak podotýká Bernardo Santalucia, rok procesu s Gaiem Rabiriem byl rovněž rokem posledního zaznamenaného ustanovení této dvojice magistrátů.⁶⁴

2. *Sacrilegium* v době římské republiky

Protože v první části článku byl detailně představen zločin známý jako *perduellio*, je na místě v části druhé představit zločin pro tuto práci rovněž velmi podstatný – *sacrilegium*.

Vývoj *sacrilegia* byl nesmírně zajímavý, v době královské se za *sacrilegium* považoval jakýkoli útok na náboženství – tedy kromě svatých míst i například na krále samotného, protože král byl „nejvyšší náboženskou autoritou a zároveň zástupcem občanů při jednání s bohy“.⁶⁵

Shodně jako u *perduellia* vyšetřovali *sacrilegium* magistráti ustanovení *ad hoc* – *quaestores parricidii* – a trest, který za spáchání *sacrilegia* následoval, byl neméně brutální. Jak píše M. Skřejpek, šlo o „zostřený způsob výkonu trestu smrti“.⁶⁶ V praxi se jednalo o trest s názvem *poena cullei*, tedy zašítí provinilce s různými druhy zvířat do pytle a jejich vhození do moře, resp. do řeky Tiberu.⁶⁷

Samotný termín *sacrilegium* se dle názoru Eli Edwarda Burrisse začal častěji objevovat po publikaci díla Marca Fabia Quintiliana nazvané *Institutio oratoria* (jež se do českého jazyka překládá jako O výchově řečnické),⁶⁸ která bylo publikována pravděpodobně kolem roku 95 n. l.⁶⁹

Jak E. E. Burriiss zároveň podotýká, je možné hledat souvislost s mírným úpadkem náboženské kultury Říma, neboť v časech před Augustem byly zločiny pod *sacrilegium* spadající prakticky nepředstavitelné: tak velký vliv mělo náboženské citění na římské občany.⁷⁰

V mírném rozporu s Burrissovým názorem je ovšem Marcus Tullius Cicero, který ve svém díle *De legibus* píše: „svatokrádci je určen trest, a to nejen tomu, jenž ukradne

⁶³ Cassius Dio 37, 27. Viz DIO, CASSIUS. *Roman History. Book XXXVII.* [online]. Dostupné na: <https://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Cassius_Dio/37*.html>. [cit. 29. 03. 2022].

⁶⁴ SANTALUCIA, *op. cit.*, s. 78.

⁶⁵ SKŘEJPEK, *Ius et religio: Právo a náboženství ve starověkém Římě*, s. 179.

⁶⁶ Tamtéž, s. 179.

⁶⁷ DĘBIŃSKI, A. *Poena cullei w rzymskim prawie karnym. Prawo Kanoniczne*, 2020, roč. 37, č. 3–4, s. 133. [online]. Dostupné na: <[doi:10.21697/pk.1994.37.3-4.09](https://doi.org/10.21697/pk.1994.37.3-4.09)>. [cit. 03. 04. 2022].

⁶⁸ BURRISS, E. E. *The Misuse of Sacred Things at Rome. The Classical Weekly*, 1929, roč. 22, č. 14, s. 105. [online]. Dostupné na: <<https://www.jstor.org/stable/4389269>>. [cit. 31. 03. 2022].

⁶⁹ Zde se ovšem prameny rovněž různí a přesné datum publikace není známo.

⁷⁰ BURRISS, *op. cit.*, s. 105.

předmět bohu zasvěcený, nýbrž i tomu, jenž ukradne předmět svěřený svatyni do ochrany“;⁷¹ tedy o *sacrilegiu* hovoří relativně obsáhle již v době 1. století před naším letopočtem. Tím prakticky vyvrací názor, že k *sacrilegiu* v archaických dobách či za republiky prakticky nedocházelo, což bude demonstrováno i v jedné z následujících podkapitol věnovaných případu Gaia Verra.

Marcus Tullius Cicero ve stejném díle zároveň hovoří o tom, že „kdo ukradne či uloupí posvátné nářadí, nebo předmět určený k obřadu, ať je považován za otcovraha“;⁷² což jednak vysvětluje, proč magistráty zodpovědnými za trestání byli *quaestores parricidii*, kteří za „normálních“ okolností odpovídali za vyšetřování a odsouzení vrahů, a jednak ukazuje na to, že ještě za doby Ciceronova života se svatokrádež trestala velmi přísně. Postupem času ale došlo ke zmírnění trestů za *sacrilegium* udělovaných.

V této souvislosti se nelze vyhnout mírnému časovému vybočení do dob života slavného právníka Paula, tedy na přelom 2. a 3. století n. l. Ve 48. knize Digest se dočteme následující: „Ti, kdo spáchají *sacrilegium* čelí nejtvrděšímu potrestání, *sacrilegium* spáchá ten, kdo vydrancoval posvátné předměty ve veřejném vlastnictví. Naopak ti, kdo vztáhli ruce na posvátné předměty v soukromém vlastnictví anebo na drobné svatyně bez stráže, si zaslouží tvrdší potrestání než obyčejní zloději, avšak mírnější než ti, kdož jsou obviněni ze *sacrilegia*.“⁷³ Zároveň zde lze spatřit mírný posun v porovnání s dobou Ciceronovou, kdy byl za svatokrádce považován nejen každý, kdo ukradl cokoliv bohu zasvěceného, ale rovněž pouze „svěřeného do ochrany“, tedy v osobním vlastnictví.

Ostatně, jak podotýká M. Skřejpek, v Digestech je postupné zmírnění závažnosti *sacrilegia* viditelné už i v názvu 48. knihy – *Ad legem Iuliam peculatus et de sacrilegis et se residuis*, kde byla svatokrádež a zpronevěra státního majetku postavena prakticky na roveň.⁷⁴ Zmiňovaná *lex Iulia peculatus et de sacrilegis* byla pak zákonem pravděpodobně z roku 8. n. l., tedy již z doby principátu, ale zároveň se v ní jako trest uvádělo zejména vyhnanství, trestem dalším pak byla pokuta na *quadruplum*, tj. na čtyřnásobek hodnoty ukradené věci.⁷⁵ Podle justiniánských Institucí se rovněž jednalo o pokutu nejpřísnější, jak stojí ve čtvrtém titulu: „Všechny žaloby zní buď na jednonásobek, nebo na dvojnásobek, nebo na trojnásobek, nebo na čtyřnásobek, na více než ani jedna žaloba.“⁷⁶ Toto opět ukazuje na fakt, že *sacrilegium* bylo velmi závažným zločinem, ačkoliv trestem tedy již nebyla smrt.

⁷¹ *Sacrilego poena est, neque ei soli, qui sacrum abstulerit, sed etiam ei, qui sacro commendatum.* Cic. *De leg.* 2, 16, 41. Viz CICERO, M. T. *O zákonech: latinsko-české vydání.* Přel. NOVOTNÝ, M. Praha: OIKOYMENH, 2017, s. 109.

⁷² Tamtéž, 2, 9.

⁷³ D, 48, 13, 11pr.–1 (Paul. *I.S. de iudic. publ.*): pr. *Sacrilegi capite puniuntur. 1. Sunt autem sacrilegi, qui publica sacra compilaverunt. at qui privata sacra vel aediculas incustoditas temptaverunt, amplius quam fures, minus quam sacrilegi merentur: quare quod sacrum quodve admissum in sacrilegii crimen cadat, diligenter considerandum est.*

⁷⁴ SKŘEJPEK, *Ius et religio: právo a náboženství ve starověkém Římě*, s. 180.

⁷⁵ SKŘEJPEK, *Římské právo v datech*, s. 46.

⁷⁶ *Iust. Inst.* 4, 6, 21: *Omnes autem actiones vel in simplum conceptae sunt vel in duplum vel in triplum vel in quadruplum: ulterius autem nulla actio extenditur.* Překlad: BLAHO, P. – SKŘEJPEK, M. *Iustiniani Institutiones: Justiniánské Instituce.* Praha: Karolinum, 2010.

2.1 *Proces s Quintem Pleminiem*

Quintus Pleminius byl podvelitelem Scipia Africana, jehož úkolem v průběhu druhé punské války bylo znovudobytí města Lakroi. Dle Livia to byl ale muž zkažený, na nějž si později do Říma přišli stěžovat sami Lokrové, tedy obyvatelé města. Kromě dalších zločinů zdůrazňovali zejména vyrabování svatyně bohyně Proserpiny, na niž „se opovážili vztáhnout svatokrádežné ruce“,⁷⁷ a požadovali pro zločince nejtvrdsí trest. Z Liviova záznamu se ovšem zdá, že hlavní snahou Lokrů bylo usmíření rozhněvaných bohů, což pravděpodobně opět odkazuje na důležitost, kterou římská společnost přisuzovala božskému právu a již zmiňovanému *pax deorum*.

Zajímavý je fakt, že Quintu Pleminiovi nebyl umožněn dobrovolný odchod do exilu. Prameny se, dle Isabel K. Köster, rozcházejí v tom, proč do dobrovolného vyhnanství nemohl odejít a proč byl již na cestě polapen a zpět do Říma „dotažen v řetězech“.⁷⁸ Maciej Jońca se přiklání k výše zmiňovanému argumentu, který se týká narušení božského míru. V neklidné době druhé punské války, kdy se dokonce začala objevovat i neblahá znamení, tzv. *prodigia*, si Římané nemohli dovolit narušit svůj vztah s bohy, neboť nepřízeň bohů mohla způsobit i válečnou prohru. Bohužel už se nedozvíme, co přesně by Quinta Pleminia potkalo, protože se svého procesu nedožil a zemřel ve vězení, kam byl uvržen okamžitě po svém nedobrovolném návratu do Říma.⁷⁹ Dá se ale předpokládat, že by ho pravděpodobně potkal trest nejvyšší, a to poprava, aby byl božský hněv nadobro zažehnán.

2.2 *Proces s Gaiem Verrem*

„A tak, když se odvážil tohoto bezbožného zločinu, nepovažoval později na celé Sicílii nic za majetek bohů nebo za hodné náboženské úcty. Po tři léta si vedl v té provincii tak, že to vzbuzuje dojem, že vypověděl válku nejen lidem, ale i nesmrtelným bohům,“⁸⁰ dočteme se v Ciceronových Řečech proti Verrovi. Proces s Gaiem Verrem z roku 70 př. n. l. je jedním z nejvýznamnějších procesů, v nichž hrál Marcus Tullius Cicero roli, a zároveň jde také o proces, v němž byl pachatel obviněn (vedle dalších zločinů) i ze svatokrádeže, jak bylo demonstrováno i na úvodním citátu této podkapitoly. Vzhledem k rozsahu článku se ovšem zaměříme skutečně pouze na aspekty *sacrilegia* tohoto případu a pomíneme tak například provinění z *crimen repetundarum*, kterého se Gaius Verres dopouštěl během svého působení jako praetor na Sicílii.⁸¹

Jak píše J. Kincl, „Verres po tři léta spravoval sicilskou provincii s tak neslýchanou chamtivostí a krutostí, že mohl být demonstrován jako odstrašující příklad škodlivosti a neschopnosti sullánského režimu“.⁸² Příkladem reprezentujícím *sacrilegium* spáchané Gaiem Verrem a zároveň ukazujícím na to, že v 1. století př. n. l. se svatokrádež

⁷⁷ LIVIUS, T. *Dějiny V*. Přel. KUCHARSKÝ, P. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1975, s. 243.

⁷⁸ KÖSTER, I. K. How to Kill a Roman Villain: The Deaths of Quintus Pleminius. *The Classical Journal*, 2014, roč. 109, č. 3, s. 309. [online]. Dostupné na: <<https://www.jstor.org/stable/10.5184/classicalj.109.3.0309>>. [cit. 03. 04. 2022].

⁷⁹ JOŇCA, M. *The Scope of exilium voluntarium in the Roman Republic*. 2009, s. 80. [online]. Dostupné na: <<http://hdl.handle.net/20.500.12153/1920>>. [cit. 03. 04. 2022].

⁸⁰ CICERO, M. T. *Řeči proti Verrovi*. Přel. BAHNÍK, V. Praha: Odeon, 1972, s. 351.

⁸¹ Blíže například KINCL – KINDL – SKŘEJPEK, *op. cit.*, s. 68–70.

⁸² Tamtéž, s. 39.

nevztahovala jen na poškození chrámů jako takových, byla Verrova krádež sochy boha Merkura ve městě Tyndaris.⁸³

Městská rada ji naléhajícimu Gaiu Verrovi, který byl vášnivým sběratelem umění a po soše zatoužil, nejdříve odmítla vydat „a pohrozila trestem smrti každému, kdo by se na Merkura opovážil vztáhnout ruku: neboť je to prý nejen drahocenný dar, ale je nutno mít i ohledy náboženské“.⁸⁴ Vzhledem k závažnosti potrestání, jímž městská rada hrozila, a rovněž k explicitně zmíněným náboženským ohledům, se můžeme domnívat, že právě zde hledíme na jeden z případů svatokrádeže. Bohužel, Gaius Verres si z odporu městské rady příliš nedělal, a sochu uzmul násilím.⁸⁵

Případy další se pak již týkaly přímo vykrádání svatyně, a to například ve městě Agrigentu, kde Gaius Verres nechal uloupit z chrámu sochu Apollóna a rovněž se prostřednictvím svých otroků pokusil o krádež sochy z chrámu Herkula, což se ovšem nepodařilo, neboť „je pobouření občané zahnal na útěk ranami a kamením“.⁸⁶ Zmíněním některých z Verrových konkrétních provinění se snad zdařilo dobře ilustrovat, že byl skutečně, nade vši pochybnost, vinen ze spáchání *sacrilegia*.

Gaius Verres byl za všechny své zločiny odsouzen, ač se všemi možnými prostředky snažil vynesení rozsudku oddálit až do roku 69 př. n. l., kdy se konzuly měli stát, na základě volby lidového shromáždění, Quintus Hortensius a Quintus Metellus, Verrovi přátelé a podporovatelé.⁸⁷ Obstruovat tak dlouho se mu ovšem nepodařilo, a již v září roku 70 př. n. l. byl v nepřítomnosti odsouzen k vyhnanství. V něm se ale již nacházel, neboť poté, co si uvědomil, že nemá šanci vyjít z procesu jako nevinný muž, odešel do exilu dobrovolně (*exilum voluntarium*) a „strávil zbytek života ve vyhnanství obklopen bohatstvím a přepychem, které si včas a plánovitě ukládal mimo Itálii“.⁸⁸

Právě proto, že Gaius Verres nečelil pouze obvinění ze *sacrilegia*, se zdá, že byl dle dochovaných pramenů souzen *ad hoc* ustanovenou komisí – *quaestio de repetundis*, která byla speciálně zodpovědná za souzení trestných činů magistrátů. Zároveň také představovala jedinou možnost, jak před soud dohnat úředníka s *imperiem*. Za jiných okolností totiž nemohl být před soud povolán někdo, kdo měl sám moc povolávat.⁸⁹

3. Vzájemné propojení těchto veřejných deliktů

Hlavní analytická část této práce se věnuje bližšímu zkoumání vzájemného vztahu výše popsáných trestných činů. Pro naplnění tohoto záměru bude využito časové dělení, neboť u obou provinění došlo v průběhu římské republiky k určitému posunu. Pro analýzu byly u obou trestných činů zvoleny tři kategorie – způsob vyšetřování, resp. procesu, trest za dané provinění hrozící a také možnost využít práva provokace.

⁸³ Tamtéž, s. 75.

⁸⁴ Tamtéž, s. 75.

⁸⁵ Tamtéž, s. 75.

⁸⁶ Tamtéž, s. 75.

⁸⁷ Tamtéž, s. 65.

⁸⁸ Tamtéž, s. 97.

⁸⁹ RICHARDSON, J. The Purpose of the Lex Calpurnia de Repetundis. *The Journal of Roman Law Studies*, 1987, roč. 77, s. 7. [online]. Dostupné na: <<https://www.jstor.org/stable/300571>>. [cit. 03. 04. 2022].

3.1 Období počátku republiky

	<i>perduellio</i>	<i>sacrilegium</i>
vyšetřování/proces	<i>ad hoc</i> ustanovení magistráti – <i>duovirii perduellionis</i>	<i>ad hoc</i> ustanovení magistráti – <i>quaestores parricidii</i>
trest	zostřený trest smrti – svržení z Tarpejské skály či například ukamenování	zostřený trest smrti – zasvěcení či <i>poena cullei</i>
právo provokace	nepřípustné	nepřípustné

V dobách 4. a 3. stol. př. n. l., jak se tato práce pokusila demonstrovat rovněž na případech Marka Manlia Capitolina a Quinta Pleminia, byly oba veřejnoprávní delikty posuzovány se srovnatelnou závažností. Oba vyšetřovali úředníci ustanovení *ad hoc*, *sacrilegium* bylo dokonce vyšetřováno stejnými magistráty jako vražda, což ji tedy stavělo naroveň jednoho z nejzávažnějších zločinů, které římský občan mohl spáchat.

Dále za oba trestné činy hrozil provinilcům zostřený trest smrti, a to ať už svržením z Tarpejské skály, nebo nechvalně proslulá *poena cullei*. Nadto nelze pominout, že nebylo možné využít *ius provocationis*, tedy se po vynesení rozsudku odvolat k lidovému shromáždění a odsouzení bylo tak neměnné a finální.

Jak již bylo rovněž zmíněno výše, oba tyto činy výrazně narušovaly mír s bohy, tzv. *pax deorum*, což pro obyvatele Říma v době rané republiky představovalo nejzávažnější obavy. Proto bylo třeba se s pachateli vypořádat co nejrychleji, aby obratem došlo k usmíření bohů a jejich hněv byl odvrácen.

3.2 Období 1. stol. př. n. l.

	<i>perduellio/crimen maiestatis</i>	<i>sacrilegium</i>
vyšetřování/proces	do roku 63 př. n. l. <i>duoviri perduellionis</i> (poslední dochovaný záznam o jejich ustanovení), poté – dle případu Gaia Rabiria tribun lidu	soudci působící při lidovém shromáždění
trest	<i>interdictum aquae et ignis</i>	<i>interdictum aquae et ignis</i> , resp. pokuta na čtyřnásobek
právo provokace	přípustné	přípustné

Určitou známku propojení mezi *perduellium* a *sacrilegium* v této době lze pozorovat v již výše zmíněné řeči Marka Tullia Cicerona, kterou obhajoval Gaia Rabiria. V samém začátku se totiž táže žalobce, Tita Labiena, zdali si přeje, aby pohovořil *de locis religiosis ac de lucis*,⁹⁰ tedy o náboženských místech a posvátném háji, který měl Gaius Rabirius poškodit. Podle Williama Fowlera byl *lucus* jedním z možných využití posvátných míst,

⁹⁰ Cic., *Pro Rabirio Perduellionis Reo*, 2, 6.

v archaických dobách označovaných jako *loca sacra*, který byl určeným prostorem, jenž byl na základě božského práva dle *consecratio* zasvěcen. *Lucus* pak mohl představovat jak samotný posvátný háj, tak i například mýtinu vně něj.⁹¹

Poškození místa s takovou náboženskou důležitostí by se pak bez pochyby mělo zahrnout pod provinění ze *sacrilegia*. Jak již bylo v této práci demonstrováno, Gaius Rabirius byl souzen za *perduellio*. Pravděpodobně tak existují dvě možná vysvětlení: buď jeho provinění z vraždy Appuleia Saturnina svou vážností překonalo údajné provinění ze svatokrádeže, nebo se již nacházíme v době, jejíž odraz je později možno vidět i v Digestech, a tato dvě provinění byla prakticky jedním a odlišení nebylo natolik distinktivní.

V době pozdní římské republiky se zároveň závažnost obou trestných činů, zejména na základě přísnosti udělených trestů, mírně snížila, přesto si ale byly stále v mnohém podobné, ať už se jednalo o interdikt vody a ohně, či o určitou speciálnost projednávání těchto trestných činů během procesu. Provinění, za která by o pouhých několika století dříve pachatel propadl hrdlem, v době pozdní republiky řešila buď pouze pokuta, či právě ono dobrovolné vyhnanství.

3.3 Následný vývoj

Hledat důvody, které vedly k následnému úzkému propojení trestných činů, jimž se tato práce věnovala, není vůbec lehkým úkolem. Jako nejpravděpodobnější se jeví postupné zbožšťování panovníka, které vedlo k jeho absolutní nedotknutelnosti. Nejvýraznější pojící bod mezi *perduellium* a *sacrilegium* tak lze pravděpodobně sledovat ve skutečnosti, že panovník se stal vlastně státem, ale zároveň byl osobou nedotknutelnou (*persona sacrosancta*), tedy útok na něj byl zároveň svatokrádeží i velezradou.

Nelze pominout ani vliv, který na vývoj římského impéria měla expanze křesťanství. Zabíhat do detailů bohužel rozsah tohoto článku neumožňuje, ale jedná se o natolik stěžejní aspekt, že nemůže být opomenut. Například u *sacrilegia* došlo k posunu, zejména v souvislosti s postavením císaře prakticky na roveň bohům, a spadaly pod něj „jakékoliv útoky na císaře“.⁹²

Zároveň ale, jak již nastínila jedna z minulých podkapitol, byly tyto trestné činy prakticky totožné již v dobách archaických, a bylo tedy pravděpodobně pouze otázkou času, než se k sobě opět přiblíží natolik, že budou považovány za stejně závažné, jak můžeme číst v Digestech.

Závěr

Na několika stranách se článek pokusil stručně nastínit vývoj dvou velmi specifických trestných činů spadajících do římského práva trestního – *perduellia* a *sacrilegia*. Za pomoci komparace, exegeze a analýzy právních pramenů i sekundární literatury byl zkoumán vzájemný vztah obou veřejnoprávních deliktů a rovněž také to, co vedlo k jejich úzkému propojení v době vydání justiniánské kodifikace.

Práce se postupně zaměřila na představení *perduellia*, a to i za využití dobových případů, v nichž obvinění za velezradu padla – konkrétně se jednalo o zločiny Horatia, Marka

⁹¹ FAWLER, W. W. *The religious experience of the Roman people, from the earliest times to the age of Augustus: The Gifford lectures for 1909–10 delivered in Edinburgh University*. Londýn: Macmillan and Co., 1911, s. 146.

⁹² SKŘEJPEK, *Ius et religio: právo a náboženství ve starověkém Římě*, s. 187.

Manlia Capitolina a Gaia Rabiria. Tyto tři případy byly zvoleny mimo jiné i proto, že dobře pokrývají zkoumané období a nejsou koncentrovány pouze v období několika desetiletí od sebe. Dále se práce soustředila na představení *sacrilegia*, a to opět za využití případů, tentokrát Quinta Pleminia a Gaia Verra, u nichž rovněž platí to, že od sebe byly relativně časově vzdálené a naplňovaly tak kritérium časového odstupu.

Následující část se pak věnovala vzájemné komparaci deliktů samých, a to na základě porovnání způsobu jejich vyšetřování, druhu udělených trestů a rovněž zmínkou o (ne) možnosti využít práva na provokaci.

Při hodnocení závěrů výzkumu lze shrnout, že oba delikty si byly v mnohém podobné, a to zejména v období 4. a 3. stol. př. n. l., kdy byly způsob jejich vyšetřování, ale i trest, který provinilce očekával, prakticky totožné, či minimálně výrazně podobné. Je ovšem třeba konstatovat, že v dobách pozdní republiky došlo k určitému odklonu podobnosti těchto deliktů. Zároveň se jedná o dobu, která značí rozkvět zákonodárství v oblasti velezrady. Svatokrádež totiž v této době ztratila na své původní důležitosti a stála se pouze jakýmsi sekundárním deliktem vedle zpronevěry. Trestem za ni často byla dokonce pouze pokuta, je ovšem třeba znovu zmínit, že šlo o pokutu nejvyšší, kterou bylo možno udělit.

K návratu „ke kořenům“ pak došlo až v průběhu principátu, kdy docházelo k intenzivnímu zbožštění osoby císaře a lze odhadovat, že velkou roli v znovuzdůraznění významu svatokrádeže sehrál nástup křesťanství, který vedl až k jeho uznání za státní náboženství.

V souladu se stanoveným cílem práce, kterým byla analýza vzájemného vztahu *perduellia* a *sacrilegia*, který vedl až k jejich postavení na roveň v justiniánské kodifikaci, se podařilo zjistit následující:

Zločiny si byly od samého počátku velmi blízké svou závažností a škodlivostí pro římskou *civitas*, zejména ve světle narušení *pax deorum*. V dobách rané republiky bylo tedy stěžejní rozhněvané bohy usmířit, a proto byla trestem u obou deliktů velmi často smrt. Další spojení lze vypořádat u speciálních magistrátů ustanovených *ad hoc* v jednotlivých případech, jejichž účelem bylo dané delikty vyšetřovat. Dále bylo zjištěno, že se delikty podobají i v nemožnosti využít *ius provocationis*, tedy práva se po vynesení rozsudku magistrátů se odvolat k lidovému shromáždění.

Postupem času, jak výzkum potvrdil, se od sebe delikty mírně vzdálily, a to zejména v případě *sacrilegia*, které bylo po určitou dobu trestáno „pouze“ pokutou na *quadruplum*, tedy čtyřnásobek. Podobnost ale zůstala zachována v druhé možnosti trestu, kterou bylo *interdictum aquae et ignis*, tedy vyhnání, a můžeme ji pozorovat u obou provinění. K návratu vážnosti *sacrilegia* začalo docházet až v období raného císařství, neboť pod tento zločin spadaly i všechny útoky na nedotknutelnou osobu císaře.

Tento vývoj pak vyvrcholil fragmentem z Digest, který, jak bylo uvedeno v samém úvodu této práce, staví oba delikty na roveň jako nesmírně závažné.

Práci bohužel mírně komplikovala časová vzdálenost zkoumaného období, jak bylo ostatně předpokládáno již v úvodu, zejména proto, že se nedochovaly dobové přepisy zákonů. Bylo tak do značné míry nutné a nevyhnutelné pracovat se sekundární literaturou, resp. s literárními památkami doby římské republiky. Přesto snad budou popsány stránky pro čtenáře srozumitelným úvodem do problematiky a dobře osvětlí vztah a vzájemný vliv *perduellia* a *sacrilegia* v době římské republiky.

Zpráva z mezinárodní konference **International Legal History Meeting of PhD Students**

Vzájemné setkávání a seznámení vědeckých pracovníků na různorodých konferencích náleží neodmyslitelně k významným součástem univerzitního života, neboť vytváří prostor pro rozvoj akademických vztahů do budoucna. Toto bezesbýtku platí jak pro akademiky, tak pro studenty doktorských programů. Z tohoto důvodu uspořádala Katedra dějin státu a práva Právnické fakulty Masarykovy univerzity mezinárodní setkání doktorských studentů oboru právní historie a římského práva pocházejících z několika právnických fakult v Evropě. Tato mezinárodní konference se konala 8. a 9. září 2022 na půdě brněnské právnické fakulty a měla za cíl výměnu zkušeností z dosavadního doktorského studia a akademického života a v neposlední řadě vzájemnou prezentaci dílčích výsledků bádání vycházejících především z témat disertačních prací účastníků konference. Ti tak dostali možnost seznámit se se svými kolegy z rakouských, maďarských, slovenských, polských, slovinských, německých, belgických a českých právnických fakult, což umožní rozvoj další odborné spolupráce a možnost navázání přeshraničních vztahů.

Brněnskou konferenci zahájil vedoucí zdejší katedry dějin práva a státu Jaromír Tau-chen, který všechny přítomné účastníky přivítal a popřál jim, aby jejich čas v Brně byl příjemně strávený a po všech stránkách obohacující. K těmto přáním se za organizátory přidal také David Kolumber, který po skončení oficiálního programu prvního dne provedl účastníky konference po pamětihodnostech města Brna spojených s právní historií.

Konference byla tematicky rozdělena do pěti sekcí. Sekci římského práva předsedal Radek Černoch, sekci právněhistorickou a soukromoprávní vedl David Kolumber, sekci veřejnoprávní uváděl Pavel Salák a závěrečnou trestněprávní sekci dostal možnost moderovat Bernhard Gollob z právnické fakulty v rakouském Grazu.

Římskoprávní sekci zahájil svým příspěvkem věnujícím se dědickému právu v Justiniánových *digestech* Michael Binder z právnické fakulty vídeňské univerzity. Následoval výstup Václava F. Dvorského, doktoranda právnické fakulty v belgickém Leuvenu a Právnické fakulty Univerzity Karlovy, který hovořil o rozdílech mezi *mutuum* a *depositum* v rámci *ius commune*. V dalším příspěvku Vid Žepič z právnické fakulty ve slovinské Lublani pojednával o smluvní autonomii v antickém právu. Římskoprávní blok uzavřel Marek Prudovič z univerzity v Trnavě, který hovořil o zákonodárné činnosti soudců v angloamerickém a kontinentálním právním systému.

Druhý blok referátů pokračoval v obecné historickoprávní rovině. První referát prezentoval Danilo Brajović z právnické fakulty univerzity ve Vídni. Ten ve svém příspěvku

představil zvláštní typ kolektivního vlastnictví (zadrugu) objevující se od 18. století v Srbsku, na jihu tehdejší habsburské monarchie. V dalším příspěvku otevřel Bernhard Gollob (z právnické fakulty univerzity ve Štýrském Hradci) otázku historického vývoje ukotvení úpravy umělecké svobody v rakouském právu. Následně Kristóf Mihály Heil z budapeštské univerzity E. Loránda představil vznik a vývoj některých civilních osvícenských kodifikací na území Maďarska. Petr Vilém Koluch z vídeňské právnické fakulty posluchače informoval o osobě Josefa Redlicha a jeho vlivu na rakouský liberalismus. Obecný historickoprávní blok završil Igor Hron z bratislavské právnické fakulty s tématem věnujícím se historickému vývoji osobnostních (zejm. autorských) práv v common law.

Po zajímavé a plodné diskusi o proběhlých příspěvcích následoval blok, který započal Kristóf Szivós z univerzity v Szegedu s tématem věnujícím se přípravě ústních slyšení v prvním maďarském občanském soudním řádu, následovaný László Ádámem Joó z univerzity v Debrecínu s tématem o rozšíření maďarského soukromého práva na území, která připadla Maďarsku po druhé vídeňské arbitráži. Z univerzity v Debrecínu byl také další přednášející András Biczó, který ve svém příspěvku sumarizoval práci prvoinstančních soudů zřízených v roce 1787 na území Uherského království a Sedmihradska. Následoval příspěvek Alicie Haripershad z německého Max Planck Institute for Legal History and Legal Theory, který se týkal vzdělávání v jižní Africe na přelomu 19. a 20. století. Tento blok zakončil Jan Kabát z hostitelské brněnské právnické fakulty. Ten ve svém příspěvku seznámil všechny přítomné s historickým vývojem fenoménu českých a později i slovenských setkání právníků v první polovině 20. století na území českých zemí.

Poslední blok této vydařené konference otevřela přednáška Borisze Bendegúze Burgera, jež řešila řadu zajímavých výkladových problémů maďarských zákonů stíhajících bývalé politické představitele socialistického Maďarska. Další v pořadí byl referát Pauliny Kamberov z gdaňské právnické fakulty, ve kterém se autorka zabývala koncepcí trestního práva v období druhé polské republiky. Zajímavý referát poté přednesla Petra Zapletalová z pořadající instituce, ve kterém připomněla historický vývoj role advokátů v socialistickém Československu v 50. letech minulého století. Konferenci svým příspěvkem zakončil Milan Dobeš, také z brněnské právnické fakulty, který se věnoval pachatelům typického socialistického trestného činu příživnictví se zvláštním zřetelem na osoby provozující prostituci.

Na závěr vyslovili organizátoři konference velký dík všem účastníkům za jejich aktivní participaci, zejména za dlouhé, veskrze zajímavé a konstruktivní odborné diskuse po skončení každého z jednotlivých přednáškových bloků. Tyto produktivní debaty odlišovaly toto setkání od jiných podobných českých konferencí, které takovouto diskusi mnohdy fakticky postrádají. Poznatky a připomínky vyslovené ostatními aktéry konference jistě někteří doktorandi uplatní při zpracování svých disertačních prací. Toto mezinárodní setkání doktorských studentů lze považovat za velmi vydařené, a zbývá jen vyslovit přání, abychom se i v dalších letech mohli setkávat u prezentace dílčích výsledků vědecké práce nejmladší generace evropských právních historiků a měli možnost se vzájemně inspirovat a motivovat do další práce.

S příspěvky z této konference doplněné o pojednání od autorů, kteří se osobně nemohli této konferenci zúčastnit, se odborná právnická veřejnost bude moci seznámit

v připravovaném sborníku s názvem *Edge of Tomorrow: The Next Generation of Legal Historians and Romanists* (editoři Jaromír Tauchen a David Kolumber). Ten vyjde v tištěné formě a jeho elektronická podoba bude nejširší veřejnosti dostupná na internetových stránkách brněnské právnické fakulty.

Milan Dobeš¹

doi: 10.14712/2464689X.2023.12

¹ Mgr. Milan Dobeš, Katedra dějin státu a práva, Právnická fakulta, Masarykova univerzita, Brno. Tento výstup vznikl na Masarykově univerzitě v rámci projektu: *Některé aspekty vybraných trestných činů narušujících občanské soužití v Československu mezi lety 1948–1989*, číslo MUNI/A/1303/2021 podpořeného z prostředků účelové podpory na specifický vysokoškolský výzkum, kterou poskytlo MŠMT v roce 2022.

Zpráva z International Legal History Meeting of PhD Students

Ve dnech 7.–9. září 2022 jsem se zúčastnil mezinárodní konference *International Legal History Meeting of PhD Students* pořádané katedrou dějin státu a práva Právnické fakulty Masarykovy univerzity. Konference se účastnili doktorandi a postdoktorandi z Rakouska, Maďarska, Slovinska, Polska, Slovenska a Německa, jakož i zástupci domácích univerzit.

Na konferenci jsem přednesl příspěvek nazvaný *Between Mutuum and Depositum: Deposit of Money under Ius Commune* vycházející z mého disertačního výzkumu. Představil jsem tři texty glosátorů a komentátorů, konkrétně Accursia, Paula de Castro a Philipa Decia, které ukazují, jak rozdílně jednotliví autoři kvalifikovali úschovu zastupitelných věcí. Jejich přístupy jsem srovnal a naznačil vývojové tendence. Příspěvek bude mít též písemnou verzi.

Ostatní referáty byly velmi inspirující. Nejvíce mě pochopitelně zajímaly výstupy jiných romanistů. Michael Binder z Vídeňské univerzity přednesl příspěvek *The Fraudulent Claim of One's Own Fundus (D. 21.2.73)* pojednávající o aplikaci zásady *dolo facit, qui petit quod redditurus est* na případy týkající se nemovitých věcí a procesní souvislosti takových případů. Vid Žepič z Univerzity v Lublani vystoupil s referátem *Favor Debitoris in the Post-classical Roman Law of Pledge*, kde předestřel vývoj práva na ochranu zástavního dlužníka a jeho důvody, jak se objevují především v císařských konstitucích. Konečně pak vystoupil Marek Prudovič z Trnavy a mluvil především o procesním a srovnávacím právu v rámci příspěvku nazvaného *Legislative Activity of Magistrates as a Possible Inspiration for the Judicial Law-Making in the Current Anglo-American and Continental Legal System*.

Následovaly panely věnované jiným obdobím právních dějin než jen právu římskému. Danilo Brajović z Vídeňské univerzity se věnoval kolektivnímu vlastnictví na jižní vojenské hranici Rakouského císařství v příspěvku *Legal Theory and Political Pragmatism by Legal Transfers – The Case of South-Slavic Collective Property*. Bernhard Gollob z Univerzity ve Štýrském Hradci promluvil o vývoji ústavní ochrany umělecké svobody (*Austria and the Freedom of Artistic Expression: A Troubled History?*). Kristóf Szivós z Univerzity v Szegedu přednášel o josefínských reformách soudní soustavy v Uhrách (*The Written Preparation of the Oral Hearing in the First Hungarian Code of Civil Procedure*) a László Ádám Joó z Univerzity v Debrecíně pak o rozšíření platnosti maďarského soukromého práva na znovu získaná teritoria Uherského království za druhé světové války

(Extension of the Hungarian Private Law to the Returned Territories after the Second Vienna Award).

Konference pokračovala i druhý den, který byl tematicky věnován především právu veřejnému. Z mnohých zajímavých příspěvků bych zmínil především referát Borisze Bendegúze Burgera z Katolické univerzity Pétera Pázmányho zvaný *Criminal Prosecution of Public Officials of the Hungarian Soviet Republic* věnovaný potrestání komunistických zločinců a vystoupení Pauliny Kamberov z Gdaňské univerzity věnované úsilí meziválečného Polska o kodifikaci trestního práva hmotného (*Conceptualisation of Ideas on the Codification of Criminal Law in the Early Period of the Second Polish Republic*).

Je třeba zmínit, že po všech příspěvcích, resp. blocích následovala čilá diskuse, již se živě účastnili přednášející i další hosté. Myšlenka tohoto setkání doktorských studentů přesahující hranice Čech a Slovenska se ujala a snad lze očekávat v budoucnosti další podobné akce.

Václav Dvorský

doi: 10.14712/2464689X.2023.13

Zpráva z XXVIth Annual Forum of Young Legal Historians pořádané Association of Young Legal Historians

Ve dnech 12.–15. října 2022 jsem se zúčastnil mezinárodní konference *XXVIth Annual Forum of Young Legal Historians* pořádané *Association of Young Legal Historians* a zástupci istanbulských univerzit, stejně jako místní advokátní komorou. Na konferenci byli hojně zastoupeni studenti doktorského studia, resp. postdoktorandi, kteréžto skupiny jsou pokládány za mladé právní historiky, z celé Evropy, ale také například z Brazílie nebo Kazachstánu. Téma konference znělo *Liability and Responsibility in Legal History*, tedy odpovědnost v právu.

Konference byla zahájena 12. října jednáním v prostorách místní advokátní komory, kde zástupci Istanbulské, Medipolské a Ankarské univerzity stejně jako istanbulské advokátní komory přednesli uvítací řeči, jejichž obsah je obecně možno shrnout jako zamýšlení nad významem právních dějin nejen pro výuku, ale i pro výklad práva a budování právního státu. Následovala úvodní vědecká přednáška (*keynote speech*) přednesená Sebastiaanem Vandenbogaerde, profesorem univerzit v Gentu a Antverpách, zabývající se odškodněním belgických občanů za škody způsobené jim během první světové války.

V následujících dvou dnech pokračovala konferenční jednání, přičemž účastníci byli rozděleni do jednotlivých panelů dle témat, nebo období, kterým se věnují. Vždy probíhala zasedání několika panelů zároveň nebylo tedy naneštěstí možno vyslechnout všechny referáty. Uvádím tedy alespoň některé z nich. Domáci Sinem Ogis, jež kromě akademické kariéry pracuje na tureckém ministerstvu dopravy, námořní dopravy a spojů, se věnovala jí blízkému tématu *Managing Maritime Risks During the Early Centuries: Principle of Subrogation as a Risk Undertaking Strategy and Its Influence on Fire Insurance Policies*, kdy představila rozdíly mezi právní úpravou jednotlivých druhů pojištění s důrazem na to námořní. Pojištění, i když tomu starobnímu, se věnoval i Pieterjan Schepens (Univerzita v Gentu) s příspěvkem *Belgium's Long Road to Social Insurance in the Early Twentieth Century*. Nutno uznat, že měl značné znalosti i v oblastech pojištění proti nezaměstnanosti a bylo s ním možno pohovořit např. o tzv. gentském systému pojištění, který byl aplikován i v meziválečném Československu.

Z romanistických příspěvků je třeba vypíchnout vystoupení Enza Rocha Magriho z Univerzity v São Paulo, který se věnoval systematickému a právně dogmatickému uchopení újmy a její náhrady v římském právu. Podobně systematický přístup ovšem ke škodě způsobené zvířaty dle práva římského zvolila Roberta Tiesi z Univerzity Paris II Panthéon Assas (*Animals' Responsibility in Roman Law, Pauperies, Noxa, and Lex Aquilia, in front*

of the Ius Naturale), která navíc nastínila spojitost mezi pythagorejskou filosofií a Ulpianovou koncepcí přirozeného práva. Sama však uznala, že se v daných případech jedná jen o podobnost, nikoli inspiraci, již není možno na základě dostupných zdrojů potvrdit. Do oblasti římského práva veřejného byl pak zasazen příspěvek její kolegyně z univerzity Diane Baudoin, jež se věnovala trestným činům vestálských kněžek, především zločinu zvaném *incestum*. Spíše recepci římského práva, resp. inspiraci jím se pak věnovali mí lovaňští kolegové. Wout Vandermeulen hovořil o díle jednoho z předních představitelů salamanské školy Luise de Moliny v libozvučně nazvaném příspěvku *Molina & Monopolies* a Ana Luiza Ferreira Gomes Silva o díle lovaňského právníka Petra Peckia o zado-
stiučnění a nápravě důsledků ikonoklasmu v (široce pojatém) Nizozemí. Geert Sluijs a Willem Theus se pak věnovali otázkám personální jurisdikce, a to jak ve středověku, tak v dávných i současných mezinárodních a zvláštních ekonomických zónách.

Na konferenci jsem přednesl také svůj příspěvek nazvaný *Liability in Case of Depositum Irregulare in Roman Law*, pojednávající jednak o obecném standardu odpovědnosti depositáře a dále pak o pořadí věřitelů v případě insolvence bankéře, který je typickým depositářem při *depositu irregulare*.

Účast více než osmdesáti delegátů nejrozmanitějšího původu i zaměření samozřejmě vedla k podnětným diskusím, které pokračovaly i po ukončení oficiální části konference. Naši turečtí hostitelé připravili bohatý kulturní program včetně ukázek tradiční turecké hudby a kuchyně. I to však bylo zastíněno návštěvou památek jako je sultánův palác Topkapi a především slavná Hagia Sophia spojená s Konstantinopolí a Justiniánem stejně jako *Corpus iuris civilis*. Srdce každého romanisty zde plesalo. Vždyť na těchto místech se psaly nejen dějiny, ale doslova i římské právo. Nelze než uzavřít, že na konferenci došlo k navázání nových přátelství i vědeckých vazeb, která snad vydadí dobré ovoce.

Václav Dvorský

doi: 10.14712/2464689X.2023.14

XXII. ročník konference právních romanistů ČR a SR

Po dvouletém čekání se uskutečnil již XXII. ročník konference právních romanistů České republiky a Slovenské republiky. Téma konference se neslo v duchu tématu Současné právní myšlení a římskoprávní tradice, s podtitulem Krize důvěry a její římsko-kanonické řešení.

Dne 4. listopadu 2022 se v Bratislavě sešly nejvýraznější osobnosti římského práva z České a Slovenské republiky a jejich univerzit. Společně tak zahájily kuloární debaty a předznamenalý začátek již zmiňované konference, která byla zahájena následujícího dne na Univerzitě Komenského v Bratislavě.

Příspěvky byly rozděleny do několika ucelených bloků, následně po nich vždy následovala diskuze. Lze vyzdvihnout její rozmanitost, kdy se zapojili jak hostující, tak domácí akademici, včetně doktorandů a studentů. Konferenci samou, po úvodním slovu, zahájil se svým příspěvkem Michal Skřejpek (Univerzita Karlova) s tématem „Římské a současné trestní právo“, na kterého navázal Petr Bělovský (Univerzita Karlova) s tématem „*Actiones in rem scriptae* a hranice věcných práv“. Oba příspěvky vyvolaly bouřlivou diskuzi, stejně jako následující přednáška Martina Gregora (Univerzita Komenského v Bratislavě) „*Zásada mater semper certa set, pater incertus*“.

Část příspěvků se týkala občanského zákoníku, tj. zákona č. 89/2012 Sb., kterému se po přestávce věnoval také Pavel Salák (Masarykova univerzita), konkrétně rozboru § 1064, týkajícího se nálezů skryté věci. Pokračoval Matej Mlkvý (Univerzita Komenského v Bratislavě), jehož příspěvek nesl název „Několik poznámek k nauce o kontraktuální kauze v recipovaném římském právu“, a Veronika Kleňová (Trnavská univerzita v Trnavě) s tématem „*Traditio ex causa putativa*“.

Po přestávce se k řečnickému pultu dostala opět Univerzita Karlova, a to v osobě Jana Šejdla s příspěvkem „Cesta k vlastníkově služebnosti“, který sklídl veliký úspěch, soudě podle ohlasů účastníků. Následován byl Radkem Černochem (Masarykova univerzita), jehož téma znělo „Vznik vlastnického práva k odkazu, aneb odraz nauky Sabiniánů a Prokuliánů v NOZ“, a dvěma velmi aktuálními příspěvky od Luboše Dobroviče (Univerzita Pavla Jozefa Šafárika) a Mateje Pekarika (Vysoká škola práva a podnikání). Od prvně jmenovaného vyslechli účastníci referát „Institut *societas* – přesahy v současném právu“, od druhého pak „Právní úprava manželství v NOZ a římskoprávní tradice“, přičemž jmenovaná práce, mimo jiné, přinesla zároveň analýzu občanského zákoníku maďarského.

Poté se místa u pultíku ujala Sylvie Grulichová (Univerzita Karlova) s poutavým vyprávěním o kategorizaci věcí podle Bartola se Sassoferrato v traktátu *De Alveo* a následně Marek Novák s tématem „Derelikce nemovitosti – úskalí historických inspirací“. Tento poslední zmiňovaný příspěvek odhalil velké nedostatky aktuální úpravy soukromého práva v případech derelikce zapsaných nemovitostí.

Konference byla uzavřena příspěvkem Dity Čolákové (Masarykova univerzita), Jiřího Lacmana (Univerzita Karlova) a Lukáše Hájka (Univerzita Komenského v Bratislavě). První jmenovaná vystoupila s tématem „*Diligentia quam in suis*“ jako výzva pro současnou německou právní teorii a praxi“, které přineslo zajímavý vhled do práva německého. Následně se prostřední přednášející věnoval měnové reformě císaře Diokleciána, kterou doplnil prezentací mincí z diokleciánské doby. Poslední příspěvek se týkal komentátorů a jejich přístupu k *lex Aquilia*.

Konferenci ukončil závěrečným slovem za organizátory Matúš Nemeš (Univerzita Komenského v Bratislavě). Celé setkání se neslo ve velmi přátelském a vřelém duchu a bylo znát, že všem konference v době odmlky velmi chyběla a rádi se k této tradici každoročních akcí vrátili.

Karel Havlíček

doi: 10.14712/2464689X.2023.15

75th session of the Société Internationale Fernand De Visscher pour l'Histoire des Droits de l'Antiquité – Brussels 2022

The 75th session of the Société Internationale Fernand De Visscher pour l'Histoire des Droits de l'Antiquité took place in Brussels, between the 13th and the 16th September 2022. It was organized by the Law Faculty of the Université Saint-Louis – Bruxelles, with the support of the Research Council, the International Relations Unit of the Université Saint-Louis – Bruxelles, the Centre d'histoire du droit, des Institutions et de la Société (CRHIDI), the Centre de droit privé (CePri), the Ecole des Sciences philosophiques et religieuses (ESPR), the Comité voor Rechtsgeschiedenis Koninklijk Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten, la Maison de l'Histoire Européenne, as well as the Fonds de la Recherche Scientifique (F.R.S.-FNRS). The theme of the anniversary session was “Ius and Religio. Law, Ancient Religions and Christianity in Antiquity” and was inspired by the contemporary crisis in both the religious and the social sphere. The aim of the organizing committee was to focus on the concept of “religion” and on its relationships with law, the state, and society.

The opening ceremony was held in the afternoon of the 13th September in the Auditoire 1 of the Université Saint-Louis – Bruxelles. After the opening speeches of Hugues Dumont, president of the Ecole des sciences philosophiques et religieuses, and of Jogchum Vrieling, Vice-Dean of research of the Law Faculty of the Université Saint-Louis – Bruxelles, the floor was given to the organizer Annette Ruelle, co-director of the Centre de Recherches en Histoire du Droit, des Institutions et de la Société (CRHIDI), professor in the Université Saint-Louis – Bruxelles.

The greetings were followed by two inaugural lectures, chaired by Emmanuelle Chevreau, professor at the Université of Paris II Panthéon-Assas and director of the Institute of Legal History. The first one was given by John Scheid, Honorary Professor at the Collège de France and Member of the Académie des inscriptions et belles lettres, who gave a talk on “*Imperium, ius et religiones. Pouvoir, droit et obligations religieuses dans la Rome antique*”, in which he offered important observations on the religious aspects of the Roman obligations, especially of the formulas of the *actiones*. After him, the topic of the intersection between religion and law was continued by Wim Decock, Professor of Roman Law, Comparative Private Law, and History of Law at the Université Catholique de Louvain and at the Université de Liège, who gave a very intense talk on the “*Usus Theologicus Pandectarum* – Theological Transformations of the Civilian Tradition”.

In the evening the participants were invited to a guided tour of the Maison de l'Histoire Européenne, followed by a dinner cocktail.

On the second day of the congress, the 14th September, 31 participants presented their papers in three parallel sessions.

In the early morning session, chaired by Mr. Jeroen M. J. Chorus, Laura Gutiérrez Masson (Universidad Complutense) presented a paper, entitled "Le scelus perfidiae dans la pensée juridico-religieuse de la Rome archaïque". It was dedicated to legal and political aspects of the Roman concept of the *perfidia*, intended as a violation of the *fides*. It was followed by the presentation of Ralph Evêque (Université Paris Nanterre) "Le poids de la piété. L'intégrité corporelle des prêtres romains au sens du *ius sacrum*" in which the author reexamined the problem of the necessity for Roman priests to have complete physical integrity. The last paper in this session was "*Coloni* and the colonate in West-Europe after 506 AD", given by Boudewijn Sirks (University of Oxford). Starting from an analysis of the colonate system as introduced by Diocletian, the author then continued by examining the differences between the development of the phenomenon in the eastern and in the western parts of the Empire in the VI century AD.

In the second early morning session, chaired by Hans-Dieter Spengler, the works were opened by Marlene Peinhopf (Universität Graz). Her paper, "*Sacerdos Martis damnatum liberet. Gedanken zu religiösen und sittlichen Normen in den rhetorischen Corpora*" was dedicated to the rhetoric declamations treating some Roman legal norms, related to religion. The topic of the Roman priests and their importance for law was continued by Nadja El Beheiri (Pázmány Péter Katolikus Egyetem), who gave a paper, entitled "Ein Flamen Dialis im römischen Senat: Gedanken zu Livius 27,8,4–10". The last paper in the session, again dedicated to the jurisdiction of the Roman priests, was presented by Anna Novitskaya (University of Vienna) under the title "Einige Anmerkungen über die Beteiligung der römischen Priester im Gerichtsverfahren der republikanischen Zeit".

The third early session was chaired by Philip Thomas and contained papers with more diverse topics. In his paper "Law, Religion and the Socially Understood" Graeme Cunningham from University of Glasgow focused on the problem of the importance of the social concepts, especially concepts with a religious dimension, for the reasoning of the Roman jurists, arguing that the Roman legal culture was strongly influenced by extra-legal factors. Benet Salway (University College London) presented a paper, entitled "Diocletian and colleagues on the Manichees (Collatio 15.3) revisited", dedicated to the dating of an imperial constitution from the *Collatio Legum Mosaicarum et Romanarum* in relation to the Great Persecution of the Christians. Finally, the paper "Locatio Conductio as a Vehicle for Religious Freedom: Roman Jurisprudence in Context" by Grzegorz J. Blicharz (Uniwersytet Jagielloński) analyzed the public and the private aspects of the Roman lease contracts, and then focused on the religious aspects of the *locatio-conductio*.

After a short coffee break, the conference continued with the first late-morning session, chaired by Carla Masi Doria. It was homogeneously dedicated to problems of terminology, concepts, and definitions. The presentation of Carmen Palomo Pinel (Universidad CEU San Pablo) was entitled "*Vis verborum: de la revelación de un dios al emperador onomaturgo*" and was dedicated to the concept of definition in the Roman law and to the problematic elaboration of definitions by the Roman jurists. Ana Maria Rodríguez

González (Universidad Carlos III de Madrid) gave a paper titled “*Furtum y sacrilegium. Un ejemplo para la diáresis en las fuentes retóricas y jurídicas*” in which the focus was on the contrast between the *crimen sacrilegii* and the *delictum furti* as an illustration for the logical categorization in the rhetoric and legal texts. Finally, Maria Consuelo Carrasco García (Universidad Carlos III de Madrid) presented a linguistic analysis of the concept of *pignus*, especially in the patristic texts, in her paper entitled “*Pignus. De garantía jurídica a promesa de salvación*”.

The parallel late-morning session chaired by Konstantin Tanev, contained papers with various topics. In her paper “Cicero and the reaction of the Sicilian society against Verres” Ayşe Öncül (Istanbul University) reexamines the classical texts of Cicero’s speeches *In Verrem* focusing on the despoliation of the local temples. David Magalhães (University of Coimbra) then gave a talk on “Protection of the unborn and abortion in Roman Law. Some remarks after Dobbs V. Jackson” in which he analyzed the protection of the unborn’s interests in Roman law in relation to the anti-abortion debate in the United States. Finally, Ghenka Mozzuhina (University of National and World Economy, Sofia) presented a paper, entitled “L’importanza della fiducia (*fides*) come fonte di obbligazione nel diritto romano” and dedicated to the historical development of the concept of *fiducia*.

The papers in the third late-morning session, chaired by Jan Hallebeek, were brought together by the focus on the *sacrum*. Paulina Świącicka (Uniwersytet Jagielloński) gave a talk on the “Roman jurist and the sphere of *sacrum*. Moments of irrationality in rational dogmatic argumentation of Roman jurists”, which analyzed the gradual but partial separation between Roman law and religion and the coexistence of rationality and religious convictions in the thought of the later Roman jurists. The influence of religion on the Roman jurists was the topic also of the paper of Łukasz Marzec (Uniwersytet Jagielloński), entitled “*Sacrosanctis Evangeliiis propositis. Sacrum* in the formation of ancient lawyers’ ethical principles”. The author analyzed the ethical aspects of the lawyers’ professional behavior in relation to the sacred sphere. Finally, Javier Rodríguez Diez (Pontificia Universidad Católica de Chile) gave a talk on “Ulpian’s *ius naturale* and the Reign of Saturn”, focused on the concept of slavery introduced by the *ius gentium* in relation to the *ius naturale* and the mythical Golden Age when everyone was born free.

After the lunch break, work was resumed again in three parallel sessions. The first one was chaired by Francesco Musumeci and contained papers related mainly to medieval subjects. The presentation of María José Bravo Bosch (Universidade de Vigo), entitled “Monophysitism, law, politic and religion”, was dedicated to the condemnatory legislation against the monophysitic heresy and the political aspects of the legal and religious persecution against its followers. Claire Laborde-Menjaud (Université Paris Nanterre) gave a talk on “Le repos interrompu. Les exceptions à la protection des tombeaux romains”, focused on the religious aspects of tomb violation in the Roman law and on the later Christian exceptions of the classical prohibition to disturb and exhume the dead. Finally, Federica De Iuliis (Università di Parma) discussed in her paper “Della successione ‘in divino ministerio’ in un antico canone” the problem of the prohibition of the hereditary succession of the episcopal office, as attested in a manuscript from the XI century.

The second early-afternoon session was chaired by David Pugsley and contained papers on very different topics. Firstly, Harry Dondorp (Vrije Universiteit Amsterdam) gave a presentation on “*Usucapio*, Church and Synagoge” in which he analyzed the concept

of *praescriptio longi temporis* both in Roman law and in Canon law and then compared it with the Jewish concept of *hezakah*. Then, in his paper “Aspetti religiosi e civili dello scioglimento del matrimonio nelle fonti giuridiche arcaiche”, Konstantin Tanev (University of National and World Economy, Sofia) focused on Livy’s account of the rape of Lucretia and discussed some problems of the Roman *divortium* and *adulterium*.

Jean-François Gerkens chaired the third early-afternoon session, the first paper in which was “La coutume romaine à la fin de la République: une approche relationnelle” by Emilie Colpaint (Université Saint-Louis – Bruxelles). The author analyzed the concepts of *mos* and *consuetudo* in the end of the Republic, concluding that they expressed different types of social relations. Then, Maëlle Rixhon (Université Saint-Louis – Bruxelles) shifted the attention to the realization of some Roman law phenomena in the contemporary Belgian law in a presentation, entitled “Questions choisies de droit romain au regard de la réforme du Code civil belge”. Finally, Robin Reponow (Universität Heidelberg) gave a talk on “*Ius et religio* dans le nouveau HRP”, dedicated to the presentation of the religious aspects of Roman law in the new Handbuch des Römischen Privatrechts.

After a short coffee break, the first late-afternoon session was chaired by Francesco Lucrezi. Maiko Miyasaka (Kyoto University) presented a paper, entitled “Considerations on the peculiarity of Plautus’ Rudens and fides” and focused on the character of the *leno* and his relationship with the concept of *fides* as a basis of the Roman society. Then, Ionela Cuciureanu (Académie d’Études Économiques de Bucarest – Faculté de Droit) reexamined in her presentation “*Dic mihi si tu Romanus es ? At ille dixit: Etiam*’ – Citoyenneté romaine de l’autre cote du miroir – la perspective des Évangiles” the problem of the Roman citizenship of Saint Paul of Tarsus, confronting the information from the New Testament and the Gnostic Gospels.

Franz-Stefan Meissel chaired the second late-afternoon session in which the paper “Esclavage, stoïcisme et christianisme: trois hypothèses pour comprendre une révolution intellectuelle” by Arnaud Picqué (Université Saint-Louis – Bruxelles) presented an overview of the differences between the attitude of the Stoic jurists towards the slavery and the later Christian concepts about equality between human beings. The Christian theme was continued by Stefan Goltzberg (Université libre de Bruxelles). In his presentation “L’interdiction du prêt à intérêt entre droit et religion” the author examined the prohibition of granting interest loans, regarding both Jews and Christians.

The last late-afternoon session, chaired by Jakob Stagl, contained only the paper of Federica Bertoldi (Università degli Studi di Roma Tre), entitled “La *cretio* nelle fonti romane” and dedicated to the historical development of the acceptance of an inheritance.

After completing the program of the exhausting, but fulfilling working day, the participants had the opportunity to assist a broadcast of Buster Keaton’s silent movie “The Cameraman”, accompanied by Philippe Marion, professor at Université Saint-Louis – Bruxelles, who specializes in improvisation and accompaniment of live performances. The social program of the day ended with a dinner cocktail.

The third day of the congress, 15th September, was busy only in the morning with three parallel sessions with 15 participants.

The first early-morning session was chaired by Benet Salway and contained papers on various topics. Tomislav Karlović (University of Zagreb) gave a talk, entitled “Proving the Consent in Marriage – Postclassical Changes and Medieval Canon Law” in which he

analyzed the dispositions of the postclassical Christian emperors about the proof of marital consent and the views of the medieval canon law jurists on the problem. The postclassical theme was continued by Aleksander Grebieniow (Uniwersytet Warszawski). The author presented a paper on “Justinian’s Edict *De Armeniorum Successione* of AD 535 and the Agreements on Succession” in which he examined a provision by Justinian, mentioning interesting details regarding the regulation of succession. Finally, János Erdödy (Pázmány Péter Katolikus Egyetem) discussed in his presentation “Restrictions on Funeral Luxury in Rome” the provisions against lavish burial ceremonies, contained in the Law of the XII Tables and in a series of sumptuary laws, linking them both to the desire to prevent excessive spending and to the religious concept of *superstitio*.

Maria José Bravo Bosch chaired the second early-morning session, which was dominated by non-Roman topics. The presentation “Sacralità del vincolo e volontà dei coniugi nel trattato Kiddushin del Talmud di Gerusalemme” by Francesco Lucrezi (Università degli studi di Salerno) was dedicated to the institute of marriage in Jewish law and its similarities and differences with the Roman *matrimonium*, focusing mainly on the idea of holiness of the marital bond. Mariagrazia Rizzi (Università degli Studi di Milano) gave a talk, entitled “Autorità di mercato, schiavi pubblici e circolazione della moneta nell’Atene classica” and dedicated to an epigraphically attested Athenian law, treating the public slaves who controlled the coins in the Athenian markets and their relationship with the local authorities and the merchants. Finally, the paper “Planning urban center: historical relationship of religion and law in spatial contexts” by Samuli Simelius (University of Helsinki) brought the attention back to Rome, analyzing the public and private buildings in the City as a landscape of Roman law.

The third early-morning session was chaired by Cosimo Cascione. The first paper was presented by Martin Pennitz (Universität Innsbruck) and was entitled “*Res quae veneat* (Pomp. 9 ad Sab. D. 18.1.8 pr.). Zu Kaufgegenstand und Terminologie bei den klassischen Juristen”. It was dedicated to a text from Pomponius about the *emptio-venditio* and examined the treatment of the *emptio rei speratae*. Then, Stefan Johannes Schmatzberger (Universität Wien) gave a talk on “‘Pyrrhussieg’ *apud iudicem*? – Sachverlust trotz erfolgreicher Klage” in which he analyzed the problem of the fate of the *res litigiosa* in a *rei vindicatio*, asking if the plaintiff could receive the thing itself or only its monetary value and if the defendant could be allowed to keep the thing after losing the lawsuit. Finally, Michael Binder (Universität Wien) presented a paper on “D. 21.2.73: Zur arglistigen Einklagung des eigenen Grundstücks” in which he examined the application of the principle *dolo facit qui petit, quod redditurus est* in a case related to the law of succession.

After a short coffee break, the work was resumed in three shorter late-morning sessions.

The first one, chaired by Martin Pennitz, contained papers with quite different focus points. In his presentation, entitled “On the Religious Roles of Roman Magistrates and their Spatial Separation”, Kaius Tuori (University of Helsinki) analyzed the relationship between the civic and the religious functions of the Roman magistrates, concentrating on the spatial context in which the two types of functions took place. Then, Lorena Atzeri (Università degli Studi di Milano) gave a talk on “The Law of Theodosius II on Church Asylum (431 AD): A New Perspective”, offering a comparative analysis of the Greek and Latin versions of CTh 9.45.4, which regulates the right of the fugitives to take asylum in churches.

The chair of the second late-morning session was Verena Halbwachs. Here, Lorenzo Gagliardi (Università degli Studi di Milano) presented a paper, entitled “Le espulsioni di Latini da Roma (anni 187 e 177 A.C.)”, dedicated to the migrations of *Latini* in Rome and to their expulsion by the authorities, as attested by Livy. It was followed by the presentation of Lyuba Radulova (Università di Sofia) “La τυμβωρυχία in Thracia. Alcune osservazioni epigrafiche”, dedicated to the complex, religious and secular, nature of the crime of tomb violation, and to the means of legal and religious protection of the tomb.

The last late-morning session was chaired by Annette Ruelle and was dedicated to theoretical and methodological considerations. In his paper “How Did the Romans ‘find’ the Law?” Francesco Giglio (University of Surrey) discussed the process of production of legal rules, focusing on Cicero’s passage on the *artes inveniendi* and *iudicandi*. Then, Vesa Heikkinen (University of Helsinki) gave a talk about “Bridging the man and citizen – Republican arguments for civil religion”. The author examined the use of the religious doctrine as a binding element of society, stressing out that the Roman republican thinkers preferred to consider religion as subservient to political considerations.

After lunch, the participants were invited to a guided tour of the monumental maquette of Rome and of the Musées Royaux d’Art et d’Histoire.

The last conference day, 16th September, was divided in two parts. The morning program contained three parallel sessions, in which 15 participants presented their work. The afternoon was dedicated to the anniversary of the Société Internationale Fernand De Visser pour l’Histoire des Droits de l’Antiquité.

The first early-morning session was chaired by Johannes Michael Rainer. Constantin Willems (Philipps-Universität Marburg) presented a paper, entitled “C.Th. 16.7.2 (383) – erbrechtliche Konsequenzen der Abkehr vom christlichen Glauben” and dedicated to an imperial constitution according to which Christians, involved in pagan worship, were limited in their *testamenti factio activa* and *passiva*. Then, József Zoltán Benke (University of Pécs) gave a talk on „Deregulierung der ‘Hoffnung’ aus den Basilikentexten von riskantem Kauf“ in which he analyzed Roman and Byzantine sources and observed the relation between the Christian concept of “hope” and the risk in cases of *emptio-venditio*. Finally, Philipp Klausberger (Universität Innsbruck) examined in his presentation “*Alteri stipulari nemo potest: eine Frage des ‘aktionenrechtlichen Denkens’?*” the problem of the impossibility to stipulate a contract through third parties in Roman law from the point of view of the *actiones*.

Birgit Forgo-Feldner chaired the second early-morning session which started with Wouter Druwé’s (Katholieke Universiteit Leuven) presentation “*The exceptio non numeratae pecuniae* in the early modern Low Countries”. The author discussed the interpretation of the sixteenth and seventeenth century jurists in the Low Countries of the Roman phenomenon of *exceptio non numeratae pecuniae*. Then, Jacek Wiewiorowski (University of Gdańsk) gave a talk on the “Religious symbolism in the insignia of the *Notitia Dignitatum*”, focusing on the insignia, containing pre-Christian symbols relating to the Imperial cult. Finally, Silvia Schiavo (Università di Ferrara) presented a paper, entitled “*La cautio suscipiendae litis* tra C. 7,39,8 e Nov. 53,4” and focused on the security in case of late appearance of the defendants before the court.

The third early-morning session, chaired by Lorenzo Gagliardi, contained papers related to pagan and Christian cult practices. In his paper “La devozione per i Dioscuri:

problemi giuridici e mutamenti sociali nell'età tardoantica" Maurilio Felici (Lumsa Università) examined the importance of the cult of the Dioscuri in the republican and the imperial age, stressing out the inability of the Christian church to eradicate the cult after the IV century AD. Focusing on the Roman legislation regarding the Jewish religious celebrations, Mariateresa Amabile (Università degli studi di Salerno) gave a talk, entitled "Note sull'osservanza delle feste giudaiche nell'Impero romano". Finally, the presentation "Ultimum supplicium o esilio. Sulla pena irrogata da Teodosio II in caso di reiterazione del battesimo" by Mariateresa Carbone (Università Magna Graecia di Catanzaro) examined the problem of the reiteration of baptism and the imperial regulation directed against it.

The late-morning sessions were again shorter, with only two presentations in each.

Philipp Klausberger was the chair of the first one. Jonatan Gebhardt (Philipps-Universität Marburg) gave a paper on "Christlich motivierte Kalumnieneide? – Studien anhand von Just. C. 2.58.2pr.–1 und § 6–8 (531)", dedicated to the introduction of the obligation for the plaintiff and the defendant to swear an oath before the lawsuit and to the pre-Christian roots of the concept of the fear of the gods. Then, Johannes Michael Rainer (Paris Lodron Universität Salzburg) gave a presentation, entitled "Inklusion und Exklusion dargestellt am Römischen Bürgerrecht vom Beginn der Republik bis zur *Constitutio Antoniniana*" in which he examined the granting of Roman citizenship and the importance of the *Latini* for the process of integration of non-Romans into the *civitas*.

The second late-morning session was chaired by Tammo Wallinga. He gave the floor first to Jakob Stagl (University of Warsaw) who, in his paper "Systematic Composition and Interpretation of the Digest" discussed the possibility to interpret systematically the Digest, stressing out that the text does have a systematic structure. Then, David Pugsley (University of Exeter) presented a paper on "The Problems of Bluhme's Uebersicht", concluding that the Uebersicht of Bluhme's article on the order of the fragments in the titles of the Digest was actually not authored by Bluhme.

The chair-person of the last late-morning session was Silvia Schiavo. Here, Salvatore Sciortino (Università degli Studi di Palermo) presented a study on "La *revocatio in servitutem* del liberto ingrato, tra diritto, morale e cristianesimo", analyzing the ingratitude of the freedmen and the eventual precedents for the constitution of Constantine, which made it possible to take back the freedom, granted to the ungrateful *liberti*. Then, Fabiana Tuccillo (Università degli Studi di Napoli Federico II) gave a paper, entitled "*Bellum iustum*: i fetiales tra diritto e religione", focused on the *ius fetiale* at the limits between law and religion.

At the end of the congress, there was a closing plenary speech by Jean-François Gerkens (Université de Liège), dedicated to the 80th anniversary of the Société Internationale Fernand De Visscher pour l'Histoire des Droits de l'Antiquité and to its 75th international session.

The time after the lunch break was dedicated to the General Assembly of the Société Internationale Fernand De Visscher pour l'Histoire des Droits de l'Antiquité. The assembly decided that the next SIHDA will be held in August 2023 in Helsinki under the organization of Kaius Tuori.

At the end of the congress, the participants were invited to a gala dinner in Cercle Royal Gaulois Artistique et Littéraire.

Lyuba Radulova

doi: 10.14712/2464689X.2023.16

Zpráva z workshopu „Leopold Heyrovský a odkaz římského práva“

Dne 22. listopadu 2022 se uskutečnilo setkání u příležitosti 170. výročí narození nestora římského práva Právnické fakulty Univerzity Karlovy, profesora Leopolda Heyrovského (14. 11. 1852 České Budějovice – 17. 2. 1924 Praha). L. Heyrovský stál u zrodu české právní romanistiky a působil též jako první profesor římského práva na české právnické fakultě, a to od r. 1882 jako mimořádný, od r. 1890 jako řádný profesor.¹

Workshop pořádala Katedra právních dějin společně s redakcí Právněhistorických studií pod záštitou prorektora UK, předsedy redakční rady Právněhistorických studií a vedoucího katedry právních dějin prof. JUDr. Jana Kuklíka, DrSc. Setkání se uskutečnilo v kombinované podobě, když účastníci byli přítomni osobně na půdě Právnické fakulty Univerzity Karlovy a též online prostřednictvím MS Teams.

Akci zahájil úvodním slovem J. Kuklík, který připomněl dlouhodobý plán časopisu Právněhistorické studie zabývat se jednotlivými významnými osobnostmi právní historie, přičemž ocenil, že první „vlastovkou“ z hlediska těchto tematických workshopů je právě setkání k L. Heyrovskému, který byl s univerzitou svázán nejen svou učitelskou činností, ale také zastáváním význačných akademických funkcí, z nichž lze zmínit posty děkana právnické fakulty a rektora Univerzity Karlovy. Přítomné oslovila také šéfredaktorka časopisu Právněhistorické studie, JUDr. Petra Skřejpková, Ph.D., která představila program celého setkání a udělila slovo prvnímu přednášejícímu.

JUDr. David Falada, Ph.D. (PF UK) nazval svůj příspěvek „Leopold Heyrovský a česká soukromoprávní terminologie“, přičemž se zaměřil na rozvoj a stabilizaci samostatné české právní terminologie v oblasti soukromého práva v období 19. století, k čemuž výraznou měrou přispěla právě publikace Heyrovského díla *Institute římského práva*, jejichž první díl spatřil světlo světa v roce 1886.

Následovalo vystoupení prof. JUDr. Michala Skřejpka, DrSc. (PF UK) „Není paměť jako paměť“, jenž se věnovalo dvorskému palatinskému úřadu *a memoria*, tedy jednomu z nejvyšších císařských úřadů, jenž měl na starosti císařský archiv. Funkci *magister memoriae* zastával kupříkladu i jeden z nevýznamnějších římských právníků, Iulius Paulus, žijící na přelomu 2. a 3. stol. n. l.

¹ SKŘEJPEK, M. Leopold Heyrovský. In: SKŘEJPKOVÁ, P. – SOUKUP, L. (usp.). *Antologie české právní vědy (2. polovina 19. století až 30. léta století 20.)*. Praha: Univerzita Karlova, 1993, s. 62.

Po drobné přestávce přednesl doc. JUDr. PhDr. Pavel Maršálek, Ph.D. (PF UK) příspěvek „Právní propedeutika v pojetí Leopolda Heyrovského“, v němž zhodnotil, jak počáteční pasáž Heyrovského díla Dějiny a systém římského práva, zabývající se právě samotným úvodem do studia práva a jeho pojmosloví, obstála zejména ve srovnání s konkurenčními dobovými texty, co z této části jeho díla má nadčasový význam a kde naopak byla překonána.

Následoval doc. JUDr. Pavel Salák, Ph.D. (PF MU), který pohovořil na téma „Korespondence rodiny Heyrovských s O. Sommerem“. Přednášející probádal korespondenci uloženou v Archivu AV ČR ve fondu O. Sommera, přičemž objevil nejen komunikaci přímo s L. Heyrovským, ale rovněž s jeho syny. Autor příspěvku také zmínil těžkosti, které archivní badání provázely, včetně nečitelnosti písma některých dopisů, případně jejich hutnější sloh.

Na závěr vystoupil Mgr. Jan Kober, LL.M. (ÚSP AV ČR), jehož příspěvek byl nazván „Leopold Heyrovský a Emil Svoboda: Dva myšlenkové světy právnických intelektuálů“, v němž se zabýval vztahem obou zmiňovaných osobností, jejich osobním životem, vztahy v rodině, s kolegy, jejich postoji i hodnotami.

K příspěvkům probíhala rozsáhlá diskuse značící zájem účastníků o přednášená témata. Ta budou i pro čtenáře dostupná v podobě písemných článků jednotlivých autorů v následujících číslech Právněhistorických studií.

Kamila Stloukalová

doi: 10.14712/2464689X.2023.17

KUBEŠ, V. ...a chtěl bych to všechno znovu: filozofické vypořádání s pesimistickým světovým názorem.**2. dopl. a uprav. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2022, 293 s.**

V polovině roku 2022 vyšla v nakladatelství Masarykovy univerzity MuniPress kniha jednoho z nejvýznamnějších profesorů brněnské právnické fakulty za dobu jejího působení, Vladimíra Kubeše, která nese název... *a chtěl bych to všechno znovu: filozofické vypořádání s pesimistickým světovým názorem*. Tato kniha je jeho autobiografií, ve které popisuje svůj životní příběh odrážející téměř všechny politické i společenské změny dvacátého století. Autor začal psát tyto paměti ve svých sedmdesáti letech, avšak kniha mohla být publikována až po pádu komunistického režimu.¹ A třebaže se tak i stalo, nebylo první vydání vzpomínek profesora Kubeše z roku 1994 úplné, neboť došlo k vypuštění určitých pasáží – zejména částí, které se týkaly vzájemného vztahu k česko-rakouskému právnímu filozofovi Otovi Weinbergerovi.² Nutno také zmínit, že druhé vydání je díky editoru Jaromíru Tauchenovi doplněno o dobové fotografie a dokumenty z Kubešovy pozůstalosti, které vhodně dokreslují vzpomínky autora.

Knihu autor rozdělil do 56 kratších kapitol věnujících se vzpomínkám a významným událostem z jeho života. Celkově je však možné dílo pomyslně rozdělit do částí korespondujících s významnými etapami v Kubešově životě, kterými byly: mládí a studium, působení na akademické půdě, okupace a bezprostředně poválené období, represe ze strany komunistického režimu, návrat na brněnskou právnickou fakultu na konci šedesátých let, a konečně pedagogická a vědecká činnost v zahraničí. Po celou dobu však Kubešovy paměti provází jeho neskonalý optimismus, který ho i v těch nejhorších životních chvílích pomyslně držel nad vodou.

V prvních částech knihy se lze dočíst nejen o studiu autora (a studiu jako takovém) na brněnské právnické fakultě před sto lety, ale také zde autor svým pohledem přibližuje osobnosti v období první československé republiky působící na Právnické fakultě Masarykovy univerzity. Na prvním místě je tak nutno jmenovat Františka Weyra, Karla Engliše, Jaromíra Sedláčka či Jaroslava Kallaba. Paměti V. Kubeše přináší čtenáři jak možnost získat jiný pohled na autora a jeho život, tak i na další osobnosti z jeho okolí, díky čemuž vzpomínka na ně ožívá a polidštuje se. Není bez zajímavosti, že autor na začátku svých pamětí hovoří o svém učiteli a mentoru F. Weyrovi a i na konci své autobiografie se s touto

¹ KUBEŠ, V. ... *a chtěl bych to všechno znovu: filozofické vypořádání s pesimistickým světovým názorem*. Brno: Masarykova univerzita, 2022, s. 13.

² Tamtéž, s. 16.

osobností obrazně řečeno opět setkává, přičemž se vypořádává s jeho odkazem a jeho normativní teorií, ze které V. Kubeš myšlenkově vzešel.

V další části knihy se autor věnuje svému akademickému vzestupu, který je náhle přerušen okupací a po únoru 1948 nuceným odchodem z brněnské právnické fakulty. Podrobně též popisuje chvíle svého zatčení, následný průběh politického procesu před Státním soudem v Brně a pozdější věznění mimo jiné i v uranových táborech na Jáchymovsku a Příbramsku v první polovině padesátých let. Krátce zmiňuje i svého spoluobžalovaného, Stanislava Drobného, který se po roce 1989 zapsal do povědomí veřejnosti jako předseda Konfederace politických vězňů. V Kubešových pamětech je však jeho jméno uvedeno nesprávně – jako Antonín Drobný; snad to způsobila špatná paměť či chybný přepis strojopisného rukopisu. Ačkoliv bylo Kubešovi po pár letech po propuštění umožněno opět vykonávat právnické povolání a dokonce se v letech 1968–1969 výrazně zasadit o znovuoživení brněnské právnické fakulty, byl nakonec donucen na sklonku roku 1970 z politických důvodů odejít a akademickou sféru opustit. Během let, kdy V. Kubeš nemohl publikovat, ve své vědecké činnosti neustal a mnoho knih a článků si psal pouze „do šuplíku“. Nakonec se však V. Kubeš pedagogické a vědecké činnosti na dlouho nevzdalil, což dokládá další a poslední etapa autorovy knihy.

V poslední kapitole autobiografie se V. Kubeš zabývá svými cestami na zahraniční kongresy, výukou právní filozofie na Právnické fakultě Univerzity ve Vídni a též návštěvou svého bratra v USA. Velkou část tu autor věnuje svým právně filozofickým myšlenkám. Je samozřejmostí, že tato oblast představovala významnou součást života autora a snad by nebylo ani správné ji nevčlenit do těchto pamětí. Nakonec V. Kubeš zhodnocuje svůj život a uvádí důvody, jež ho vedly k napsání této knihy.

Ačkoliv je náročné a značně ošemetné kritizovat autobiografii osoby, jejíž celý život se odehrál v dobách minulých, dovoluji si ke knize uvést pár poznámek. Při čtení knihy, zejména ke konci, se autor svými filozofickými myšlenkami a poznáním zabývá na mnoha stránkách. To vede v konečném důsledku k matení čtenáře, který zpravidla nezná autorova filozofická východiska, případně dalších zmíněných právních filozofů, a také k jisté diskontinuitě životního příběhu. Dalším diskomfortem bylo autorovo nedodržování jednotného času sloves. Přesto se však jedná o přínosnou knihu, která osvětluje nejen život a myšlenky V. Kubeše, ale též umožňuje čtenáři nahlédnout do začátku fungování Právnické fakulty Masarykovy univerzity, jakož i na tehdejší členy její akademické obce.

Paměti vyšly nejen tiskem, ale jsou též dostupné v elektronické podobě na stránkách Právnické fakulty Masarykovy univerzity. Taktéž mnohá díla autora, který velkou část svého života nemohl publikovat a jeho práce zůstaly pouze v rukopisech, budou v následujících letech vydány opět Masarykovou univerzitou³ – tím se snad, alespoň částečně, napraví křivdy způsobené minulým režimem a společnost bude mít možnost se seznámit s myšlenkami tohoto profesora, významného právního filozofa a teoretika brněnské školy, konstitucionalisty a v raných fázích svého života i civilisty.

Petra Zapletalová

doi: 10.14712/2464689X.2023.18

³ Tamtéž, s. 17.

ŠTEMBERK, J. *Řidič tvrdý chleba má... Pravidla provozu na silnicích v socialistickém Československu.*

Praha: Karolinum, 2022, 294 s.

(Silniční) pravidla pro všechny

V letošním roce vyšla v pražském univerzitním Nakladatelství Karolinum publikace příjmeného formátu i objemu renomovaného autora střední generace historiků v oblasti dějin cestovního ruchu, automobilismu a motorismu Jana Štemberka. Monografie se zabývá problematikou pravidel silničního provozu v podstatně širší časové dimenzi, než jak napovídá sám titul. Předmětem autorova zájmu je podrobné zachycení změn v legislativě silničního provozu od konce čtyřicátých let 20. století do roku 1989. Touto monografií J. Štemberk navazuje na svůj předchozí tvůrčí počín – *Automobilista v zajetí reality*. Vývoj pravidel silničního provozu v první polovině 20. století – vydané před více než deseti lety (2008) ve stejném nakladatelství.

Publikace je založena na studiu nepublikovaného archivního materiálu z Národního archivu (ústřední vládní a stranické fondy), Archivu bezpečnostních složek, Státních oblastních archivů v Třeboni a v Plzni (Svazarm a autoškoly), Státního okresního archivu v Mostě (Svazarm), dále legislativních norem, tedy zákonů, nařízení a směrnic, dobových periodik a dobové a současné odborné literatury.

Nutno konstatovat, že publikace takového záběru dosud v české historiografii i na knižním trhu chyběla. Zdánlivě nezáživnou problematiku však autor oživil a zpřístupnil a v tomto ohledu stávající mezeru zaplnil.

Téma autor rozvrhl do celkem devíti logicky utvořených a různě strukturovaných kapitol. Z hlediska preciznosti výkladu pojmů autor nezapře kromě historického i právní vzdělání. První kapitola je věnována vývoji automobilového práva. Samotný název kapitoly může evokovat další otázky. Nicméně autor vysvětluje, že automobilové právo chápe jako součást správního práva a současně i práva silničního. V tomto pojetí se jedná o otázky týkající se osoby řidiče, provozu na silnicích, technických požadavků na motorová vozidla a odpovědnosti za škodu vzniklou motorovým provozem. Od takto chápaného automobilového práva se odvíjejí další kapitoly. Druhá kapitola je tedy zasvěcena požadavkům kladeným na řidiče (znalostní, zdravotně psychické a psychologické). Třetí kapitola se zabývá evidencí (a převodem) motorových vozidel. Následné kapitoly, čtvrtá a pátá, jsou nejrozsáhlejšími a nejstrukturovanějšími; věnují se jízdě po silnicích (chování na křižovatce, jízda v pruzích, rychlostní limity, dopravní značení a údržba silnic) a opatřením na zvýšení bezpečnosti (dopravní výchova, silniční kontroly a dopravní nehody včetně analýzy jejich příčin). Šestá kapitola se zaměřuje na vývoj technických požadavků na motorová vozidla, jejich technické parametry a povinnou i nepovinnou výbavu. Sedmá kapitola uvádí vliv

motorismu na okolí, tedy problematiku parkování, emisí výfukových plynů, hlukových limitů a vztahu motoristů a chodců. Předposlední kapitola, nejkratší, představuje podmínky pro vycestování (osobním) automobilem do zahraničí. Poslední kapitola uzavírá zkoumané aspekty automobilismu rozbořením odpovědnosti za škodu způsobenou motorovými vozidly (povinné odpovědnostní pojištění, náhrada škody a havarijní pojištění).

Situace v oblasti automobilismu a motorismu v poválečném Československu nebyla zcela jednoduchá, neboť v českých zemích a na Slovensku platily jiné předpisy dané realitou po březnu 1939. Až zákon o průvozu na veřejných silnicích (č. 56/1950 Sb.) a prováděcí vládní nařízení (č. 11/1951 Sb.) přinesly sjednocení a modernizaci automobilového práva v českých zemích a na Slovensku, výcviku řidičů, úpravu pojištění zákonné odpovědnosti z provozu motorových vozidel a respektování Ženevské úmluvy o silničním provozu (1949). Následně chvatně přijaté vládní nařízení č. 54/1953 Sb. opírající se o ústavní zákon č. 47/1950 Sb. rušilo zmíněný silniční zákon a prováděcí nařízení. Do roku 1989 byla vydána nová úprava pravidel silničního provozu celkem šestkrát (1953, 1956, 1960, 1966, 1975, 1989) a úprava technických požadavků na vozidla „jen“ pětkrát (1953, 1958, 1972, 1975, 1984). Za pozornost stojí, že do vydání vládního nařízení č. 54/1953 Sb. vydávaly a odnímaly řidičské průkazy a průkazy o technické způsobilosti vozidel, rozhodovaly o trestání a vedly evidenci okresní (ONV) a krajské národní výbory (KNV). KNV také řídily zkoušky řidičů a dohlížely na výcvik. V roce 1953 vznikly dopravní inspektoráty Veřejné bezpečnosti, které převzaly řízení a kontrolu silničního provozu, evidenci řidičů a motorových vozidel a dohled nad vozovým parkem a jeho stavem. Výuku řidičů od roku 1950 zabezpečoval Svazarm. Federalizace státu i této oblasti nepřinesla uklidnění, ale naopak nejistotu a různé výklady zejména v oblasti bezpečnosti a plynulosti silničního provozu.

Publikace přesvědčivě dokládá, jaké vnitřní a vnější okolnosti ovlivňovaly pravidla silničního provozu. Jednak to byly limitované možnosti centrálně plánované ekonomiky (stav silnic, až do roku 1980 neexistence dálnic, chybějící náhradní díly, kvalita vyrobených vozů i neuspokojená poptávka po nich, nedostatek parkovacích míst, malý počet diagnostických přístrojů ve stanicích technické kontroly atd.), jednak tlak na přebírání sovětských zkušeností a silničních pravidel a také respektování mezinárodních úmluv v silničním provozu (Vídeň 1968, Ženeva 1971 a 1973) i vývoj v zemích RVHP. S ratifikací mezinárodních úmluv Československo příliš nespěchalo. Naopak v případě homologace motorových vozidel a příslušenství přijatých Evropskou hospodářskou komisí OSN bylo Československo od roku 1972 jedinou zemí Východního bloku, který mohl homologace s mezinárodní platností provádět.

Zatímco v padesátých letech byla patrná snaha hlavně o bezpečnost, od šedesátých let bylo více pozornosti věnováno plynulosti provozu. S rozvojem automobilismu, zvyšováním technických parametrů vozidel (rychlost) nutně přibýly nové bezpečnostní prvky (např. týkající se konstrukce automobilu, bezpečnostní pásy, používání potkávacích světlometů za snížené viditelnosti, zákaz používání jen obrysových světel při jízdě atd.).

V padesátých letech se řidiči setkávali se silničními kontrolami většinou jen namátkově a obsahem kontroly byla kontrola dokladů, osvětlení vozu, způsob jízdy, od šedesátých let se obsah kontroly rozšiřoval i na kontrolu emisí, rychlost jízdy s ohledem na technické vybavení hlídek. V první polovině padesátých let se dopravní inspektoráty zaměřily na výchovu a osvětu řidičů včetně řady soutěží a výchovných akcí, později na postihy

a pokuty. Dobové pokuty ve výši 100–200 Kčs (80. léta 20. století) neměly valného výchovného účinku. Závažnější přestupky se řešily před komisí dopravního inspektorátu pod hrozbou pokuty do citelnějších 500 Kčs, veřejného pokárání či odebrání řidičského průkazu. Státní pojišťovna v monopolním postavení pojišťovala osobní automobily pro tuzemský provoz za pouhých 144 Kčs až do roku 1989.

Kvalitně vybraná doprovodná obrazová dokumentace ze sledovaného období nabízí nové a dosud až na výjimky nepublikované ilustrace. Autorem deklarovaný cíl navázat na předcházející autorem vydanou publikaci o pravidlech silničního provozu v první polovině 20. století můžeme označit za splněný. Snad jen prameny k tabulkám by bylo vhodnější uvádět přímo pod tabulkou nikoliv formou poznámky. Práce je jednoznačně příspěvkem pro odborníky z řad historiků obecně, dalších oborů historie (dějiny práva, hospodářské a sociální dějiny, kulturní dějiny, dějiny techniky) i oborů příbuzných. Řadu odpovědí na otázky z oblasti automobilismu a motorismu zde nalezne i širší odborná i laická veřejnost.

Ivan Jakubec

doi: 10.14712/2464689X.2023.19

TARWACKA, A. – ZABŁOCKI, J. *Rzymskie prawo publiczne.*
Warszawa: Wolters Kluwer, 2021, 285 s.

Dva přední romanisté z varšavského Univerzity Kardynała Wyszyńskiego zpracovali publikaci věnovanou oblasti římského práva, která je ve srovnání s právem soukromým stále ještě spíše pověstnou Popelkou – zaměřili se totiž na problematiku římského veřejného práva. Kniha je přitom koncipována tak, aby čtenáři byli seznámeni s klíčovými instituty veřejného práva starověkého Říma, a to včetně jejich vývoje, i když ne vždy se to beze zbytku podařilo.

Výklady jsou vedeny v chronologickém pořádku, jak ostatně u takového tématu bývá obvyklé. Začínají proto královskou dobou, poté následuje vyličení období republiky a obou fází císařství – principátu a dominátu. Každý z oddílů je stručně uveden nástinem politického vývoje, případně, jako tomu je u části věnované republice, uzavřen obsírnějším výkladem o příčinách její krize a o událostech vedoucích k pádu republikánského zřízení.

Autoři se především soustředili na otázky tradičně spojované s tím, co je označováno jako římské veřejné právo. Nejvíce prostoru je proto věnováno tzv. ústavnímu právu, tedy lidovým shromážděním, senátu, a především jednotlivým úředníkům. To, co by čtenář v knize zaměřené na veřejné právo antického Říma možná nečekal, jsou podrobné výklady o pramenech práva, které se běžně objevují v „klasických“ pojednáních o soukromém římském právu, a ještě méně to pak jsou výklady o římském náboženství a zejména jednotlivých kněžských kolegiích. Bez nich by však pochopení vývoje římské společnosti zůstalo jen na půl cesty. Tehdejší náboženské představy se totiž promítaly také do veřejného „laického“ života, měly vliv nejen na chod těch nejvyšších státních orgánů, v této souvislosti snad postačí připomenout nezastupitelnost provedení auspicií před zasedáními lidových shromáždění, ale jejich výrazné stopy nalézáme rovněž například v trestněprávní úpravě.

Problematika římského veřejného práva je vždy zasazena do širších souvislostí. Proto jsou také do jednotlivých oddílů zařazeny subkapitoly věnované například organizaci společnosti v jednotlivých vývojových etapách. Autoři si byli také dobře vědomi, že obraz fungování římského státu ve všech jeho stádiích vývoje by nebyl úplný, a často by byl dokonce zkreslený, bez nástinu organizace armády, stejně jako bez zmínky o romanizaci Římské říše. Podstatnou část výkladů z tohoto důvodu zaměřují na společenskou strukturu a její změny. V souvislosti s republikou se jedná především o patricie a plebeje, stejně jako o nobilitu, za císařství pak stav senátorů, jezdců a dekurionů, respektive o *honestiores* a *humiliores* za dominátu.

Autoři se podrobně věnovali také tzv. administrativní organizaci římského státu. V období republiky zaměřili svou pozornost především na municipia a kolonie, za principátu se pak jedná zejména o městské rady a císařské i senátní provincie a za dominátu nejen o dělení římského státu na prefektury, diecéze a provincie, ale do této kapitoly jsou zařazeni rovněž nejvyšší úředníci působící na císařském dvoře. Poněkud překvapivě je v recenzované knize jen velmi málo místa, spíše se jedná pouze o okrajové zmínky, vyhrazeno oblastem, které jsou pro veřejné právo tak typické, jako je právo trestní a problematika veřejných financí, zejména výklady o daních a poplatcích.

K vlastnímu textu jsou v překladu připojeny ukázky z pramenů týkající se římského veřejného práva. Nejedná se přitom výlučně o právní prameny, jako jsou tzv. královské zákony a zákon dvanácti desek spolu s některými tituly z justiniánských Digest (poněkud překvapivě zde chybí *liber singularis Enchyridii Sexta Pomponia*), ale také o prameny literární. Ty zastupují ukázky ze Suetonia, Tacita, Cassia Diona a Aurelia Victora. Především se však jedná o celou řadu pasáží z Attických nocí Aula Gellia.

Na závěr knihy je připojen obvyklý věcný rejstřík a také oddíl nazvaný „Kazusy“. Ten obsahuje 50 případů vytvořených autory doprovázených otázkou, přičemž odpověď na ni má být zdůvodněna. V knize bohužel absentuje seznam literatury, který nemohou nahradit odkazy v poznámkách pod čarou.

I přes uvedené výhrady ohledně neúplnosti výkladů se jedná o zajímavý pokus seznámit studenty práv, stejně jako i všechny, kteří se zajímají o historii starověkého Říma, s různými otázkami vážícími se k římskému veřejnému právu.

Michal Skřejpek

doi: 10.14712/2464689X.2023.20

VYŠNÝ, P. *Pravek práva.*

Praha: Leges, 2021, 128 s.

Pravek práva je v európskom právno-akademickom prostredí veľmi neštandardnou výskumnou problematikou reprezentujúcou to obdobie našich dejín, ktoré by pravdepodobne mnohým bádateľom vôbec nezišlo na um skúmať. Inak je to u právneho historika a iberoamerikanistu Petra Vyšného, ktorý si vo svojej monografii vytýčil zaiste neľahkú úlohu toto neprebádané obdobie, navyše nepodložené žiadnymi písomnými prameňmi, skúmať, a to dokonca z pohľadu práva, ktorého vznik sa tradične spája až s rozvojom civilizácie v období staroveku, teda zdanlivo skúma fenomén, ktorý ešte v danom časovom úseku vôbec neexistoval.

Treba však poukázať na tú podstatnú skutočnosť, že práve autor už má predchádzajúce skúsenosti s takýmto typom bádania, keďže sa vo svojom výskume zameriava (okrem iného) na predkoloniálne kultúry Latinskej Ameriky, najmä Aztékov, ktoré boli taktiež pomerne dlho považované za kultúry bez práva, ako ho poznáme v súčasnosti, čo bolo ale spôsobené skôr nepochopením týchto kultúr španielskymi dobyvateľmi a do istej miery aj europocentrizmom staršej európskej právnej vedy.¹ Treba preto uvítať snahu autora o vedecké uchopenie problematiky spracúvanej v tu recenzovanej monografii, keďže aj táto môže byť vo svetle recentných objavov iných odvetví vied (napr. genetiky, archeológie, antropológie či etnológie) relevantná pre právnu vedu podobne, ako to je u predkoloniálnych kultúr Latinskej Ameriky, a v prebádaní tohto obdobia nám bránia skôr subjektívne zaužívané predstavy o tejto epoche, než objektívna nemožnosť takéhoto skúmania.

Napokon s dvomi najčastejšími námietkami, ktoré sa zvyčajne spájajú s možnosťou skúmania praveku, resp. práva v praveku, sa presvedčivo vysporiadal aj autor hneď v úvode svojej monografie. Keďže právna história skúma v prevažnej miere písomné pramene, je pochopiteľné, že absencia týchto prameňov značne sťažuje skúmanie akéhokoľvek normatívneho systému v danom období, no ako uvádza aj autor, právo ani v súčasnosti netvorí výhradne písomné právne akty a nebolo to tak ani v minulosti, napr. v stredoveku, kde prevažovali právne obyčaje vyznačujúce sa práve tým, že vo svojom počiatku nemali písomnú podobu. Navyše právo nie je možné zúžiť len na texty právnych predpisov a iných textov zachycujúcich právo, ale vždy treba skúmať aj jeho aplikáciu a iné mimoprávne systémy,

¹ Bližšie pozri: VYŠNÝ, P. *Historicko-právne súvislosti dobytia nového sveta Španielmi*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2015, s. 54–104, alebo VYŠNÝ, P. – PUCHOVSKÝ, J. *Právne dejiny Latinskej Ameriky: Koloniálne obdobie a obdobie nezávislých štátov*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2021, s. 13–25.

ktoré ho môžu ovplyvňovať, či už tým, že mu poskytnú teleologický základ, alebo len ovplyvnia jeho faktickú aplikáciu. V období praveku teda nemožno síce skúmať prameň práva tak, ako v novších dejinných epochách, no výsledky výskumu iných vied nám poskytujú dostatočný základ na skúmanie fungovania a organizácie (značne rozdrobenej) pravekej spoločnosti, a teda aj akéhosi práva *sui generis* tejto spoločnosti. Tým v podstate riešime aj druhú námietku, ktorá viaže právo na štátnu moc, ktorá, pochopiteľne, v praveku neexistovala. Treba však podotknúť, že štát ako pojem neexistoval až do obdobia renesancie, a napriek tomu právo skúmame už v antike, a to z toho jednoduchého dôvodu, že vtedajšie spoločenské útvary boli podobné štátu (hoci sa viazali skôr na spoločenstvo, než na územie). Autor vo svojej monografii pritom presvedčivo dokazuje, že aj praveká spoločnosť mala určitú, časom čoraz zložitejšiu organizáciu, resp. zoskupenia niekoľkých rodín, rodov či klanov (napr. autorom uvádzané lovecko-zberačské skupiny, lokálne skupiny a náčelníctvá), ktoré museli dodržiavať isté, hoci aj nenormatívne pravidlá, a práve preto môžeme hovoriť minimálne o akomsi práve svojho druhu.

Keďže ide skutočne o nezvyčajnú tému právneho výskumu, autor sa vhodne rozhodol v prvej časti monografie venovať teoretickému úvodu do problematiky. Keďže autor ako jednu z príčin nezáujmu historikov o skúmanie praveku uvádza aj zaužívané zastaralé predstavy o praveku, s čím možno do istej miery súhlasiť, v prvej kapitole tejto úvodnej teoretickej časti poskytuje autor prehľad dejín praveku na základe najnovších poznatkov nehistorických a neprávných vied, čím úspešne vyvracia niektoré z týchto predstáv. Samotný prehľad dejín však tvorí len malú časť tejto state, a hoci je významný ako zdôvodnenie možnosti skúmania predmetnej problematiky, autor podstatne širší priestor venuje prístupu iných vied k skúmaniu praveku, čím v zásade ako úplne prvý bádateľ na našom území poskytuje určitú metodológiu ku skúmaniu tohto obdobia (keďže tradičná právno-historická metodológia používaná na našom území je z pochopiteľných dôvodov v podstate neaplikovateľná) a tým aj rukoväť, o ktorú sa môžu oprieť prípadní ďalší záujemcovia o bádanie v tejto oblasti. Treba tiež oceniť, že autor nielen syntetizuje poznatky o možnostiach a prístupoch k skúmaniu praveku, ale uvádza tiež limity týchto prístupov a snaží sa vysporiadať s najčastejšími námietkami k takýmto prístupom. V druhej kapitole teoretického úvodu autor skúma pojem a povahu pravekého práva, pričom formuluje pomerne presvedčivé, hoci, ako sám uvádza, empiricky neverifikovateľné závery. Zároveň aj v tejto časti sa zaoberá okrajovo metodológiou skúmania praveku práva na základe metodológií neprávných vied a tiež vlastnou metodológiou práce, v ktorej presvedčivo zdôvodňuje témy, na ktoré sa v monografii zamerá a tiež spôsob ich spracovania.

Druhá časť monografie sa v troch kapitolách venuje rôznym druhom, resp. štádiám vývoja spoločenskej organizácie v praveku (pravdaže, nie vo všetkých oblastiach prebiehal tento vývoj jednotne, resp. niekde sa zastavil v skoršom štádiu), a to od najmenej početnej lovecko-zberačskej skupiny,² v ktorej najviac absentujú základné prvky štátu, cez lokálnu skupinu³ až do štádia náčelníctva, ktoré autor pomerne nezvyčajne odlišuje

² Autor považuje za lovecko-zberačskú skupinu voľné a dočasné, resp. opakovane vznikajúce a zanikajúce zoskupenie určitého počtu lovcov a zberačov. Bližšie pozri: VYŠNÝ, P. *Pravek práva*. Praha: Leges, 2021, s. 38–39.

³ Autor považuje za lokálnu skupinu: „trvalé spoločenstvo viac-menej autarkných a autonómnych a v rôznej miere súdržných a spolupracujúcich rodov či klanov, ktoré malo podobu roľníckej osady či dediny alebo (polo)kočovného pastierskeho spoločenstva“. VYŠNÝ, P. *Pravek práva*, s. 39.

od kmeňov ako ďalšie vývojové štádium (opätovne to však neplatilo pre všetky kmene, keďže niektoré sa do náčelníctva nevyvinuli)⁴ a ktoré je v podstate priamym predchodcom štátu (výrazne prvky kmeňovej organizácie, resp. náčelníctva, boli dokonca prítomné aj v pôvodnej podobe rímskej ústavy). Táto druhá časť monografie má výrazne syntetický charakter a presne členenú štruktúru, kde sa autor pri každom spomenutom štádiu vývoja spoločenskej organizácie (s výnimkou kmeňov, ktoré zaraďuje k lokálnym skupinám, a teda nadväzuje až náčelníctvom) venuje najskôr všeobecnému úvodu a neskôr sociálnej, mocenskej a ekonomickej organizácii daného vývojového štádia. Autor sa pritom venuje ako základnému popisu týchto štádií spoločenskej organizácie, tak aj ich dynamickému vývoju, čím v zásade preukazuje oprávnenosť jeho tézy o možnosti skúmania práva *sui generis* v praveku, keďže presvedčivo dokladá existenciu ako všeobecných, tak v určitej miere aj mocenských pravidiel pravekej spoločnosti. Hoci teda ide v prevažnej miere o syntézu, tento prístup sa javí ako vhodný najmä s ohľadom na rozsah monografie, ako aj novosť riešenej problematiky, keďže monografia poskytuje práve vďaka svojmu syntetickému charakteru dobrý základ a východisko pre budúce skúmanie práva v tejto epoche.

Napokon prevažne teoreticko-metodologický a syntetický charakter jadra monografie autor vynahrádza v závere, ktorý je výrazne analytický. Autor v ňom presvedčivo konštatuje, že v pravekej spoločnosti existoval akýsi druh práva, ktorý sa počas jednotlivých štádií vývoja pravekej spoločenskej organizácie, ktoré sa stávali komplexnejšími, čoraz viac približoval k právu, ako ho chápeme dnes, pričom v rámci tohto dynamického vývoja sa konštituovala aj akási pred-forma donucovacej moci štátu, personifikovaná najmä v poslednom vývojom štádiu v osobe náčelníka. Zároveň, ako uvádza autor, možno praveké právo prezumovať už v pôvodnom štádiu vývoja, teda lovecko-zberačskej skupine, keďže, hoci bola egalitárska, už v nej možno pozorovať neformálnych vodcov, ktorí dokázali plniť aj niektoré typicky právne (správne, súdne, hospodárske, kultové a vojenské) úlohy, ktoré boli typické aj pre staroveké, a čiastočne aj stredoveké právo, hoci ešte nie na inštitucionalizovanej úrovni. Aj keď by bolo možné polemizovať s autorom, či v takomto prípade už možno hovoriť o práve, tieto pochybnosti sa vytrácajú v posledných štádiách vývoja, kmeňovej štruktúre a osobitne potom v náčelníctve, ako jej vyvinutejšej forme, kde, ako opisuje autor, už náčelníci vykonávali plošnú, sústavnú a centralizovanú moc, dokonca v obmedzenej miere aj s pomocou donútenia. Napokon zaujímavá a hodná ďalšieho výskumu je aj autorova teória o existencii spoločenskej zmluvy v náčelníctve, či existencia určitého spôsobu obchodovania či vlastníctva, ktoré sa zvyčajne spájajú najskôr s obdobím staroveku, čo by v zásade preukazovalo, že korene nášho práva siahajú podstatne ďalej, než v súčasnosti predpokladáme.

Monografia je logicky členená na dve relatívne samostatné časti a štyri kapitoly, ktoré sú prehľadne usporiadané do jednotlivých okruhov, ktoré autor metodologicky stanovil v úvode knihy. Celá monografia je doplnená bohatou bibliografiou najmä zahraničnej proveniencie, hoci sa pochopiteľne skladá prevažne zo sekundárnych prameňov a pramenné zdroje (s výnimkou *Lex Salica*) chýbajú, keďže neexistujú. Najmä v druhej časti

⁴ Autor totiž náčelníctvo považuje za komplexnejšiu formu kmeňa, resp. kmeňový zväz, teda v podstate ďalší, samostatný vývojový stupeň organizácie pravekej spoločnosti (hoci takéto oddelenie nie je v literatúre všeobecne prijímané, čo súvisí najmä s neexistenciou všeobecne platnej definície kmeňa) a chápe ho ako politicko-teritoriálny útvar ovládajúci lokálne skupiny regiónu, ktoré si zachovávajú istú mieru autarkie a autonómie. Bližšie pozri: VYŠNÝ, *Pravek práva*, s. 38–39.

monografie, týkajúcej sa jednotlivých vývojových štádií spoločenskej organizácie, čitateľov zaujme aj viacero ilustračných obrázkov a fotografií, ktoré dotvárajú celkový dojem z čítania. Napriek tomu, že ide o vedeckú prácu, je písaná veľmi zaujímavo a zrozumiteľne a môže byť prístupná nielen právnym historikom, ale v podstate akémukoľvek čitateľovi so záujmom o dejiny práva či o pravek. Dovoľujem si preto vyjadriť úprimné presvedčenie, že tu recenzovaná monografia poslúži ako základ pre mnohé budúce práce a poskytne vhl'ad do tejto zaujímavej dejinnej epochy nielen bádateľom, ale aj študentom či širokej verejnosti.

Marek Prudovič

doi: 10.14712/2464689X.2023.21

